

EMIL DIACONESCU

PREFACȚĂ

În cadrul unor discuții cu un prieten român, careză în calea falimentului, a fost mult mai ușor să se adreseze lui de statul creștin-păcălitore.

ROMÂNI DIN RĂSĂRIT - TRANSNISTRIA -

Lupta bandelor guvernante împotriva moartei sacre de religie și drepturi în răsărit, care a luptat nu numai pentru eliberarea populației strămoșilor și înțelegerile sociale ale EL.R.S.R., ci și pentru excluderea existenței noastre românești și românilor din cadrul de statelor pe care au aparținut României europene, astăzi la "spatele horășilor". În următoarele lăzile României, unde în altitudinea de profunzime, în cel recunoscător și apărat de fructate și lucru și trăsături și viață și viață.

În acuzație rămasă călcătătoare au ajuns în eliberarea de statelor române și de Moldova, care și ducător cultural, inclusiv sub elmentul bisericesc.

Transnistria – pământ românesc – este astăzi o rezultată politică, iar Moldovenii din răsăritul acestor prenăși se pot bucura și el de boala libertății.

– Impresionările în iluzări și cunoștințe încă de la învățătură și în cursul lor absolventură și care duc la mulțimile publicațiuni în limbi române și moldovenești, dar și occidentale. Capitala este Chișinău, Europa și America, și expunere, studiu de sine, înțelegere și unitate. I. de Tocino – I A S I –

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ ATH. GHEORGHIU

— 1942 —

ROMÂNII DIN RĂSĂRIT
— TRANSNISTRIA —

EMIL DIACONESCU

ROMÂNII DIN RĂSĂRIT

- TRANSNISTRIA -

— I A \$ I —
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ ATH. GHEORGHIU
— 1942 —

P R E F A TĂ

La răscrucerea drumurilor, între apus și răsărīt, poporul român, așezat „în calea tuturor răutăților”, a fost mult mai primejduit în existența lui, de statele creștine „protectoare” decât de barbarii „păgâni”. Indeosebi întărīrea imperiului moscovit și amestecul țărilor în politică continentală, au constituit pentru noi o permanentă primejdie. Turcii nu ne-au dispus locat, în vreme ce Rușii au robit mereu suflat și pământ românesc, întăi până la Nistru, apoi până la Prut; iar bolșevicii proiectau să treacă și mai departe.

Lupta biruitoare, pe care cu mari sacrificii de sânge o ducem în răsărīt, este o luptă nu numai pentru eliberarea pământului strămoșesc și înlăturarea nelegiūirei comisă de U. R. S. S., prin forță, în vara anului 1940, ci și pentru asigurarea existenței noastre ca neam; continuând totodată și tradiția de luptători pentru apărarea civilizației europene, aici la „poarta invaziilor”. În vecinătatea Rusiei Sovietice, care, în atitudinea ei politică, nu mai recunoștea nici un tel de tratate și acorduri internaționale, problema care se punea pentru noi era cu adevarat: a fi sau a nu fi.

Dar armatele noastre victorioase au desrobit și dincolo de Nistru sute de mii de Români, căre-și duceau calvarul vieții sub cârmuirea bolșevică.

Transnistria — pământ românesc — este astăzi o realitate politică, iar Moldovenii din hotarele acestei provincii se pot bucura și ei de soarele libertății.

Imprejurările ne îngăduie să cunoaștem mai de aproape și trecutul lor sbuciumat, pe care după mijloacele bibliografice ce le-am putut avea la îndămână, asupra acestui capitol din istoria Europei sudestice, îl expun în studiul de față, într'un tot unitar. E un început, un drum deschis; completări pot

*veni ; totuși cele ce urmează constituie nediscutat temeiul stăpâni-
rei noastre până la Bug. Cu atât mai mult, cu cât cărmuirea
românească, sub steagul Domniei Tânărului nostru Rege, M. S.
Mihai I, prin Conducătorul Statului d. Mareșal I. Antonescu,
reînregitorul țării, și Gubernatorul Transnistriei d. prof. G.
Alexianu, constituie cea mai categorică afirmație a predniciei
românești.*

*Lucrarea de față apare sub auspiciile Gubernământului
Transnistriei, cu sprijinul d-lui prof. G. Alexianu, căruia-i
aduc cele mai alese mulțumiri.*

EMIL DIACONESCU

Iași, Septembrie 1942.

INTRODUCERE

SPAȚIUL TERITORIAL AL POPORULUI ROMÂN

In mod obișnuit Români au considerat că hotarul lor etnic s'ar opri la Nistru. In acest sens a fost făcută și toată educația poporului român, uitându-se împrejurările istorice și multimea Românilor aflați dincolo de această apă sub stăpânire străină. Țările Române, care au constituit în trecut zăgazul de apărare al creștinătății împotriva valului de barbarie, ce, dinspre Rusia, a primejduit secole de-a rândul continentul nostru, s-au desvoltat în anumite granițe. Marele Voievod al Moldovei Ștefan, cu viziunea lui clară asupra viitorului, scria în 1475 către creștinii din apus că „dacă această Poartă ar fi perdută de mine, toată creștinătatea va fi amenințată”; definind astfel poziția poporului român aici, în răsăritul Europei.

Mult mai târziu, în vremurile apropiate de noi „dela Nistru pân’la Tisa” cântă și poetul concretizând în versuri nu numai durerile și aspirațiile neamului românesc ci și concepția deformată asupra întinderii spațiului răsăritean al Românilor. Dar dincolo de aceste limite erau și atunci, ca și mai târziu, numeroși Români.

Este drept că împrejurările politice ne-au fost defavorabile multă vreme și n-am putut măcar să ne numărăm. Totuși cunoaștem cât suflet românesc trăește dincolo de granițele noastre politice. În schimb, vecinii noștri au fost mult mai agresivi, ei au pretins mereu pământ și suflet românesc. Datorită lor, Transilvania secole de-a-rândul nu s'a putut integra Statului român, Basarabia și Bucovina au fost în repetate rânduri cutropite de stăpâniri străine, Banatul, deși constituie o unitate geografică, a fost totuși împărțit spre a se satisfacă pretențiile

Sârbilor, care în 1919 au uitat cu totul că în granițele lor au sute de mii de Români, supuși unei intense acțiuni de desnaționalizare; și în sfârșit Dărstorul, vechea cetate dunăreană a lui Mircea cel Bătrân, și alte părți dobrogene, azi nu se mai află în granițele României.

Fără a afecta tendințe imperialiste, trebuie totuși, cu necesitate pentru noi, pentru generațiile viitoare, ca și pentru atâtea suflete de Români de sub stăpâniri străine, să privim realitatea etnică și istorică în față și să ne afirmăm drepturile noastre integrale adunând „*pe toți Românii în patria română*“. Și aceasta întru cât, spre deosebire de Unguri, Sârbi, Bulgari, Ruși sau Ucraineni, Români sunt singurii băstinași ai ținuturilor pe care le locuiesc, ei nu le-au usurpat dela nimeni și n'au răzbit cu forța în țara pe care o stăpânesc. În 1896 Ungurii au sărbătorit un mileniu de când s'au stabilit în Europa, Sârbii, apoi Bulgarii au pătruns în Peninsula Balcanică după sec. VI, iar Rușii ajung la Bug în 1774 și la Nistru abia în 1792. Singuri Români sunt în această parte a continentului, care n'au cunoscut altă patrie de cât aceia în care se găsesc până astăzi.

Odată cu războiul împotriva Rusiei Sovietice, armatele române, în înaintarea lor dincolo de Nistru, au întâlnit numeroase așezări moldovenești, care așteptau clipa eliberării lor de sub tiranica stăpânire sovietică. Acești Români au fost semnalati încă de Dim. Cantemir, care scrie despre ei ca fiind „trăitori despre Nistru“ că „fără samă multe rusești cuvinte în limba românească amestecă, precum și astăzi să vede“ ¹⁾. Mult mai târziu, prin 1883, Teodor T. Burada ²⁾ a călătorit în „gubernia Cherson“ și mai pe urmă în „gubernia Kamenitz-Podolsk“ cercetând numeroase sate românești, întâlnite în cale, cu graiul, obiceiurile, muzica și poezia populară, gospodăria și tot ce interesează viața materială și spirituală a acestor Moldoveni. T. T. Burada face constatarea plină de interes că „sub numirea de „Moldovean“ înțeleg Români din acele părți, pe Românul în genere, care denumire.. ei nu o întrebuiștează“.

După revoluția din 1848, scriitorul Cezar Boliac în „Che-

¹⁾ D. Cantemir, *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, A. R. București 1901, pp. 363–364.

²⁾ Teodor T. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson*, Iași 1893, p. 3. Id. *O călătorie la Românii din gubernia Kamenitz-Podolsk*, în Arhiva–Iași, an. XVII, 1906, no. II, pp. 536–541.

marea“ lui adresată tuturor Românilor, din Dacia, Panonia, Iliria, Moesia, dela Pind și din Carpați, scria aceste versuri destul de stângace dar semnificative :

Lăsați plugul, păstoria,
Și la arme vă sculați...
Căci e ora de'nfrățire
Și stindardul de unire
Chiamă'n câmpul lui Traian.

Să-alergăm cu mic cu mare
Să sdrobim al nostru jug
Să ne facem țară tare
Tisa, Istrul pân'la Mare,
Dela Mare'n sus pe Bug.

El preconiza atunci ca Români să se unească cu Polonii, cu Italia și chiar cu Ungurii, ca să lupte împotriva Rușilor, considerați de el ca „Vandalul Europei“ ¹⁾).

Prezența Românilor în spațiul răsăritean este semnalată și în Memoriul prezentat la Conferința de pace dela Paris, de către delegația română, în ziua de 1 Februarie 1919. În acest Memoriu se precizează că „dacă ar fi chestiunea să se aplice cu o rigoare absolută principiul grupului linguistic și etnic, România ar fi trebuit să reclame, fără posibilitatea vreunei contestații, unirea sutelor de mii de Români de limbă, de moravuri și de suflet, care locuiesc în grupuri compacte malul stâng al Nistrului și dincolo de Bug, până la Nipru. Ea ar fi trebuit să revendice sutele de mii de Români așezăți dincolo de Dunăre, în Serbia, între văile Timocului și Moravei, mai mult de o sută de mii pe malul bulgăresc al Dunării, satele românești împrăștiate în câmpia ungurească până la Tisa, în mai multe provincii ale Țarilor și până în depărtata Siberie. Ar fi trebuit deasemenea să-și amintească de existența vechilor populații românești sălășluite în inima însăși a Peninsulei Balcanice... România însă nu cere intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru sau de Tisa, nici chiar a acelora de care nu e despărțită decât de cursul unei ape...“. Delegația română înfățișa astfel realitatea etnică a

1) Cesar Boliac, *Meditații și Poezii*, București 1915, pp. 295–300.

poporului român, totuși nu pretindea „în interesul păcii“ integrarea tuturor Românilor în cuprinsul Statului național român. Era poate o greșală, dar aşa erau împrejurările atunci.

Preocupați, apoi, numai de „înteresul păcii“ am uitat pe Români din Statele vecine, în timp ce aceste State nu scăpau nici un prilej spre a-și formula revendicări nedrepte asupra teritoriului României.

După isbucnirea războiului împotriva Rusiei Sovietice și cucerirea teritoriului de dincolo de Nistru și Bug, Români din spațiul răsăritean încep să preocupe atât cercurile politice și științifice dela noi, cât și cele străine. Numeroase articole și studii au apărut în reviste și în presa zilnică, datorite cercetărilor pe teren și studiilor izvoarelor istorice. S-au făcut și diverse comunicări în cercuri științifice asupra acestor Români, care multă vreme au fost sub stăpânirea moscovită¹⁾.

Urmași ai străvechei populații thrace din aceste părți, ei reprezentă tradiția unei străvechi civilizații și prință inșii s'a moștenit dela Thraci folclorul sudestului european și multe denumiri toponimice, până departe în stepa răsăriteană. Români însăși sează deci o permanență istorică, față de triburile migratoare de barbari, și cu atât mai mult sunt îndreptățiti deci să stăpânească teritoriul pe care-l populează.

1) Vezi ziarele și publicațiile zilnice și periodice germane : Völkischer Beobachter, Münchener Neuste Nachrichten, Der Angriff, Berliner Boersen Zeitung, Süd-Ost Echo. Franceze : Le Mot d'Ordre, L'Effort, Le Temps, Le Petit Parisien. Elvețiene : Der Bund, Tribune de Geneve, L'Express. Italiane : Tevere cu articolele antropologului Guido Landra, Popolo d'Italia, Stampa, Corriere della Sera, Popolo di Roma, Lavoro Fascista, Relazzione Internazionale cu colaborarea lui Lilio Cialdea. Spaniole : Alcazar, Arriba, și.a.

Marius Valkhoff, profesor de limbi românice la Universitatea din Amsterdam, care se interesează de aproape de diverse probleme românești — lingvistice și politice — a publicat în Revista Societății regale olandeze de geografie — Tijdschrift van het Koninklijk Nederl. Aardrijkskundig Genootschap —, Seria II — LVII, 1940, pp. 249—259, un interesant articol asupra Românilor de peste Nistru — Români din Transilvania — examinând și datele din mica Enciclopedie Sovietică — Malaja Sovetskaya Enciklopedija — apărută la Moscova în 1930 și care cuprinde un articol special despre : „Repubica autonomă socialistă moldovenească“.

CAP. I

GETO-DACII STAPÂNITORI ÎN RASARIT PÂNĂ DINCOLO DE BUG—IIYPANIS

Spațiul răsăritean al Românilor reprezintă și o moștenire. Într'adevăr, la răsărit de Carpați până spre Bug, s'au întins, din cele mai vechi timpuri, Români sau strămoșii lor. Atât istoricii noștri, cum au fost V. Pârvan sau N. Iorga, cât și numeroși învățați străini, cum sunt chiar istorici ruși ca N. M. Karamzin, A. S. Petrușevici, N. I. Kostomarov, P. Miliucov și alții, folosind izvoarele din antichitate, au putut constata că cei mai vechi locuitori ai ținutului dintre Carpați și Bug și în unele părți chiar dincolo de această apă, au fost Geto-Daci. Chiar după invazia Scitilor, în preajma anului 700 a. Hr., numeroși Geto-Daci au rămas în așezările lor transnistriene, aşa cum ne informează geografii Strabo și Ptolemeu. Ei citează nume de localități și de persoane geto-thrace de prin aceste părți, ceea ce-l face pe învățatul V. Pârvan să conchidă că „Nistrul era pe întregul lui curs locuit nu numai pe dreapta, ci în multe părți chiar pe stânga lui, de neamuri getice, printre care Carpii erau poporul sau grupa de popoare cea mai importantă...“¹⁾.

Autorii vechi — Herodot, Strabo, Dio Cassius, Plinius, Ptolemeu, etc. — studiați amănunțit de istoricii G. Mateescu și V. Pârvan, pomenesc în regiunea dintre Carpați și Bug — *Hypanis* și chiar către Nipru — *Borysthenes*, pe *Carpi*, *Tagri* și *Tyrageſti*, adică Geții dela *Tyras*-Nistru, iar țara locuită de aceștia era *Tyrageſia*, adică Dacia dela Nistru, numită și *Trans-tyrana*, ceiace este *Transnistria* de azi. Strabo și Ptolemeu re-

1) V. Pârvan, *Getica*, A. A. R. București, 1926, p. 247.

latează că hotarul răsăritean al Tyrageților era la Borysthenes-Nipru. La rândul lor Carpii, care „au alcătuit o mare națiune”, se întindeau „în chip compact dela Vistula și până la gurile Dunării și Niprului, pe întregul versant nordic și estic al muntilor lor, Carpații. Această concluzie, singură, ne poate lămuri de ce elementul getic e răspândit aşa de departe chiar dincolo de Nistru, cum spune Ptolemeu textual, tocmai.. până la Niprul de jos”, conchide V. Pârvan ¹⁾.

Strabo raportează că pe coasta mării, dela Ister la Borysthenes, „prima țară este deșertul Getilor, apoi vine teritoriul Tyrageților, cărora le urmează Sarmatii – Iazygi cu Sarmatii – regali și Agatirșii”. Unele dintre aceste popoare erau nomade, altele se ocupau cu agricultura ²⁾.

In regiunea dela vărsarea Bugului și Niprului, unde era și vechea localitate *Oblia*, locuiau și *Sardi*, un alt grup thracic ³⁾.

Ca populații flotante numai, Geto-Thracii se întindeau tocmai până în Caucaz ; nu corespundeau, însă, unei extenziuni organice și compacte getice, ca aceia pe care unii autori, în chip unanim, ne-o confirmă până la Borysthenes ⁴⁾. Ca doavadă a acestei răspândiri, în imensul spațiu dela nordul Mării Negre, este toponimia relatată de vechii autori citați ⁵⁾. Prezența triburilor carpo-thrace până la Nipru mai este „indicată și prin numele de persoane thraco-getice întâlnite în inscripțiile din orașele grecești de pe coasta scythică a Pontului Euxin... ele se întâlnesc și mai departe în Caucaz, dar aparțin unei populații daco-thrace de mici enclave, ori flotante...“ scrie V. Pârvan ⁶⁾.

Nicăieri, în aceste părți, nu se pomenește de Slavi, ci numai de Geti, Sarmati și Scitii.

Regele *Dromihete* în sec. IV a. Hr. reușește să refacă unitatea getică până în stepa din Scitia, iar autorii vechi, care s-au ocupat mai atent cu chestiunile etnografice notând „numele și felul popoarelor din regiunile nordice ale Europei, constată

1) V. Pârvan, *o. c.* pp. 242—243.

2) Ap. N. Kondacof, I. Tolstoi, S. Reinach, *Antiquités de la Russie méridionale*, Paris 1891, p. 228.

3) V. Pârvan *o. c.*, p. 245.

4) *Ibid.* p. 243.

5) *Ibid.* pp. 243—245. G. Mateescu, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, in *Ephemeris Dacoromanica*, Roma 1924, vol. II, p. 224 și urm.

6) V. Pârvan *o. c.* p. 669.

pretutindeni, pe vastul teritoriu dintre Vistula și Nistru“ neamurile getice enumerate mai sus.¹⁾

Apare evident că tocmai în acele îndepărtate vremuri, Nistrul nu era un hotar, ci se înșătișa ca o apă în spațiul Geto-Thracilor, aşa cum mai târziu a fost în toate vremurile „*un fluviu moldovenesc*“.

Acești Geto-Thraci, în spre nord, se întindeau și în Podolia, dincolo de Balta, unde geograful Ptolemeu pomenește localitatea getică *Clepidapa*, între alte aşezări celtice ²⁾.

Datorită Scitilor, care „au împins pe Geti în sec. VII până în Posen“, precum și Bastarnilor, Cetilor și Sarmaților, nu s'a putut organiza multă vreme în părțile răsăritene o mare putere getică asemănătoare cu cea din Carpați.³⁾ Totuși în contactul cu lumea răsăriteană barbară, — Sciti, care înfățișau nomadismul asiatic, Sarmații ori Bastarnii —, elementul getic și-a păstrat ființa lui etnică în legătură imediată cu Thracii nord-dunăreni.

Astfel i-a găsit marele Suveran *Burebista*, care, în sec. I a. Hr., având o armată de 200.000 de oameni, după datele date de Strabo,⁴⁾ a înfăptuit, la un moment dat, unitatea politică a tuturor triburilor geto-dace, într'un mare imperiu, ce se întindea spre răsărit până dincolo de Bug, către Nipru, unde i s'au închinat și numeroși Sciti, precum și coloniile grecești dela țărmul Mării Negre. „Getii, pe la 60-50 a. Hr., scrie Dio Chrysostomus, au cucerit Olbia și alte orașe aşezate pe malul stâng al Pontului până la Apollonia“. De altfel secole de-a-rândul regii Dacilor au stat aici la porțile răsăritului, în calea tuturor barbarilor, care și pe atunci încercau să atace spațiul dacic dela Bug spre Nistru și Dunăre; ei au protejat, în felul acesta, și porturile grecești, lipsite de altă apărare. Spre a-și consolida și mai temeinic stăpânirea lui în aceste părți, Burebista a întreprins, după anul 60 a. Hr., o mare expediție armată în părțile răsăritene, ocupând cu acest prilej și vestita colonie greacă *Olbia*, dela liumanul Niprului, unde „dela Borysthenes până la Hierassos“ locuiau *Harpii*, altă populație thracică ⁵⁾. Asta îl face

1) V. Pârvan, *o. c.*, p. 247.

2) *Ibid.* p. 238.

3) *Ibid.* p. 669.

4) G. G. Mateescu, *Strămoșii noștri*, în Revista Istorică, XIII, nr. 7-9 p. 214. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Iстoriei Românilor*, vol. IX, p. 11.

5) V. Pârvan, *Getica*, p. 240. Pauly-G. Wyssowa, *Real-Encyclopädie*, vol. XVII (XXXIV) col. 2403 și urm.

pe istoricul francez Camille Jullian ca, în monumentala sa lucrare *Histoire de la Gaule*,¹⁾ să constate că pe vremea lui Burebista—contemporan cu Caesar—existau două mari imperii în Europa : *statul roman și regatul lui Burebista*. Acest mare rege al Dacilor și-a întins stăpânirea lui din părțile Vienei și cursul mijlociu al Dunării până dincolo de Bug, spre Nipru, cuprinzând deci întreaga Dacie, dela Tisa până la Bug. Istoricul rus N. M. Karamzin scrie textual că „Getii, de neam tracic, bătuți de Alexandru cel Mare la Dunăre, dar care mai pe urmă au făcut să tremure chiar Roma, în vremea regelui Burebista cel viteaz ²⁾, cu câțiva ani înainte de Hristos, le-au luat Sciților toată țara dintre Istru și Borysthene, adică dintre Dunăre și Nipru”³⁾.

In extremitatea răsăriteană a acestui întins teritoriu, Carpii și Tiragetii cu davele lor de pe cursul Nistrului, erau locuitori statornici ai continentului nostru, în fața nomazilor asiatici, prădălnici și distrugători, care aduceau ceva din crivățul pustiitor și rece al răsăritului. Aceste triburi de Thraci înfățișau cea dintâi tendință de expansiune a blocului carpato-dunărean spre răsărit, în stepă. În această parte Dacia, care a stat „în calea tuturor răutăților” a fost, încă din acea vreme, ca și mai târziu, hotarul Europei civilizate față de barbaria asiatică. Si de atunci, încă, mai ales de când locuitorii Daciei n’au primit alianța cerută de Darius, regele Persilor, Dacii singuri și-au putut da seama de poziția țării lor, în extremitatea răsăriteară a Europei, unde apar, apoi, Romanii, după cucerirea lui Traian. Acest mare împărat avea convingerea că, în această parte a continentului, cuprinsese întregul spațiu teritorial al Europei până în regiunea stepelor Asiei.

Dacia se infățișa, încă din acele îndepărtate vremuri, la limita ei răsăriteană, ca o adeverată barieră de apărare în fața barbariei asiaticice, depășind deci cadrul limitat al unui neînsemnat interes local.

STĂPÂNIREA ROMANA LA VÂRSAREA BUGULUI ȘI NIPRULUI

După dispariția lui Burebista, stăpânirea romană se întinde și asupra regiunilor dela vârsarea Nistrului și Bugului, înainte chiar de cucerirea Daciei, prin 52-53 d. Hr. Încă de

1) Operă în opt volume, Paris, 1920-1926.

2) Burebista hrabrogo.

3) N. M. Karamzin, *Istoria imperiului rus* (în rusește), Peterburg, 842, vol. I, p. 6. În ediție franceză, vol. I, p. II.

atunci coloniști romani se aşază în părțile sudice ale Moldovei și dincolo de Nistru spre vărsarea Bugului, ocupând și importantul centru economic Olbia. De aceia la Chersonesus în Crimeia ca și la Tyras au fost stabilite garnizoane romane de apărare, în sec. II d. Hr.¹⁾ iar împăratul Nero intenționa să organizeze la nordul Mării Negre, o nouă provincie: *Scythia*. Chersonesus Tauric²⁾ a fost centrul ocupației romane a acestei peninsule.³⁾

De aceia este foarte natural ca și în aceste părți să se fi petrecut simbioza daco-romană având ca urmași pe Români, pe care-i găsim și în evul-mediul, statornici aici, înaintea altor neamuri, până în părțile Bugului și chiar dincolo de această apă.

Prin urmare încă înaintea cuceririi Daciei de către Traian, Romanii aveau în stăpânirea lor ținuturile dela nordul Mării Negre. Desigur că viața populației din părțile răsăritene, spre Bug, era destul de grea în fața puhoiului de popoare barebare. Dar stăpânirea romană a ocrotit și această populație și ca să aibă liniște la hotarul spre Bug și să apere Dacia de alți barbari, stipendia pe Sarmați, care se întînsează aici în răsărit, până spre Nistru⁴⁾). Astfel Dacii din aceste părți și-au putut continua viața lor agricolă și păstorească și sub Români, în acest teritoriu numit de Greci și de Români „*Barbaricum*”⁵⁾. Amintirea cuceritorului Daciei se păstrează și în aceste părți prin numele de *Traian* a unui deal de lângă satul Coșnița din județul Dubăsari, iar în comuna Plopi cercetătorii arheologi ruși au găsit urme de prezența unităților militare romane⁶⁾. De asemenea în nord-vestul Podoliei, la granița spre Galitia, este valul *Traianov*⁷⁾. În regiunea Kievului se păstrează tradiția că

1) P. Nicorescu, *Garnizoana romană în sudul Basarabiei*, A.A.R. București 1937, p. 6.

2) Sevastopolul de azi.

3) G. I. Brătianu, *Ceva despre antichitățile din Rusia meridională*, din V. Buzescul, *Studiul antichităților de pe țărmul nordic al Mării Negre și însemnatatea lor pentru istoria greacă și universală*. În Revista Iсторică Română, VII — 1937, p. 475. E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge 1913, p. 493.

4) V. Pârvan, *Getica* p. 656.

5) G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Iсторiei Românilor* IX, p. 38. Vezi și harta lui Isidorus de Sevilla, în J. Kamal, *Monumenta cartographica Africæ et Aegypti*, Tom. II, fasc. III, 1932, p. 409.

6) N. P. Smochină, *Români de peste Nistru*, București 1941, p. 3.

7) Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1937, vol. I, p. 131.

întăriturile, despre care vorbesc istoricii vechi, aparțin unor figuri din trecutul îndepărtat, printre care și împăratului Traian¹⁾. Apoi în vestitul cântec a lui Igor din sec. XII se vorbește de luptele lui Traian și de drumul lui, care străbătea Dacia și Rusia meridională, prin Transnistria ²⁾, unde se continuă și valul de apărare din Basarabia.

ROMÂNII DIN RĂSĂRIT IN TIMPUL NAVĂLIRILOR. BOLOHOVENII ȘI BRODNICII.

Năvălirile, oricât s'ar crede altfel, n'au distrus populația daco-romană, iar după constatăriile chiar ale istoricilor și cercetătorilor ruși, primul contact dintre Slavi și Daco-Romani s'a făcut în regiunea Nistrului, apă care s'a menținut, chiar sub viforul năvălirilor, ca un râu românesc. Desigur însă că populația daco-romană n'a mai avut puterea de expansiune, ca până la apariția barbarilor.

Astfel în veacul de mijloc, greu și viforos pentru Români, dacă hotarul politic este frânt prin retragerea stăpânirii romane de pe linia Dunării, granița etnică a Daciei rămâne, însă, aşa cum fusese în timpul de înflorire a acestei provincii sub steagul dominației Romei. Un popor de agricultori și de păstori era necesar și barbarilor ca să le procure hrana, de care aveau trebuință. Existența în Transnistria a unor localități cu terminația — *dava*, precum și a celora, care păstrează în numele lor termeni de Vlahi, Vlasi sau Bolohi-Volohi, confirmă, desigur, și mai mult continuitatea Românilor, pe care Slavii i-au găsit, când au năvălit prin aceste părți.

Moldovenii apar, dar, ca băştinași de totdeauna în spațiul dintre Carpați și Bug și ei sunt, astfel, încă din cele mai vechi timpuri, în directă continuitate teritorială cu toții, purtând până azi numele de *Moldoveni*. Acest nume este întâlnit și în istoriografia rusă mai nouă și-i recunoscut atât de regimul țarist cât și de cărmuirea Sovietelor, care în 1924 a organizat *Republica autonomă moldovenească*.

Izvoarele istorice nu ne mai dau știri despre Români până

1) N. Kondacof, I. Tolstoi, S. Reinach, *Antiquités de la Russie méridionale*, Paris 1891, p. 158.

2) *Slovo o polku Igoreve*. N. M. Karamzin o. c. ed. fr. vol. I, p. 348, nota 47.

în veacul IX, când prezența elementului românesc este confirmată de cel mai vechi cronicar rus *Nestor*, care scrie prin veacul XI¹). El pomenește de *Volohi* în regiunea Dunării ²), apoi pe cursul superior al Nistrului, precum și în Carpații păduroși ; asta în legătură cu năvălirea Ungurilor, pe la anul 898 ³).

Luând ca bază acest izvor și altele de mai târziu, maiorul german Rudolf Wedell a întocmit în 1824 o hartă istorică-etnografică, în care îi arată pe „Valahi” întinzându-se până dincolo de apa Niprului.

In sec. XII, pela 1150, apare în alte anale rusești — letopisul Ipatian — numele localității *Bolohov* numită și *Borofov*⁴), centrul unei populații, care se numea *Volohi*, *Volohoveni* sau *Bolohoveni*. În acest an Vladimircu, principale din Haliciu, mergând spre Kiev trece și prin orașul Bolohov⁵). Acești Bolohoveni ocupau regiunea dinspre sud-vest de Haliciu, pe cursul superior al Nistrului, și în Podolia, unde depășeau Bugul în părțile Volhiniei, întinzându-se până către Nipru. După ceretările făcute de numeroși învățați români și străini, Bolohovenii erau Români ⁶).

In 1172, Mstislav Iziaslavici, cu ajutorul unor principi ruși,

1) *Cronica lui Nestor — Poviest vremienykh liet—Povestire asupra timpurilor vechi*—. L. Leger, *Chronique dite de Nestor*, Paris 1884. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. VII, *Cronica lui Nestor*, București 1935.

2) G. Popa-Lisseanu, *Cronica lui Nestor*, p. 34.

3) *Ibid.*, p. 47.

4) *Letopisețul Ipatian*, ed. Academiei ruse, 1871, p. 277.

5) Colecția Letopisețelor rusești — *Polnoe Sobranie russkih letopisei* — Tom. II, 3. *Ipatievskaia Letopis*, St. Peterburg 1843, p. 50. „... i pride Iziaslavu veast, oje Volodimir perešel Bolohovo, idet mimo Munarev k Voldarevu Si-i vine lui Iziaslav vestea că Volodimir a trecut Bolohovo, merge pe lângă orașul Munarev spre Voldarev“ Nota precizează că: Bolohov și Munarev erau în țara Podoliei.

6) A. S Petrușevici, *Cine au fost Cnezzii bolohoveni* — in rusește —, Lvov 1877. Fr. Miklosich — E. Kalužniacki, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpathen*, în *Denkschriften der Akademie der Wissenschaften phil. hist.* Tom. XXX, Wien 1880, p. 25 și urm. N. P. Dașchevici, *Pământul bolohovean și importanța sa în istoria rusă* —in rusește—, Kiev 1874, vol. II. Idem, *Ipotezele cele mai noi asupra Bolohoviei și Bolohovenilor*, Memoriile Universității din Kiev, 1884, Nr. 6. N. Molceanovschi, *Raporturile Podoliei cu Bolohovenii și principii bolohoveni*, în *Sbornicul Universității Sf. Vladimir din Kiev*, vol. VIII, 1886. Th. Uspenski, *Formarea celui de-al doilea imperiu bulgar*, Odesa 1879, p. 94 etc-

între care și cel din Haliciu, reușește să ocupe Kievul, dar în scurtă vreme este respins și în retragere trece prin *Borohov*¹⁾.

Isvoare bizantine pomenesc de Bolohoveni pela 1164 când Andronic Comnenul, vărul împăratului Manuil, scăpând din închisoare și refugiindu-se în Galitia, a fost prins de Vlahi la hotarele acestei țări și predat împăratului ²⁾.

Istoricul german Aug. Lud. Schlözer comentând Cronica lui Nestor, precizează că „acești Volohi nu sunt nici Români, nici Bulgari, nici *Wälsche*, ci *Vlachi*, adică Români, urmașii marii și străvechei familii de popoare a Thracilor, Dacilor și Getilor, care își păstrează și astăzi limba lor proprie și cu toate asupririle locuiesc în Valahia, Moldova, Transilvania și Ungaria, cu milioanele”³⁾. Numirile toponimice pe care le aflăm în analale rusești ca: *Buza*, *Buzovca*, — dela buză — lângă târgul bolohovean *Derevici*, pe apa Tichici, dealul lui *Bursuc*, *Prescrea*⁴⁾, iar în documente de mai târziu, prin sec. XV-XVI, apar localitățile *Brusturi*, *Ocol*, *Radul*, *Troian*, valea *Putreda*, *Vaca*, pâraiele *Vaslui*, *Uda*, *Brăila*, *Singura*, *Codâma*, *Aratul*, *Soba*⁵⁾), dintre care unele își mai păstrează numele până în vremurile actuale ⁶⁾; toate acestea fac și ele dovada că dincolo de Nistru se găsea, din vechime, o populație românească.

Acești Români, organizați într'un fel de republică federală și conduși de cnezii lor, s'au luptat chiar cu Slavii, încă prin sec. XII, gonindu-i de prin părțile nordice ale Nistrului. Aici ei erau așezați în „Țara Bolohovenilor — zemlia Bolochovskaia” — aşa cum se găsesc numeroase alte „țări” în

1) *Letopisețul Ipatian*, p. 101 „...postigoșa ia u Borohova”. În notă... Borohov sau Bolohov—u Bolohova—.

2) Cinnamus, *Epi tone*, ed. Bonn, p. 260. Nicetas Choniates, *De Mâneule Comneno*, ed. Bonn, p. 171. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, ed. III, vol. II, pp. 217—218. D. Onciu, *Originile Principatelor române*, București 1899, p. 86. G. Popa-Lisseanu o. c. pp. 56—60.

3) Aug. Lud. Schlözer, *Russische Annalen in ihrer slavonischer Grundsprache*, Göttingen 1802, vol. III, p. 145. Citat și în G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea Românilor în Dacia*, A. A. R. București 1941, pp. 50—51.

4) *Letopisețul Ipatian*, ed. St. Peterburg 1871, pp. 234, 246, 257—258, pentru anii 1146 și 1148. S. Soloviev, *Istoria Rusiei*, St. Peterburg 1896, vol. III, pp. 201—202.

5) *Cercetările Comitetului pentru descrierea istorică-statistică a eparhiei Podoliei* — Trudă Komiteta dlja istoriko-statisticheskago opisania Podolskoi eparhii — vol. V. p. 235; vol. VI pp. 61, 63, 86.

6) Și în N. P. Smochină, *Români de pe Nistru*, p. 4.

spațiul dacic al Românilor. Ei iau parte și la luptele pe care Polonii și Galicienii le poartă împotriva principilor Kievului și Cernigovului, care căutau să-și întindă stăpânirea și în aceste părți. Astfel Bolohovenii apar ca aliați ai Galicienilor în lupta acestora împotriva principelui Vladimir Danilovici¹⁾.

In 1231 Bolohovenii ajută pe Andrei II, regele Ungariei, în lupta acestuia cu principalele Daniil pentru stăpânirea Haliciului²⁾. Iar între 1235 și 1240 tot Bolohovenii poartă singuri lupte cu principale din Volhinia și Mazovia³⁾, desigur spre a-și asigura libertatea. Astfel în 1235 principale bolohoveni, aliați cu Halicienii, asediază orașul Kameneț⁴⁾.

Prințipele Iuri Dolgoruki din Suzdalia a trimis, în 1146, lui Sviatoslav Olgovici, prietenul și aliatul său din Cernigov, cum raportează cronică Niconova, un ajutor de 14.000 de *Brodnici*⁵⁾, și primește și el apoi un grup de Polovți, adică Brodnici și Cumani⁶⁾. Ulterior sunt iarăși pomeniți acești Brodnici – Valahi⁷⁾ – în vechile Anale rusești, participând la luptele dintre Mstislav, prințipele Novgorodului, cu Iaroslav din Suzdalia, în cursul anului 1216⁸⁾. Tot în izvoarele rusești se raportează că în luptele dela *Kalca*, de lângă Marea de Azov, din 1223, ia parte alături de Tătari și Voevodul român *Ploscânea* cu Brodnicii lui, luptând împotriva principalelor ruși, care căutau să ajungă, încă de atunci, la litoralul Mării Negre. Amintirea acestui Voevod român se păstrează se pare prin localitățile cu numele de *Plosca*⁹⁾ –, ce se găsesc în Galitia, Podolia și Transnistria.

1) *Letopisețul Ipatian*, p. 516. N. M. Karamzin o. c. ed. franceză, vol. III, pp. 91–92.

2) D. Onciu, *Originile Principatelor*, p. 88. La luptă merg „alți cnezi bolohoveni și mulțime de Unguri“. *Letopisețul Ipatian*. p. 172. S. Soloviev, *Istoria Rusiei*, vol. III, p. 154.

3) *Letopisețul Ipatian*, pp. 179–180.

4) *Ibid.* p. 174. „...și toți cnezii Bolohovenilor“.

5) G. Popa-Lisseanu, *Tot în chestia Brodnicilor*, Revista Iсторică Română, VIII–1938, p. 245.

6) N. M. Karamzin, ed. fr. vol. III, p. 67.

7) G. Popa-Lisseanu, *I. c.* p. 245.

8) *Létopis po Lavrentievskomu spisku*, St. Peterburg 1872, pp. 469 și 472, pentru anul 1216. Crónica Academică – Akademicescaia. In G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea Românilor*, p. 60.

9) Intre altele Plosca de lângă Balta și Plosca dela nord de Tiraspol. Alta dincolo de Bug.

Acest Voevod, la început, se găsea în tabăra Rușilor principelui Mstislav Romanovici din Kiev, în urmă a trecut de partea Tătarilor, întru cât tocmai atunci era amenințat de principii ruși; el își avea stăpânirea în părțile Nistrului și spre Bug. Ploscânea l-a prins pe însuși Mstislav împreună cu doi gineri ai acestuia și i-a predat pe toți Tătarilor, care i-au ucis¹⁾.

Astfel Brodnicii au făcut cauză comună cu Tătarii, spre a înlătura stăpânirea principilor ruși, ceiace întărește convingerea că erau deosebiți de Ruși ca neam și de a căror dominație nu erau de loc bucuroși²⁾.

Concluzia care se impune este că nici un popor nu-și poate intemeia stăpânirea sa, printr-o vețuire permanentă în aceste locuri răsăritene, în deosebi în Transnistria. Singuri Români se găsesc de totdeauna și aici, ca urmași ai Thraco-Romanilor, cu influența lor civilizatoare asupra triburilor din stepă. Numărul lor a fost mereu sporit și prin faptul că ori de câte ori spațiul dela nordul Mării Negre rămânea descoperit, prin deplasarea hoardelor barbare, din două direcții se afirma tendința de expansiune a două grupuri de popoare cu o puternică vitalitate: Slavii din spre nordest și Români din Ținutul apusen, carpato-dunărean, ocupând întinsele regiuni rămase libere.

¹⁾ *Létopis po Lavrentievskomu spisku*, p. 482. Ap. G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea Românilor...* p. 60. N. M. Karamzin ed. fr. vol. III, p. 290.

²⁾ D. Onciu o. c. pp. 90—91 și 238—239, notele 25, 29.

CAP. II

ROMÂNII DIN RĂSĂRIT ÎN ISTORIOGRAFIA RUSĂ.

Spre a fi lăsați în pace, Români, în sec. XIII, se supun, dela început, lui Batu, hanul Tătarilor din Crimeia, obligându-se să-i procure grâu și meiu, care erau produsele lor. Bolohovenii din regiunea Kievlui, Haliciu și Volhinia se obligără „să are și să samene grâu și meiu”¹⁾. Asta evidențiază și mai mult că barbarii urmăreau să se împace și să apere chiar populația băştinașă, spre a-și procura hrana de care aveau nevoie, prin munca acestei populații. Dar din cauză că s-au închinat Tătarilor și pentru că împreună cu principalele Rostislav, ocupaseră Haliciul și atacaseră orașul Bacota²⁾ din Podolia, în 1241 principalele Daniil Romanovici, tot din Haliciu, îi supuse stăpânirii lui, în același an. Rostislav adunase împreună cu el pe cnezii bolohoveni și luptători galicieni³⁾. Daniil reușește să ocupe și centrele Bolohovenilor: *Derevici*, *Gubin* și *Cobud Cudin*, *Gorodet*, *Bojskâi*, *Deadikov*, afară de localitatea *Jedecev*. Atunci „a ars și prădat țara Bolohoviei”⁴⁾.

„Este demn de remarcat, scrie istoricul N. M. Karamzin, că principii bolohoveni reușiseră să salveze țara lor de devastările lui Batu, angajându-se să samene grâu și meiu pentru Tă-

1) *Letopisețul Ipatian*, p. 526. A. E. Presneacov, *Lecții pentru istoria Rusiei*, Moskva 1939, p. 18. *Istoria Ucrainei*, ed. Academiei de Științe din Kiev—Nauc—, 1939, vol. I, p. 169.

2) Bacota era pe Nistru, spre sudest de Camenița.

3) *Letopisețul Ipatian*, p. 179.

4) *Ibid.* p. 180. N. M. Karamzin, o. c. ed. în rusește, vol IV, p. 10, nota 20. A. S. Petrușevici, *Letopisețul volhino-galician*, Moscova 1871, p. 90.

tari“¹⁾; în schimb au fost nevoiți să primească stăpânirea lui Daniil Romanovici.

Localitatea Jedecev era așezată „pe Stir, care se varsă în Nistru și era o veche localitate de judecată²⁾ a Bolohovenilor, care trăiau acolo, adică a Valahilor, de unde vine chiar și numele orașului de Jidacev din sec. XIII, care se numește și Jidecev“. Tot pentru asta „în actele vechi“ orașul Jidecev este numit „orașul Valahilor“³⁾. Numele îi vine, de sigur, dela cuvântul *judicium*⁴⁾.

Centrul așezărilor bolohovene era orașul *Bolohop* sau *Bolehop*, căruia în documente vechi i se spunea „orașul Valahilor — Villa..Valachorum dicta“⁵⁾.

Toate numirile citate până acumă, de Volohi — Bolohi, Vlahi sau Vlasi arată, de sigur, pe Români; dar sunt și alte denumiri ca Satanov—Satu nou, Singura, Troianov, Troianca, Voloscaia, dealul lui Bursuc, ori unele din cele cu terminația dacică de *dava*: Vlodava, Gnidava, apoi valul lui Traian, Troianca pe dreapta și Troieni pe stânga râulețului Siniuha, iar Troiani, Moldovanca, Moldavca, Moldavscia, Moghilna sunt între Siniuha și Bug. Toate acestea, odată mai mult, evidențiază prezența Românilor, din cele mai vechi timpuri, în aceste părți răsăritene.

Tot în vechile analе rusești se citează, în prima jumătate a sec. XIII, câteva nume de principi ca Boris Mejibojsci⁶⁾, Alexandru Belzschi⁷⁾, care a avut o fiică Anastasia⁸⁾ și Gleb Zeremeievici⁹⁾, despre care însuși istoricul S. Soloviev arată că erau „principi bolohoveni“¹⁰⁾.

1) N. M. Karamzin, *Histoire de l'Empire de Russie*, traduite par M. M. St. Thomas et Jauffret, 11 volume, Paris 1819, vol. IV, pp. 23—24.

2) Judece-judicium.

3) Voloskim gorodom.

4) A. S. Petrușevici, *Catedrala Sfintei Fecioare din orașul Haliciu, Lvov* 1900, p. 52 nota 1. *Letopisețul Ipatian*, p. 555.

5) *Akta Grodzkie i ziemske*, Tom. VII, p. 127. „Villam..in districtu Leopoliensi et territorio zudaczowyensi sitam, Bolechow, Valachorum dic-tam....“ Nota: Bolechów w powiecie dolinianskim, p. 128.

6) Boris dela Bug.

7) Alexandru din Belz.

8) N. M. Karamzin, *op. cit. ed. fr. vol. IV*, p. 46.

9) Gleb a lui Ieremia.

10) Acești principi sunt citate intre anii 1211, 1213, 1226—1227—1234. *Letopisețul Ipatian*, p. 488 etc. S. Soloviev, *Istoria Rusiei*, Moscva 1880, vol. III, p. 154.

Prințipele Alexandru din Belz ajută pe regele Andrei II al Ungariei ca să cucerească principatul de Haliciu dela Daniil Romanovici¹⁾. Nobili îl părăsiră pe Daniil și orașul putu fi ocupat de Unguri²⁾. În 1234 însă Daniil reuși să reocupe Haliciul, boerii i se supuseră lui, iar Alexandru din Belz se refugie în regiunea Kievului, unde fu prins de niște oameni ai lui Daniil³⁾. Acesta a făcut atunci prizonieri pe prinții din Bolehov, care erau tributari celui din Halici; stăpânirea lor era pe cursul Bugului, nu departe de Brest⁴⁾.

Alt istoric A. S. Petrușevici afirmă „după păreri și izvoare competente“ că „prinții bolohoveni n'au fost de origină rusă, chiar dacă în vinele lor curgea puțintel sânge slav, parte romano-dac,... prinții bolohoveni au fost de origină Români, veniți în părțile sudice ale Podoliei“⁵⁾. Acest autor, ca și Fr. Miklosich, precizează că acești Români—Bolohovenii—erau răspândiți în partea sudică a Podoliei, între Nistru și Bug⁶⁾.

La rândul său autorul rus N. I. Kostomarov, care a fost un adevărat apostol al resurrecției ucrainene, se raliază păreriilor exprimate de A. S. Petrușevici, care „pe baza documentelor românești precum și după indicațiile isvoarelor rusești.. a dovedit în mod categoric că prinții bolohoveni au fost de origină românească“⁷⁾.

Dar și țara Bolohovenilor ajunge sub stăpânirea Tătarilor, care i-au lăsat organizația ei în cnezate; prinții galicieni au fost și ei nevoiți să recunoască dominația acestor ultimi năvăllitori, care s'au așezat în aceste părți, ca stăpâni, în Podolia și Iedisan — „*Olatul de Oceacov*“, numit aşa dela orașul Oceacov, reconstruit de hanul Crimeei, Mengli-Ghirai, în 1492.

După năvălirea Tătarilor vin în Galitia Armeni, Germani și Evrei, care au populat în deosebi orașele.

1) N. M. Karamzin *o. c.*, p. 327.

2) *Ibid.*, p. 328.

3) *Ibid.*, p. 329.

4) *Ibid.* vol. IV, p. 23.

5) A. S. Petrușevici, *Cine au fost Cnezii bolohoveni*, Lvov 1887 (extras), p. 4.

6) N. I. Kostomarov, *Prințipele Daniil Romanovici din Haliciu*, în *Sbornic literar*, Lvov 1886, p. 63.

7) *Dicționarul enciclopedic rus — Brockhaus — Peterburg* 1891, vol. IV, p. 319.

In 1257 Daniil Romanovici și Vasilco din Bolehov au o luptă cu Tătarii. Atunci „toți Bolohovenii au venit la Dănilă”¹⁾; aşa cum „aleargă albinele la regina lor, ca oamenii însetați, care-și grăbesc pasul spre un izvor limpede”²⁾. In 1292 Cumani sau Polovtii cu Valahii l-au ajutat și pe regele ungur Ladislau IV³⁾. „Moldovenii au întins plugăria peste Nistru, scrie prof. S. Mehedinți, ei au fost cei dintâi podgoreni pe malul stâng al fluviului și cei dintâi oameni statornici. Așa se explică de ce au luat în stăpânire tocmai locurile cele mai rodnice”⁴⁾.

Ei au fost dar primii locuitori, care au întemeiat sate și târguri în stepa ucraineană, constituind un tot organic unitar cu ceilalți Români dela răsărit de Carpați, iar Domnii Moldovei, stăpâni pe ambele maluri ale Nistrului, pe toate podurile și vadurile de trecere peste această apă, având și domenii întinse în Transnistria, au întreținut și legături comerciale cu Tătarii și Cazacii din Crimeia și din părțile Niprului.

De altfel este cunoscut că barbarii au invadat din regiunile răsăritene îndreptându-se spre apus, ceiace face greu de presupus că expansiunea românească s-ar fi produs, atunci, în sens opus, adică din Dacia spre răsărit. Emigrarea Românilor, peste cei care erau deja în acele părți, așezați din vremuri străvechi, a avut loc ceva mai târziu, când valul năvălirilor se potolise sau când năvălitorii se retrăgeau din stepă, lăsând liber spațiul ocupat de ei. Numai în spre nordest, Bolohovenii sunt, în cea mai mare parte, Români din Transilvania, emigrați prin sec. XI, odată cu apariția Ungurilor în regiunile locuite de ei, spre a-și putea duce viață în libertate. A urmat apoi o continuă emigrare a Românilor spre districtele de margine ale Galiciei, Poloniei și Podoliei.

ROMÂNII SUNT CEI MAI VECII LOCUITORI AI TRASNISTRIEI.

Cunoscutul istoric rus N. M. Karamzin, în *Istoria Imperiului rus* scrie că „orașul *Bolohov* se află în gubernia Podoliei. Acolo, în drumul dela Kiev spre Haliciu, au fost și Cudin-

1) *Letopisețul Ipatian*, pp. 194–195.

2) N. M. Karamzin, o. c. ed. franceză, vol. IV, p. 5.

3) Fessler-Klein, *Geschichte der Ungarn*, Leipzig 1867, vol. I. p. 441.

E vorba însă de anul 1290.

4) S. Mehedinți și V. Mihăilescu, *România*, București f. d., p. 295.

Bojskii¹⁾, Derevici, Gubin, Diadicov, Beloberejje, Cerneatin, oblastea principilor bolohoveni, prin vecinătatea și pe malurile Bugului, ce se varsă în limanul Niprului, iar nu a acelaș care se varsă în Vistula²⁾). Iar Paul Miliucov confirmă că între Prut și Bug cei mai vechi locuitori sunt Români, adevărății băstinași ai acestor locuri. Ucrainenii și Rușii vin în aceste ținuturi mult mai târziu și în calitate de coloniști, mai ales după ce stăpânirea țaristă reușește să se întindă peste Bug și apoi peste Nistru³⁾). În spre răsărit, dincolo de Prut și Nistru, scrie tot Paul Miliucov, erau teritorii „a căror populație are o alcătuire *évident neucraineană*”⁴⁾.

Fapt este că marile așezări slave sunt pe cursul Niprului, Donețului și Donului, precum și pe cursul superior al fluviului Volga și afluenților săi, mai puține spre apus la izvoarele Bugului și Niprului și pe cursul mijlociu al Vistulei, și de loc pe Bug și Nistru. De altfel Bugul este numit de Ruși „Fluvial negru”, din cauza înfrângerilor suferite de ei pe cursul acestei ape⁵⁾.

Nicăieri, de altfel, și nici într'un izvor contemporan nu se confirmă că principatul Haliciului, singurul stat rus întemeiat la 1142, în părțile apusene spre Vistula și cursul superior al Nistrului, s-ar fi întins și asupra unei părți din Moldova⁶⁾. M. Hrușevski, cunoscutul istoric ucrainean, a cărui operă este „po-
lită din nenorocire, prin șovinismul ucrainean al autorului”, cum o califică F. Lot⁷⁾, interpretând textul cronicarului Nestor, susține că Români au apărut în părțile răsăritene și de miază-
noapte ale Moldovei, abia prin sec. XII–XIII, în vreme ce *Tîverții*, o populație slavă, locuiau pe cursul Nistrului, așezându-i pe hartă între Nistru și Prut. Aceștia sunt, după părerea lui,

1) E vorba de localitatea actuală Cudinca, pe cursul superior al Bugului.

2) N. M. Karamzin, *Istoria imperiului rus* (în rusește), vol. II, p. 139 nota 328; vol. IV, p. 10 nota 20.

3) Paul Miliukov, *La crise russe, ses origines, son évolution, ses conséquences* — cu hărți — Paris 1907.

4) P. Miliukov, *Istoria celei de a doua revoluții rusești*, Sofia 1922, vol. I, fasc. II, p. 84.

5) N. M. Karamzin, ed. fr. vol. II, p. 15.

6) Vezi și concluziile lui I. Nistor în *Români și Rutenii în Bucovina*, p. 5, unde examinează și afirmațiile greșite ale istoricilor ucraineni.

7) F. Lot, *Les Invasions barbares*, Paris 1937, vol II, p. 8, nota.

„Ucrainenii“ primitivi, care, în vremea năvălirii Avarilor, ar fi rămas în teritoriile pe care le ocupau, ba se răspândiră până la Dunăre¹⁾ unde n’au avut nici un fel de contact cu Români din sec. XII—XIV. M. Hrușevski nici nu menționează măcar prezența Bolohovenilor și Brodnicilor și colonizările românești din Galitia și Podolia. Și asta, deși reproduce diploma principelui Vladislav din Oppeln²⁾, din 1378, în care e vorba de colonizarea românească în Galitia și de folosirea „dreptului românesc“ acolo³⁾). Luând ca bază informația din cronică lui Nestor, N. M. Karamzin scrie că Slavii au fost goniți din Moesia de Bulgari și din Panonia de Valahi, de unde au trecut în Rusia, Polonia și alte țări vecine. Este probabil că Valahii, descendenții vechilor Geți și Romani stabiliți în Dacia, în timpul domniei lui Traian, au ocupat Transilvania și o mare parte din Ungaria, unde au supus stăpânirii lor pe Slavi⁴⁾). Dacia cuprindea Moldova, Valahia, Transilvania, o parte din Ungaria și Banatul Timișoarei⁵⁾). În această țară, dela Traian, limba latină avea o folosință generală⁶⁾. Cât privește pe Tiverți și Liutici, aceștia locuiau în regiunea Niprului, întinzându-se și spre Mare și Dunăre⁷⁾.

TERITORIUL OCUPAT DE SLAVII RĂSARITENI.

De altfel toți istoricii ruși, mai vechi sau mai noi, s’au ocupat de problema spațiului ocupat de Slavii răsăriteni. *Ivan Kaidanov*, rezumând și părerile lui N. M. Karamzin, scrie că „Slavenii“, Veneții și Anții, după știrile din Iordanes și unii autori bizantini, erau de acelaș neam și apar în istorie prin veacul VI

1) M. Hrușevski, *Istoria Ucrainei*, Kiev 1918 pp. 34—36. Ap. G. Nastasă, *România și Ucrainenii în lumina operei istorice a lui M. Hrușevski* (ex-tras), București 1942, p. 3.

2) E vorba de Opolsc.

3) „Voloszkoie pravo“. I. Bogdan, *Indatoririle militare ale cnejilor și boeritor moldoveni în sec. XIV și XV*. A. A. R. București 1907, p. 9. G. Nastasă, l. c. pp. 3—4; cu traducerea textului diplomei cu unele mici variații față de I. Bogdan, dar care nu schimbă cu nimic datele acestei diplome.

4) N. M. Karamzin, ed. franceză, vol. I, p. 36.

5) *Ibid.*, p. 321, nota 8.

6) *Ibid.*, p. 152.

7) *Ibid.*, p. 38.

d. Hr. Anții locuiau la nordul Mării Negre, Venetii în părțile Vistulei și la sudul Mării Baltice, iar Slavenii trăiau împreună cu aceștia „la mează-noapte, spre apusul Rusiei de astăzi“. În veacul VI s-au mișcat și ei spre Dunăre, dar când au năvălit Avarii, Slavii au fost nevoiți să se ducă iarăși spre nord, la cei cu care erau de un neam¹⁾.

S. Soloviev afirmă că în timpurile vechi acest spațiu imens, care este Rusia actuală europeană, era în părțile sudice *drumul tuturor invaziilor*. Rusia veche se numea Scitia și Sarmatia. Barbarii asiatici au trecut tot pe aici. Dincoace de Urali se așeză un singur popor cu care se întâlniră barbarii: *Slavii*. Nu se poate preciza data apariției lor în istorie, ei vin din spre sudvest, din regiunea Dunării, respinși de dușmani puternici, ...Slavii ocupară... ținuturile care mărginesc spre apus Bugul²⁾, Nistrul, Niprul și afluenții lor. Ei alcătuiră numeroase grupuri diferite și *cu totul independente unele de altele*. Fiecare trib se subdiviza în *rase* și fiecare din aceste rase își ducea viața deosebit, sub conducerea unui principă, care-și întocmea legile lui. Aceste grupuri nu se putură reuni pentru o apărare comună³⁾.

Un alt istoric rus *S. Platonov* precizează că în primele timpuri ale erei creștine, în sudul Rusiei, se găseau Sarmati, Roxolani și Alani, iar în sec. II și III apar Goții, care ocupă tot țărmul Mării Negre, „dela Dunăre până la Don și Cuban“. Toți barbarii nomazi, care năvăliră ulterior din spre Asia în Europa, se menținură în regiunile dela nordul Mării Negre „în Zona stepelor aşa de proprie vietii nomade, ferindu-se de a se întinde spre nord și a pătrunde în ținuturile păduroase din centrul Rusiei actuale. Pădurile au apărut populațiile din aceste regiuni, alcătuite mai ales din Slavi și Finezi, de a fi total distruse de hoardele răsăritene⁴⁾.

W. Kliucevskij, profesor la Universitatea din Moscova și membru al Academiei rusești, fost elev al lui *S. Soloviev*, susține că autorul celei mai vechi cronică — Nestor — nu poate

1) Ivan Kaidanov, *Istoria imperii rosiene*, traducere de Gh. Asaki, Eșii 1832, pp. III—V.

2) S. Solovieff, *Histoire de Russie*, trad. par la princesse Souvorof, Paris 1789, pp. 1—3.

3) S. Solovieff, *l. c.*

4) S. Platonov, *Histoire de la Russie*, Paris 1929, pp. 15—16.

contribui la stabilirea teritoriului sudvestic ocupat de Slavii primitivi, „cronica știe să informeze de vremea când Valachii tăbărîră peste Slavii dela Dunăre¹⁾ și se stabiliră printre dânsii, începând să-i asuprească (?), ceiace făcu ca unii Slavi să se mute în regiunea Vistulei, unde se aşezară, și singuri și-au spus *Leși*²⁾, alții se *reîntoarseră* și se aşezară în regiunea Niprului și se numiră Poliani.

„Wolchii sau Wolochii sunt, după părerea savanților, Români. Este vorba de supunerea imperiului Dacilor de către împăratul Traian... Această știre cu privire la prezența Slavilor, în vremea existenții imperiului Dacilor și de mișcarea unei părți dintre ei, dela Dunăre spre nord-est, sub presiunea legiunilor romane, la începutul sec. II d. Hr., este una din cele mai vechi știri istorice cu privire la Slavi și, după câte știu, se găsește numai în cronica noastră; este totuși greu de stabilit care izvor este de ținut în seamă. *Totuși nu-l putem nota ca începutul istoriei noastre, el nu se referă numai la Slavii de răsărit, ci vorbește și de desbinarea Slavismului și nu de alcătuirea unei întocmiri unitare*“³⁾.

Unii dintre Leși s-au numit *Poliani*, alții *Liutici*, *Mazooieni* sau *Pomorieni*⁴⁾. Slavii așezăți „aproape de Nipru s-au numit de asemenea *Poliani*, alții *Drevolianî* pentrucă locuiau în mijlocul pădurilor. *Dulebii* erau pe Bug, unde sunt acum Volhinienii; *Ugliticii* și *Tiverții* se găseau în regiunea Nistrului, aproape de Dunăre, aceștia erau numeroși și se întindeau până la Mare“⁵⁾.

W. Kliucevskij nu face decât să adopte părerile lui S. Soloviev, menționând ipoteza că Slavii s-ar fi retras din regiunea Dunării în sprijne nordest tocmai în timpul năvălirilor, ceiace apare cu totul anormal și de nesușinut. Ba W. Kliucevskij crede că Slavii ar fi fost împinși de „Valahi“, și ei apărură în regiunea dunăreană, într-o vreme când nici o știre nu confirmă prezența lor aici. De altfel chiar acest autor recunoaște că nu

1) E vorba de cursul inferior al Dunării. L. Leger, *Cronique dite de Nestor*, nota dela p. 292.

2) Lekhs, Liachen,

3) W. Kliutschewskij, *Geschichte Russlands*, 4 vol. Leipzig-Berlin, 1925-1926, vol. I. p. 100. Vezi și L. Leger, *Chronique dite de Nestor*, p. 4.

4) L. Leger o. c. p. 4.

5) *Ibid.* p. 9. Vezi și *Sovetskaja Moldavia*, Tiraspol 1939, p. 23.

poate lua în considerare acest izvor de informație, care nu poate constitui începutul istoriei rusești, ce este mult mai târziu. Este de remarcat, de altfel, că în Cronica lui Nestor, Nistrul este pomenit numai de două ori, în vreme ce Niprul și celelalte ape din spațiul Slavilor răsăriteni se găsesc citate foarte des în toate capitolele cronicei ¹⁾.

„Slavii, în cursul veac. VII și VIII, au înaintat spre sudul Rusiei, unii din regiunea Carpaților păduroși, alții din bazinul Pripetului și a Bugului apusen, scrie *N. Brian-Chaninov*. Până la venirea Varegilor ei n'au avut, însă, nici o organizație de Stat. În sud s'au resimțit de influența coloniilor grecești Olbia, Chersones, Panticapea, Tyras“, ceiace însamnă că Slavii s'au aşezat dincolo de Nistru și Bug, având legături de schimb cu aceste centre ²⁾. „Drumul Varegilor spre Greci“, drum de constituire a statelor slave, fu presărat, după venirea acestora, cu numeroase centre orășenești dela Novgorod spre Kiev, iar țara însăși se numi câteva secole *Gardariki*, adică „regatul orașelor“ ³⁾.

Ceva mai obiectiv prezintă această problemă autorii P. Miliukov, Ch. Seignobos și L. Eisenmann. Ei susțin că „e foarte probabil că leagănu Slavilor este între Vistula și Nipru, încă dinainte de Hristos. Abia din sec. I a. Hr. s'ar putea vorbi de prezența Slavilor în Rusia iar despre o civilizație a lor nu se poate încă vorbi nici chiar în decursul sec. V–VIII, când Rusia centrală și meridională, în bună parte, era ocupată de ei. Slavii orientali au fost sub dominația Goților, iar în sec. VI–VII se răspândesc spre Doneț, Oka, Niprul superior și Volkhov, în vreme ce Viaticii, în sec. VIII, erau în jurul centrului Riazan“ ⁴⁾.

Istoriografia sovietică tratează această chestiune nu în spirit științific, ci numai cu scopul de a servi cauza slavă. Astfel în tratatele noi de istorie se afirmă că la sfârșitul sec. VIII și începutul celui al IX-lea, Slavii apuseni, cunoscuți sub numele de *Ruși*, ocupau teritorii pe cursul Bugului apusen, pe Nistru, Nipru și Don. Între Bugul de sud, Nistru, până la Prut și Dunăre locuiau Uglicii și Tiverții. Aceasta pe la sfârșitul

1) L. Leger, *o. c.* p. 298, nota.

2) N. Brian-Chaninov, *Histoire de Russie*, Paris 1929, pp. 11–12.

3) *Ibid.* p. 13.

4) Paul Miliukov, Ch. Seignobos. L. Eisenmann, *Histoire de Russie*, 3 vol. Paris 1935, vol. I p. 75.

sec. VIII și începutul celui al IX-lea ¹⁾). În Sovetskaia Moldavia se afirmă că Slavii ar fi ocupat întreaga Moldovă ²⁾. În harta așezării primitive a Slavilor, aceștia se întind, în afară de alte teritorii, în Bucovina, Basarabia, Transnistria, nordul Moldovei și Maramureș ³⁾). În sec. IX–XI Statul kievian cuprindea numai neînsemnate teritorii pe cursul superior al Prutului și Nistrului ⁴⁾; în vreme ce pentru statul galician se reeditează informația, dovedită ca falsă, că în sec. XI–XIII se întindea aproape în toată Moldova cu centrele Bârlad, Tecuci și – Hali-ciul cel mic – Galați. Românii pare să nu fi existat în acele vremuri, pentru istoricii sovietici, întru cât nu se găsesc nicăieri semnalăți. Căci restul teritoriului dacic–Transilvania, Muntenia și vestul Moldovei – ar fi aparținut stăpânirii ungurești ⁵⁾). Totuși în sec. II „prin amestecul nomazilor cu coloniștii romani... în Dacia s'a format populația moldovenească și limba moldovenească” ⁶⁾). Asemenea exagerări n'au nici o bază științifică, de altfel. În schimb în harta imperiului roman din veacurile I–II a erei noastre, întocmită „după date din Muzeul istoric de Stat din Moscova” și folosită în instituțiile de cultură din U.R. S. S., Dacia este cuprinsă între Tisa, Dunăre, Carpații păduroși la nord iar spre răsărit depășește cu mult Bugul, cuprinzând limanul Niprului cu apusul Crimeei și Kersonesus tauric. În vecinătatea Daciei sunt năoți Bastarnii la nord și Sarmații la nord-est. Autorul acestei hărți nu face nicăieri nici o mențiune de Slavi, pentru veacurile I–II. d. Hr. ⁷⁾

Arheologii ruși abia de prin sec. IX și X au putut stabili teritoriul așezării primitive a Slavilor ⁸⁾. Centrele lor sunt menționate pe Nipru, Oka, în jurul Smolenscului și Cernigovului ⁹⁾,

1) *Istoria Ucrainei* – curs prescurtat – Ediția Academiei de Științe – Nauc – U. R. S. S., Kiev 1941, p. 20.

2) *Sovetskaia Moldavia*, pp. 23–24.

3) *Istoria Ucrainoi*, ed. c. pp. 20–21.

4) *Ibid.* harta dela p. 28. Tot în acea vreme stăpânea Sviatoslav la Dunăre între Durostor și Pereiaslav–Prăslavăț,

5) *Ibid.* harta dela p. 32.

6) *Sovetskaia Moldavia*, p. 24.

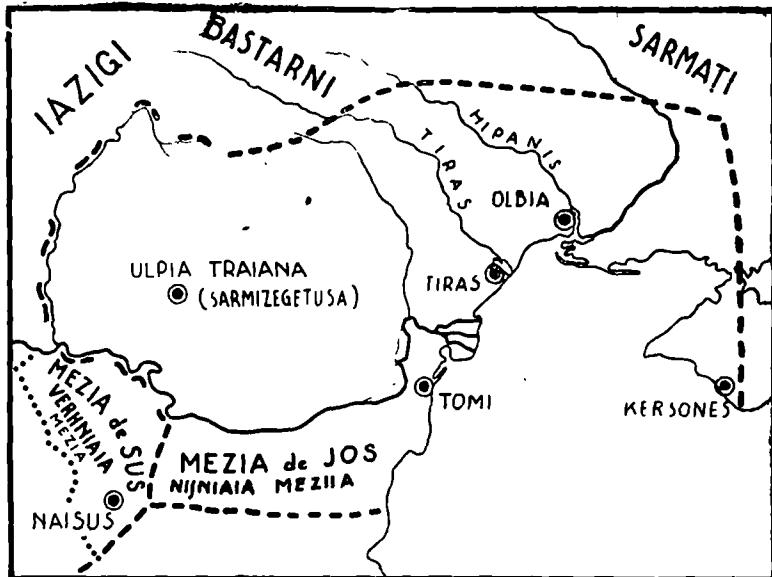
7) Harta imperiului roman în veacul I–II a erei noastre, alcătuitură după date din Muzeul istoric de Stat din Moscova. Litografia „Mosoblpoligraf”. Sostavil – L. A. Elnițkij. Folosită în instituțiile de cultură din U. R. S. S.

8) Milioukov-Seignobos-Eisenmann, o. c. p. 76.

9) *Ibid.* p. 77.

la Kiev, Novgorod, Vladimir, Suzdal, Rostov, care se desvoltă sub influența bizantină¹⁾.

In apus erau Letonii și Lituaniienii, care au ocupat regiuni întinse până spre Pripet și Nipru, populate de Slavi²⁾.

Fragment din Harta imperiului roman în veacul I-II al erei noastre, cu hotarele Daciei. Intocmită după date din Muzeul istoric de Stat din Moscova și folosită în U.R.S.S.

In sec. XI-XII, după reprezentarea grafică a autorilor citați, în regiunea cursului mijlociu al Nistrului s'ar fi aflat grupul slav al *Uglīciilor*³⁾, cu centrul la Peresēcin, în vreme ce ceilalți Slavi erau mult mai spre nord, întru cât în părțile răsăritene erau diversele neamuri turce și fino-ugrice⁴⁾. Uglīciii au fost împinși și ei spre nord de către Pecenegi, când aceștia invadără regiunile carpato-dunărene⁵⁾. Cei ce au mai rămas prin aceste părți s'au contopit cu băştinașii, care erau Români.

Cercetările arheologice desmint afirmațiile lui Soloviev și Kliucevskij, întru cât, după aceste cercetări „prezența Germanilor și Slavilor este atestată de istorie în Rusia meridională,

1) Milioukov-Seignobos-Eisenmann, o. c. p. 78.

2) *Ibid.* p. 80.

3) *Ibid.* Vezi harta dela p. 82.

4) *Ibid.* aceiași hartă, p. 82.

5) *Ibid.*

abia din sec. VI. Insă, în ce vreme aceste popoare au invadat sudul Rusiei.. e o chestiune“ la care nu se poate răspunde cu certitudine ¹⁾.

Scriitorii vechi, greci și romani, n'au cunoscut pe Slavi. „Sciții“ lui Herodot sunt de sigur Iranieni; acest istoric nu știe nimic despre „Slavi“. Despre *Venedi* lui Pliniu cel Bătrân, Tacitus și Ptolemeu, care locuiau în părțile Vistulei, dincolo de Germania, Tacitus se întreabă dacă erau Germani sau Sarmați. Era vorba, de sigur, de grupul de Slavi numit de Germani *Wenzi*, din care mai sunt și astăzi încă unele urme în Lusacia. Dar scriitorii greci și romani nu dau nici o relație despre acest popor, care locuia izolat în regiunile măștinoase și păduroase ale Polesiei, dela răsărit de Vistula spre Pripyat și Niprul superior, adică în răsăritul Poloniei și apusul Rusiei ²⁾. Slavii au pătruns numai în cete răzlețe, fără nici o legătură între dâNSELE, în părțile sudice. Abia prin sec. IV încep să apară unele știri vagi despre ei.

Cât privește Moldova, datorită Pecenegilor și Cumanilor năvălitori, n'a mai avut multă vreme nici o atingere cu Slavii răsăriteni, concentrați pe atunci în jurul Kievului, Novgorodului și Moscovei. Românii iau parte în acea vreme la luptele Cumanilor împotriva lui Roman, principale din Haliciu, care nu-și putea întinde stăpânirea lui dincoace de Nistru, în Moldova.

In cursul timpului, Moldova a avut ca vecini la răsărit și nord, diferite neamuri, unele asiatiche, în sec. XIII—XIV pe Lituani iar mai pe urmă pe Poloni. Abia în sec. XVII ajunge să aibă unele legături cu Slavii răsăriteni, care erau, de altfel, încă departe, tocmai la Nipru.

Teritoriul actualei Ucraine a fost străin lumiei slave până la o epocă relativ recentă ³⁾, căci Rușii ajung, în mod efectiv, la țărmul nordestic al Mării Negre, abia pe vremea lui Petru cel Mare și în mod statornic sub Ecaterina II ⁴⁾. „Slavii propriu zisi ocupau bazinul lacului Ilmen și țărmul apusul lacului Peipus, scrie *Alf. Rambaud*; orașele lor erau Novgorod, Pskov,

1) N. Kondacof, I. Tolstoi, S. Reinach, *o. c.* p. 481.

2) Ferdinand Lot, *Les Invasions barbares*, 2 vol. Paris 1937, vol. I, p. 206 și urm. Harta dela p. 211,

3) *Ibid.* vol. II, p. 8.

4) *Ibid.* vol. I, p. 207.

Izborsk și ele apar chiar dela începutul istoriei rusești“ prin veacul al IX-lea¹⁾.

Relațiile lui *Jordanes* despre spațiul imens pe care l-ar fi ocupat Sclavinii și Anții dela gurile Dunării și râul Sava până în regiunea Vistulei, este o exagerare contrazisă de scriitorii bizantini; informația exagerată se datorează faptului că istoricul Goților scrie la un secol și jumătate după distrugerea statului acestora și numai după informații orale.

Istoricul bizantin *Procopius*, contemporan aproape cu *Jordanes*, îi așează pe Anți în regiunea Niprului. De altfel, aceștia dispar din istorie la începutul sec. VII, când sunt atacați de Avari²⁾.

Fapt este că Slavii de răsărit apar în istorie abia prin sec. IX, când Varegii organizează primul stat „rus“³⁾.

Cunoscutul slavist *Lubor Niederle* precizează că teritoriul în care au locuit Slavii, ar fi pe cursul superior al fluviilor Vistula, Dvina, Nistru, Nipru și Don. Fără exagerare, deci, acest teritoriu corespunde cu răsăritul Poloniei, dincolo de Vistula, dar afară de Galitia, precum și sudul Rusiei albe, cu nordvestul Ucrainei. Pentru asta el a studiat spațiul în care este folosit lexiconul vechi slav, pentru fauna și flora acestei regiuni, și care corespunde tocmai cu teritoriul primitiv al Slavilor, precizat de dânsul⁴⁾; acest teritoriu ar avea o suprafață de 527.000 kmp.⁵⁾. Nu cuprindea în orice caz nici un ținut din teritoriul vechei Daciei.

Lumea slavă, după părerea lui *André Lefèvre*, s'a format între Marea Caspică, Volga, Vistula și Marea Neagră, în imediata vecinătate a Iranienilor, între Celtași și Germani. Numele Slavilor ar veni dela un trib sarmatic, care-l purta. Ori Sarmații locuiau regiunea dintre Marea Caspică, spre Don și Marea de Azov; acest spațiu n'a fost depășit, în aceste părți, de Slavi⁶⁾.

Rusia meridională a fost rând pe rând ocupată de Thraci,

1) Alf. Rambaud, *Histoire de la Russie*, Paris 1918, p. 19.

2) Discuția în F. Lot, *o. c.* vol. I, pp. 206—207; vol. II, pp. 9—10.

3) *Ibid.* II, p. 10.

4) Lubor Niederle, *Manuel des Antiquités slaves*, Tome I, pp. 23—24.

5) F. Lot, *o. c.* vol. I, p. 209.

6) André Lefèvre, *Germanins et Slaves, Origines et croyances*, Paris 1937, p. 157.

Geti, Celti, Sarmați, Germani. Slavii dela Marea Caspică s'au răspândit spre apus, către Marea Neagră, ajungând pe cursul Niprului, iar spre nordvest către Vistula. Celealte popoare: *Roxolanii*, *Bastarnii*, *Peucini* au trecut Dunărea și s'au perdit în masa Thracilor¹⁾.

In sec. V a. Hr. Slavii rătăceau printre Sciții între Marea Caspică și Don-Tanais și unii dintre dânsii au înaintat mai târziu spre apus în grupe neînsemnate: *Siginii*, *Veneții*²⁾. In Sciția apar, apoi, *Sarmați*, împinși de *Alani*; în urmă vin Roxolanii pe Nipru; Venetii se aşază în mod trecător pe cursul inferior al Dunării în sudul Daciei, unde dela Traian limba latină avea o folosință generală³⁾; iar *Lugienii* și *Aestii* se găseau pe Vistula⁴⁾.

Slavii locuiau inițial în Polesia — răsăritul Poloniei — și Rusia apusană. Despre ei începe să se vorbească abia prin sec. IV d. Hr. In mici și neînsemnate grupuri se răspândesc prin sec. V în teritoriile vecine.

Alani sunt menționați de scriitorii vechi în regiunea Caucazului. In sec. I se mărgineau spre apus cu „Getii, Bastarnii, Dacii și Taurii” scrie *Denis Periegetul*⁵⁾. Plinius îi aşază în sudul Rusiei, în vecinătatea Roxolanilor, iar Seneca „dincolo de Ister”⁶⁾.

Goții, care apar prin sec. II d. Hr., ocupă regiunile dintre Nistru și Nipru până la Marea Neagră; Sarmații și Roxolanii își caută sălașuri spre apus, în vreme ce triburile slave se îndreaptă spre nordest, unde se va forma poporul rus⁷⁾. Dacă vor fi fost unele aşezări slave la răsărit de Carpați, Vizigoții le-au înlăturat pe toate; în regiunile Carpaților păduroși s'au adăpostit „Getii”, care și-au păstrat cu toate „vicișitudinile și amestecurile etnice”, o limbă latină-română sau valahă⁸⁾. In Carpații nordici, prin sec. VI, erau numeroase grupe de popoare numite *Sclavini* și *Anți*. Sclavinii erau între Vistula și isvoarele Nistrului, spre nord, locuind regiunile mlăștinoase și

1) André Lefèvre, *o. c.*, pp. 158—159.

2) *Ibid.* p. 161.

3) N. M. Karamzin ed. fr. vol. I, p. 152.

4) A. Lefèvre, *o. c.* p. 161.

5) In Kondakof, Tolstoi, Reinach, *o. c.* p. 442.

6) *Ibid.* p. 442.

7) A. Lefèvre, *o. c.* p. 163.

8) *Ibid.* p. 165.

păduroase. Anții erau pe Nistru spre Dunăre, cum scrie, necontrolat, Iordanes¹⁾.

In acest amestec de popoare cu Goți, Huni, Avari, *Slavia* se constituie și se mărește tocmai între Don și Volga, dela nordul Mării Negre pe cursul Niprului spre Marea Baltică iar la apus către valea Oderului²⁾.

Dacă totuși au fost Slavi pe cursul inferior al Dunării, ei n'au rămas aici; ci împinși de alți barbari sau atrași de mirajul imperiului din Orient, au trecut în sudul acestui fluviu, ajungând până în Grecia. În 534 numeroși Slavi trec Dunărea, în 551 pradă Thracia și Illyricum, în 552 împreună cu Anții amenință Thessalonicul și rămân fixați în imperiul bizantin³⁾. Pela 580, după relațiile lui *Menandru*, 100.000 de Slavi trecură în Thracia și Illyricum, iar în vremea împăratului Tiberiu, scrie *Ioan din Efes*, ei invadără Grecia, cu Thessalia și Thracia, arzând și prădând totul în calea lor⁴⁾.

In Dacia ei nu puteau rămâne, între altele pentrucă erau goniți din urmă de alți barbari năvălitori. Scriitorul armean *Moise Chorenăț'i*, care a trăit în sec. IX, în tratatul său de geografie precizează că „Sclavinii din marea țară a Daciei, au trecut fluviul Tanais și ocupară alte țări din Thracia și Macedonia“⁵⁾. Cei rămași s'au contopit cu Daco-Romanii.

Slavii de răsărit se organizează departe de Moldova, pe drumurile care străbăteau, în orientul continentului nostru, din spre Scandinavia către Marea Caspică și Marea Neagră, pe Nipru și Volga. Intr'adevăr două lungi drumuri traversau Rusia în vechime: unul pornea dela gura Nevei, prin Novgorod, ajungea la isvoarele Volgei și pe cursul acestui fluviu mergea la Marea Caspică. Al doilea era „drumul Varegilor spre Greci“, care dela golful Finlandic, străbătea cursul Nevei, apoi pe lacul Ladoga, pe râul Volkhov, lacul Ilmen, râul Lovat, atingea Dvina apusă și dădea în bazinul Niprului, pe care-l urma

1) A. Lefèvre, *o. c.* p. 165.

2) *Ibid.* p. 165.

3) Charles Diehl et Georges Marçais, *Histoire du Moyen-âge — Le Monde Oriental* — Tome III, Paris 1936, p. 72.

4) *Ibid.* p. 132.

5) Aurel Decei, *Români din veacul IX până în al XIII-lea*, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, VII, Cluj 1939, pp. 430—431.

până la Marea Neagră, în legătură cu Bizanțul ¹⁾). Acesta era drumul cel mai important și în jurul lui s'a concentrat viața Slavilor răsăriteni. Dealtfel „pretutindeni cucerirea și colonizarea rusă au mers pe cursul apelor; pe malurile fluviilor Oka, Don, Kama, Volga, se găsește, îndeosebi, așezat elementul rus, care a împins în desisul pădurilor populațiile aborigene” ²⁾. Volga și Nipru au fost cele două mari artere de comunicație, care au înlesnit Rușilor biruirea distanțelor. La Novgorod și apoi la Kiev se organizează primele State ale Slavilor răsăriteni ³⁾. Centrele Rușilor nu sunt pe Nistru sau pe Bug ci pe Nipru și pe celelalte ape nordice și răsăritene: Kiev, Pereiaslav, Cernigov, Smolensc, Polock, Rostov, Novgorod, apoi Moscova și toate celelalte ⁴⁾.

Repetatele năvăliri au pustiat regiunile dela nordul Mării Negre iar populația slavă, care mai era pe aici, s'a retras în spre Volhinia, Podolia și Galitia și mai ales în ținuturile păduriroase nordestice, unde și putu găsi liniștea necesară ⁵⁾.

Tătarii au înălțurat pe Slavi cu totul din Rusia meridională și chiar din Podolia, iar regiunea Kievului fu transformată într-o adevărată pustie ⁶⁾. Multă vreme Rusia, datorită acestei situații, a rămas despărțită de restul continentului european.

PERMANENȚA ROMÂNIILOR ÎN SPAȚIUL RĂSĂRITEAN.

— PRINCIPATUL BÂRLADULUI —

In literatura istorică din veacul de mijloc, numele Daciei apare permanent, în vreme ce prezența Slavilor nu este semnalată, prin nomenclatura folosită de diversii autori, pentru spațiul dacic. Astfel *Iordanes*, istoricul Goților, îi spune în sec. VI Goția și Gepidia, dar și Dacia, „*Dacia antiqua*”, spre a o deosebi de *Dacia Aureliană* ⁷⁾. In *geograful Repennat* din sec. VII,

¹⁾ Milioucov, Seignobos, Eisenmann, I, p. 77 nota 3 și p. 86 nota 1. Al. Eck, *La Méditerranée et l'Europe orientale*, Revue historique du Sud-Est Européen, XVIII, 1942, p. 38.

²⁾ Alf. Rambaud *o. c.* p. 8.

³⁾ Milioukov—Seignobos—Eisenmann I, p. 88.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 86.

⁵⁾ Al. Eck, *o. c.* p. 43.

⁶⁾ *Ibid.*

⁷⁾ Haec Gotia, quam Daciam appellaverē majores, quae nunc, ut diximus, Gepidia dicitur. — Dar și „Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur”. *Getica*, XII, p. 74.

numele Daciei e *Datia*¹⁾). *Eginhard*, istoricul lui Carol cel Mare, citează, în sec. VIII *Dacia balcanică*; tot aşa e pomenită în *Analele Carolingiene* din sec. IX²⁾). Călugărul german *Emericus din Elwange* într'o scrisoare de prin 860 numeşte pe Daci alături de Geti, Germani şi Bastarni, fără a aminti nimic de Slavi³⁾). Intr'un vechi cântec german e citată iarăşi Dacia⁴⁾.

Scriitorii bizantini pomenesc mereu de Dacia. Astfel *Suidas* în sec. X, cunoscând izvoarele vechi, citează cele două Dacii, bine deosebite între dânsenele, de altfel⁵⁾). În sec. XI pînă 1070 *Kekaumenos* deosebeşte pe Dacii din Dacia Traiană de Bessi, care trăiau în Peninsula Balcanică⁶⁾). *Anna Comnena*, care scrie în sec. XII, când vorbeşte despre domnia lui Alexis Comnenul, din sec. XI, pomeneşte de Daci⁷⁾). *Rudolf din Ems* citează pînă 1250 între țările răsăritene şi Thracia⁸⁾). Deasemenea poetul italian *Iacopane din Todì* vorbeşte în sec. XIII de „sfuggita la Dacia“⁹⁾). În sfîrşit *L. Halkokondilas* în sec. XV pe Români îi numeşte Daci, fără a folosi termenul obişnuit bizantin pentru Români, de Blăhoi¹⁰⁾.

Intr'o hartă din 1590 cu titlul „*Pontus Euxinus*“¹¹⁾ sunt notaţi vechii locuitori dincoace de Bug: Antii, Antae et Antes, în nord-estul Podoliei; spre sud-vest: Carpiani. Între Bug şi Nistru: Bastarnae, Ugri, Tagrae, Borysthenitae, Iazyges,

1) *Magna et spatioasa Datia quae modo Gepidia ascribuntur.* — In M. Pinder și G. Parthey, *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis geographica*, Berolini 1869, p. 28. — Apoi „*Datia prima et secunda, quae et Gepidia appellatur*“. *Ibid.* p. 202 și urm.

2) *Eginhard, Vie de Charlemagne*, ed. Louis Halphen, Paris 1923, p. 25. Louis Halphen, *Études critiques sur l'histoire de Charlemagne*, Paris 1921, p. 116.

3) G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. III, p. 21.

4) *Ibidem*, III, p. 22.

5) *Opera*, ediţia Bernhardy I, 1164.

6) Al. Philippide, *Originea Românilor*, Iaşi 1925, vol. I, pp. 662–664. D. Onciu, *Teoria lui Roesler*, în Convorbiri Literare XIX, p. 271. N. Drăganu, *Români în veacurile IX–XIV*, Bucureşti 1933, pp. 20–21.

7) Ed. Bonn I, p. 166.

8) G. Popa Lisseanu, *o. c.* III p. 11.

9) Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV-e-XV-e*, în *Ephemeris Dacoromanica* I, p. 347.

10) Ed. Bonn, p. 72. Vezi literatura asupra acestei chestiuni în Aurel Decei, *o. c.* pp. 545–558 și G. Popa-Lisseanu *o. c.* vol. III.

11) Din colecţia Institutului de Geografie a Universităţii Mihăilene–Iaşi.

Eneocadlae, Corbyzi Istrici, Tyrangitae. Dincoace de Nistru : Getae, Daciae pars, Gaetarum solitudo. Pe stânga Nistrului sunt notate localitățile : Vibantanarium, Eractum, Niconia în fața Cetății Albe. La nordul brațului Chilia : Arpij. La vârsarea Bugului : Olbia, Borysthenes et Miletopolis. Dincolo de Bug : Callipides, Scythiae sive Sarmatiae Europaeae pars. La nordul Mării de Azov : Iazyges ; iar la nordul golfului Crimeii : Tauroscytha. Un adevărat mozaic în care distingem pe Anți spre nordul Podoliei și pe Geto-Daci, Tirageți, Carpiani, Corbizi între Bug și munții Carpați, care erau cu totii Thraci.

Ceiace-i evident este că pe cursul Prutului, Nistrului și Bugului nu se constată existența vreunui început de stat slav și nici un fel de organizație orășenească, nici un oraș de viață slavă, în acest spațiu care și-a menținut caracterul românesc. Așa numitul *principat al Bârladului*, din sec. XII, pleacă dela diploma lui *Ivanko Rostislavovici* din 1134, publicată de B. P. Hașdeu, care s'a dovedit a fi un fals, ca și documentul lui *Iurg Koriatovici* „cneaz litvan, gospodar al Țării moldovenești”, dat lui Iacșa Litavor, tot „din Bârlad” la 3 Iunie 1374 (6882) ¹⁾.

Unii istorici ucraineni și ruși ca A. Petrușevici, I. Šaranjevici, D. Illovaikij, P. Golubowskij, mai târziu și N. I. Dașkievici (1904), au publicat și comentat documentul din 1134 cu multe modificări, calificate de „arbitrare” de slavistul I. Bogdan ²⁾. Ei au vrut să dovedească existența unui principat galician, care se întindea și asupra Moldovei cu centrele Bârlad, Galați și Tecuci. S. Soloviev nici nu amintește această diplomă, totuși susține existența principatului slav bârlădean. Numeroși paleografii, critici și istorici ruși ca Bestužev-Rjumin, N. Barsov, A. I. Sobolevskij, Vasiliujevsij contestă și ei autenticitatea numitei diplome, atât pe baza criticei filologice a textului cât și a datelor istorice ce conține.

De altfel la 1134, data acestei diplome false, principatul Haliciului nici nu era întemeiat. Deci Ivanko Rostislavovici nu

1) Vezi toată literatura și discuția asupra falsității acestei diplome și inexistenții principatului Bârladului, în I. Bogdan, *Diploma bârlădeană din 1134 și Principatul Bârladului*, A. A. R. București 1889. Completări în P. P. Panaiteșcu, *Diploma bârlădeană din 1134 și Hrisovul lui Iurg Koriatovici din 1374*, în Revista Iсториcă Română, vol. II fasc. I, p. 47 și urm.

2) Intreaga bibliografie și discuție mai nouă, în M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I pp. 2–3.

se putea intitula în 1134 „principe al Bârladului sub suzeranitatea scaunului din Galitia“; acest principe este numit, chiar, „condotier rus al sec. XII“ de către istoricul rus Bestužev-Rjumin ¹⁾, iar „Bârladul pela 1159 nu era stăpânit de nimeni, fiind un centru de adunătură a briganzilor care prădau coastele Mării Negre și Oleschie“, cum afirmă, fără bază documentară, de altfel, istoricul N. M. Karamzin care-i spune acestui principe Ivanko „Berladnicul“, adică „priveagul“ ²⁾.

Intr'adevăr acest principe a avut o existență aventuroasă. El stăpânea pela 1144 la Zvenigorod, de unde fu chemat în principatul Haliciului. Dar fiind bătut de cneazul Vladimirco, Ivanko Rostislavovici petrecu vreme de vreun an în Moldova, prin părțile Bârladului. De aici se refugie la Kiev, colindând apoi mai mulți ani pela reședințele principilor slavi, din răsărit, luptând uneori în armatele lor și fiind nevoit, în cele din urmă, să se refugieză la Thessalonic, unde a murit otrăvit (1162).

Interpolarea în cronică chieviană cu povestea despre Ivanko Rostislavovici are mai mult caracterul unei legende ³⁾, căci cu nimic nu se dovedește afirmația că el ar fi stăpânit „cetățile rusești“ dela Dunăre, care nu existau și deci nu puteau face parte din principatul galician ⁴⁾. Bârladnicii ruși din „Cântecul lui Igor“, care s'ar fi întins până la Dunăre, sunt produsul unei imaginații, ca și „principatul de Bârlad“ a lui Ivanko Rostislavovici ⁵⁾.

„In orice caz Principatul Bârladului, aşa cum și-l închipuie cea mai mare parte dintre istoricii ruși n'a existat și nici nu putea să existe în sec. XII“, conchide I. Bogdan ⁶⁾. Orașul Galați, — aşa numitul Haliciul mic, — care ar fi servit la Dunăre ca port acestui principat, se desvoltă abia în urma pierderii Chiliei, care în 1484 fu ocupată de Turci ⁷⁾. La început a fost un sat de pescari și abia prin sec. XVI devine un cen-

1) I. Bogdan *o. c.* p. 31.

2) N. M. Karamzin *o. c.* ed. fr. vol. II, p. 365. Dicționarul Enciclopedic rus—Brockhaus, VI p. 542.

3) I. Bogdan *o. c.* p. 35.

4) *Ibid.* p. 36.

5) N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători*, vol. I, ed. II, București 1928, p. 236.

6) I. Bogdan *o. c.* pp. 37–38.

7) N. Iorga, *Studii și Documente*, XVI, p. 225. Id. *Studii și Documente* V, p. 597. Aici și discuția asupra falsului diplomei din 1134.

tru important de negoț¹⁾). Ceiace arată pe harta lor autorii P. Miliukov, Ch. Seignobos și L. Eisenmann, rămâne în domeniul fanteziei științifice²⁾.

Centre slave mai vechi, în aceste părți apusene, sunt Cerveni, Przemyszl, Terebovli și Haliciu³⁾, pe cursul superior al Nistrului, acesta din urmă devine reședința singurului *principat „al Galiciei”*, organizat de Slavii răsăriteni abia în 1142. În 1139 provincia aceasta începe să fie numită Galici în cronicile rusești iar în 1142 apare Vladimirco ca suveran al nouui principat⁴⁾. Sub Roman principatul Haliciului se uni cu Volhinia și în vremea lui Daniil Romanovici, în sec. XIII, ajunse la oarecare înflorire, dar de scurtă durată, iar misiunea de a face legătura între Rusia de sud și cea de apus, pentru care a fost organizat, a revenit Lituaniei⁵⁾. Activitatea comercială a Orientului cu centrul și apusul Europei, și legăturile de schimb ale Rușilor se fac, cu timpul, prin Cracovia, Praga, Enns, Viena, Regensburg, încă din veacul de mijloc⁶⁾, iar cu Bizanțul prin porturile dela nordul Mării Negre. Țările Române nu intrau încă în sfera de activitate a îndepărtaței Rusii moscovite, care abia își începea existența⁷⁾.

Principatul Haliciului a fost mereu puștit de Tătari și mistuit de lupte lăuntrice, aşa că n'a putut ajunge la nici o dezvoltare. Dela începutul sec. XIII regii Ungariei purtau și titlul de „regi ai Galiciei și Lodomeriei”; iar în sec. XIV fu ocupat de Poloni.

In timpul stăpânirii Tătarilor și apoi a Lituaniei, care a urmat, asupra regiunei dintre Bug și Nistru, Români și-au continuat viața lor păstorească și agricolă, fiind des pomeniți în diverse acte domnești. Ei aveau și în aceste părți păduri și poene, în care să se adăpostească, precum și văi și coaste înținse pentru plugărie, ca și ceilalți Moldoveni din spațiul carpato-nistrian. Regiunea de maximă expansiune a elementului

1) N. Iorga, *Istoria Comerțului I*, p. 187.

2) P. Milioucov — Seignobos — Eisenmann, *o. c.* I, Harta dela pp. 110—111, in care fixează un al doilea „principat de Galici”, în Moldova cu centrul la Galați-Galici.

3) Galici.

4) N. M. Karamzin *o. c.* ed. fr. vol. II, pp. 235 și 250.

5) S. Platonov, *o. c.* p. 130.

6) Al. Eck, *l. c.* p. 41.

7) *Ibid.*

românesc ar coincide cu zona de contact între pădure și stepă, în răsărit.

Satele de Moldoveni ocupă până spre Bug cele mai productive regiuni cu pășuni bogate, ceiace este încă o dovedă că ei s'au găsit cei dintâi prin aceste locuri. Pe aici este pomenit încă din acele îndepărivate vremuri „*sleahul moldovenesc*” sau „*sleahul valahic*” — szlak valachicus —, cunoscut cu acest nume și pela 1600. Acest drum venea din spre Polonia, în legătură cu Liovul, trecea pela Camenița Podoliei, unde se întâlnea cu drumul care mergea la Hotin, și se continua, apoi, pe cumpăna apelor dintre Nistru și Bug prin localitățile *Buczacz* — Buceciul românesc—Zynkow, castelul pustiu Dzwan pe Nistru și castelul părăsit Russawa, mergând la satul tătăresc *Hagi-bei* dela Marea Neagră și de acolo la *Caffa* în Crimeia. Acest drum era păzit și întreținut de Moldoveni. Mai departe, însă, în stepele Ucrainei, drumurile erau deseori prădate de Tătari; mai pe urmă ajung în paza Cazacilor, când aceștia apar prin aceste regiuni. Negustorii care circulau pe aceste drumuri se numeau chiar „ciumăti”¹⁾. Pe aici treceau și Moldovenii și tot pe căile acestea au fost duși în robie numeroși Români, care nu s'au mai întors în țara lor²⁾.

Înținsele pășuni din Transnistria, și de mai departe chiar, imbiau, încă de atunci, pe ciobanii moldoveni și ardeleni ca să-și mâne turmele lor la pășunat dincolo de Nistru. În 1290 o româncă Mărioara se căsători la Caffa cu Pietrucciole de Cremona, constituindu-și cu acest prilej o dotă de 1000 de aspri de Crimeia³⁾. Dincolo de Nistru, Casimir cel Mare, care urmă la tronul Poloniei în 1333, după Vladislav Lokietek, înălțură în 1340 stăpânirea lui Boleslav Troydenowicz, fiul ducelui Mazoviei, asupra Galitiei care se mai numi și Rutenia Roșie, și luă în posesia lui această țară.

1) St. Sarnicki, *Descriptio Poloniae*, in Dlugosz ed. Lipsiae II, col. 1922—1923. E vorba de „Szlak walachicum per Buczac, Skala, Zynkow et summitates fluminum Uszyca, Dzwan, Ruszawa” iar de aici prin Valahia, sau „per campestris littoris Tyrae : millaria in tabula adscribentur”. Uszyca, Row, Dzwan, Ruszawa erau și niște mici afluenți ai Nistrului în Podolia. Ap. S. Sarnicki — Dlugosz, col. 1910.

2) N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, București 1899, p. 184.

3) G. I. Brătianu, *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle*, A. R. Bucarest 1927, p. 267. Id. *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Iași 1935, p. 134. „Ego Petrozolus de Cremona confiteor tibi Maiore Umgare sponsse et uxori mee..“ La 25. IV. 1290.

Boleslas George Troydenowicz, Piast din ramura mazoviană, susținut de Vl. Lokietek, ajunse principalele Haliciului în 1324. Rutenia Roșie luă o mare desvoltare datorită faptului că pe aici treceau drumurile de legătură dintre Orient și Occident, ca și între Marea Baltică și Marea Neagră, pe la Liov spre Kiev și Constantinopole. De aceea era răvnită atât de Polonia cât și de Ungaria. Nobili ruși se răsvrătită împotriva lui Boleslav Troydenowicz și el ceru ajutorul regelui Poloniei cu care era cumnat. La întâlnirea dela Vișegrad din 1338 Boleslas confirmă ca moștenitor al său pe Casimir, regele Poloniei, care se grăbi să ocupe Galitia. Boleslas fu otrăvit, atunci, chiar de nobilii galicieni¹⁾. Regele Ungariei, care purta și titlul de „rege al Galiciei“ s-ar fi putut opune, dar tocmai atunci fiul său Ludovic fusese ales moștenitor al tronului Poloniei, aşa că Ungaria nu mai avea motive să se opună la anexarea Ruteniei Roșii de către regele Cazimir. Ducele Lituaniei, care ar fi vrut și el să ocupe Galitia, veni prea târziu; el trebui să renunțe la Halicz și Lwow iar Cazimir mai ocupă, în 1366, și Volhinia²⁾. Aceasta privea, de altfel, principatul Galiciei ca o continuare naturală a regatului său, care putea servi, însă, ca un teren de atac din partea Tătarilor împotriva Polonilor.

DOMNII MOLDOVEI „STĂPÂNI AI MĂRII NEGRE“

Intinderea stăpânirii lui Cazimir cel Mare asupra Rusiei Roșii a dus la contactul mai apropiat între Rutenii din Galitia și Moldoveni. De atunci încă unii Ruteni începură să se așeze în Moldova. În schimb acțiunea întreprinsă de regele Poloniei, de a-și deschide drum la Marea Neagră, nu i-a reușit³⁾; îi stăteau în cale, acuma, Moldova și Muntenia, care se intemeiaseră în acea vreme, și Tătarii.

Intr'adevăr în sec. XIV se intemeiază Principatele Române, care sunt cele dintăi organizații politice europene în fața întinsei stepe răsăritene. Moldova și-a căutat atunci siguranță în cetățile de pe malul drept al Nistrului, care a fost cea mai înaintată

1) Dlugosz, col. 1057—1058. N. M. Karamzin, vol. IV, ed. fr. pp. 310—311. W. Sobieski, *Histoire de la Pologne*, Paris 1934, pp. 77—79.

2) Dlugosz, col. 1150.

3) *Ibid.* col. 1122—1124.

linie organizată pentru apărarea Europei împotriva barbariei asiatice, destul de primejdioasă, încă. Moldova a fost, în această parte, hotarul de răsărit al continentului, dar Moldovenii nu se opresc aici. Din satele străvechi, care erau ascunse prin văi și luminișurile pădurilor, din calea nomazilor năvălitori, se produce o nouă expansiune, în proporții destul de mari, iar unii dintre domnii Moldovei au trecut chiar Nistrul, spre a stăpâni în această „*Moldoă nouă*“. Ei când ajung la Nistru și stăpânesc vadurile acestei ape cu vămile dela Tighina și Cetatea Albă, însemna că stăpâneau ambele maluri ale râului, cu posturi de pază, care să dea siguranță circulației negustorilor și desfacerii mărfurilor în iarmaroace. Desigur dar că, încă din acea vreme, se aflau străji moldovenești și dincolo de Nistru, mai ales că în acele părți, după retragerea Tătarilor, era un ținut al nimănui, cutreerat doar de bande prădalnice¹⁾. În acele vremuri nicăieri nu se pomenește Rușii, prin aceste ținuturi, care nu aparțineau nici unei stăpâniri politice, căci stăpânirea lituană n'a depășit părțile nordice ale Podoliei, care au trecut apoi, câtva timp, sub Poloni²⁾.

Pe la anul 1400 Nistrul era „nu numai un hotar moldovenesc, ci un râu românesc“³⁾. Iar mai departe, peste râul Strucz vadul dela Ostrog la Ostrokol a fost numit multă vreme „*brod bazarabskî*“.— Vadum Bessaraborum—adică „vadul Basarabilor“, care „locuiesc între Nistru și Dunăre“⁴⁾. Cronicarul *Dlu-*gosz în descrierea Daciei precizează că Nistrul „desparte Sarmatia de Dacia“⁵⁾.

Regiunea dintre Nistru și Bug și mai ales stepa către Nipru era pustie pe mari întinderi, după trecerea Tătarilor prin aceste părți; ea era un spațiu de frontiere, despărțind Rusia, care era dincolo de Nipru, de stăpânirea otomană.

Intr-adevăr ținutul dintre Bug și Nipru constituia o puncte de trecere din Moldova spre regiunile ocupate de Cazaci Zaporojeni. Lipsea, deci, în acest ținut, un stat organizat.

1) N. Iorga, *România de peste Nistru*, Iași 1918, p. 8.

2) *Ibid.* p. 10.

3) *Ibid.* p. 8.

4) Et Bessaraborum vadum, etiam num vicinum istic traiectum per flumen Slucz vocatur. Besarabes autem in veteribus sedibus Gotthorum habitant inter Tyram et Istrum seu Danubium. S. Sarnicki II col. 1911, 1912. Vezi și T. Hotnog, Arhiva XXXIV, 1927, p. 77.

5) Dlugosz I, col. 17. Nistrul „dividit Sarmatiam a Dacia“.

Pământul roditor ispita dorul de muncă și de căștig al Moldovenilor care, uneori, amestecându-se în luptele lăuntrice, erau nevoiți să ia calea pribegiei; alții fiind duși în robie chiar de Tătari. Așa că prin sec. XIII și XIV, numerosi au fost Moldovenii, care se găseau dincolo de Nistru, ca plugari ori ca podgoreni, de unde s-au răsfirat, apoi, și mai departe. Ei reprezintă o tendință de penetrație europeană împotriva năvălitorilor asiatici și încearcă, prin legăturile lor comerciale dela Cetatea Albă cu Crimeia, să facă din regiunea Mării Negre, vecină cu limanul Nistrului, un adevărat *lac moldovenesc*, răvnit de Genovezi și chiar și de Tătarii din ținutul Iedisan; ținut care era localizat tocmai în părțile centrale și sudice ale Transnistriei¹⁾.

Peyssonel înregistrează știrea că încă pe vremea lui Dragoș-Vodă, Moldova s'ar fi întins și asupra ținutului Iedisan²⁾.

Domnii Moldovei, mai ales Ștefan cel Mare, au purtat și titlul de „stăpâni ai Mării Negre”; iar *N. Bălcescu* scrie că „nu trebuie a uita că această mare era odinioară un *lac moldovenesc* și că Domnii moldoveni purtau titlul de „*stăpâni ai Mării Negre*“. Geograful francez *F. Colson* relatează că, hărți din sec. XVIII, cunoscute și studiate de dânsul, dau indicația că între Cetatea Albă și brațul Sf. Gheorghe, marea s'ar fi numit „*Marea Neagră a Moldovei*“³⁾. În aceste părți, Caffa servea comerțul moldovean, iar când Mahomed II cuprinde această cetate, lovi Moldova „în inima sa“⁴⁾.

Românii ajung să se așeze prin sec. XV și la Caffa. În 1430 este pomenit printre soldații străini din acest oraș un „Iacobin Valachul“. Moldovenii, înalianță formală cu Genovezii, luptă împreună spre a apăra această importantă cetate⁵⁾.

1) S. Mehedinți, Fruntaria României spre Răsărit, Revista Fundațiilor Regale, an. VIII Nr. 8—9, 1941, p. 259.

2) *Peyssonel, Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares, qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin*, Paris 1765, p. 217.

3) *F. Colson, Nouvelle Géographie*, vol. V, p. 555.

4) N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 43.

5) *Ibid*, p. 110.

CAP. III

ASEZÁRILE ROMÁNIILOR ÎN GALIȚIA ȘI PODOLIA

Mai în spre nord, în Podolia—„țara de sub dealuri”—Galiția și Polonia, Români se aglomerară în număr tot mai mare¹⁾). Cunoscutul slavist E. Kalužniacki, precizează că „Româniîn cursul veac. XII și XIII, dar mai cu seamă în cele trei următoare, pătrunseră în Galiția ca mercenari, negustori, emigranți politici, meseriași, boeri, tăranii și păstorii, unde se aşezară statornic și se cărmuiau după obiceiul lor strămoșesc”²⁾.

Mulți Moldoveni deprinși să trăiască în deplină libertate, ca mai înainte de a se fi organizat Țările Române, îndrăzneți și siguri pe destinul lor, emigrară în regatul unit al Poloniei și Lituaniei, unde din cauza răsboaielor și năvălirii Tătarilor, populația „era destul de rară”. Regii poloni au căutat chiar să atragă coloniști „în pustietatea” Rusiei Roșii, ajunsă în stăpânirea lor³⁾). Români emigrați în Polonia în speranța de a găsi siguranță și libertate⁴⁾, se aşezară în aceste părți pe temeiul vechiului drept românesc⁵⁾.

Intr'adevăr în Galiția orientală erau peste o sută de sate românești. În toată Polonia sudică au luat ființă între anii 1438 și 1570 un număr de 243 de slobozii românești, datorită imigrărilor din Moldova și Transilvania; unele din aceste slobozii

1) M. Kromer, lib. XII.

2) I. Nistor, *Români și Rutenii în Bucovina*, București 1915, p. 22. St. Ciobanu, *Din legăturile culturale româno-ucrainene*, A. A. R., București 1938, p. 11.

3) N. Iorga, *Studii și Documente*, XVIII, pp. 23–24.

4) B. P. Hașdeu, Al. Stadnicki, *Materialuri pentru istoria coloniilor române din Galiția*, în Arhiva Iсторică IV, p. 6.

5) *Ibid.* „Wsiach woloskich“.

poartă denumiri ca : Bukoviec, Voloski, Woloskie, Woloszatca, Voloszcza, Bolohovce, Buda, Bolechov, Lopusznica, Tyrawa Voloska, Buda Voloska, Kobelnica Voloska, Brusturi, Dulcița, Ferescul, Camionca, Voloska, Volochi, Volosanka, Wolosinowa și a. răspândite mai ales în stărostiile vecine cu Țările Române : Sanok, Sambor, Przemyszl, Liov, Halici, și Scala și cu ușoare infiltrații în stărostiile aflate mai spre nord¹⁾. Toate aceste așezări și altele cu numiri românești ca : Măgura, Dragoșa, Cerbul, Cucul, Strâmba, *Troian*, Neagra, Petrosul... arată că au fost întemeiate, fără nici o îndoială, de Români. Din manuscrisele aflate în biblioteca Ossoliniană din Lemberg și cercetate de Al. Stadnicki, se constată că așezările românești au fost numeroase în Polonia ceiace „se constată mai pre sus de orice îndoială prin cîrculările dietale... dintre anii 1552—1629“, în care sunt notate deosebit satele românești²⁾.

In Pocuția, care în vremea lui Petru Mușat ajunse sub stăpânirea Moldovei, Moldovenii se așezară în număr mare în această provincie și răspândiră, astfel, limba românească dincolo de Ceremuș și spre cursul superior al Nistrului, în regiuni care erau aproape pustii³⁾. Unii se refugiau din Moldova din cauza birurilor și nedreptăților, alții voiau să scape de războaielor dese la care erau chemați, fără să-și dea seama că îndatoririi militare îi așteptau și acolo unde se refugiau. Însiși proprietarii poloni atrăgeau pe Români, acordându-le mari privilegii, spre a avea cu cine lucra pământul⁴⁾. Numărul satelor românești spori mereu, în deosebi în Galitia estică și Podolia, mai ales după ce condițiile de viață se înăspriră în Moldova. În aceste părți se citează în 1472, într'un act dat de judele districtului Leopol, satul românesc *Bolechoo* „villam Bolechow

1) I. Nistor, *Migrațiunea românească în Polonia în sec. XV și XVI*, A. A. R. București 1939, p. 2 și urm. Idem. *Români și Rutenii*, p. 21 și urm. Al. Stadnicki, *Materialuri pentru istoria coloniilor române din Galitia*, în Arhiva Istorică IV. N. Iorga, *Români de peste Nistru*, p. 8. D. Mototolescu, *Jus Valachicum în Polonia*, București 1916. Th. Holban, *Români pe teritoriul polonez până în sec. XVII*, în Arhiva—Iași XXXIX—XLI. Id. *Răspândirea coloniilor românești în Polonia*, Arhiva—Iași, XLII—XLIX. Teodor T. Burada, *Intinderea neamului românesc*, în Anuarul Ligii Culturale, secția Iași, anul 1901, p. 35.

2) Al Stadnicki, l. c. p. 3.

3) N. Iorga, *Români de peste Nistru*, p. 8.

4) Id. *Histoire des relations russe—roumaines*, Iassy 1917, p. 30.

Valachorum dicta...“¹⁾). Satele românești din ocolul Sanok erau „cârmuite după legi și obiceiuri române...“²⁾.

Românii emigrați în Polonia, Galitia și Podolia, în regiuni care erau foarte slab populate, și-au păstrat astfel formele lor de organizare politică și se conduceau după normele vechiului drept românesc „jus valachicum“³⁾ și abia mai târziu organizarea lor s-a resimțit de influența administrativă germană sau polonă⁴⁾. Satele noi erau creații pe temeiul dreptului românesc, admis din dorința de a atrage coloniști moldoveni, care-și aveau dregătorii lor proprii — juzii intemeetori de sate — cărora li se impuneau doar unele îndatoriri față de rege⁵⁾. În documentele polone se precizează că satele românești din ocolul Sanok erau cârmuite după legi și obiceiuri române „solum illos in jure valachico conservabimus“⁶⁾.

De timpuriu se constată prezența elementului românesc dincolo de frontiera nordestică a Moldovei. Astfel în 1353 la Przemysl se citează episcopul *Chiril Volosin*, adică Românul⁷⁾.

Din documente aflăm că la 1359 era în Galitia la Rybotycze, boerul *Ștefan Moldovanul* — Stepan Vološin⁸⁾. În 1378 principale Vladislav din Oppeln,⁹⁾ dăruia cneazului *Ladomir Moldovanul*¹⁰⁾ „câmpul Godle,¹¹⁾ care se află mai bine de o milă de Bohuria“ în Galitia, în schimbul unor îndatoriri militare și

1) Hurmuzaki, *Documente II—2*, p. 219 no CXCVII. II-3 pp. 320–321, 390, 461, 536, 611. Arhiva Istorică IV. M. Hrușevskij, *Materialij*, p. 37 și urm. „Villam suam in districtu Leopoliensi...Bolechow“.

2) Al. Stadnicki, *I. c.* p. 9.

3) Prawo woloskie sau wsiach woloskich.

4) I. Nistor, *Migrațiunea românească*, pp. 2 și 13. D Mototescu, *Jus Valachicum*, pp. 108–109.

5) N. Iorga, *Studii și Documente* XVIII, p. 24.

6) Al. Stadnicki, *I. c.* p. 9.

7) I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți 1934, p. 86 nota 1.

8) I. Bogdan, *Câteva observații asupra îndatoririlor militare ale Cneajilor și boerilor moldoveni în sec. XIV și XV*, A. A. R. București 1907, p. 9 nota 2.

9) Principale Vladislav de Oppeln—Oppeln sau Opolje—administra Galitia între anii 1372–1379 în numele regelui Ludovic cel Mare al Ungariei.

10) În Al. Stadnicki, e „Alexandru Românul“, *I. c.* p. 6.

11) R. Rosetti, *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, București 1907, p. 52; e vorba de satul „Hodlo pe Târnova“.

plății dărilor de „doi groși mari de fiecare cap de țăran liber..“¹⁾ In altă parte ii dăruit „satul Odrypole cu dependentele sale, slugei sale, Romanului Vladimir“²⁾. Această danie era ca să-și facă sat după „dreptul moldovenesc — na prawie woloskiém“³⁾. In 1383 Maria, fiica regelui Ludovic cel Mare, care domnise în Ungaria și Polonia, dăruia în Galitia un teritoriu lui *Iosif Romanul*, fiul lui Petru⁴⁾. In anul 1386 era în ocolul Sanok un „Nayn wayvoda Walachorum“⁵⁾; iar la curtea unui magnat polon se citează în 1390 „Dingga, Voevodul Romanilor“⁶⁾. In 1402 apare un alt boer moldovean „Costea Volosin“⁷⁾; apoi „Drăgoi Moldoveanul“ e pomenit într'un document al episcopului din Przemyszl, în anul 1404⁸⁾.

Numeroase sunt satele, mai ales în districtul Sanok, care se conduceau după obiceiul românesc⁹⁾. Lodynja este „villa valachica“¹⁰⁾, apoi Tirava românească și Crolic, care sunt tot românești¹¹⁾.

In 1420 Ziemowit, principale de Mazovia și Belz, acordă locuitorilor din satul Lubicz libertatea de a se cărmui „după dreptul românesc“¹²⁾. Apoi în 1424 cneazul *Maxim-Vlad Drăgosinopici* primi, pentru serviciile aduse, dela Svidrigailo, principalele Cernigovului, satul Cosovo împreună cu mănăstirea, în ținutul Sneatin, pe apa Râbniței, și două poeni pe cursul Cеремушului, Berezova și Zabie, unde astăzi sunt sate de Huțuli, lângă granița Moldovei spre Pocuția. Pentru asta se obliga la anumite îndatoriri militare și la plata a câte doi groși pentru

1) I. Bogdan *o. c.*, p. 2. M. Hrușevski, ap. Gh. Nastasă, *Romanii și Ucrainenii*, în Viața Basarabiei an. XI no. 1, p. 12. Arhiva Istorică I-1, p. 153.

2) Arhiva Istorică II, p. 64.

3) Sau „voloszkoie prawo“. Ap. I. Bogdan *o. c.* p. 7.

4) Iosefowi Ollakowi filio Petri. Arhiva Istorică I-1, p. 153.

5) I. Nistor, *Romanii și Rutenii*, p. 19. După *Scriptores rerum Polonicae VII*, p. 380.

6) Arhiva Istorică I-1, p. 104.

7) I. Bogdan *o. c.* p. 7, nota 2.

8) *Ibid. o. c.* p. 6.

9) Al. Stadnicki *l. c.* p. 11. „more qui in villis valachicis in vicinatu consistentibus observatur“.

10) Se conduce după „Jus valachicum“. Al. Stadnicki, *l. c.* p. 10.

11) Crolic insamnă epure de muscă. *Ibid.* p. 11.

12) Arhiva Istorică, I-1, p. 153.

țăranii pe care-i avea în satul lui¹⁾, aceasta „după dreptul moldovenesc”²⁾.

Dreptul românesc era cunoscut și în Voevodatul Cracoviei³⁾; iar în alte părți erau sate care se conduceau „după o biceiul altor sate valahe”⁴⁾. Acest „drept” era identic cu al Românilor din Transilvania⁵⁾ ceiace constitue o doavadă mai mult a vechei imigrații românești în aceste regiuni, în care Români și-au avut vechi organizații politice.

In 1422 regele Poloniei Ioan III a împrioretărit pe alți Români în Podolia, pentru diverse servicii⁶⁾. In 1452 apare „Buhus Moldovanul” într'un document dela Svidrigailo⁷⁾.

Români apar ca ctitori și donatori ai fundațiilor bisericești și membri ai comunităților religioase. Astfel în pomelnicul mănăstirilor din Uniev și Ugorniki sunt trecute nume de familii românești iar în actele comunităților religioase din Liov și Luck sunt înscrise membri familiilor de boeri români Movilă, Ștefan Petriceicu, Voevodul Petru, hatmanul Andrei, Gavriil Moțoc, Vistiernicul Nicoară Prăjescul, Nestor Ureche, Andrei Ursul ctitorul mănăstirei Ciorna depe apa Gorân din ținutul Luck, Constantin și Andrei Turcul, Maria Murgul și Vasile Cuprea, Dimitrie Moldovanul și Cojan, Gheorghe Papară, Isaia Potlog; Drăguțescul și soția sa Safta, Isaia Păpăluță, Căpitanul Ioan Isocescul și a.⁸⁾ La Lemberg Moldovenii își aveau casa lor, cu biserică proprie, zidită de cretanul Const. Corniact, care a fost mare vameș în Moldova; pe zidul bisericei este până azi sculptat bourul moldovenesc⁹⁾. Erau apoi clădiri publice cu „stradă românească—via valachica”, ce ducea peste „podul ro-

1) I. Bogdan, *o. c.* pp. 3—4.

2) *Ibid.* p. 9 ; „podlug prava voloskogo”.

3) Arhiva Iсториcă, IV, p. 6.

4) Al. Stadnicki *l. c.* p. 6. „...Villam juris Valachici more aliarum vil- larum Valachicarum.

5) D. Mototolescu, *o. c.* p. 109.

6) A. S. Petrușevici, *Colecția Letopiselor volhino-galițiene dela 1600—1700*, Lwow 1874, p. 635.

7) I. Bogdan, *o. c.* p. 6.

8) A. Petrușevici, *Cartea fraternității stavropighiale din Lwow*, pp. 16—334. Șt. Ciobanu, *o. c.* p. 13 nota 1.

9) N. Iorga, *Histoire des relations russe-roumaines*, p. 26. Id. *Istoria Românilor prin Călători*, vol. I, ed. II, București 1928, p. 174.

mânesc — pons valachicus —“, în „mahałaua românească“¹⁾. Dintre ctitorii românești se citează biserică din Liov zidită cu cheltuiala lui Miron-Vodă Barnovschi; mănăstirea Ciorna a lui Andrei Ursul; mănăstirea Vovidenia din Liov a lui Vasile Lupu. Călugării moldoveni construiră mănăstirea din Bersad județul Olgopol și un alt călugăr zidi mănăstirea Granova din județul Gaisin²⁾. De asemenea între ctitorii mănăstirei din Unev, districtul Liovului, sunt citați „voevodul moldovan Petru și boerii lui, din anul 1593, sub arhimandritul Isaia Balaban; domnul Andrei, marele hatman al Moldovei; domnul Gavrilaș, logofătul mai mic al Țării Moldovenești, de sub domnitorul Miron Barnovschi în anul 1629; Gavril Moțoc, logofătul Țării Moldovenești, a cumpărat pentru mănăstirea Unev un Apostol...“³⁾.

In 1509 se continua colonizarea satelor de Români pe temeiul dreptului românesc⁴⁾. Dieta Poloniei se ocupa în 1522⁵⁾ de contribuția pe care Români din Polonia urmau să o plătească pentru apărarea țării împotriva invaziei Tătarilor⁶⁾. Aceiași măsură o ia în 1524 regele Sigismund, pe baza hotărîrei Dietei, pentru a putea apăra „provincia polonă Rusia“, în contra incursiunilor Turcilor și Tătarilor⁷⁾. În 1527 Dieta polonă stabiliește din nou contribuția extraordinară la care erau chemați și Români din Polonia ca să plătească de fiecare curte sau de fiecare sută de oi câte 12 groși, pentru apărarea țării⁸⁾. Intr-o circulară din 1552 se vorbește de dările ce vor fi plătite de „satele românești“⁹⁾.

Regele Poloniei Sigismund-August reglementează în 1569 situația satului românesc Wiczow din Galitia, districtul Szam-

1) N. Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 16. I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, în Archiv für öster. Geschichte, Wien 1910, p. 23. Columna lui Traian, I p. 3.

2) St. Ciobanu, *o. c.* p. 13 nota 1.

3) A. Petrușevici, *Cartea fraternității stavropighiale*, p. 27. Ap. St. Ciobanu, *o. c.* p. 89, nota 3.

4) R. Rosetti *o. c.* p. 53, nota 1.

5) Este vorba de anul 1521.

6) Hurmuzaki II—3, p. 390 no. CCLXXI.

7) *Ibid.* pp. 461—2, no. CCCXVIII.

8) *Ibid.* pp. 610—1, no. CCCCXII.

9) Al. Stadnicki, *I. c.* p. 3.

bor, care urma să se administreze „după dreptul și obiceiul Românilor“ iar preotul român își păstra „drepturile lui“¹⁾.

Alex. Lăpușneanu are corespondență cu „frăția ortodoxă“ din Lemberg. Boeri români ca Movileștii, Nestor Ureche și alții aveau moșii în Polonia, unde se refugiau în vremuri de neliniște, unii căpătând chiar cetățenia polonă²⁾.

Prezența elementului românesc apare deci evidentă în Galicija și în deosebi în regiunile sudice ale Poloniei prin afirmarea acestor drepturi, pe care și le-au menținut și au fost confirmate și de suveranii poloni în toate timpurile. Teodor T. Burada, care a fost unul dintre cei mai activi cercetători ai Românilor de peste hotare, în 1894 mergând spre Silezia, a trecut pela Huțulii din Pocuția, unde a întâlnit sate românești numeroase³⁾. Păstorii români au pătruns astfel în regiunile galiciene, unde se păstrează numeroase denumiri toponimice date de dânsii. Termenul de Huțuli, cu radicalul *Hut*, își găsește identitate în cuvântul *Mot*, ceiace pare să arăte că Huțulii au sânge moldovenesc⁴⁾.

Români au pătruns spre răsărit și în Podolia, Volhinia și tocmai în părțile depărtate ale Kievului. Podolia, de altfel, a fost un teritoriu răvnit atât de principii ruși din Haliciu cât și de cei din Kiev; ei au purtat lupte destul de înversunate între dânsii ca s'o poată stăpâni. Vechile analle rusești și polone pomenește de aceste lupte; în ele se spune că teritoriile din Podolia „nu se supuseră marelui principe Vitovt al Lituaniei din care cauză acesta porni cu războiu. Auzind aceasta Teodor Coriatovici a fugit din Podolia la Unguri, iar orașele le-au ocupat, în urma lui, Valahii“⁵⁾.

Români așezăți în nordestul Moldovei au fost folosiți în număr mare de Poloni în războaiele pe care regii acestora le-au purtat împotriva Tătarilor și Cazacilor. Si Ion Sobieski a avut

1) Arhiva Iсторică I-2, pp. 117-119.

2) N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători*. Vol. I, ed. II p. 175

3) Numiți și Huțani. Teodor T. Burada, *O călătorie la România din Silezia austriacă*, Iași 1896, p. 5.

4) N. Iorga, *Histoire des relations russe-roumaines*, p. 30.

5) N. Molcianovschi, *Raporturile Podoliei cu Bolohovenii și principii bolohoveni*; în Sbornicul lucrărilor studenților Universității Sf. Vladimir din Kiev, vol. VIII, Kiev 1886, p. 134. Ap. Paul St. Iliin, *Transnistria și Ucraina*, București 1941, p. 15.

Români din Podolia în armata lui. Astfel încă din 1325 aceştia luară parte la expediția regelui Vladislav al Poloniei contra marchizului de Brandenburg¹⁾. În legenda sfintei Kunigunda sunt pomeniți în 1406 păstori români tocmai în părțile vestice ale Galicii, în regiunea Sandecz²⁾.

Cu timpul, însă, populația românească din Polonia, Galicia și chiar cea din Podolia își pierdu privilegiile, limba și credința și se asimilă cu Polonii și Rutenii. Aceasta se petrecu cam prin veacul XVII,³⁾ totuși până în vremurile actuale se păstrează toponimia românească a acestor regiuni de graniță cu denumiri ca: Brusturi, Măgura, Lunga, Dulcița, Muncel, Neagra, Petrosul, Troian, Strâmba, Rotundul, Cerbul, Cucul și a. cum constată și cercetătorul polon K. Dobrowolski și slavistul E. Kalužniacki⁴⁾. Apoi Bolehov Voloschi—vechiul Villa Valachorum—, Ferescul, Breaza, Moldavieț, Poiana, Târnava, Uluci, Voloșanca, Volohovca, Volohi etc⁵⁾. Poporul român și-a urmat în Polonia și Galicia soarta de a îngroșa rândurile altor națiuni, care n'au ezitat, în vremurile actuale, să formuleze pretenții chiar asupra teritoriului național românesc din Maramureș, Bucovina și Basarabia; după acțiunea desfășurată de naționaliștii ucraineni.

Urmele acestor așezări românești s'au resimțit temeinic în viața materială și spirituală a poporului rutean, în obiceiuri, limbă și în biserică. Preoții galicieni, în mod obișnuit, erau hrionisiți de episcopii moldoveni și din Iași a pornit și mișcarea împotriva propagandei iezuite printre Rușii ortodocși din Polonia⁶⁾. În urma studiilor făcute, prof. I. Oghienko a putut constata că „limba românească a exercitat o mare influență în

1) Dlugosz, p. 989. I. Nistor, *Emigrările de peste munte*, p. 6,

2) Ioannis Dlugossii, *Opera omnia*, ed. Al. Przedziecki, vol. I, Cracovia, 1887, p. 320. Quodam itaque tempore, dum ad oppidum praefatum Vallachi irrupissent, praedam et spolia de oppidanis acturi, mulier quaedam, Martha nomine...“ Al. Stadnicki, *I. c.*, p. 3 și urm.

3) I. Nistor, *Români și Rutenii în Bucovina*, p. 23.

4) Kazimir Dobrowolski, *Migrațiunile românești în teritoriile Poloniei*, (în limba polonă), vol. I, Lwow, 1930, p. 30. E. Kalužniacki, *Rumunisches in Kleinrussischen und Polonischen*, in *Denkschriften der kaiser. Akademie der Wissenschaften, Phil. Hist. Klasse*, XXX, pp. 11—66. Ap. I. Nistor, *Migrațiunea românească*, p. 16.

5) Teodor T. Burada, *O călătorie la România din Silezia austriacă*, p. 9.

6) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 26.

deosebi asupra Rusiei sudice, cu care România a fost totdeauna în raporturi strânse. Este drept că.. raporturile dintre limba română și cea a Malo-Rușilor — Ucraineni — nu este încă studiată, dar influența ei trebuie să fie mare. Această influență se observă mai ales în Bucovina, în limba Rușilor carpatini, care în totdeauna au fost în cele mai strânse relații cu Români¹⁾). Fr. Miklosich și E. Kalužniacki, în studiile lor au putut constata peste 300 de cuvinte românești în limba ruteană.²⁾ Un alt cercetător, D. Scheludko, publică un număr de 332 cuvinte românești folosite în limba ucraineană³⁾). Desigur că influența limbii române asupra celei ucrainiene este mult mai mare, ceiace rămâne să se cerceteze mai de aproape.

Ucrainenii s-au resimțit și în datinile și obiceiurile lor de influență poporului român. Asemănări evidente sunt în ce privește obiceiurile la sărbători, la nuntă ori la înmormântare; în basme și legende, de asemenea, se găsesc elemente comune, ca și în poezia populară ucraineană, în care sunt slăviți eroi și voevazi moldoveni, cum este, de pildă, Ștefan cel Mare. Asta a și făcut pe unii autori să-i considere pe cei vreo 200.000 de Huțuli din Galicia răsăriteană, deosebiți ca înșătișare și construcție fizică precum și ca port, de Ucraineni, ca descendenți ai vechilor coloniști români⁴⁾). Terminologia pastorală și numeroase obiceiuri ale acestor Huțuli sunt împrumutate dela Români, ceiace-l face, de altfel, pe prof. Witold Klinger, dela Universitatea din Poznan, să scrie că „folklorul românesc prezintă un fel de lanț de legătură între folklorul antic grecesc și cel slavonesc contemporan”⁵⁾). „Literatura, cultura, arta erau aceleași” la Moldoveni, ca și la Ruteni, scrie istoricul M. Hrușevskij⁶⁾.

1) I. I. Oghienko, *Inozemnăe elementă v russkom iazakea*, Kiev, 1915, p. 101. Ap. St. Ciobanu, o. c., p. 16.

2) Fr. Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen*, in Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften, vol. XXX, p. 10. E. Kalužniacki, l. c.

3) D. Scheludko, *Rumänische Elemente in Ukrainischen*. In Balkan Arhiv, vol. II 1926, pp. 113—146. Ap. St. Ciobanu, o. c., p. 17.

4) I. Nistor, *Români și Rutenii*, pp. 30—44. Id. *Problema ucraineană în lumina istoriei*, p. 66. St. Ciobanu, o. c., p. 17 și nota 3.

5) St. Ciobanu, o. c., pp. 17—18.

6) M. Hrușevskij, o. c. Ap. Gh. Nastasă, l. c. p. 13.

IMIGRAȚIA RUTEANĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Infiltrația etnică s'a manifestat și printr'un cuînt de imigratie ruteană în Moldova. Tulburările lăuntrice din Galitia i-au oprit orice avânt cuceritor acestei țări; dimpotrivă i-a atras stăpânirea străină, a Ungurilor și Polonilor. În 1340 principatul de Haliciu fu alipit Poloniei, de către regele Cazimir cel Mare, în stăpânirea căreia rămase până la 1772, când avu loc prima împărțire a regatului polon.

Ocuparea Pocuției de către Petru Mușat al Moldovei, precum și luptele dintre Moldoveni și Poloni, au favorizat imigratia ruteană în Moldova, unde locuitorii se bucurau de libertate, în vreme ce în Polonia erau robiți de nobili. Rutenii fugneau dar din Galitia stăpânită de Poloni, nu numai ca să vină la Domnul Moldovei, care era de legea lor, ci și din motive sociale, intru căt plecau dintr'o țară de șerbie și veneau într'un principat care se bucura de libertate și mândrie populară. Aici, pela 1511, se hirotoniseau preoți pentru Rutenii ortodocși¹⁾.

Încă din acea vreme Ucraina apuseană, și mai ales Galitia căuta sprijin în Moldova, țară care ajunsese la mare putere și importanță sub Ștefan cel Mare. Asuprurile nobililor poloni au determinat fie o emigrare a țăranilor ruteni în Moldova, fie unele mișcări politice scontând ajutorul Domnului moldovean. Ștefan cel Mare deveni un adevarat erou legendar pentru Ucrainenii apuseni, care-l slăveau în cântecele lor; în care poemesc mereu de Valahi și Voloșini. „Voi merge să mor în Valahia,²⁾ cântă Ucrainenii, și păsările îmi vor aduce vești dela mama mea“, ori „Vină, fetiță, cu noi în Valahia, trecând peste dealuri, și văi, prin câmpii de grâu..“³⁾.

În 1490 isbucnește o răscoală în Galitia, condusă de *Neculai Mucha Chodecki*, împotriva nobililor poloni și care avea sprijinul lui Ștefan cel Mare, fiind organizată chiar, în Moldova cu cete de Ruteni și Români, și cu Tătari⁴⁾. Istoricii sovietici

1) Revista Iсторică, an. I, nr. 3, 1915, p. 47.

2) Prin Valahia ei înțeleg Moldova.

3) Gr. Nandriș, *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine*, în Mélanges de l'école roumaine en France, 1924—I, p. 33.

4) M. Cromer, *De origine et rebus gentis Polonororum* p. 572, ad. 1491... „...collectis e Valachis e Russis Pocutientibus decem millia hominum“. *Kronika W. X. Litewskiego*, pp. 61—62.

descriu „marea răscoală țărănească” a acestui răzvrătit, despre originea căruia nu pomenesc, însă, nimic¹⁾). Răsculații reușiră să cuprindă Pocuția și Galitia dela Halici și dincolo de Nistru, până la Rohatin. Polonii reprimară sângeros această răscoală și Mucha, care încercă să obțină un ajutor din Moldova, fu prins, în cele din urmă. O nouă încercare de răscoală, tot cu ajutor moldovenesc, spre a elibera Galitia de sub stăpânirea Poloniei, avu același rezultat²⁾. Represiunea sângeroasă făcu pe numeroși Ruteni să se refugieză în Moldova. Însuși Ștefan cel Mare aduse în 1498 mulți prizonieri, printre care se găseau și Ruteni, din invazia ce făcu atunci în Polonia, când ajunse până la Haliciu. El repetă aceasta în 1502, când merse în Pocuția ca să răzbune și invazia din 1497, atât de nejustificată, a regelui polon Ioan Albert.

In 1498 Ștefan cel Mare ar fi adus „bărbați și mueri și copii... mai mult de 100.000... pe care i-a aşezat în țara sa”³⁾.

Intre Ruteni și Moldoveni era și identitate de credință iar în Moldova viața era mai ușoară; atunci încep să apară sate cu numele de „Ruși”, care nu-s mai vechi de sfârșitul sec. XV⁴⁾. In 1509 Bogdan III atacând Polonia în Galitia, aduse numeroși nobili ruteni în Moldova. „Iridenta ucraineană căuta să se elibereze de sub jugul polon cu ajutorul Moldovei... dar această țară era prea slabă pentru o asemenea acțiune...”⁵⁾.

Ion Vodă cel Cumplit este ultimul domn, care mai aduse iobagi ruteni în Moldova, cu prilejul invaziei și prădăciunilor ce le făcu atunci în Polonia⁶⁾. Odată cu înăsprirea condițiilor de viață din Moldova în sec. XVII, încetără și imigrările străine; oricum, însă, sprijinul Moldovei i-a ajutat pe Ruteni într'o vreme foarte grea a existenței lor naționale⁷⁾, ceiace este bine cunoscut.

Dar după cum Moldovenii din Galitia și Podolia au fost desnaționalizați, așa și Rutenii din Moldova s'au contopit cu

1) *Istoria Ucrainei* ed. c., — curs prescurtat — p. 69.

2) M. Hrușevski o. c. Ap. G. Nastasă, pp. 13—14. I. Nistor, *Români și Rutenii*, p. 15.

3) Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*,^{*} ed. C. C. Giurescu, p. 56.

4) *Ibid.* p. 56.

5) M. Hrușevski. Ap. G. Nastasă, l. c. p. 15.

6) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 139.

7) G. Nastasă, l. c. p. 15.

Moldovenii, întrucât se aşezaseră mai spre mijlocul țării, de departe de regiunile galiciene și podolice, de unde se desprinseră.

D. Cantemir constată că la începutul sec. XVIII Rutenii veniți „din țara Leșească și s-au aşezat în Moldova de mijloc“ erau complet asimilați, „ei au uitat cu timpul limba lor maternă și au deprins pe cea moldovenească“¹⁾. Aceiași constatare o face și geograful A. F. Büsching în veacul al XVIII despre „țărani veniți din Polonia și așezați în mijlocul Moldovei“, care „și-au uitat limba țării lor și vorbesc moldovenește...“²⁾.

Moldova era socotită ca o țară plină de bogății, liberă de sclavaj și în care viața era mai bună și mai sigură, ca în Polonia sau Ucraina³⁾.

Imprejurări sociale și economice au fost aproape aceleași, care au determinat această oscilare de populație între teritoriul Moldovei și al Galicii. Numai pentru Români din Transilvania și Maramureș intervenea și situația politică, de opresiune și cu caracter religios, creiată de noua dominație maghiară.

1) Dim. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. G. Pascu, București 1923, p. 148.

2) D. Anton Friderich Büschings, *Neue Erdbeschreibung, des ersten Theils—II Band*, Hamburg 1787, p. 1637. „Die aus Polen mitten in die Moldau versetzen Bauern haben ihre Landessprache vergessen und reden moldauisch“.

3) Gr. Nandriș, *o. c.* p. 28.

CAP. IV

STAPÂNIREA MOLDOVEI DINCOLO DE NISTRU.

La câtva timp după apariția Turcilor în Europa, stepa Tătarilor devine un teren de luptă între Poloni și Turci și mai târziu este răvnită și de principii Moscovei. Peste aceste lupte și competițiuni, Moldovenii cu plugul și sapa, ori cei care-și conduceau turmele, realizau o ofensivă pașnică în aceste regiuni răsăritene ale Europei, cucerind teren, care era integrat astfel — prin acești pioneri români — civilizației continentalui nostru. Transhumanța, care este un fenomen aproape specific românesc, a luat o mare amploare aici în răsărit și în decursul timpului s-a produs spre Caucaz și chiar până la Marea Caspică și Urali¹⁾.

In poezia populară ucraineană se pomenește des de expansiunea elementului românesc, încă din veacul de mijloc, deosebit în Galitia subcarpatică și spre Silezia și Moravia, de altă parte până în Ucraina Niprului. Români se aşază în colonii în aceste regiuni. Intr'un cântec ucrainean se povestește cum trei tineri Români poposesc la un han și îndeamnă pe Tânără hanigă să fugă cu ei spre soare-răsare²⁾.

Desigur cu cât înaintăm spre răsărit populația compactă de Moldoveni, pe care o întâlnim între Carpați și Nistru și în regiunea dintre Bug și Nistru, în forma unui triunghi cu baza pe Nistru dela Iampol până la sud de Tiraspol spre Maiac și cu vârful pe Bug, la Olviopol, se transformă în numeroase insule care sunt presărate dincolo de Bug până spre Nipru și chiar mai departe. Români infățișau o realitate etnică în această

1) S. Mehedinți, *Fruntaria României spre Răsărit*, în Revista Fundațiilor Regale, p. 261.

2) Gr. Nandriș, *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine*, pp. 10-11.

parte a Europei, stând de strajă pentru apărarea răsăritului continentului nostru. Dar și Voevozii noștri nu puteau uita că dincolo de Nistru, în regiunea care făcea trecerea între agricultură și stepă multă vreme necultivată, trăiau acești Români, pe care era normal să-i readucă sub cărmuirea lor; ei își puteau organiza aici, cu sprijinul acestor Români, un fel de marcă de apărare împotriva primejdiiilor răsăritului.

Intr'adevăr, încă după întemeiere, Domnii Moldovei au primit peste Nistru. *Roman Mușat* a pus stăpânire pe capetele de pod peste această apă ocupând Vadul lui Vodă, Vadul Rașcu, Vadul Jorei și Vadul dela Bude spre a putea, astfel, asigura, prin măsuri de pază, drumul de comerț pe care circulau Poloni și alți negustori străini, și care trecea, în aceste părți, pela Movilău și se îndrepta spre Crimeia, pe la vărsarea Bugului. Acesta era drumul cunoscut mai de mult și denumit *sleahul Valahilor*. Domnii Moldovei, cu autoritatea lor, au îngăduit mai târziu ținearea iarmaroacelor la Dubăsari, Rașcov, Vasilecău, Movilău, Iuhurluc, Balta, ca unii care-și exercitau suveranitatea lor asupra acestor ținuturi. Administrația lor se făcea prin pârcălabi cu reședință la Dubăsari, Movilău și Balta precum și cu zapci, care aveau însărcinarea de a încasa vămile dela vadurile Nistrului și în târgurile înființate de boerii moldoveni, al căror nume îl și poartă unele din aceste vechi aşezări moldovenești. Domnii Moldovei făceau danii de moșii către boeri în *Moldova Nouă* și judecau pricinile ce veneau în apel la divanul domnesc, aplicând norme juridice după *jus valachicum*.

După relatarea unor izvoare italiene, aflăm că în 1433 printre apărătorii cetății *Theodoro* din Crimeia, atacată de Turci, se găseau și Valahi. Theodoro sau Thedoro era cunoscuta localitate *Mangup*, care era orașul „Sfintilor Theodori: Tiron și Stratilat”, de aceiai se mai spunea și Theodoro. Armata turcă asediase acest „castel foarte întărit”, în care se găsea Domnitorul Gotiei „dominus Theodori et Gottie”¹⁾ cu trei sute de Valahi. Cinci atacuri ale Turcilor au fost respinse, însă până la urmă cetatea a fost ocupată iar străinii din cetate, „Valahi, Poloni, Ruși, Georgieni, Cerchezi și alții.. au fost vânduți sau fercați în lanțuri”, se precizează în aceleasi izvoare italiene ²⁾.

¹⁾ W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen-âge*, Leipzig, 1886, vol. II, p. 214.

²⁾ L.T.Belgrano, *Prima e seconda serie di documenti riguardanti la colonia di Pera*, in *Atti della Società ligure di storia patria*, XIII.

Atunci a fost vorba însă numai de o ocupare vremelnică, întrucât Mangupul a fost cucerit de Turci abia în 1475.

In 1443 niște pescari români din Cetatea-Albă au ocupat prin surprindere o așezare genoveză spre vărsarea Niprului și au înălțat acolo steagul moldovenesc. Petru Aron, în 1455, tot cu niște „pescari“ din Cetatea-Albă ocupă cetatea *Lerici* — *castrum Ilicis*, sau *castello di Lerici* —, care era aceiași așezare dela vărsarea Niprului, și aparținea fraților *Senarega*¹⁾. Într-o vreme necunoscută niște Genovezi se stabiliseră aici, lângă vechea colonie greacă Olbia, și construiră un castel, care fu distrus de Tătari. Pe la 1448 Genovezii Iulian de Guizaldis și Gregorius de Turrilia încercără să-l refacă, dar fură opriți de guvernul republicei. Totuși, mai pe urmă, frații Senarega — Toma, Ieronim, Grigore, Ioan și Petru — cumpărără dela Tătari locul cu urmele vechei întărituri și construiră o cetate nouă organizând, totodată, un târgușor de comerț²⁾. Acești frați răscumpărără dela Tătari în 1455 niște robi, Moldoveni din Cetatea-Albă, cu 3400 de gabeni „mergători în Moncastro“. Petru Aron ceru să-i fie eliberați acești Moldoveni, dar se vede că Genovezii cereau o sumă prea mare pentru ei; de aceia 60 de Moldoveni, din Cetatea-Albă, atacară castelul Lerici, eliberând pe captivi, iar frații Senarega fură legați și trimiși la Cetatea-Albă.

Petru Aron rămase stăpânul cetății Lerici pe care o organiză ca punct de apărare împotriva Tătarilor; el stăpânea, de altfel, și ținutul din sudul Transnistriei dintre Nistru, Bug și țărmul Mării Negre. Încercarea Caffei de a recuceri Lerici nu reuși așa că acest centru rămase în stăpânirea Moldovenilor mai multă vreme³⁾. Petru Aron captură și „o mare cantitate de mărfuri“; iar pentru Caffa pierderea castelului Lerici era o însemnată scădere a veniturilor vamale⁴⁾.

1) N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 116 și urm. Id. *Basarabia noastră*, București 1912, p. 18.

2) W. Heyd, *o. c.* vol. II, p. 397.

3) N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 116—117. W. Heyd *o.c.* p. 397.

4) W. Heyd *o. c.* p. 398. Venetienii și Genovezii încă prin sec. XIII, când au pătruns în Marea Neagră, i-au spus *Ellexe* și *Lisson* sau *Lisson* iar mai apoi Turcii l-au numit *Ozù*. Ap. Xavier Hommaire de Hell, *Les Steppes de la Mer Caspienne, le Caucase, la Crimée et la Russie méridionale. Voyage pittoresque, historique et scientifique*, Paris—Strasbourg 1844, 3 vol. Vol. III, p. 279 și nota 1.

Numele „Castello di Lerici“ este dat după denumirea Niprului, care în hărțile italiene din evul-mediu e numit *Ellexe* sau și *Erexo*. Ambasadorul venețian în Persia și la Moscova, A. Contarini, prin 1472-3, în descrierea călătoriei lui ii spune Niprului—*Leresse*¹⁾ iar Malipiero îl numește *Lerexo*, care-i de sigur Lerici²⁾. Călătorul venețian Iosafat Barbaro, pînă 1473-1474, ii spune Niprului *Elice*³⁾. Sanuto vorbește de „castello dicto ‘Lorex alla marina“⁴⁾). În 1472 călăuze din Rusia poloneză conduceau pe viitorii magistrați ai Caffei, dela Camenița—„Caminicia“—„ad aquam Illicis“, ceiace ar fi râul Lerici, adică Niprul, de unde se trecea la Caffa⁵⁾.

Moldova avea nevoie ca să păzească drumurile răsăritene, de aceia *Ștefan cel Mare* a căutat legături politice și a ajuns la legături de familie peste Nistru⁶⁾; la Kiev luă de soție pe Doamna Evdochia, fiica principelui Olelco, din acel centru. El a continuat să stăpânească regiunile de peste Nistru, și-și căută alianțe chiar în Taurida, împotriva Tătarilor, prin căsătoria sa cu Maria din Mangup, proiectând un vast plan dinastic, politic și economic, care cuprindea tot orientul Moldovei, până departe dincolo de Nistru⁷⁾. Urmărind aceleași scopuri, Domnul Moldovei și-a măritat pe fiica sa Elena cu Ivan Ivanovici fiul țarului Moscovei, Ivan Vasilievici⁸⁾, iar o altă fiică o dădu după un principe polon Wisznowiecki.

Ștefan cel Mare avea în 1463 un trimis al său la Caffa, cu numele de “Barcacho”⁹⁾. Alți soli ai lui mergeau la Cherson în Crimeia, localitate căreia în 1783 țarina Ecaterina II avea să-i dea numele de Sevastopol¹⁰⁾. Iar Vlad Țepeș în 1462

1) W. Heyd, *o. c.* p. 397. M. G. Thomas, *Periplus des Pontus Euxinus*, în Memoriile Academiei din München, vol X-1, pp. 260-262.

2) Malipiero, p. 158. Ap. Heyd *o. c.* II. 397.

3) W. Heyd *o. c.* vol. II, p. 397.

4) Sanuto, *Diarii I*, p. 757.

5) W. Heyd, *o. c.* II p. 397. N. Iorga, *Acte și Fragmente III*, p. 49.

6) N. Iorga, *România de peste Nistru*, p. 18.

7) Id. *Intinderea spre răsărit a Moldovei lui Ștefan cel Mare*. A.A.R. București 1938, p. 2.

8) N. M. Karamzin *o. c.* vol. VI, ed. fr. p. 395 și urm. Si istoricii N. Iorga, I. Ursu etc.

9) N. Iorga, *Acte și Fragmente III* p. 41.

10) *Ibid.*, pp. 42-43.

ceru stăruitor Caffei să-i trimită ajutor împotriva Turcilor¹⁾. Caffa și Moldova apar solidare în fața acestora.

In 1465 Genovezii, la stăruința fraților Senarega, încercără zădarnic pe lângă Ștefan cel Mare rugându-l să elibereze cetatea Lerici ; aceasta rămase și mai departe în stăpânirea Voevodului Moldovei²⁾. Așa că la jumătatea sec. XV regiunea Mării Negre cade sub stăpânirea Moldovei³⁾.

Turco-Tătarii cuceresc, însă, chiar în vremea lui Ștefan cel Mare la 1475, centrele comerciale dela Marea Neagră, Caffa, Mangup, Lerici, apărate de garnizoane, din care făceau parte și Români. Aceștia erau foarte prețuși ca străjeri, în fața stepei răsăritene. Li găsim la Caffa numiți „Valahi unguri“ — Muntenii și „Valahi poloni“ — Moldovenii. In 1456 Michael Balsi Ungarus din Caffa e desigur un Balș moldovean⁴⁾. In 1462, 1464—1465 și 1468—1470 se citează printre luptătorii din Caffa și Români : Ioan, Stanciu, Radu, Stoica, Dumitru, toți „Ungarus“⁵⁾, apoi Bartolomeu din Cetatea Albă ; iar în 1470 Teodor Valahul „Pollanus“, Matei „Pollanus“, Simion Valahul⁶⁾. Aceleași nume se repetă în anii următori, 1471 și 1473 până la căderea Caffei sub Turci în 1475⁷⁾.

In 1496 se svonise din Chios că Turci au fost isgoniți din Lerici de Poloni aliați cu Ungurii⁸⁾. Cetatea aceasta, celebră ca loc de comerț la vărsarea Niprului și depozitara mărfurilor grecești destinate Kievului⁹⁾, fiind pe drumul care venea din Grecia spre Kiev¹⁰⁾, numită de N. M. Karamzin *Oleschie*¹¹⁾, și-a mai continuat câțiva timp activitatea. Astăzi acolo este satul Ilinskoe—Parutino.

1) N. Iorga, *Acte și Fragmente III*, pp. 39—40.

2) Id. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 130.

3) *Sovetskaiia Moldavia*, p. 26.

4) N. Bănescu, *Vechi legături ale Tărilor noastre cu Genovezii*, în Inchinare lui N. Iorga, Cluj 1931, p. 32 și urm.

5) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, III, pp. 40—42, 46. G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea-Albă*, p. 134. Iohannes Velachus sive Ungarus, Stanchus Ungarus, Demetrius Ungarus, Raddus Ungarus, Stoicha Ungarus.

6) *Ibid.* pp. 46—48. Teodorus Velachus Pollanus, Matias Ungarus Pollanus, Iohane de Civitate Alba, Bartolomeu de Moncastro etc.

7) *Ibid.* pp. 48, 51.

8) Id. *Chilia și Cetatea Albă*, p. 173.

9) N. M. Karamzin, o. c. ed. fr. II, p. 365

10) *Ibid.* p. 383.

11) *Ibid.* p. 365.

Ştefan cel Mare a încercat să recucerească pozițiile pierdute în această parte, care îñlesneau foarte mult desvoltarea vietii economice a Moldovei. Unul dintre cununații săi, *Isac*, trecuse de partea Sultanului; el trimise chiar atunci, în 1475, pe un alt cununat, *Alexandru*, cu un ajutor de vreo 300 de Moldoveni, ca să reia măcar Mangupul¹⁾. Domnul Moldovei voia să răzbune și uciderea tuturor Moldovenilor, pe care armatele turco-tătare i-au găsit la Caffa. Alexandru, omorind pe propriul său frate Isac, reuși să gonească pe Turci din Mangup. Dar după câteva luni aceștia se reîntoarsere și cetatea a trebuit să capituleze, însă prin foamete și nu datorită forței²⁾. Alexandru a fost prins și dus la Constantinopole, unde și-a găsit moartea. Pentru această crimă, Domnul Moldovei a pus să fie omoriți numeroși prizonieri turci, luati de dânsul în lupta dela Podul Inalt. Ștefan cel Mare ar fi vrut să trimită și Caffei ajutor, ca să o salveze, dar Genovezii n'au vrut să primească alianța ce li-a propus-o atunci, împotriva Sultanului și a lui Isac.

In timpul stăpânirii hanului *Mengli-Ghirai* asupra Tătarilor din Crimeia, acesta construi în 1492 „în apropiere de vărsarea Niprului o fortăreață pentru ca de acolo să neliniștească stăpânirea Poloniei”³⁾. Aceasta este cetatea *Ozù*, cunoscută cu numele rusesc de *Oceacov*⁴⁾, iar în cronicile și actele noastre vechi este numită *Vozia*⁵⁾.

Pe locul unde a fost construit Oceacovul, era o veche cetate *Alector*, nu departe de limanul Berezan, pomenită de scriitori vechi, ca Dio Chrysostomus care vorbește de fortăreața sarmatică Alector, aşezată pe Bug⁶⁾. Meletius descrie și el această colonie-cetate ce era nu departe de Berezan, lângă Oceacov⁷⁾. Fără

1) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan Cel Mare*, vol. II p. 334 și urm.

2) W. Heyd, *o. c* II p. 405.

3) N. M. Karamzin, ed. fr. vol. VI, p. 292.

4) N. Iorga, *Studii și Documente* IX p. 44, nota 5.: Oczakow „Ozù dei Turchi, Vozia dei Rumeni”, grande città al punto dove'l Dniepr sbocca nel Mar Nero. Cu un „pascia di Oczakow”.

5) N. Iorga, *Studii și Documente*, VI, pp. 299, 302, etc. I. Neculce, *Cronica*, ed. Al Procopovici, pp. 44—45 etc.

6) E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge 1913, pp. 15 și 455.

7) Peyssonel, *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin*, Paris 1765, p. 153. Autorul confundă Axiaces cu Alector; Axiaca ar fi Ozù—Oceacov, iar răul Axiaces, turcește Aksù, ar fi Bugul; p. 152. V.V. Latășev, *Pontika*, Sankt-Peterburg 1909, p. 48.

îndoială că această cetate așezată în fața limbii de pământ, numită Kinburn, care închide limanul Niprului, este pe locul unde era Alector, la malul Mării Negre, pe stânga limanului Bere-

Limanul Niprului cu vechile așezări Alector — Oceacov și Olbia — Lerici — Ilinscoe. Aici au stăpânit și Domnii Moldovei.

zan¹). Spre apus, în apropiere, este alt liman în care se varsă râul Tiligul cu vechiul nume thrac Axiaces²). A. de la Motraye în 1711, călătorind prin aceste părți, găsi Oceacovul „închis de ziduri groase și așezat la poalele unei coline, pe care se află un castel“. Autorul crede greșit că aici era „vechea colonie Olbia — propugnaculum Alectoris“³).

ROMÂNII DIN RĂSĂRIT SUB STĂPÂNIREA TURCO-TĂTARĂ.

Sub stăpânirea turco-tătară fu organizat aici *Olatul de Oceacov* sau *Iedisan*, denumire care vine dela numele uneia

¹) Paulys—Wyssowa, *Real Encyclopädie*. Axiaces este Tiligul, vol. II—4, col. 2625. Alector la vărsarea fluviilor Hypanis și Borysthenes, vol. I—I col. 1364. V. Pârvan, *Getica* p. 243. Harta lui Hulsius Levinius în „Novus opus geographicum“, 1630. In Admirul C. Bucholtzer și Căpit. Petre Rotaru, *Istoricul Cartografiei*, V. ed. II, București 1937, figura 21.

²) A de la Motraye, *Voyages*, 2 vol. La Haye 1727, vol II, p. 40.

din cele patru hoarde ale Nogailor, supuse hanului Tătarilor și care s'a stabilit aici. Iedi-san însamnă șapte mii, căci hoarda respectivă avea un număr de șapte mii de oameni¹⁾. În urmă de sigur că aceștia s'au înmulțit.

Astfel la vârsarea Bugului și dincolo de această apă, precum și în Crimeia, se instală, în aceste însemnate centre comerciale, stăpânirea turco-tătară, pe urmele Genovezilor și a lui Ștefan cel Mare.

Hotarul dintre Iedisan și Podolia era pe linia apelor Iagorlăc—Codâma; și până aici s'a întins și stăpânirea Poloniei și Lituaniei. Polonii nu s'au preocupat de propășirea Podoliei, în care erau numai „sate” și „campi deserti”, în vreme ce Moldova era plină de orașe și cetăți²⁾). De aceia locuitorii ortodoxi ai acestei țări priveau spre Ștefan cel Mare, sub a cărui stăpânire ar fi dorit să treacă. Polonii însăși afirmă în 1502 că ținuturile din Podolia încep să se supună de bună voie Voevodului Moldovei³⁾). În acea vreme Ștefan cel Mare considera Po- cutia ca veche țară a Moldovei și nu voia să restituie regelui Alexandru al Poloniei, care în 1502 o pretindea. El răspundea în același an solului polon că aceasta era țara lui și apartinea Moldovei din vechime aşa că de multă vreme avea el dreptul asupra ei⁴⁾). Iar dacă regele Poloniei voia să primească ajutor împotriva Turcilor, apoi condiția primă era ca să lase Po- cutia Moldovei. Intervenția Ungariei, pentru aplanarea acestui conflict, n'a avut nici o urmare, Domnul Moldovei stăruind în hotărîrea lui⁵⁾.

Tinutul Iedisan a devenit cu timpul un important centru al stăpânirii turcești la Marea Neagră cu localitățile Oceacov, Ovidiopol, Hagi-bei, Dubăsari și cu 150 de sate de Tătari, *Moldoveni* și Lipoveni, care locuiau cu toții în „slobozii tătărăști”⁶⁾.

Polonii, Tătarii și Turcii, cât timp au stăpânit prin aceste părți nu-și exercitau întreaga lor autoritate, ci lăsau ca Domnii Moldovei să-și continue suveranitatea lor în Transnistria îles-

1) Peyssonel, *o. c.* p. 215.

2) Dlugosz, col. 91. Sarnicki, 1907.

3) Hurmuzaki II—2, pp. 498—499.

4) *Ibid.* pp. 499—500. I. Bogdan, *o. c.* vol. II pp. 458, 460.

5) I. Bogdan, *o. c.* vol II pp. 460, 469.

6) Dicționarul Enciclopedic rus, Brockhaus, Peterburg 1897, XXII-A, p. 519.

nind și asigurând desvoltarea vieții comerciale, bisericești și culturale, afirmată mai târziu, prin tipografiile care au fost instalate la Movilău și la Dubăsari. Românii constituiau pe atunci marea majoritate a populației, iar de prezența Ucrainenilor sau a Rușilor nu se pomenea. O dovedă, în această privință, vine chiar dela Moscova. Intr'adevăr, în 1485, după pierderea Chiliei și Cetății Albe, unii dintre vecinii Moldovei începură să-și dea seama de primejdia turcească, deaceea la dieta din Thorn, întrunită atunci, se emise părerea ca Ștefan cel Mare să fie ajutat mai mult, în lupta lui împotriva Sultanului, cerându-se, în acest scop, sprijinul Cavalerilor Teutoni din Prusia și țarului Moscovei. Aceasta, deși încuscrit cu Domnul Moldovei, răspunse că „*fîind prea mare depărtare între Moldova și Rusia...*“ nu poate să dea ajutorul cerut¹⁾). Precizare cât se poate de categorică.

Tătarii din Taurida, în prădăciunile ce făceau în Moldova, luau, uneori, și populație pe care o duceau în robie. Astfel în vremea lui *Bogdan cel Orb*, la 1510, au luat peste 70.000 de robi, dar la trecerea Nistrului, atacați de Moldoveni, se încără mai multe mii de Tătari și captivi²⁾). În 1526 era vorba de o legătură de comerț din Turcia prin Moldova și pe la Camenița, spre Lituania și Moscova³⁾), deschizând un drum care de sigur ar fi aglomerat cu populație, acele regiuni. În acea vreme Petru Rareș spunea că sau „Camenița va înghiți Hotinul sau Hotinul Camenița“⁴⁾), ceiace nu s'a întâmplat.

In timpul lui *Alexandru-Vodă Cornea*, la 1541, un grup de Români și Poloni încercă să gonească pe Turci din cetatea Tighina și atâcă Cetatea-Albă și Chilia, dar nu reușește⁵⁾), de aceea acești Moldoveni au fost nevoiți să se refugieză în Podolia, unde înființără mai multe sate, între care Tiscolung—Pisculung, Kitrosy—Petrosul, Malojeszty—Mălăești. Sultanul Soliman Magnificul într-o scrisoare adresată în 1541 regelui Sigismund-August al Poloniei menționează populația de Români de

1) Uricarul, III p. 83 și urm. N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București 1904, p. 210.

2) Hurmuzaki II—2, p. 612. „...in pluribus locis cladem effecit hominemque supra LXX millia abduxit...“; iar în Nistru „... cum multis Tartarorum millibus et cum plurimus captivorum...“

3) N. Iorga, *Istoria Comerțului* I, p. 113.

4) S. Sarnicki, în Dlugosz II, col. 1895.

5) N. Iorga, *Basarabia noastră*, p. 37.

dincolo de Nistru. El se plângе că niște pribegі dintre *supusii săi Moldoveni*, care nu erau alții decât oamenii lui Alexandru-Vodă Cornea, au năvălit spre Tighina și Cetatea Albă, au prădat sate, au furat oi și alte animale și mărfuri și s-au refugiat apoi în Polonia, unde s'au aşezat¹⁾). Dar lucrurile nu se liniștiră; în 1543 starostele din Bar atăcă cetatea Vozia, distrugând atunci și morile moldovenești de pe cursul Nistrului²⁾).

Prin 1550 Podolia era foarte puțin populată, de aceia cnezii din Ostrog se îngrijea de colonizarea ei³⁾; nici un centru orășenesc sau cetate nu era în această țară, în vreme ce Cazacii începuseră a deveni un element de pradă și nu de apărare, primejduiind în deosebi căile de comunicație⁴⁾.

În 1559 se înregistrează știrea că Moldovenii împreună cu „Moscoviții” au recucerit cetatea Caffa⁵⁾, dar numai trecător.

Încă de atunci sunt pomenite în aceste părți, într'un document din 1466, și alte numiri ca pâraele: Trestiana, Solonețul, Ruda, codrul Bezlescoiu⁶⁾. În harta lui *Reichersdorfer* se notează lacul Cuciurgan⁷⁾, satul Cujalnic⁸⁾, pârăul Tiligul⁹⁾ și localitatea Cecykove, care nu poate fi de cât satul Cecinovca¹⁰⁾.

POSESIUNI MOLDOVENEȘTI PESTE NISTRU

De altfel, din acte vechi se constată că ambele maluri ale Nistrului erau populate și stăpânite de Moldoveni. Astfel în 1574 Ion Vodă cel Cumpălit, căsătorit cu Maria, fiica Voevodului Simeon din Rostov, dăruiește Marelui logofăt Ion Golia și lui Ieremia pârcălabul cu soția sa Tudora „în țara noastră a

1) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare* I, p. 109. I. Nistor, *Vechimea aşezărilor românești dincolo de Nistru*, A. A. R. București 1939, pp. 6–7.

2) I. Nistor, *Români Trasnistrieni*, p. 483.

3) S. Sarnicki, ed. c. col. 1891 și 1894.

4) *Ibid.* col. 1893.

5) Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, A. A. R. București 1940, p. 37. „La ciudad de Caffa“.

6) I. Bogdari, o. c. I, p. 199.

7) Cuczuchan, insamnă „cortul Hanului“.

8) Coyalnyk.

9) Tetykol.

10) Harta lui Reichersdorfer, *Moldaviae finitimarumque regionum typus*, 1541; în Al. Papiu-Ilarianu, *Tezaur de Monamente*, vol. III p. 122. Să în Gh. I. Brățianu, *Cuvinte către Români*, București 1942, pp. 160–161. După T. T. Burada, Coyalnyk ar fi satul Caialaia.

Moldovei, două locuri în pustiu, unul pe Nistru care se numește Oxintia, între Molovata și între Mocșia, și *cu loc pentru patru mori de ceia parte a Nistrului*, pe pârău, la gura Iahurlucului, unde se varsă în Nistru¹⁾). Acest document face dovada că Domnul Moldovei stăpânea și dincolo de Nistru unde era „*tara noastră a Moldovei*“. În 1588 *Petru Schiopol* confirmă împărțeala făcută între jupâneasa logofătului Golia și jupâneasa pârcălabului Ieremia, între altele, și a morilor de peste Nistru cu satul Oxintia²⁾). De altfel moșia acestui sat, care avea și păduri, cu timpul se constată că se întindea pe ambele maluri ale Nistrului, cum rezultă și din documentele ulterioare. Pârăul Iahurluc era la hotarul dintre Podolia și Ucraina hanului, iar mai târziu între „Moscali și Turci“. *Ieremiu Movilă* întărește și el în 1593³⁾ moștenitorilor lui Ion Golia și Ieremia pârcălabul, dania făcută de Ion-Vodă cel Cumplit „un loc pe Nistru unde se chiamă Oxentia, între Molovata și între Mogșia, *cu locuri de patru mori de ceia parte de Nistru*, în pârae, în gura Iahurlucului, unde cade în Nistru“⁴⁾). O corespondență din Constantinopole, din anul 1613, vorbește de „Magaroli Ali-Bassan, beglerbeg de Ozù, la granița valahă“⁵⁾). Ozù era cetatea Oacecov, și acolo era, la limanul Niprului, în 1613 „*granița valahă*“.

Mai târziu, în 1714, *Nicolae Mavrocordat* poruncește lui Toderașco, pârcălabul de Orhei, să cerceteze neînțelegerea dintre mânăstirea Golia și Gavril Pârtul pentru moșia Oxintia, de care țineau și patru mori, de „ceia parte de Nistru, în pârău, la gura Iahurlucului“, până unde era hotarul moșiei, cum scrie și „într'un uric dela Ion-Vodă“ și mărturisesc „și o sam de oameni bătrâni“ și „Pârtul acolo au călcat hotarul Ocsintii“⁶⁾). Deci și Nicolae Mavrocordat, ca și Domnii care i-au urmat, de altfel, până la 1792, stăpâneau și dincolo de Nistru în Ucraina hanului. Ba într-o statistică a Moldovei de peste Prut, din anul 1798, sunt trecute localitățile „Octîntiie,

1) Aurel V. Sava, *Documente moldovenești privitoare la România de peste Nistru — 1574—1821 —*, în Moldova Nouă, an. VI no. 1—3, p. 67.

2) *Ibid.*, p. 69.

3) Este desigur o greșală de dată, întru că la 1593 domn în Moldova era Aron Tiranul, Ieremia Movilă ocupând tronul în 1595.

4) Aurel V. Sava, *o. c.* pp. 70—71.

5) N. Iorga, *Studii și Documente*, XX, p. 440.auf den walachischem Gränzen“.

6) Aurel V. Sava, *l. c.* pp. 71—72.

Molovata, Jora de Sus, Ustiie, Vadul Iuhurlucului, Vadul lui Vodă¹⁾, în cuprinsul Moldovei¹⁾.

Ieremia Movilă poseda două moșii bogate dincolo de Nistru: Ustie și Domnița și dela dânsul pleacă întemeerea orașului *Movilău* pe moșia Cantacuzinilor.

In tratatul de pace dintre Polonia și Turcia încheiat la 1577 se prevedea toată libertatea pentru păstorii români de a merge cu turmele lor la păsunat, peste Nistru²⁾.

De altfel în sec. XVI, când în Țările Române aveau loc certuri și dese schimbări de Domni, numeroși pretendenți se refugiau în răsărit, atât din Moldova cât și din Muntenia, aşezându-se pe moșile care mai erau libere în aceste „campi deserti“. Acești pribegi atrăgeau eu ei pe unii dintre țărani români, pe care-i aveau pe domeniile lor din Țările Române. Tătarii, la rândul lor, luau numeroși robi, cu prilejul năvălirilor ce făceau în Moldova și Muntenia³⁾. La fel locuitorii unor ținuturi ca Soroca, Orhei, Lăpușna, nevoind să se supună totdeauna măsurilor luate de Domni, se refugiau peste Nistru.

După aşezarea stăpânirii turcești în Bugeac, numeroși Români s-au retras din acest ținut, unii trecând peste Nistru, alții adăpostindu-se în codrii Tigheciului, unde Ion-Vodă cel Cumplit a organizat „*Căpitănia Codrului*“ pentru apărare în aceste părți. Vadul dela Tighina a continuat să fie păzit de Moldoveni⁴⁾.

Despre aşezările sătești ale Românilor de peste Nistru se vorbește, dar, în documente începând din sec. XVI, în vreme ce satele Moldovei dintre Carpați și Nistru apar în acte vechi spre sfârșitul sec. XVI; asta nu însamnă că aceste aşezări existau abia de atunci. Si unele și altele sunt cu mult mai vechi, întru cât chiar în documente se vorbește de existența lor din alte vremuri.

ROMÂNI ÎN ORGANIZAȚIILE CAZACILOR.

Când Lituanienii își intinseseră stăpânirea în regiunea Bugului, în Podolia și mai spre răsărit, prin sec. XIV, ei aveau

1) N. Iorga, *Studii și Documente*, XXI, p. 115.

2) Hurmuzaki XI, p. 599, no. XXVI. N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1910, vol. III p. 257

3) I. Nistor, *Români Transnistrieni*, p. 476.

4) Id. *Istoria Basarabiei*, Cernăuți 1923, p. 153.

nevoie de ostași spre a se putea apăra împotriva vrăjmașilor răsăriteni, de aceia au acordat libertăți și pământ, celor ce veneau să se așeze în aceste ținuturi slab populate. Atunci au venit numeroși fugari din Moldova, Polonia și Rusia. Dintre aceștia se recrutără aşa numiții *Cazaci*, o adunătură de pribegi, „un amestec confuz din toate neamurile“¹⁾, expresie a unor nemulțamiri sociale și politice ale țărănimii din Polonia și din regiunea Niprului, unii care făptuiseră ceva în țara lor, alții fugiți de tirania nobililor poloni sau mănași de ambii ori de dorința de a trăi în deplină libertate. Ca să fie cineva admis printre dânsii avea, însă, nevoie de un curaj deosebit și de su-punere oarbă legilor draconice ce-și impuseseră. Cronicarul Miron Costin ne dă o descriere autentică a Cazacilor, fiind un bun cunoșător a lor, datorită studiilor făcute de el la colegiul catolic dela Bar din Podolia. „Cazacii sunt de neamul lor Ruși, scrie Miron Costin, rămășiță din oștenii cnezilor, pe care cu îndelungate vremi supuindu-i craii leșești și căzând și Kie-vul, scaunul Rusiei, pe mâna Leșilor, și pre Nipru în gios și pre de cea parte și de ceastă parte, trăiau sub ascultarea crailor le-șești, slobozi de vecinătate, în chipurile oștenilor, cu hrană slo-bodă pe Nipru, ori cu vânătoria, ori cu pescuitul, până la pragurile Niprului, unde are Nipru în trei locuri praguri ...care locuri nici un fel de vase a trece nu pot, fără vasele lor, adică a Cazacilor și acelea încă cu mare grijă trec...“²⁾.

Exilați voluntar la margine – Ucraina – Cazacii se așezară la cataractele Niprului – Za-porogi – în preajma Tătărilor, cu care s-au luptat mereu. Ei deveniră cu timpul niște adevărați „briganzi“, foarte indemnatici, iar insuși numele lor vine dela cuvântul tătăresc *Cazac*, care înseamnă „priveag“.

Numele de *Ucraina* – margine – a rămas aplicat ținuturilor de stepă dela nordul Mării Negre, însăși inițial doar o fașie de pământ, aproximativ dealungul Niprului, mai mult dincoace, pe malul drept al acestei ape, până unde se întindeau Slavii. Cu timpul însă Ucraina a devenit un spațiu cu mult mai intins, în care astăzi se încadrează tendințele imperialiste ale naționaliștilor ucraineni, încălcând și drepturile sacre ale Românilor, asupra teritoriului ce pe drept se cuvine să fie al nostru.

1) Le Chevalier Gamba, *Voyage dans la Russie méridionale*, Paris, 1826, vol. I, p. 44.

2) Miron Costin, *Letopisețe* I, p. 313.

Regiunea în care s-au aşezat Cazacii, la pragurile Niprului, era pădureoasă, greu de străbătut și foarte bine adăpostită, aşa că era destul de proprie loviturilor lor prădalnice. De aceia li s-a și spus Zaporojeni —adică dela praguri¹⁾, sau Nizovi²⁾, cum li se spusese ceva mai înainte, dela cuvântul „Nij“, denumire ce se referea la sălașul lor „cel nou“ dela Nipru.

Ucraina deveni de atunci locul de întâlnire a tuturor răzvrătiților împotriva Rusiei, Poloniei și a hanului Tătarilor din Crimeia. În cursul sec. XVI numărul lor se mări cu numeroși țărani iobagi, care părăseau moșiile nobililor spre a scăpa de muncile grele și dijmele ce le erau impuse.

Cel dintâi organizator al Cazacilor, prin 1510, a fost *Ostafie Daškievici*, staroste de Kanev și Cerkassy. El i-a grupat sub autoritatea sa după interesele lor comune și după dorința luptătorilor, vrând să-i folosească, din regiunea Niprului, împotriva Tătarilor. Ostafie Daškievici ii împărți în regimenter și compănii cu ofițeri și subofițeri și le procură arme de luptă. Deși a încercat, totuși n'a reușit să le impună disciplina română; ajunse, însă, uneori să aibă o armată până la 40.000 de oameni, alcătuită din rândurile lor³⁾.

Luptând împotriva Tătarilor, Ostafie Daškievici căzu în anul 1518⁴⁾. El propuse oalianță cu Polonii, ca să facă paza la Nipru cu Cazacii lui și să atace teritoriile stăpâname de Tătari spre Oceacov⁵⁾. Seimul polonez respinse această propunere, deși Polonia se servea de Cazaci împotriva Tătarilor.

Cu timpul Cazacii devin un element de pradă, gata să servească interesele celui care-i plătea. În Moldova ei ajută pe Iacob Eraclide Despotul să ocupe tronul; pentru ca, apoi, să lupte cu palatinul Podoliei *Dimitrie Wisznoriecki* împotriva acestui usurpator. O fiică a lui Ștefan cel Mare, Maria, se măritase cu un nobil din Rusia-mică, Sangusko, senior din Wisznitz, cu care a avut doi fii; între dânsii fiind și Dim. Wisznowiecki⁶⁾. Ca nepot de fiică a marelui Domn moldovan, acesta

1) Za-porogi.

2) N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători*, ed. II, vol. I, p. 190.

3) J. Chr. von Engel, *Geschichte der Ukraine und der Cosaken* vol. 48; Halle 1796, p. 50.

1) *Ibid.* p. 59.

2) *Ibid.* pp. 60—61.

3) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 35,

credea că ar putea ocupa tronul Moldovei. Dar, în vreme ce Despot-Vodă era asediat în Suceava, Dim. Wisznowiecki, lovit și el la *Vercicanī* pe Siret, fu prins de Ștefan Tomșa, biruitorul și a lui Despot-Vodă, și trimis la Constantinopole, unde avu o moarte năpraznică¹⁾. Oastea lui căzăcească fu atunci împrăștiată.

Aceste lupte au deschis Cazacilor drum spre Moldova. În 1574 ei ajută pe Ion Vodă cel Cumplit împotriva Turcilor, sub comanda lui Ioan Swierchowski²⁾, care a căzut și el în lupta ce a avut loc la Roșcani³⁾; episod povestit și într'un cântec ucrainean de Crăciun⁴⁾. Un alt izvor semnalează că în 1574 ar fi fost o înțelegere între Moldoveni și Rușii moscovici, împotriva Turcilor⁵⁾; dar nici de data asta ajutorul făgăduit de țar nu s'a arătat.

In aceiași vreme regele Sigismund-August al Poloniei în 1569 și apoi Ștefan Báthory în 1583 și 1590 au organizat militarește o parte din Cazaci, în frunte cu un *hatman*. Ei alcătuiră „oastea zaporajană a majestății Sale Regelui” și Cazacii fură înscriși în niște registre, ca să se cunoască situația și mijloacele de existență ale fiecărui și tot odată spre a se pune capăt stării de anarhie, ce era mereu provocată de dânsii. Din această cauză, mulți s-au refugiat la pragurile Niprului, unde au întărit statul independent al Cazacilor, numit *Zaporojie*⁶⁾, spre deosebire de obștea *Cazacilor registrati*.

Ceva mai înainte, în 1576, după ce fusese ales rege al Poloniei, Stefan Báthory scria din Marienburg Sultanului Murad III că regiunea de dincolo de Nistru și Bug și chiar spre Nipru, era populată de o adunătură de oameni: Poloni, Lituani, Muscali, *Moldoveni* și alții⁷⁾. Mulți dintre aceștia, osândiți la moarte în țara lor, fugeau în regiunea Niprului de frica pedepsei. Drumul deschis, care trecea pe aici, era nevoie să fie pă-

1) Gr. Ureche, p. 141. N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, p. 81.

2) Și Svierșevschi; ap. N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători*, vol. I, ed. II, p. 190.

3) J. Chr. von Engel, *o. c.* pp. 70—74.

4) Gr. Nandriș, *o. c.* p. 16.

5) Al. Ciorănescu, *o. c.* pp. 67—68, no. CXXVII.

6) I. Nistor, *Problema ucraineană*, p. 118.

7) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I p. 25. Id. *Istoria Românilor*, vol. V, p. 177.

zit, în deosebi împotriva Tătarilor și atunci se recurgea la Cazaci, călăreți iscusiți, care atacau cu succes cetele prădalnice ale hanului.

De pe atunci se citează tocmai dincolo de Kiev numiri de sate românești ca : Troian, Cotna, Ocol, Singura, Romanov, Ruta, iar spre sudvestul acestui centru localitățile Khvastov și Cormin.

Cronicarul Gr. Ureche precizează în 1583 prezența „unor sate mai sus de Tighina pre decindea — adică de cealaltă parte — de Nistru, sate ce se descălecase pre hotarul leșesc, de Turcii ciutaci — adică din Dobrogea — și de *Moldoveni foarte mulți*, cării ieșise din țară de răul nevoilor Iancului-Vodă“, între 1579—1582¹⁾). Alte documente din aceiași vreme menționează că populația dintre Nistru și Bug era alcătuită din Poloni, Litvani, Muscali și *Moldoveni*. Aceștia din urmă erau, de sigur, cei mai numeroși întrucât pe la anul 1600 drumul care urma cumpăna apelor dintre Nistru și Bug și care era mult circulat, mai ales de Cazaci, se numea „*sleahul moldovenesc*“.

Existența, în această vreme, a satelor moldovenești de peste Nistru, este confirmată și printr'o scrisoare a begului din Tighina, *Ali-Bei*, adresată în 1582 starostelui polonez din Rașcov și redactată în românește. Asta arată că limba română era cunoscută și în raialele turcești iar elementul românesc era foarte numeros peste Nistru, ceea ce facea ca corespondența să fie redactată în românește. „Eu, Alibei de Tighina, scriu moltă veață și sănătate starosteloi de Rașcov. Dup'aiaasta dau de știre dumitale ca să știți dumneavoastră să nu vă hie nece o grije nece o teamă, de nemică, ce să hiți foarte co pace bună de către noi, c'am audzit că vă teamet... etc.“ Așa scria Ali-bei către starostele din Rașcov în sec. XVI²⁾.

Miron Costin în cronica sa „Cartea pentru descălecatură de'ntăiu a Țerei Moldovei“... precizează că „hotarele Daciei : despre răsărit este Nistru, apa, la istoricii cei vechi *Tiras*... Sunt o seamă de istorici, care dau și *Po Iolia* și *Câmpul* preste Nistru, până în apa *Buhului*“... Acești istorici, la care se referă cronicarul moldovan, sunt autorii citați de el, unguri și poloni : Bonfinius, Topeltin, Dlugosz, M. Kromer, Strikowski, Piasinski,

1) Gr. Ureche, p. 174.

2) N. Iorga, *Studii și Documente* V, p. 391. Id. *Basarabia noastră*, p. 42.

Bielski și alții care au scris despre țara și poporul român¹⁾. Fapt este că din această informație a lui Miron Costin cunoaștem că *Moldova și-a întins hotarele până la Bug*, cuprinzând și o parte din Podolia, în sec. XVI și XVII, după cum confirmă și autorii străini citați de dânsul.

PRETENDENȚI ROMÂNI LA TRONUL MOLDOVEI SUSTINUȚI DE CAZACI.

De timpuriu printre conducătorii Cazacilor apar numeroși Români. Astfel aceștia, încă prin sec. XVI, se răzvrătesc împotriva Polonilor, care voiau să le restrângă libertățile, sub conducerea lui *Ion-Nicoară Potcoavă*, care ajunge chiar hatman al Cazacilor. Aceștia aveau în rândurile lor numeroși Români, cu ajutorul cărora Ion-Vodă Nicoară zis Potcoavă, pentru puterea lui cu care frângea fierul, fu așezat domn la Iași, biruind pe Petru Șchiopul, la sfârșitul anului 1577. În încercarea aceasta el avu și sprijinul Cazacilor conduși de polonul *Stanislav Kłopycki*²⁾ și de Moldovanul *Topa*³⁾). Intr'un document din 1589 Petru Șchiopul pomenește de năvala lui Ion-Vodă Potcoavă „un tâlhar din țara Landiască și a venit cu acei Cazaci tâlhari asupra domniei-mele”⁴⁾. Dar Ion-Vodă Potcoavă nu s'a putut menține fără voia Turcilor și Cazacii însăși l-au predat Polonilor, când și-au dat seama, în 1578, că nu mai putea rămâne domn în Moldova⁵⁾.

Ion-Vodă Potcoavă este slăvit de Ucraineni în cântecele lor populare, numindu-l „hatmanul Serpeaga” și arătându-și părerea de rău că a fost ucis de Poloni. „Valahii, Valahii, de ce l-au chemat?” se întreabă ei cu amărăciune⁶⁾.

Câteva luni, înaintea lui, la începutul anului 1577, *Ion-Vodă Crețul*, numit aşa pentru pletele lui frumoase, încercase și el să ocupe tronul Moldovei, cu ajutorul unor Cazaci în frunte cu St.

1) Miron Costin, p. 16.

2) Copîckii, ap. Gr. Ureche p. 164.

3) *Ibid.* pp. 163—168. Hurmuzaki III, p. 5-6; IV—2, pp. 99, 102. N. Iorga, *Pretendenți domnești în sec. XVI*, A. A. R. 1898, p. 42.

4) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, vol. VI-1, p. 50.

5) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 173.

6) Gr. Nandriș, *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine*, p. 16.

Klopicki și Topa. Dar nici acest „lotru de Crețu“ nu reuși în încercarea lui ¹⁾.

In 1578 apare un alt pretendent *Alexandru-Vodă Potcoavă* sprijinit de Nizovii lui, dar nici el n'au noroc, căci fu bătut de Petru Șchiopul lângă iazul Ciurbeștilor ²⁾.

Alte încercări dela Cazaci, ca a lui *Constantin*, fiu presupus a lui Ion-Vodă Potcoavă, ori alt *Constantin*, fiul lui Ștefan Lăcustă, n'au avut alt rezultat decât să tulbere viața internă a Moldovei ³⁾. Toate acestea au dus, însă, la mazilirea lui Petru-Vodă Șchiopul în 1579, întrucât dăduse dovezi destule de slăbi-ciune în conducerea și apărarea țării.

Aceste dese năvăliri în Moldova dădură prilej Cazacilor ca să prade această țară ⁴⁾.

Intr'un izvor spaniol se spune că în 1517 Tătarii au fost biruiți de Voevodul Podoliei, în unire cu cel al Moldovei ⁵⁾.

Toate aceste știri și fapte confirmă prezența elementului românesc în Podolia și ținuturile transnistriene precum și o continuă colonizare de Moldoveni în a doua jumătate a sec. XVI ⁶⁾, care treceau în acele părți ca negustori, mercenari, cărăuși, păstori, agricultori, robi, precum și numeroși pribegi politici, care-și găsiră adăpost dincolo de Nistru. De o viață organizată nu putea fi încă vorba, atâtă vreme cât prădăciunile Cazacilor și ale Tătarilor continuau în prima jumătate a sec. XVII.

In ce privește pe Cazaci Zaporojeni, încă din primele lor începuturi au avut și comandanți moldoveni printre dânsii, cu nume ca *Scapă, Ursul, Tăranul, Bulătel*, și alții. Aceștia se sprijineau, în deosebi, pe elemente naționale — Moldoveni —, care intrau în organizarea seciurilor căzăceaști. Prezența Moldovenilor în aceste depărtate locuri s'a resimțit în obiceiuri, limbă și în viața de toate zilele.

In Moldova mai apar „domnișori“ români, unii tot dela Cazaci, care încearcă, fără să reușească, să ia scaunul domnesc,

1) N. Iorga, *Istoria Românilor* vol. V, p. 169.

2) Gr. Ureche, p. 169. N. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 45.

3) N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, p. 176.

4) Id. *Istoria Românilor prin Călători*, vol. I, ed. II, p. 191.

5) Al. Ciorănescu o. c., p. 135, no. CCLXXXVI; e vorba de „Baiboda de Moldavia“.

6) M. V. Serghievschi, *Studii moldovenești* (în rusește), Moscva, p. 40 și urm. Ap. I. Nistor, *Vechimea aşezărilor românești*, p. 8.

cum au fost *Ion-Vodă Lungul*¹⁾ ori *Petru-Vodă Cazacul*²⁾. Acesta din urmă se dădea drept fiu a lui Alexandru Lăpușneanu și în 1592, cu ajutor dela Cazaci, încercă să se mențină la tronul Moldovei, dar fu gonit de Turci³⁾.

S'au găsit, însă, și Români, care să răsbune prădăciunile făcute de Cazaci în Moldova, cum a fost *Pârrou*, pârcălabul Sorocei, care în 1587 s'a luptat tocmai la Pereiaslav, departe de Nistru, biruind pe Cazaci⁴⁾, dintre care mulți pieriră în această luptă.

PARTICIPAREA CAZACILOR LA LUPTELE ROMÂNILOA ÎN EPOCA LUI MIHAI VITEAZUL.

În răscoala împotriva Turcilor în 1594, Cazacii cu Stan Klopycki și Simion Nalewayko îl ajutără pe Aron-Vodă la cucerirea Ismailului⁵⁾. Alții, însă, continuă lupta lor atât în Moldova, cât și împotriva Polonilor. Astfel polcovnicul *Ioan Lobodă*⁶⁾, ajuns hatman, arse Țuțora și pustii orașul Iași în 1593, împreună cu S. Nalewajko, tovarășul său de pradă. Acesta din urmă se alătură în 1595 lui Ștefan Răzvan, spre a înlătura dela tron pe Aron-Vodă. Era de altfel un adevărat aventure; din Moldova trece în Polonia, unde fu prins în 1596 și tăiat la Varșovia, împreună cu Ioan Lobodă⁷⁾. Acesta este slăvit în cântecele populare ucrai, nene, ca unul care „pe Bug și pe Prut a bătut pe Poloni și a prădat Țuțora“⁸⁾. Cățiva ani mai târziu apare un alt român *Samuil Chișcă*, hatman al Cazacilor; în vreme ce Ștefan Răzvan cerea ajutor în lupta lui împotriva Turcilor, la 1595, unui conducător al Cazacilor, care purta numele românesc de *Drăgan*⁹⁾.

Mihai Viteazul își recruta luptători cu plată dintre Cazaci, Ruteni și Poloni din Galitia și Polonia. Ceva mai mult, locui-

1) Gr. Ureche, *ed. c.* pp. 171—172.

2) *Ibid.*, p. 184.

3) Hurmuzaki, XI, pp. 760—764, 901.

4) Gr. Ureche, p. 186. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 22.

5) Hurmuzaki, III—2, p. 16. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 280.

6) Să „Archorius Lobodă“, ap. J. Chr. von Enghel, *o. c.* p. 96.

7) *Ibid.*, pp. 96—97 și 103. N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, pp. 134—136.

Gr. Ureche, p. 185.

8) Gr. Nandriș, *o. c.* p. 17.

9) P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la Istoria lui Mihai Viteazul* București 1936, p. 123.

torii ortodoxi ai Podoliei, Rusiei, Volhiniei ca și nobilimea ortodoxă, așteptau „cu bucurie“ să le vină stăpânirea lui Mihai Viteazul, de o lege cu dânsii, în locul Polonilor catolici¹⁾. Așa cum sperau, altădată, să treacă sub steagul lui Ștefan cel Mare.

După cucerirea Transilvaniei, *Ieremia Movilă* își arăta îngrijorarea că țara lui va avea aceiași soartă, de aceia Polonii, susținătorii lui, luară măsuri pentru apărarea Moldovei. În vederea acțiunii din acest al treilea Principat român, Mihai Viteazul angajă noi tratative cu Cazacii, Rutenii și Polonii în 1599-1600; el avea partizanii lui și în Polonia, care-l susțineau²⁾. Aceștia deciseră pe regele Sigismund III să trimită pe *Andrei Taranowski* ca să se înțeleagă cu Mihai Viteazul, în noua situație politică, în vederea unei alianțe. Întâlnirea avu loc la Brașov în Martie 1600 și cuceritorul Ardealului se declară gata să primească suzeranitatea regelui Poloniei, cu condiția ca acesta să recunoască stăpânirea lui asupra celor trei țări: Moldova, Muntenia și Transilvania, împreună cu raialele Ismailul, Chilia, Tighina, Cetatea Albă și Oceacovul de peste Nistru, pe care le-ar cucerî dela Turci și care, după dânsul, urmau să treacă în stăpânirea fiului său, Nicolae Pătrașcu³⁾. Aceste negocieri cu Andrei Taranowski, în vederea alianței proectate, aveau menirea să ducă la organizarea unui stat unitar românesc cu granițe care în apus ajungeau aproape de Tisa, iar în răsărit ar fi depășit Nistrul, până spre Bug.

Ne fiind sigur mai ales pe ajutorul Cazacilor, Mihai Viteazul a intrat în tratative cu cneazul din Ostrog, *Constantin Ostrogski*, în vederea cuceririi Moldovei⁴⁾, și chiar cu țarul Moscovei, *Boris Godunov*⁵⁾, întrevăzând atunci și perspectiva ocupării tronului Poloniei. Rusia ar fi urmat să ia provinciile maloruse: Ucraina până la Kiev și Podolia⁶⁾. Mihai Viteazul putu să cucerească Moldova, până la apa Nistrului⁷⁾; el trecu

1) Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii*, București 1938, p. 12. M. Costin, pp. 255-256.

2) *Ibid.* p. 79.

3) Ilie Corfus, *Corespondență inedită asupra relațiunilor între Mihai Viteazul și Polonia*, Cernăuți 1935, pp. 15-19 și 40-41. Id. o. c. pp. 82-83. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 343.

4) *Ibid.* p. 124. N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, p. 323.

5) *Ibid.*, p. 127.

6) Arhiva Iсторическая, II p. 47. Hurmuzaki, XII, pp. 568, 606, 829,

7) Al. Ciorănescu o. c. p. 159. „...al fiume Nester, vi si affogò con tutta sua sequita, pensando passarlo a sguazzo“.

însă și această apă, urmărind pe partizanii lui Ieremia Movilă¹⁾; în vreme ce Baba-Novac reuși, tot atunci, să reocupe Pocuția iar trupe de ale lui prădară și în posesiunile regale din Polonia²⁾.

Cazacii se găseau în armata lui Mihai Viteazul³⁾, însă la Mirislău, din cauza fugei lor, viteazul Voievod român pierdu bătălia⁴⁾.

Turcii, la rândul lor, luară dese ori oști române împreună cu armatele lor, în luptele pe care le-au avut dincolo de Nistru cu Cazacii și Polonii. În 1611, încă, ei luau măsuri ca să se întărească Oceacovul, în fața Cazacilor⁵⁾. În 1617 Radu-Vodă Mihnea al Moldovei ia parte, împreună cu oști muntene, la luptele contra Cazacilor și Polonilor, în preajma târgului Rașcov⁶⁾. Cu Polonii, Turcii încheiară însă, tot atunci, pace la Jaruga⁷⁾ pe Nistru, la granița polono-moldovenească.

În 1627 Turcii organizează o nouă expediție în răsărit condusă de *Capitan-Paşa*, care comunică regelui Poloniei că avea în armata lui „Moldoveni și Munteni”⁸⁾. Într'adevăr Domnii români, și în deosebi Miron-Vodă Barnovschi, luară parte la această expediție, care avea ca scop întărirea cetății *Dașov*⁹⁾. Pentru asta trebuia să dea material de construcție și bani pentru plata lucrătorilor¹⁰⁾. Însuși Miron-Vodă Barnovschi merse la Oceacov-Ozù de unde adreseză scrisori regelui Poloniei, adăugând că și „Dumnealui Domnul Munteniei și Paşa din Silistra sunt cu mine, cu mari forțe”¹¹⁾. Domnul Moldovei avea cu el aproximativ 6000 de oameni, în vreme ce Muntenii erau ceva mai puțini¹²⁾.

1) N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, p. 345,

2) I. Nistor *Problema ucraineană*, p. 80.

3) N. Iorga, *Istoria Românilor prin Calători*, vol. I, ed. II, p. 191. Id. *Istoria Românilor*, vol. V, p. 323.

4) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 351.

5) Id. *Studii și Documente*, XX, p. 392

6) Miron Costin, p. 267.

7) N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches* III, p. 369. A. A. R. XXI, p. 149. In Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha 1885, vol. III, p. 732; localitatea unde s'a încheiat pacea ar fi *Bussa*.

8) Gh. Duzinchevici, *Miron Barnovschi Movilă și Polonii*, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj 1939, VII, p. 168.

9) În vorba de Oceacov. Hurmuzaki-Supliment, II-2, pp. 537—540. Miron Costin, p. 290.

10) *Ibid.* pp. 575—577.

11) Hurmuzaki-Supliment, II-2, pp. 539—540—541.

12) Gh. Duzinchevici, *l. c.* p. 179, nota 5.

Acest „Capudan-Paşa“, amiralul Turciei, drepse vechile castele dela Ozù-Oceacov și construi și unul nou, întărindu-l cu tunuri și muniții, în contra Cazacilor ¹⁾.

In aceiași vreme locuitorii de dincolo de Bug, dela Nemirov și Zaluceni, se așezau într-o nouă Slobozie domnească „pre Nistru“ ²⁾.

Miron Barnovschi ajută cu un contingent de oaste pe răzvrătitul Şahin-Ghirai ca să ajungă în fruntea Tătarilor din Crimeia; acesta, însă, n'a reușit în acțiunea sa ³⁾). Mazilit din domnie în 1629, cu o scurtă revenire în 1633, Miron Barnovschi se retrase la moșia sa Ustie din Podolia, pe care o cumpărase în 1628 dela moștenitorii lui Ieremia Movilă cu 160.000 de zloti ⁴⁾). Aici el avea „un târg... anume Ustia cu câteva alte ocini, nu departe de Nistru...“ ⁵⁾).

MITROPOLITUL PETRU MOVILĂ

Tot în această vreme trecuse în Rusia învățatul Ierarh moldovan Petru Movilă, autorul cunoscutei lucrări „*Mărturisirea ortodoxă*“, și care, după ce fu numit ca arhimandrit în fruntea vestitei mănăstiri kieviene *Decersca* — Peștera —, în 1633 ajunse mitropolit al Kievului; el însuși se intitula „arhiepiscop al Kievului și domn de moșie în Moldova“. El a înființat Academia ortodoxă din acest însemnat centru răsăritean, în care și-au făcut studiile și numeroși Români. Petru Movilă a desfășurat o intensă activitate culturală înființând și organizând școli și tipografii, din care au ieșit numeroase cărți, mai ales de ritual. Acest mare Ierarh a provocat o adevărată Renaștere a ortodoxismului și a culturii Slavilor răsăriteni, cu puternic amestec de latinism polon ⁶⁾, având centrul la Kiev.

Petru cel Mare însuși s'a servit, pentru reforma ce a introdus în biserică, de Ucraineni, care studiaseră la Academia or-

5) N. Iorga, *Studii și Documente*, XXIII, p. 165.

6) Id. *Lucruri nouă găsite în Basarabia*, în Revista Istorica VI, no. 3—6, pp. 84—85.

7) Hurmuzaki-Supliment, I—2, p. 230 no. 1629.

1) Arhiva Genealogică II, 1913, p. 218.

2) Miron Costin, p. 290.

1) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 91.

todoxă a lui Petru Movilă din Kiev, unde se resimțiseră de influența civilizației europene¹⁾.

De altfel însemnatatea mare a lui Petru Movilă în regenerarea Rusiei este remarcată și de istoriografia slavă, în care se arată că doi oameni mari cu numele de Petru au parte în lor de contribuție la renașterea imperiului moscovit: Petru Movilă, care este inițiatorul culturei rusești și Petru cel Mare, care a pus bazele statului modern rus. Ceva mai mult, importanța lui Petru Movilă în desvoltarea statului rus ar fi pe primul plan, revenindu-i lui situația de ctitor, chiar înaintea lui Petru cel Mare.

Petru Movilă n'a uitat nici Țările Române, în care, prin grija lui, se instalară tipografii și iniție, totodată, convocarea Sinodului dela Iași, din 1641-1642. În 1637, tot prin îngrijirea lui Petru Petru Movilă, apără la Movilă o Psalmire în limba slavonă²⁾.

CONTINUA EMIGRARE A ROMÂNIILOR SPRE RĂSARIT.

În 1637 Domnii Țărilor Române fură chemați de Sultan să ia parte la expediția împotriva Cazacilor din părțile Crimeei, ca să le reia Azovul³⁾, împreună cu beglerbegul de Ozù-Oceacov⁴⁾. Matci Basarab trimise o parte din oștile sale, Vasile Lupu mergea el singur, însă dela Cetatea Albă se reîntoarse în țară⁵⁾. În 1646 are loc o nouă năvălire a Tătarilor și Cazacilor în Moldova, când au ieftuit și au dus iarăși robi peste Nistru⁶⁾. Trupe turcești erau adunate, tot atunci, la Oceacov contra Polonilor⁷⁾.

După anexarea Ukrainei răsăritene în 1655, Alexis Mihailovici, țarul Moscovei, încercă să institue un fel de protectorat asupra Moldovei, spre a o despărții mai ales de Polonia. Dar această încercare n'a fost luată în seamă de Voievodul de atunci, Gheorghe Ștefan⁸⁾.

1) A. Leroy-Beaulieu, în *Revue des deux Mondes*, XLIV, p. 11.

2) N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. VII, p. CXXXIX—CXL.

3) Id. *Cei dintai ani de domnie ai lui Vasile Lupu*, în *Noua Revistă Română*, București, 1909. Id. *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 102.

4) Id. *Studii și Documente*, XXIII, p. 200.

5) M. Costin, pp. 303—304.

6) *Ibid.* p. 312. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 139.

7) N. Iorga, *Studii și Documente*, XXIII, p. 214.

8) N. Hrușewskij, *Uniunea Slavilor orientali și expansiunica spre Balcani în 1654—1655* în *Sbornik vcenovany Iaroslawu Bidlovi*, Praga, 1928. *Revista Iсторică* XV, no. 1—3, p. 73.

Războaiele și tulburările lăuntrice din Moldova, cu asupirile fiscale provocate de desele schimbări de domni au făcut ca numeroși Moldoveni să continue a pleca în pribegie, așezându-se dincolo de Nistru, unde găseau și destul pământ liber. Luca Stroici, Balica, Costin, tatăl cronicarului Miron Costin, aveau încă pe atunci moșii cultivate peste această apă¹⁾. Răscoala stolnicului *Mihalcea Hâncu*, a sărdarului *Durac*²⁾, cu Orheenii, Sorocenii și Lăpușnenii lor, a lui *Constantin Clucerul* ori a hatmanului *Hăbășescul*³⁾, ca și desele nemulțamiri și răzvrătiri ale răzeșilor din ținuturile Sorocei și Orheiului, fiind înăbușite, numeroși pribegi, dintre răsculați, fugiră peste Nistru, printre care a fost chiar Hâncu cu 300 de luptători credincioși. Adăpostit la Rașcov, unde veni și Durac, el făcea dese incursiuni, mai ales în nordul Moldovei⁴⁾.

In felul acesta numărul Românilor la răsărit de Nistru se mărea mereu și nu-i de mirare că ei stăpâneau mult pământ; iar mai departe, spre Nipru, unde se amestecau cu Cazacii și Ucrainenii, începură să provoace rivalitatea acestora. Românii erau foarte muncitori și înzestrați cu virtuți războinice, ei știau să-și apere drepturile și moșia; de cele mai multe ori însă luptau în oști străine, urmând soarta vitregă de a se găsi în tabere adverse, sacrificându-și viața pentru interesul care nu erau totdeauna ale lor. Totuși ei au reușit să biruie împrejurările și să-și păstreze, peste veacuri, ființa lor etnică.

1) N. Iorga, *Români de peste Nistru*, p. 25.

2) I. Neculce, p. 48. *Letopisețul Tării Moldovei* (1661–1705), ed. C. Giurescu, București 1913, p. 58. N. Muste, III, p. 6. Al. Amiras, III, pp. 101–102. I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir*, pp. 166–167.

3) I. Neculce, p. 74. *Letopisețul Tării Moldovei*, ed. c. p. 76.

4) Ion Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Tărilor Române la sfârșitul sec. XVII*, Cluj 1933, pp. 8–9.

CAP. V

ROMÂNI DIN RĂSĂRIT IN A DOUA JUMĂTATE A SEC. XVII

In răscoalele împotriva Polonilor, se înrolau numeroși Moldoveni, unii chiar de bună voie, având conducători ca *Cîopa*, care a și fost ucis de Leși¹⁾. Intre anii 1653—1664 mulți Români, veniți din Moldova, ajută pe răsculați; la Camenca²⁾ se adunară vreo trei mii sub comanda lui *Drosdenco*³⁾, care a cerut provizii domniei Ruxanda, aflată atunci la Rașcov.

Astfel se întări tot mai mult elementul moldovenesc la răsărit de Nistru și chiar dincolo de Bug. In veacul XVII se citează că pe Nipru erau Slavi, dar în dreapta acestei ape se aflau numeroși Moldoveni și Poloni. Moldovenii deveniră în „*Moldova Nouă*“ așa de numeroși încât iau parte la luptele de independență ale hatmanilor Ucrainei, cum a fost *Bogdan Hmienicki*. Acesta a avut între coloneii armatei sale și pe Moldovenii: *Toader Lobodă*, colonel de Pereiaslav; *Martin Dușcariu* dela Poltava⁴⁾, *Burlă* comanda polcul dela Gdeansk; *Pavel Apostol* de Mirgorod care, pentru meritele ce-și câștigase pentru coroana polonă, primi moșii întinse în Ucraina, la Chomutey⁵⁾. In 1659 ajunse chiar locțitor de hatman al Ucrainei și în anul următor era polcovnic de Mirgorod și de Gadeațk⁶⁾.

1) De sigur numele e Ciapă. N. I. Kostomarov, *o. c.*, Tom. XV, *Ruina*, St. Peterburg 1905, p. 38. Ap. N. P. Smochină, *l. c.* p. 39.

2) Și Camienca.

3) N. P. Smochină, *o. c.* p. 39.

4) J. Chr. von Engel, *o. c.* p. 169.

5) I. Neculce, p. 74. *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. Giurescu, p. 76.

6) I. Chr. von Engel, *Geschichte der Ukraine und der Cosaken*, pp. 339—340. I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți 1934, p. 128.

Un altul *Grigore Dumitrașcu-Raicea*, ajuns polcovnic de Pereiaslav, a jucat un rol militar important, ambiționând să ajungă și hatman și luând parte la multe lupte și răsturnări de hatmani. El a plecat în Ucraina după 1663 și a dus cu dânsul în ținutul Braclavului, și mai departe, vreo 500 de coloniști militari români, pe care i-a așezat în satele Bacumovca, Crupole, Berezani și altele, populate de Moldoveni. Domeniul Berezani l-a primit în dar dela *Ivan Mazepa*, în slujba căruia a fost câtva timp după ce acesta ajunse hatman în 1687, în locul lui *Ivan Samuilovici*¹⁾.

La răscoalele pornite în acea vreme (1663) împotriva Polonilor participă și Dumitrașcu-Raicea, care sosise tocmai atunci în Ucraina ; el biruie la Braclav în 1665 pe hatmanul *Paul Tetera*, partizanul și aliatul Polonilor²⁾. Moldovenii ajutoră pe Drosdenco și în luptele pe care acesta le-a avut cu Petru Doroșenco, hatmanul Ukrainei din dreapta Niprului. Dumitrașcu-Raicea trecu cu detașamentul lui de 500 Români, pe malul stâng al Niprului și se așeză în jud. Gluhov; de aici călători la Moscova, punându-se în legătură cu curtea țarului. Noul hatman *I. Bruhovetkij* îl numi polcovnic de Pereiaslav. Dar și de aici trecu, în 1668, cu regimentul său, în părțile Zaporojiei³⁾, pastrând legături cu Moscova și punându-se chiar în serviciul țarului⁴⁾, căruia-i denunță manevrele hatmanului *Damian Mnogogresnai*⁵⁾. Hatmanii Ucrainei căutau să-l aibă de partea lor, mai ales în lupta ce duceau împotriva țarului ; el rămase însă credincios Moscovei, cu care se uni în lupta contra Turcilor și a lui Petru Doroșenco⁶⁾. În 1673 Moldovanul *Lupu* îl înștiință pe Dumitrașcu-Raicea de pregătirile de război pe care le făceau Turcii ; iar el le aduse la cunoștința țarului *Alexis Mihailovici*⁷⁾. În lupta dintre I. Samuilovici, care în 1674 ajunse hatman al Ucrainei din dreapta și stânga Niprului, cu Petru Doroșenco, care ajutat de Tătari nu voia să cedeze, pol-

1) N. I. Kostomarov, *Opere complete*, vol. XVI, St. Peterburg 1905, p. 37.

2) *Ibid.*, vol. XV, p. 60.

3) N. I. Kostomarov, *Opere complete*, vol. XV, p. 152.

4) *Ibid.* p. 185.

5) *Ibid.* p. 186.

6) N. Jorga, *Istoria Românilor*, vol. VI p. 289.

7) Arhiva Istorica II, p. 77.

covnicul român trimis din Pereiaslav cu patru regimenter bătu pe Andrei Doroșenco, fratele lui Petru, făcându-l prizonier¹⁾).

Toată activitatea și nestatornicia lui l-au făcut să fie privit cu neîncredere de hatmanii, care s'au perindat la cârmuirea celor două Ucraine. Ivan Mazepa, ajuns hatman, intrigând în contra lui Dumitrașcu-Raicea, scrise la Moscova că acesta era urit în regimentul său, întrucât „fiind singur Valah, numea sutași numai pe compatriotii săi”²⁾. Alături de Pavel Apostol, Gr. Dumitrașcu-Raicea a sprijinit atunci interesele Cazacilor înaintea țarului Moscovei.

În 1660 Șandru din Trotuș, împreună cu alți Moldoveni, a fost angajat între strelitii țarului Alexei Romanovici și rămase, apoi, iuzbașă³⁾ a acestora⁴⁾.

Polcovnicii români aveau și atribuțiuni administrative și judecătoreschi asupra Românilor, pe care-i conduceau și militărește. Cazaci trăiau amestecați cu Românilii, iar în cântecele lor slăveau pe „frumoasa moldovancă”.

Moldovenii transnistrieni erau considerați ca urmași ai Dacilor; ei erau elementul autohton permanent, în vreme ce elementul politic – cuceritor –, fie că erau Polonii, Lituanienii, Tătariei, Turcii sau Rușii, s'a schimbat mereu. Românilii din aceste părți luptă în contra Polonilor ca și împotriva Rușilor, în regimenter alcătuite numai din rândurile lor și conduse de colonelii români. Martin Puscariu, colonel de Poltava, se răscoală el însuși în 1658, împotriva lui Ioan Vihovskí care cu ajutorul Polonilor, uzurpare hătmănia Cazacilor, înălțând pe micul moștenitor legitim, Jurí Hmielnickí⁵⁾. Colonelul român denunță Moscovei toate uneltirile nouului hatman, care, de altfel, era cunoscut și în Moldova, căci îl însoțise pe Timuș Hmielnickí⁶⁾ și întreținuse o vastă corespondență cu Domnii din Principatele Române, G. Ghica al Moldovei și Const. Șerban din Muntenia. La fel face și Dumitrașcu Raicea împotriva lui Ivan Samuilovici, hatmanul Ucrainei din dreapta Niprului.

1) N. I. Kostomarov *o. c.* XVI, p. 29.

2) *Ibid.* p. 38.

3) Adică „sutaș”.

4) N. Iorga, *Studii și Documente* XXI, pp. 101–102. „Şandro ce-au fost izbaș de streliti din Rosii”.

5) I. Chr. von Engel, *o. c.* p. 213.

6) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 90.

In 1665 un polcovnic al Zaporojenilor adresa o scrisoare în limba română și polonă, datată din „Obuszy, 24 Mai 1665”¹⁾. Iar Ivan Samuilovici scria Domnilor români din Principate, în Februarie 1678, rugându-i să se solidarizeze cu el, creștin, în contra Turco-Tătarilor păgâni²⁾.

Starostele polon din Lemberg *Samuel Kuszewicz* precizează că Români din Nistru-Bug și Nipru „sunt urmașii Dacilor și au prețioase virtuți militare”, iar la asediul de atunci al Liovului „cohortele de veterani ale Dacilor transnistreni au luptat în centrul liniei de foc” între Tătarii din Crimeia și Cazacii lui Bogdan Hmielnicki. La lupta care avu loc la Berestezko în 1651, împotriva Polonilor, au participat și „4000 de Daci transnistreni”³⁾.

Români au luptat, astfel, și în aceste părți spre a-și apăra drepturile și libertățile lor. Ei erau așa de numeroși și de prețuți încât Cazacii îi proslăvesc în cîntecele lor. „Au venit la noi Români; toți Români, toți frumoși. S-au înscris în armata căzăcească și s-au înfrățit cu noi”⁴⁾.

Numeiroși sunt apoi Domnii Românilor, care au înălțat lăcașuri de închinăciune dincolo de Nistru. Astfel Alex. Lăpușneanu este ctitorul bisericei Adormirea Maicei Domnului din Lvov, care a ars. Ieremia Movilă și Miron-Vodă Barnovschi acordară fonduri cu care fu refăcută această biserică, fiind terminată abia în 1631. Teodor Burada, în trecerea lui prin Lemberg în 1694, a vizitat această biserică și el notează că și atunci i se spunea „biserica românească”⁵⁾.

O altă biserică, tot la Lemberg, este Sfânta Paraschiva, construită la 1641 de Ion Barnovschi⁶⁾. Și la Buczacz în Podolia e biserică greco-catolică Sf. Neculai zidită de Maria Movilă, soția lui St. Potocki.

1) N. Iorga, *Studii și Documente*, V p. 40 nota 2.

2) I. Nistor, *Ucraina în oglinda cronicilor moldovenesci*, A.A.R. București 1941, p. 28.

3) S. Kuszewicz, *Arma Cazacia*, in *Fontes Hist. Ukr. Russ.* IV, pp. 56, 61 și 158. „Veteranae Dacorum Transnistriarorum cohortes.” In 1662, S. Kuszewicz era „legatus zbaraviana et rerum apud ottomanos”. N. Iorga, *Acte și Fragmente* I, pp. 206–207. „der Walacher und Moldawer in 4...”

4) Z. Arbore, *Basarabia în sec. XIX*, București 1898, p. 12 și urm.

5) Voloska Cirkich. Teodor T. Burada, *O călătorie la Români din Silesia austriacă*, Iași 1896, p. 6.

6) *Ibid.* p. 8.

Movileștii sunt ctitori și ai mănăstirii Zadarov de lângă Ustie¹⁾. În 1653 Vasile Lupu, fugar din Moldova, se adăposti la Rașcov, care deveni, apoi, reședința Domniței Ruxanda²⁾. Acest oraș era populat de numeroși Moldoveni, dintre care unii se mai reîntorceau în țară³⁾. Pribegiei domn moldovan este ctitorul bisericei Sf. Paraschiva din Kiev, iar fiica sa zidi biserică Sf. Mihail și mănăstirea Sf. Ilie din Sobotov⁴⁾. Nefericita soție a lui Timuș Hmielnicki își petrecu văduvia la Rașcov, în tovărășia cătorva curtenice moldovence și ucrainiene, cu care și ducea viață. Biserica din această localitate are elemente arhitectonice moldovenești⁵⁾. Fratele său, Ștefanită-Vodă Lupul, ajuns Domn al Moldovei, a atacat în 1660 Rașcovul ca să o ia cu sila pe Domnița Ruxanda și să o aducă în țară. Dar n'a reușit. Cazaci, care apărau cetatea, l-au respins⁶⁾. În anul următor, acest domnitor muri în drumul spre Nipru, unde fusese chemat de hanul Crimeei, ca să ajute la ridicarea unor „cetăți“ de apărare⁷⁾. Rașcovul trecu, cu timpul, în proprietatea mănăstirei Golia din Iași, care-l păstră până la 1812.

În 1664 Grigore Ghica, mazilit dela tronul Munteniei, fuginde prin Moldova, trecu Nistrul la Movilău⁸⁾. Tot atunci, în 1661, spătarul N. Milescu, desfigurat la nas pentru trădare, de către Ștefanită-Vodă Lupu, fugi la Stokholm și de acolo trecu în Rusia.

Alt val de pribegi, în număr de trei mii, trecu Nistrul la Rașcov în 1672⁹⁾. Numeroși Români luptau atunci cu Cazaciile lui Mih. Hanenco, aliatul Polonilor, împotriva Turcilor¹⁰⁾. Iar în 1674 Tătarii, în vremea lui Dumitrașcu Cantacuzino au iernat în Moldova și „mâncat-au tot, și pâinea și dobitocul, jăcuit-au tot, până la un cap de ață. Pe mulți au și bătut și i-au robit, femei și

1) I. Nistor, *Problema ucraineană*, p. 102.

2) N. Iorga, *Studii și Documente IV*, pp. CCL—CCLI. Id. *Acte și Fragmente I*, p. 227.

3) *Ibid.* p. CXXX și nota 4. CCCVIII, no. 8. Miron Costin, p. 368.

4) Id. *Românil de pe Nistru*, p. 26.

5) Id. *Studii și Documente IV*, pp. CCCVIII nota 8: CXXX, CCL; vol. V, p. 697. *Călătoria lui Macarie*, ed. Cioran, p. 60. Arhiva Istorica III, p. 111.

6) M. Costin, p. 368.

7) *Ibid.* p. 372.

8) *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. Giurescu, p. 55.

9) Hurmuzaki XVI, p. 20 no. XXIII.

10) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 291.

fete frumoase, copii, pe furiș. Rămas-au bieții oameni numai cu sufletele, bătuți și sdruncinăți, cum era mai rău și mai amar...”¹⁾. Atunci a fost dus și Mihalcea Hâncu în robie „la Rosiea“, dar fu răscumpărat de fiul său Dumitrașcu Hâncu²⁾.

În 1676, Turcii împreună cu Antonie-Vodă Ruset din Moldova și Gh. Duca din Muntenia, au atacat *Cehrinul*, dar la început au fost bătuți de „*Ramadan*³⁾ cneazul, cu oaste moschicească“⁴⁾. Gh. Duca fu rănit atunci la picior⁵⁾.

În anul următor au ocupat, totuși, această cetate, pe care au ars-o până la temelie. Ei erau însotiti și de data asta de Domnii Tărilor Române⁶⁾. Ramadan însuși, fiind cumpărat de Turci, a predat cetatea; el a fost ucis, pentru asta, de țarul Rusiei, care a poruncit ca să se topească banii pe care-i luase dela Turci și să-i toarne în gură. La reintoarcerea lor dela asediul Cehrinului au fost maziliți, atât Antonie-Vodă Ruset, cât și Gh. Duca-Vodă⁷⁾.

Podul de peste Nistru era păzit în acea vreme⁸⁾ de Turci și Moldoveni⁹⁾.

Domnii români sprijiniră în 1677 instalarea lui Juri Hmielnicki la hătmănia Ucrainei, iar Dumitrașcu Cantacuzino constru un pod peste Nistru pentru trecerea trupelor turcești, în Podolia¹⁰⁾, în vreme ce Muntenii cu Gh. Duca-Vodă luptau împreună cu Turcii pentru cucerirea cetăților Ledijna și Uman¹¹⁾.

În 1683 Ștefan Vodă Petriceicu, mazilit dela tron, însotit de Moldovenii pribegi în Polonia „cu Dimidiskie și Cuniske, s'au pogorît în Moldova să atace pe Tătari, în Bugeac“¹²⁾. De

1) *Letopisețul Tării Moldovei*, ed. c. p. 67.

2) Aurel V. Sava, *Doc. Lăpușnei*, pp. 140—141.

3) E vorba de comandanțul rus, prințul Grigore Gregorievici Ramdanovski.

4) N. Iorga, *Acte și Fragmente* I, p. 87 și urm.

5) *Letopisețul Tării Moldovei*, ed. c. p. 69.

6) N. Iorga, *Acte și Fragmente* I, p. 296.

7) *Letopisețul Tării Moldovei*, ed. c. pp. 70—71.

8) În 1676.

9) N. Iorga, *Acte și Fragmente* I, p. 87.

10) N. Costin, p. 24.

11) Const. Căpitänul, ed. N. Iorga, pp. 184, 202—203. N. Iorga, *Studii și Documente*, IX, p. 163 și urm. Magazinul Istoric V, p. 27 și urm. I. Nistor, *Ucraina în oglinda cronicilor moldovenești*, p. 30.

12) *Letopisețul Tării Moldovei*, ed. c. p. 75.

sigur spre a reocupa domnia, dar n'o putu ține decât un an. *Ion Sobieski* în năvălirile și jafurile făcute în Moldova „s'au dus în țara lui pre la Cernăuți cu multă pradă și robie bieții Moldoveni..“¹⁾). Ceva mai înainte, în 1676, Ștefan-Vodă Petriceicu, domnul mazil din Moldova, cu Apostol Catargi, Ioan Calmuțchi și Grigore Hăbășescul primiră cetățenia polonă printr'un decret dat de regele Ion Sobieski²⁾). Iar în 1686 *Mitropolitul Doșoftei* plecă în Polonia și de acolo își exercită câtva timp autoritatea lui religioasă asupra Românilor ortodoxi de dincolo de Nistru, deci a Transnistriilor³⁾).

Când se închee pace la *Andrusovo* în 1667, între Polonia și Rusia, Ucraina fu împărțită între aceste două țări cu Niprul ca hotar despărțitor. Cazacii nu erau mulțumiți cu această împărțeală, hatmanul lor *Petru Doroszenko* se închină Sultanului Mahomed IV, care-i făgădui ajutor atât contra Polonilor cât și împotriva Rușilor⁴⁾.

Când se închee apoi în 1672 pacea dela *Buczacz* între Turci și Poloni, cei dintăiu primiră în stăpânirea lor Podolia cu Camenița. Totodată regiunile ucrainene, dela râulețul Siniuha până la Nipru fură restituite Cazacilor lui Petru Doroszenko, care recunoșcură vasalitatea Portii.

Dincolo de Nipru se organiză o altă Ucraină sub suzeranitatea țarului Moscovei. În amândouă aceste Ucraine erau numeroși Români, care ocupau importante posturi de conducere, încât, la un moment dat, se ridicară chiar proteste din partea Ucrainenilor împotriva lor. De altfel Ucraina nu avea granițe bine determinate și nici nu cuprindea o regiune stabilă, ci se întrebuița ca denumire pentru nevoile private ale populației, așa cum își găsește expresie și în poezia populară.

Relațiile dintre Poloni și Turci se înăspriră iarăși și ei încheiară o nouă pace la *Zuravna* în 1676, prin care o bună parte din Ucraina de dincoace de Nipru, cam două treimi din cuprinsul ei, cu un mic teritoriu din Podolia, fără Camenița, reveni Poloniei, restul rămânând Cazacilor, care erau vasali Sultanului. „După luarea Cameniței, prin această pace, începu țara

1) *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. c. p. 83.

2) Arhiva Genealogică I, p. 123, nota; II p. 148. N. Iorga, *Doc. Callimachi* II, p. 206.

3) I. Nistor, *Problema ucraineană*, p. 109.

4) D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, București 1876, pp. 403—404.

Moldovei a se împușina și a se pustii de mare asupreală ce avea, cu de toate de zaharale multe, ce poartă în toți a(n)i, de bagă în Cameniță și de schimburile oștilor ce le ducu de le bagă în Cameniță și a Pașilor.. făcându-se săracilor pren calele lor plângeri și suspinuri.. den calele lor pustiit - s'au țănutul Hotinului și Cernăuții și țănutul Iașilor și Dorohoiul și Hărălăul..“ scrie o cronică a țării¹⁾.

In 1678 Turci reiau dela Poloni Podolia cu două cetăți de hotar Barul și Medziboz și o parte din Ucraina²⁾. Țarul se ruga, atunci, de Turci ca să-i dea câteva locuri în Ucraina luată dela Poloni, dar fu refuzat³⁾. In același an interveni la Moscova o înțelegere între Polonia și Rusia, prin care Kievul trecu în stăpânirea imperiului țarist în schimbul altor localități mai puțin însemnate. Turci construiră la hotarul Ucrainei două cetăți împotriva Rușilor și Cazacilor, spre a apăra Ucraina, Podolia, Moldova și Țara Românească⁴⁾. In afara de asta, Sultanul, care se temea ca înțelegerea russo-polonă să nu fie contra lui, ajunse la acordul dela Baccisarai (1681), prin care țarul Feodor III Alexieevici recunoșcu stăpânirea Turcilor asupra Ucrainei din dreapta Niprului; însă această țară era pustiită și prădată, aşa că multă populație fugi în stânga Niprului, populând regiunea pustie a stepelor Rusiei meridionale⁵⁾.

In luptele pe care Turci le-au avut în Ucraina, Gh. Duca-Vodă, care domnea în Muntenia și Antonie Ruset din Moldova au însoțit pe Sultan peste Bug, spre a participa la cucerirea Cehriniului⁶⁾. Aici au avut să se lupte chiar cu Pavel Apostol, polcovnicul de Mirgorod⁷⁾.

In orice caz Rușii erau departe de Nistru și de Bug iar Români se găseau mai toți sub vasalitatea Turcilor. Nici înainte, dar mai ales acumă, Moldovenii nu întâlnneau nici o piedică din partea stăpânirii turcești în răsfirarea lor spre ră-

1) *Cronica lui Vasile Damian și Tudose Dubău*, în N. Iorga, *Studii și Documente* vol. III, p. 16.

2) N. Iorga, *Studii și Documente* XXIII, p. 248.

3) *Ibid.* p. 249.

4) *Ibid.* pp. 253—254.

5) V. V. Funk și B. Nazarevski, *Histoire des Romanov*, Paris 1930, pp. 86—87.

6) I. Neculce, ed. Al. Procopovici, pp. 74—76.

7) N. I. Kostomarov, *Sobranie socinenii istoriceskie monografii i izsledovamea* VI, Tom. XV, „Ruina“, St. Peterburg 1905, p. III.

sărit. Ceva mai mult, se pare că Sultanul intenționa să anexeze Moldovei ținuturile Cehrin și Camenița cu Cazacii și cu toată populația lor¹⁾), câtă mai rămăsese sub stăpânirea Turciei.

Cât privește Rușii, ei se îndreptără, în aceste vremuri, mai lesne spre nord, unde în Tundra sălbătică spre Oceanul Inghețat nu întâlneau nici o rezistență. Populația era foarte rară atât în tundră cât și în regiunile păduroase din aceste ținuturi ale Lumiei Vechi și-și ducea viața în atmosfera de sălbăticie a mediului fizic. Așa că imperiul moscovit continua să privească mai mult spre nordul continentului și spre Asia, unde, în Siberia, Cazacii, trecând Uralii, instaurară stăpânirea țarilor, până în depărtarea dela țărmul Oceanului Pacific. Spre sud, de asemenea, în Europa Rușii aveau în calea lor pe Poloni și pe Turci, așa că tot spre Asia își purtau intențiile. Cum ocupau, deja, un spațiu imens spre nord-est nu-și mai continuă, deocamdată, cuceririle și spre alte regiuni extra-europene.

Abia Petru cel Mare încercă mai stăruitor să îndrepte fața Rusiei spre Europa. Unii dintre predecesorii lui proiectaseră și ei expansiunea statului rusesc spre sudestul Europei, dar n'au putut realiza mai nimic. Posesiunea Tarigradului rămase un proiect, care nu și-a găsit înfăptuire niciodată. Iar Țările Române, atâtă vreme cât Rusia era departe, dincolo de Nipru, pe Don și Volga mijlocie, n'au fost primejduite. Românii erau aceia care dominau împrejurările în răsărit și alături de Turci și Tătari ei n'au fost primejduiți, sub nici o formă, în existența lor și în stăpânirea pământului ce-l ocupau.

1) D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, p. 403. I. Chr. Engel, *Geschichte der Ukraine und der Cosaken*, p. 275.

CAP. VI

GH. DUCA-VODĂ HATMAN AL „UCRAINEI MOLDOVENEȘTI“.

La moartea hatmanului *Juri Hmieleński*, în 1681, Turcii numiră pe *Gh. Duca-Vodă*, hatman al Ucrainei turcești, care și avea hotarul răsăritean la Nipru. El fusese singur la Constantinopole ca să ceară să i se încredințeze hătmănia Ucrainei¹⁾. Descrierea prezenței lui în capitala Turciei, răspunzând chemării Sultanului, dar și dorinței lui, o face călătorul italian *Gianbattista Donado*²⁾. Sultanul se hotărî să-l numească, cunoscându-l ca om energetic, întrucât Ucraina era prinsă de anarhie, căreia trebuia să i se pună capăt. Gh. Duca fu bine primit de Cazaci, cu atâf mai mult cu cât Sultanul le lăsa toate libertățile fără să le ceară bir, ci numai ajutor de oaste în caz de război³⁾.

Gh. Duca-Vodă luă titlul de „*Domn al Țării Moldovei și Ucrainei*⁴⁾—gospodar zemli Moldavskoi i zemli Ucrainskoi”⁵⁾—, stăpânea deci „Ucraina și Țara Moldovei, domn fiind cu trei tuiuri...”⁶⁾. El scrie în 1683 hatmanului transniprian *Ivan Samuilovici* aducându-i mărturie „de prietenie și vecinătate”⁷⁾, asta însamnă că stăpânirea lui Gh. Duca se intindea până la

1) N. Iorga, *Călători, ambasadori, misionari*, în Buletinul Societății regale române de geografie, XIX 1898, pp. 18–20. Id. *Basarabia noastră* p. 78. Id. *Istoria Românilor prin Călători*, vol. II, ed. II, p. 69.

2) *Ibid.* p. 66.

3) N. Iorga, *Ucraina Moldovenească*, A.A.R., p. 9.

4) Eugen Kozak, *Inschriften aus der Bukowina*, I p. 126.

5) N. Costin, *Letopisețe* II, p. 20.

6) I. Neculce, *ed. c.* p. 85.

7) N. P. Smochină, *Din trecutul românesc al Transnistriei*, pp. 42–43.
Reproduce scrisoarea.

Nipru. Hatmanul Ivan Samuilovici avea în serviciul lui „polcuri“ de Moldoveni, ceiace nemulțămea pe Ucraineni¹⁾. Luptătorii români erau recrutiți chiar din Moldova, iar „polcovnicii“ lor ca Paladi, Rângăș, care a organizat o cohortă dintre Români transnistrieni, ori Abazin, se ilustrează în cursul răscoalelor împotriva stăpânirii polone²⁾.

In „Ucraina Moldovenească“ Gh. Duca o găsit o populație, în mare majoritate, alcătuită din Moldoveni, colonizați mai de mult în aceste părți³⁾; el s'a ocupat în de aproape de repopularea și înviorarea economică, a Transnistriei în deosebi, acordându-le coloniștilor privilegii diverse și scutindu-i de dări pe timp de 15 ani. „Indată după luarea în stăpânire a pământului ucrainean, spune Gh. Duca în hrisovul dat de dânsul la Nemirov, în 1681 Noembrie 20, am început a ne da îngrijirea noastră ca Ucraina puștiită să inflorească din nou, colonizând-o cu norod... Coloniștii nu vor vedea dela noi nici o obidă, oricât de mică...“⁴⁾. De aceia chiar istoricii ruși îl califică pe Gh. Duca de „cel mai sistematic și mai bun colonizator“⁵⁾. Cronicarul muntean Const. Căpitanul notează și el acest fapt. Nici oștile moldovene nu mai puteau opri trecerea Românilor dincolo de Nistru, spun cronicile noastre. Căci Gh. Duca cheltuise mulți bani „aproape de o mie de pungi“⁶⁾, ca să capete dela Sultan hătmănia Ucrainei, și ca să și-i scoată asupri țara cu dări grele puse pe boeri, pe zlotăși și „pre giupâneșe sărace“⁷⁾, încât se rugau toți „lui Dumnezeu să-i mantuiască din mânele lui“⁸⁾, și fugeau oamenii la Ucraina peste Nistru și nici zlotășii nu puteau să-i opreasca⁹⁾.

1) N. I. Kostomarov *o. c.* p. 358.

2) *Ibid.* Tom. XVI *Mazepa i Mazepința*, p. 508. Ap. N. P. Smochină, *l. c.* p. 43.

3) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 336.

4) N.P. Smochină, *Din trecutul românesc al Transnistriei, Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere*, în Cercetări Istorice V-VII, p. 207. Id. *I Romeni fra îl Dniester e îl Bug*, Moldova Nouă VI, nr. 1-3 1942, pp. 47—48.

5) N. I. Kostomarov, *Opere complete — Sobranie Socinenii — Monografii și Cercetări istorice; Ruina, Cartea IV*, vol. XV, St. Peterburg 1905, pp. 329—330. Ap. N. P. Smochină, *Români de peste Nistru*, p. 5. M. V. Sergievski, *Studii moldovenești*. Const. Căpitanul *o. c.* p. 203.

6) I. Neculce, p. 84.

7) *Ibid.* p. 86.

8) *Ibid.* p. 87.

9) N. Muste, *Letopisețe III*, p. 20.

Gh. Duca se gădea la o temeinică stăpânire în „Ucraina cea mică”. Cronicarii timpului scriu că el avea de gând „să lase Moldova și să meargă să se așeze în Ucraina”... iar „de acolo să tragă la Moscu”¹⁾. El își avea dregătorii săi pe Nipru și la Bohoslav „despre Nipru, la graniță”, între care era și St. Kunicki, care împreună cu Cazacii lui²⁾ atâcă alături de Poloni pe Turci, spre Bugeac, dar fără succes³⁾). După biruința dela Viena, în 1683, Gh. Duca fu ridicat de Poloni și dus la Liov, unde muri subit în 1684, iar Cazacii il făcură hatman pe St. Kunicki. Acesta se întovărăși cu oamenii lui Șt. Petriceicu, care era pribegie în Polonia cu Savin Zmuncilă și Ilie Moțoc. La Chișinău se încheea atunci o unire politică între Moldoveni și Cazaci⁴⁾). Tatarii fură bătuți, la început, în satul Filigran din Bugeac cu ajutorul Moldovenilor, care „se bătură cu mare agerime”⁵⁾). Benderul fu ars și aliații înaintară spre Cetatea-Albă și Tobac. Aici, însă, Tatarii au respins pe Moldoveni și Cazaci, „iar prada și robia ce au făcut, jale este a mai scrie”⁶⁾; iar St. Kunicki, supărat, se reîntoarse în părțile Niprului⁷⁾). După primele biruințe în spre Bugeac, el ar fi vrut să ocupe tronul unuia din cele două Principate, al Munteniei sau al Moldovei⁸⁾.

In vremea hătmăniei lui Gh. Duca-Vodă se produse o emigrare în Polonia, a unor boeri ca: Tudose Dubău cronicarul, medelnicerul Sava Nacul Zmuncilă cu fratele său Gheorghe Postelnicul, Gavril Neniul, Ilie Drăguțescu mare armaș, Ilie Moțoc, Nec. Murguleț și alții⁹⁾; unii luară parte la campania în contra Turcilor, alții se reîntoarseră în țară, însă după înlăturarea dela tron a lui Gh. Duca-Vodă.

Ca hatman al Ucrainei Gh. Duca își construia la Ticănauca în fața Sorocei „case domnești cu beciuri de piatră” și alte case în satul Peștera, pe malul Bugului, la marginea târgului

1) N. Costin, p. 22. N. Muste, *Letopisețe* III p. 20.

2) *Ibid.* p. 27.

3) N. Iorga, *Studii și Documente* XI, p. 141 și urm.

4) Id. *Istoria Românilor* VI, p. 346. Id. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 236.

5) Arhiva Iсторică 1–2, p. 28.

6) *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. Giurescu, p. 79.

7) I. Chr. von Engel o. c. p. 281. M. Costin p. 29.

8) Virgil Zaborovschi, *Istoria politicei externe a celor 3 Principate* (1683–1688), p. 51.

9) I. Neculce p. 87. N. Costin, p. 23. N. Muste, p. 20.

Nemirov, unde era și a doua capitală a țării cu „reședinta caimacamului palatinului Moldovei”¹⁾. Aici la Nemirov își înzestră gospodăria cu „stupi, vaci, oi, pluguri cu boi, pre la toate târgurile de pe ceea parte de Nistru”, apoi „velnițe de holircă, de bere și de altele” fabricând și mied cu miere moldovenească, pe care-l ducea Cazacilor, doritori de o astfel de băutură²⁾, știind să valorifice, de altfel, toate produsele domeniilor lui, care se întindeau până la Bug.

Gh. Duca-Vodă întări la Nipru cetatea *Kaneo*, după modelul celor de pe Nistru, așezând în ea o garnizoană de Moldoveni. În această vreme actele se redactau și în românește; astfel în 1683 Tudosia Duducalca face o vânzare lui Ene Drăghinici cu un act încheiat la *Ticănaucă*, având între marturi pe „Ivan Goguma, șoltuz de *Ticunovca*”³⁾. *Transnistria devine astfel românească prin uniunea personală cu Moldova sub Gh. Duca-Vodă*⁴⁾.

Infrângerea Turcilor la Viena a pus capăt și hătmăniei acestuia asupra Ucrainei, totuși urmașul său în scaunul Moldovei, *Dumitru Cantacuzino*, a purtat mai departe titlul de „Domn al Țării Moldovei și Ucrainei”, până la Const. Cantemir (1685). Iar la hătmănia Ucrainei i-a urmat polcovnicul *Ștefan Moșilă*, susținut de Cazaci, care a stat, ca și Gh. Duca „la targ la Nemirova”⁵⁾.

Ion Sobieski, care atăcă în repetate rânduri Moldova, era sfătuit să organizeze această țară ca al treilea stat federal, în cuprinsul republicei polono-lituane, anexându-i și Ucraina⁶⁾, ca în vremea lui Gh. Duca.

În acea vreme numeroși Moldoveni, din cauza asupririlor fiscale, treceau Nistrul și se stabileau în Transnistria și chiar dincolo de Bug, întrucât Nistrul nu era un hotar despărțitor. Cursul acestei ape cu vaduri și târguri însăși elementul viu al vieții moldovenești în fața Tătarilor. Mai ales în a doua domnie

1) N. Iorga, *Studii și Documente* XX, p. 68. Satul e numit și Pecera.

2) N. Costin, p. 22. *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 72.

3) N. Iorga, *Studii și Documente* V, p. 48, nota. Id. *Ucraina Moldovenească*, p. 14.

4) M. V. Serghievski, *Studii Moldovenești*, Academia de Științe Moscova—Leningrad 1936.

5) M. Costin, p. 30. N. Costin, p. 31. I. Chr. Engel, *o. c.* p. 281.

6) V. Zaborovschi, *I. c.* p. 86

a lui Dumitrușcu Cantacuzino, din cauza foamei.. „se mânca om pe om și se vindea. Mulți s-au dus la robie de bunăvoie, la Tătari, care aducând pâne aici în Iași de vândut și întorcându-se, strângau copii, fete și oameni căsași, sărăcini, mergând la Bugeag, acolo se iștoveau de robie“¹⁾). Când fu mazilit acest domn, il bătu lumea cu pietre și cu lemne la plecare²⁾.

DOMENII MOLDOVENEȘTI ÎN TRANSNISTRIA

Boeri moldoveni, cum era Cost. Jora, aveau moșii în „Moldova Nouă“, iar *Movilăul*, târg care purta numele lui Ieremia Movilă, deveni mai târziu un important centru cultural cu tipografia, în care s-au cules cărți bisericești, răspândite și în Moldova. Movilăul se numește așa după numele unui „domn moldovenesc Movilă“, spune *Just Juel*, trimisul Danemarcei la curtea lui Petru cel Mare și care în 1709-1711 trecea tocmai pe la Movilău, unde era un „loc pustiu și neîntărit“³⁾. Ieremia Movilă dăruise fiicei sale Maria, căsătorită cu starostele de Brăila, Ștefan Potocki moșia cu orașul intemeiat de el. Familia Potocki i-a dat numele de Movilău, în amintirea intemeitorului său domnesc⁴⁾. Mai târziu ajunse în stăpânirea boerului Ioădache Cantacuzino. Abia la sfârșitul sec. XVIII acest oraș se găsea „între hotarul Rusiei și al Moldovei“⁵⁾. Nu departe era localitatea Dubăsari, care făcea parte din „ținutul Orhei“⁶⁾. Administrația moldovenească se întindea, deci, și în părțile de peste Nistru. Dealungul Nistrului erau târguri numeroase în care se făceau iarmaroace, mai ales la locurile de trecere peste această apă, iar Români erau stăpâni, în acea vreme, la Iampol, Silibria și Iaruga⁷⁾. Cost. Jora avea moșii pe ambele maluri ale Nistrului, mai jos de Rezina. Amintirea lui se păstrează în denumirile : Vadul Jorăi, Jora veche, Jora nouă în Basarabia ; iar în Transnistria Jura și Jurca. La 1658 acest boer „Costache Jora“ care era „vel orăjnic“⁸⁾, dă lui Gligorie vel Postelnic din Mi-

1) N. Costin, p. 33. I. Neculce, ed. c. pp. 103-104.

2) I. Neculce, p. 104.

3) N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători*, vol. II ed. II, pp. 123-124.

4) P. N. Batiușcov, *Podolia istoricesco opisanie*, Peterburg 1891, p. 95.

5) St. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia*, Chișinău 1923, pp. 33, 160, 190.

6) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 538.

7) *Ibid.* p. 213, no. 1258.

8) Horonje = stegar.

clești, satul Cricești din ținutul Vaslui pentru *satul Dubăsari*, care deveni apoi târg, din „ținutul Orhei“¹⁾.

Legături între Românii de pe ambele maluri ale Nistrului au fost totdeauna. În 1602 documentele de proprietate ale moșiei Peresecina din Jud. Orhei „se află la neamurile lor de peste Nistru“²⁾. În 1617 se aduc acte de peste Nistru din satul Babenița privitoare la satul Marcăuți, tot din județul Orhei³⁾.

Intr'un document din 1679 se citează în tabăra dela Șangherei-Sultan pe Nipru, numeroși Români, între care sărdarul Const. Jora, Căpit. Const. Hâncul, Căpit. Toderașco, Căpit. Miron Hâjdău, Căpitan Păcurar, Căpit. Iordache Stroescul, Căpit. Ion Stroescul, apoi „Costin Iuzbașă, Sturza Iuzbașă de Ciopleni și preotul de Mimoeni și alți oameni, care s'au mai prilejit...“⁴⁾.

În 1688 un detașament de Cazaci a pătruns pe teritoriul hanului din Crimeia, a ucis la Balta un număr de Tătari, Turci și Moldoveni și scoborîndu-se mai jos, a ars și prădat Dubăsarii, ucigând și aici 1800 de Tătari, Turci și Moldoveni⁵⁾. Totuși în 1698 se aflau în slujba hatmanului Cazacilor Lascăr Cioranul, Lupașcu Murguleț, care era rohmistru, el își spunea „opnistru“, Preda Paharnicul etc.⁶⁾. Alți Români erau în serviciul Polonilor⁷⁾, cum au fost Const. Turculeț „cel Mare“, Ion Turculeț „cel Mic“, Botez⁸⁾, Vasile Isăcescu, David sau Davidel care se gădea la domnia Moldovei⁹⁾ și chiar Apostol-Postolache Chigheciu, precum și Dumitrașcu Calmășul¹⁰⁾. Ion Sobieski își organiză o trupă de Moldoveni, care purta căciuli, aducând-o cu dânsul în Moldova, în luptele cu Turcii și Const. Cantemir¹¹⁾.

1) N. Iorga, *Studii și Documente*, VI p. 538. Dubăsari însamnă „satul podarilor“.

2) L. T. Boga, *Documente Basarabene*, Chișinău 1938, vol. XX, p. 9.

3) *Ibid.* p. 13.

4) Curentul din 8 Noembrie 1941. Singerei, ap. I. Chr. Engel, *o. c.* p. 292.

5) S. Soloviev, *Istoria Rusiei*, vol. XXVI—XXIX, ed. III, p. 536. I. Chr. Engel *o. c.* p. 293.

6) N. Iorga, *Studii și Documente* V, p. 47 nota.

7) *Ibid.* pp. 584—585.

8) I. Necluce ed. c. p. 132.

9) *Ibid.* p. 175.

10) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 46—465.

11) Uricarul, X, pp. 106—107.

Prin pacea dela *Carlopolitz* (1699), Podolia cu Camenița au rămas în stăpânirea Poloniei, iar Olatul Oceacovului reveni la vechiul hotar dealungul râurilor Codâma și Iagorlăc. Românii din Podolia reintrără, astfel, sub stăpânirea Poloniei, care-i folosi intereselor ei și exercită o intensă acțiune de desnaționalizare asupra lor.

In Olatul de Oceacov Tătarii nu puteau împiedica expansiunea românească, iar Cazacii din Ucraina tătărască erau ajutați de regimete de Moldoveni cu colonei moldoveni, care luptau alături de ei, sau, uneori, împotriva lor. Au fost și hatmani ai Cazacilor aleși dintre Moldoveni, ca Ion Potcoavă, Șt. Movilă, Dănilă Apostol și alții.

Din rândurile Românilor de peste Nistru s-au ridicat figuri cu mare nume, care au contribuit la înălțarea Ucrainei, unii dintre ei servind și imperiul moscovit.

„In perioada războiului pentru eliberarea poporului ucrainian de sub jugul polonez în 1648, se scrie în Moldova Sovietică, în rândurile armatei lui Bogdan Hmelnicki, regimete întregi de Moldoveni cu comandanți moldoveni în frunte, luptau împreună cu poporul ucrainean contra sleahetii poloneze“¹⁾, și a Rușilor moscovici, adăugăm noi. In acea vreme, ca și mai înainte, Moldovenii de dincolo de Nistru își redactau actele în românește. Cu satele și târgurile lor ei au constituit un element de civilizație în mijlocul grupelor răzlețe de Tătari, care se așezaseră prin aceste părți.

Dar înfrângerea Turcilor la Viena puse capăt dominației Sultanului la nordul Mării Negre și Podolia cu Camenița trecu în stăpânirea Polonilor. Olatul Oceacovului, dela Nistru până dincolo de Bug, mai rămase câțiva timp sub Turci, dar mai mult nominal. Românii din Podolia, sub stăpânirea polonă, merseră spre desnaționalizare în vreme ce acei din Olatul Oceacovului putură să-și întărească individualitatea lor etnică. Totuși pe cei din regiunea Braclav ii găsim luând parte la luptele confesionale și politice chiar, din Polonia. Polcurile căzăcești din această parte erau alcătuite din Cazaci și Moldoveni. Astfel un *Vârlan* era conducătorul „Cazacilor“ din Șargorod²⁾. Românii din Transnistria și de mai departe apar mereu în cursul luptelor dintre Ruși, Cazaci, Poloni și Turci, din acea vreme.

1) *Sovetskaiia Moldavia*, Tiraspol 1939, p. 27,

2) P. N. Batiușcov, *Podolia istoricesco opisanie*, Peterburg 1891, pp. 177–178.

CAP. VII

ROMÂNI DIN RĂSARIT ÎN EPOCA LUI PETRU CEL MARE

Tocmai acuma, în a doua jumătate a sec. XVII, se petrecu un fapt politic cu consecințe care s'au resimțit asupra întregei Europe, aşa cum nici năvălirea barbarilor aproape n'a avut. Este vorba de apariția țărilui Petru cel Mare. Până la dânsul Rusia încă nu intrase în rândul statelor europene. Râvnea la aceasta, dar avea în calea ei trei Mari Puteți, care i se opuneau: Turcia, Polonia și Suedia. Până atunci Rusia încă nici nu era bine cunoscută în restul continentului și nimeni nu bănuia ce primejdii se va ivi pentru Europa, din această parte, de altfel încă destul de slab populată. Sub Petru cel Mare, care și el a fost „un barbar desăvârșit”¹⁾, Rusia avea abia 14 milioane de locuitori. Acest țar se îndreptă spre apus, creind o tradiție de penetrație moscovită spre Marea Baltică, Marea Neagră și Strâmatori. El reprezintă nu numai idealul imperialismului panslavist, ci și tendința de dominație asupra continentului, ca și bolșevicii.

A fost ajutat, în această mare acțiune a lui, de Spătarul N. Milescu și învățatul Domn Dim. Cantemir, mergând pe urmele renașterii pregătită de Mitropolitul Petru Movilă. Trei Români care ajută la modernizarea Rusiei, și la afirmarea acestui Stat în Europa. Asta explică, totodată, de ce bolșevicii în tratatele lor de istorie, dela Ruric și Oleg, se opresc mai mult la Ivan cel Groaznic, ale cărui metode de cârmuire le-au perfecționat, apoi la Petru cel Mare, la țarina „proletară” Ecaterina I Petrovna și la Ecaterina II. Petru cel Mare n'a fost numai un

¹⁾ Ein volkommener Barbar, calificat de istoricul german Ranke. După S. Mehedinți, *Geneza celui mai mare Stat continental*, Revista Fundațiilor Regale, an. IX nr. 10, p. 15.

precursor al panslavistilor, ci și al bolșevicilor, care l-au urmat în tendințele lor imperialiste.

In vremea lui Petru cel Mare, podurile și vadurile de peste Nistru erau tot în stăpânirea Moldovei. De altfel în luptele acestui țar, atât cu Carol XII cât și cu Turcii, Români au avut un important rost militar. Între cei care au luptat în primele rânduri ale armatei imperiale se găsea *Apostol Chigheciu*, cu gradul de colonel, care fusese „horonje”, adică stegar, în armata regelui Ion Sobieski al Poloniei. El fusese, însă, gonit de Poloni din Galitia¹⁾. Alături de dânsul mai erau Vasile Isăcescul, Toader Calmășul, polcovnicul *Grigoraș Ivanenco*, care a servit la Dubăsari și Braclav, înainte de a intra în rândurile armatei lui Petru cel Mare, „stegarul” Iene Munteanul, polcovnicul Andriăș, precum și *Vasile Tanțchi* polcovnic și pre frate-său *Ioan Tanțchi* polcovnic cu oaste, cu numeroși joimiri Moldoveni²⁾, din Kiev și Pereiaslav. Ion Bogatul-Ionencu a fost „în țara Vlahilor³⁾ hatman la Dubăsari, asupra întregei Ucraine⁴⁾ de acolo”, în a doua jumătate a sec. XVII. Unul dintre urmașii acestuia a fost Grigoraș Ivanenco.

Erau mulți Moldovenii care plecau să se angajeze în armata țarului, de aceia Neculai Mavrocordat, când ajunse la tronul Moldovei, încercă să organizeze slobozii la Nistru, spre a atrage locuitorii „de peste Nistru” și din țara Muntenească, ca să repopuleze țara⁵⁾. Dar domnia lui a fost de foarte scurtă durată.

In 1688, Șerban Cantacuzino trimise în Rusia pe Arhimandritul Isaia, dela mănăstirea Sf. Pavel din Muntele Athos, ca să încheie un tratat cu țarul, în vederea luptei împotriva Turcilor. Dar când Isaia se reîntoarse cu tratatul încheiat, Domnul muntean nu mai era în viață⁶⁾.

In 1705, Fr. Rákóczi II, în lupta lui contra Habsburgilor, primi un ajutor de două companii de Români transnistreni cu Nec. Murguleț, care luptară alături de frații lor Maramureșeni,

1) N. Iorga, *Studii și Documente* IX, p. 55.

2) I. Neculce pp. 233—234, 278, 320, 345. N. Costin, pp. 90—91.

3) E vorba de Moldova.

4) Adică a „marginiei” din această parte.

5) N. Costin, p. 84.

6) D. Sturdza, *Acte și Documente*, vol. I, p. 9 și urm. S. Soloviev, *Istoria Rusiei* vol. IV, p. 1017. *Sovetskaiā Moldavia* p. 28. N. Iorga, *Istoria bisericei* II, p. 49.

conduși de Pintea, Bucur, Balica, Șandru și alții¹⁾. Românii se sacrificau iarăși pentru o cauză, care nu era a lor²⁾.

In 1707 Petru cel Mare însărcină pe Apostol Chigheciu să organizeze, sub comanda lui, un corp de călărimi alcătuit din Români plătiți, el urmând să fie „cap al steagului românesc“³⁾. Tot atunci țarul dădea amănunte cu privire la însărcinarea dată „d-lui Apostol Chigheciu“ de a angaja nobili și soldați români „pentru serviciul nostru militar“, între care erau și ofițeri plătiți cu anul⁴⁾. Apostol Chigheciu depuse jurământ de credință lui Petru cel Mare, adunând Români, „experti și buni militari“, care să servească cu credință și zel pe împărat, ca și dânsul⁵⁾.

In 1708 Iosif Potocki⁶⁾, Voievodul Kievului, înrudit cu Ieremia Movilă, prin fiica lui Ana căsătorită cu hatmanul Stanislas Potocki, scăpat dela Ruși, oferi lui Fr. Rákóczi II o trupă de „Români, Tătari și dragoni“⁷⁾. Iosif Potocki avea ca secretar pe Românul Pavel Banu⁸⁾, el avea moșii la Nemirov⁹⁾.

De altfel, în acea vreme, mereu sunt pomeniți Români în luptele din răsărit. Astfel la Oceacov în 1696, Rușii au făcut prizonier un „Voloșenin“, care locuia acolo, iar în cetate au găsit „Turci, Voloșeni și Tătari“. In 1708 cneazul Volkonski cu polcul său alcătuit din Cazaci și Români se luptă cu niște Suedezii¹⁰⁾. *Luchian Breazu-Brazulî*¹¹⁾, pe care-l găsim și la Tighina, plecat din Moldova, ia parte la numeroase lupte, între altele la cele dela Poltava și Stăniești¹²⁾. In lupta dela Poltava au luat parte patru mii de Români, care se găseau sub

1) Arhiva Iсторică III, p. 273. N. Iorga, *Studii și Documente*, XVI, pp. 286–288. Uricarul XXI, p. 255.

2) N. Iorga, *Francisc Rákóczi II și Români*, A.A.R. 1910, p. 5.

3) Arhiva Iсторică I–I, p. 83.

4) *Ibid.* p. 54. N. P. Smochină, *I Romeni fra il Dniester ed il Bug*, în Moldova Nouă, no. 1–2, 1941, pp. 51–52.

5) N. P. Smochină o. c. p. 53.

6) Halițki la N. Costin, p. 86.

7) I. Neculce, pp. 199–200. N. Iorga, *Francisc Rákóczi II*, p. 18. C. Gane, *Trecute vieți de Doamne și Domnife*, București 1941, vol. I, pp. 171–172.

8) N. Costin, p. 86.

9) N. Iorga, *I. c.* p. 20. I. Neculce, p. 199.

10) N. P. Smochină, *Din trecutul Românilor transnistrieni*, p. 44.

11) Numit și Lupu Breazu.

12) N. P. Smochină, *Din trecutul Românilor transnistrieni*, o. c. p. 44.

comanda hatmanului *Ivan Iliovici Scoropadski*, împreună cu armata ucraineană¹⁾. Tot între luptătorii țarului se mai găsesc doi boeri din neamul Hajdău, care păstrau sabia lui Șt. Petriceicu-Vodă, ai cărui nepoți erau și care-l urmăseră în pribegiea lui în Polonia; aceștia erau *Gheorghe Hajdău-Lupascu* și *Vasile Hajdău-Vartic*, fiul armașului Gheorghe²⁾. Polcovnicul muntean *Ghinea*, cu numeroși ofițeri, ia parte la lupta dela Azov, fiind numit în 1715 comandantul polcului căzăcesc din Ciuguev, care avea numeroși Moldoveni³⁾.

In garda imperială dela Petersburg și din celelalte reședințe țariste au fost mereu recruatați Moldoveni.

Alți Români, având viziunea primejdiei rusești, s-au găsit alături de *Ivan Mazepa* sau de *Carol XII*, în luptele acestora cu Petru cel Mare. Astfel în 1706, Suedezii, în luptele lor cu Rușii, aveau opt mii de Români recruatați mai ales din ținuturile polone⁴⁾. Deasemenea în serviciul lui Mazepa erau numeroși „Volohi“, cei mai mulți călăreți⁵⁾. El avea alături de dânsul pe *Daniilă Apostol*, „de vîță română...“ care este un viteaz vestit și din toți polcovnicii, cel mai vechi și mai bătrân,... care a binemeritat iubirea intregei armate...“ cum scria însuși Mazepa⁶⁾. Acesta un timp a fost de partea lui Petru cel Mare, dar, la un moment dat, merge la luptă alături de Carol XII pentru a asigura independența Ucrainei. În același scop a luptat deseori și împotriva Tătarilor, repurtând multe succese cu trupa lui de Cazaci și Moldoveni⁷⁾.

Dănilă Apostol a fost printre primii luptători, care au arătat populației din Ucraina că Rușii căutau s'o supună și să-i restrângă libertățile, aşa cum a și fost. Armatele țarului

1) D. Bantăș—Kamenskii, *Istoria Maloi Rosii*, Moskva 1822, partea IV, p. 29. N. I. Kostomarov o. c. *Mazepa i Mazepință*, pp. 664 și 730. Ap. N. P. Smochină, o. c., p. 44.

2) Arhiva Istorică, 1–1, pp. 53–54. Arhiva Genealogică, an. I, nr. 4–5–6, p. 68.

3) N. P. Smochină, o. c. p. 45.

4) D. Bantăș—Kamenskii o. c. partea III, p. 63. Ap. N. P. Smochină, *Din trecutul Românilor transnistrieni*, p. 12.

5) N. I. Kostomarov o. c. Kniga VI, *Mazepa i Mazepință*, St. Peterburg 1905, vol. XVI, pp. 589–591. Ap. N. P. Smochină, o. c. p. 13.

6) D. Bantăș—Kamenskii, o. c. p. 117. Ap. N. P. Smochină o. c. pp. 15–16.

7) I. Chr. Engel o. c. p. 293.

creiau numai nemulțamiri iar ucazul dat de Petru cel Mare, prin care hotără reorganizarea Cazacilor în polcuri, în slujba țarului, mări și mai mult nemulțamirea acestora. Atunci Mazepa și cu Dănilă Apostol se hotărără să treacă în tabăra lui Carol XII¹⁾.

Dănilă Apostol deveni, cu timpul, un factor determinant în apărarea independenței Ucrainei, hotărît să lupte chiar cu prețul vieții pentru drepturile și libertățile Cazacilor²⁾. Pentru aceasta el îl părăsește pe regele Suediei și se alătură lui Petru cel Mare, stăruind pe lângă acesta ca să mențină libertatea Ucrainei. Dănilă Apostol luă astfel parte la lupta dela Poltava. El reuși să facă numeroși prizonieri chiar dintre Români, care luptau alături de Carol XII și Ivan Mazepa; între aceștia au fost *Grigore Gămălie, Andrei Gorlenko*, care-i era ginere și alții³⁾.

In anii următori el ia parte în fruntea Cazacilor la campania împotriva Astrahanului și la expediția din Persia, la care a participat și Dim. Cantemir, ca sfetnic al țarului⁴⁾. I. Chr. Engel îl consideră pe Dănilă Apostol ca pe un urmaș vrednic a lui Bogdan Hmielnicki, întrucât și el a luptat pentru independența și liniștea lăuntrică a Ucrainei, fără a se atinge de libertățile politice ale acestei țări⁵⁾. Ivan Mazepa într'o scrisoare către prințul Golovkin spune că „Dănilă Apostol este de viață românească⁶⁾; în armata zaporojană trece drept viteaz vestit și dintre toți polcovnicii, el este cel mai vechi în oștire; el este dintre aceia, care a binemeritat increderea și iubirea întregei oștiri, cu deosebire a polcurilor combatante...“ Dănilă Apostol era de aproape înrudit și prieten cu gen. Lumikovski, cu polcovnicii de Preluca, Lubensk, Nezin și cu alți polcovnici și obraze „de vază“ din Ucraina și Rusia⁷⁾.

In cursul luptelor dintre Suedezii și Ruși, numeroși Români s-au găsit în tabăra lui Carol XII, recrutați mai ales dintre cei care locuiau în Podolia. Astfel în 1706, în afara de cei

1) S. Soloviev, *Istoria Rossii*, Peterburg 1896, ed. II, vol. XV, p. 1493.

2) *Ibidem* p. 1514.

3) N. I. Kostomarov, *o. c. Mazepa i Mazepintă*, p. 730.

4) I. Chr. von Engel, *o. c.* p. 333. D. Bantăș-Kamenskii *o. c.*, p. 63.

5) *Ibid.* p. 348.

6) Voloskoi porodii.

7) D. Bantăș-Kamenskii, *o. c.* III, p. 117. N. P. Smochină *o. c.* p. 182 și urm.

amintiți, grupe de Români se aflau la Minsk, Borisov, Sluck și Druia făcând diverse lucrări și luând parte la luptele locale cu Rușii. În acel an însuși regele Suediei se găsea la Sluck cu o armată de 12.000 de oameni, „în afară de Români“. În 1708, trei sute de Români se luptă cu Cazaci în regiunea râului Bezea. Unii dezertau însă din armata suedeza; aşa au făcut doi căpitanii cu două companii de Români, care s-au predat lui Daniil Apostol¹⁾.

Mazepa avea și el alături de dânsul destui Români, care luptau împotriva lui Petru cel Mare, pentru independența Ucrainei. Cohortele de Români se solidarizără cu acest răzvrătit, care dorea „o Ucraină liberă și neatârnată“. *Timotei Sgură*, care a atras numeroase familii de Moldoveni peste Nistru, a fost în serviciul lui Mazepa. El a făcut câteva călătorii la Constantiopol spre a mijloci unele întrelegeri cu Turcii; a servit însă și ca agent de legătură între Români și Ruși²⁾. Un altul, *Simeon Palis*, recruta coloniști moldoveni din părțile Sorocei, pentru popularea orașului *Khvastov*, dela granița polono-ucraineană.

De altfel, dela Petru cel Mare până la Paul I, Români s-au găsit mereu alături de Ucraineni, în încercările acestora de a lupta pentru independența țării lor, împotriva stăpânirei moscovite.

În preajma bătăliei dela *Poltava* chiar Turcii au organizat cete de luptători printre Moldovenii din Olatul Oceacovului și din Bugeac, în număr „de câteva mii“, venind în ajutorul rege lui suedezi și a lui Ivan Mazepa³⁾.

Români în armata lui Carol XII au fost folosiți la cavaleria ușoară ca avangardă și în acțiuni de recunoaștere.

La această luptă a luat parte și colonelul *Sandu Colțea*, „comandant al Valahilor“, cu regimentul său de Români. El fusese trimis în 1709 în Moldova ca să recruteze trupe românești; și a adunat atunci vre-o 1600 de Români⁴⁾. În afară de Români, Sandu Colțea mai aduse și Tatari, din Moldova⁵⁾. În

1) Vezi amănunte și întreaga literatură în N. P. Smochină, *Din trecutul românesc al Transnistriei*, pp. 33–35.

2) N. I. Kostomarov, *o. c.* vol. XVI, p. 685. Ap. N. P. Smochină, *l. c.* p. 44.

3) I. Neculce, p. 233. Voltaire, *Histoire de Charles XII*, ed. Larousse, p. II3.

4) Revista Iсторică an. XV, Nr. 1-3, p. 53.

5) *Ibid.* p. 54.

bătălia la care a luat parte, el a fost prins și deportat tocmai în Siberia la Tobolsc și apoi la Iacuțk, unde a trăit în mari lipsuri, ducând „o viață necăjită“. Mai târziu a fost eliberat și în drumul din Suedia spre țară, a murit. Amintirea lui s-a păstrat în numele bisericei Colțea din București¹⁾.

Carol XII a fost biruit la Poltava, Moldovenii din armata lui se refugiară, unii la Tătarii din Crimeia²⁾; alții, însă, prin grija Turcilor, îl însoțiră la Tighina, unde regele s'a refugiat, ca să-l păzească. La trecerea Niprului, în fuga lui dela Poltava, Carol XII a fost păzit de Moldoveni³⁾, în vreme ce alții, împreună cu un grup de Cazaci îl însoțiră în refugiu⁴⁾. El era urmărit de polcovnicul Apostol Chigheciu și de polcovnicii Vasile și Ioan Tanțchi, cu trupa lor de Moldoveni și Cazaci⁵⁾. Regelui Suediei îi rămaseră credincioși opt sute de Suedezii și o mie de Români și Poloni; el stăruia să se înțeleagă cu Sultanul, care veni atunci la Dubăsari, spre a porni contra lui Petru cel Mare⁶⁾. Tot Apostol Chigheciu cu joimirii lui păzea, împreună cu Cazaci, hotarul nordestic al Moldovei, în Galitia și Podolia, pe cursul apelor Iagorlăc și Ceremuș, mai ales ca „Svedul să nu fugă dela Tighina în țara lui sau să imble cu niscaiva cărti la Leși“⁷⁾. Cu el erau și Vasile și Ioan Tanțchi. Ivan Mazepa se refugie și el la Tighina, de unde trecu apoi dincoace de Prut, iar secretarul său, Filip Orlík, se puse sub protecția hanului din Crimeia, cu armata și Moldovenii ce-i rămăsesese⁸⁾.

Tot în acel an Apostol Chigeciu cu „joimirii lui Moldoveni“ făcu o incursiune în părțile Cernăuțiilor, împotriva Suedezilor, care se adăpostiseră în nordul Moldovei. La această acțiune luă parte și Const. Turculeț, care fusese în serviciul regelui August II al Poloniei și acum era „cu lefegii lui“ în armata țarului. Cu acest prilej rămaseră mulți Moldoveni în

1) N. Iorga *Un ofițer român în oastea lui Carol XII*, A. A. R. București 1912, pp. 2–5.

2) N. Costin, p. 68.

3) *Ibid.*, p. 62.

4) I. Neculce, p. 233.

5) *Ibid.* p. 234. N. Costin, p. 68. Al. Amiras, *Cronica lui Carol XII* în N. Iorga, *Studii și Documente* IX, p. 44.

6) N. Iorga, *Carol XII, Petru cel Mare și Țările Române*, A.A.R. p. 7.

7) I. Neculce, p. 234.

8) Al. Amiras, *l. c.* p. 49.

țară¹⁾). Din altă parte un grup de Cazaci sub conducerea lui Ioan Lumikowski ajunse tocmai la Iași²⁾.

Din cauza acestor incursiuni, domnitorul Mihai Racoviță, bănuit de simpatie față de Ruși, fu mazilit; o parte dintre boerii lui fugiră la Sneatin, alții la Movilău, dar mulți din ei fură prinși și duși la Constantinopole³⁾.

Tot atunci numeroși salahori din Moldova și Muntenia au fost duși la lucru la Oceacov și tocmai în Crimeia⁴⁾. Mulți au rămas prin acele părți.

„Valahii“ care au servit mai de multă vreme în Polonia și cei din armata lui Carol XII au fost amnistiați de țarul Rusiei⁵⁾.

Odată cu mazilirea lui Nec. Mavrocordat, în 1710, numeroși fugari trecu în Polonia și la Movilău, în Podolia, stăteau gata de luptă împotriva Turcilor. Între aceștia erau: Vistiernicul Luca, Pavel Rugină, Ilie Abăza, Dediul Spătarul, Polcovnicul Ioan Mirescu, Căpitanii Pavel și Toader Mirescu, Iordachi Rusăt, Ioan Zărul, Mogâldă Sărdarul, Moțoc Jitnicerul, Căpitanii Ciute, Apostol și Ion Bănarul, apoi Lazu, Moțoc, un Calmășul, pârcălabul de Soroca. De asemenea Savin Zmuncilă, Pricopie Hâncul; toți „cu joimirii lor“⁶⁾. Ei voiau să lupte alături de Ruși, pentru glorie și căștig, și spre a desrobi Moldova din „robia turcească“⁷⁾.

Cu numirea lui D. Cantemir în scaunul Moldovei, toți se reîntoarseră în țară și luară parte la luptele cu Turcii⁸⁾, afară de Savin Zmuncilă și Dediul Spătarul⁹⁾. Petru cel Mare însuși căuta atunci să adune în armata lui tineri din diverse familii de Moldoveni, care erau dornici să devină ostași și să se încunune de glorie.

In ciocnirile cu Tătarii din 1711, înainte de lupta dela Stănelești, în rândurile Rușilor se găseau polcovnicul Grigoraș

1) I. Neculce, p. 235. N. Costin, p. 69. I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir*, Iași 1926, p. 352.

2) N. Iorga, *Carol XII, Petru cel Mare și Țările Române*, A.A.R. p. 5.

3) I. Neculce p. 238. N. Costin pp. 70—71.

4) Radu Greceanu, ed. St. Greceanu, pp. 192—194.

5) Al. Amiras, *I. c.* p. 188.

6) N. Iorga, *Istoria armatei*, II, p. 206. I. Neculce 245.

7) Id. *Carol XII, Petru cel Mare și Țările Române*, p. 17.

8) Id. *Istoria armatei*, vol. II, p. 211.

9) I. Neculce, p. 255.

Ivanenco, om foarte „viteaz“, cu fratele său Ioniță ¹⁾, Iene Munteanul Stegarul și alți vre'o sută de Moldoveni, dintre care mulți au căzut în lupte ²⁾. Grigore Ivanenco plecase din Moldova în 1706 și ajunse polcovnic la Dubăsari și apoi la Braclav.

Tot atunci Const. Brâncoveanu trimitea căruși la Oceacov, din ordinul Sultanului ³⁾. *Simeon Afendic*, care era pârcălab de Soroca, plecă în 1711 în Rusia unde ajunse polcovnic al „corpu lui de Valahi“.

Dim. Cantemir veni în Moldova hotărît să se apropie de Ruși. El trată prin Ilie Abăza, Ioan Mirescul, Căpitânul Procopie și mai ales prin Ștefan Luca, cumnatul lui Ion Neculce, tratatul pe care-l încheea cu țarul Petru cel Mare la Luck în anul 1711 ⁴⁾.

Țarul Rusiei se declarase gata să elibereze „acest bland popor moldovan, ca și alte neamuri creștine supuse unor barbare suferințe“ ⁵⁾.

Unitatea Moldovei urma să fie refăcută, însă numai până la Nistru, cu asigurarea continuității de cărmuire prin dinastia recunoscută ereditară a Cantemireștilor, sub protecția Rusiei. Raialele turcești ar fi fost, deci, desființate și reincorporate Moldovei. Mulți boeri erau, însă, împotriva înțelegerii cu Rusia, între care Ioan și Sandu Sturza, Nec. Costin, Iordache Ruset și alții.

Acest tratat are o importantă valoare documentară, întrucât face dovada că Petru cel Mare recunoșcu Moldova ca țară suverană, îndreptățită de a putea încheia acorduri internaționale valabile ⁶⁾. Această politică a fost brutal nesocotită de urmășii acestui împărat, în deosebi de Ecaterina II și apoi de Alexandru I care a robit, în 1812, Moldova dintre Prut și Nistru, denumită Basarabia, pretinzând că-i era cedată de Turcia, care ar fi po-

1) N. Costin p. 91.

2) *Ibid.* p. 103.

3) N. Iorga, *Carol XII, Petru Cel Mare*, etc. p. 14.

4) *Ibid.* p. 19. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 113. Dim. A. Sturdza-C. Colescu-Vartic, *Acte și Documente relative la Istoria Renașterii României*, București 1900, vol. I, p. 15 și urm. Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Neuchatel 1781, pp. 66–67. I. Minea *l. c.* p. 368.

5) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 115.

6) Antony Babel, *La Bessarabie*, Paris 1926, p. 77.

sedat această țară. Erau două concepții cu totul opuse, dar folosite după imprejurări, de suveranii Rusiei.

Când se porni războiul din 1711, Rușii trecură spre Moldova pe la Rașcov și prin Tuțora ajunseră la Iași¹⁾. Țarul veni dela Iavorov, pe la Movilău și Soroca, în capitala Moldovei. Șeremetov, care a căzut în luptă, trecuse și el Nistrul tot pe la Rașcov; răzeșii din această parte i se oferiră ca ostași²⁾. Orheenii, Sorocenii și Lăpușnenii s-au ridicat și ei și au venit cu dânsul³⁾.

RETRAGEREA LUI DIM. CANTEMIR ÎN RUSIA. NOI COLONIZĂRI.

In retragere, după încheerea păcii, Rușii au trecut iarași pe la Movilău, unde era „podul dela Soroca“, pe care se putea trece Nistrul⁴⁾. Rușii avuseseră tot atunci grija să trimită la Iași, pe la Zagărancea, „pre *Cropot*⁵⁾ brigadirul cu trei mii de Muscali și pre Chigheciu cu un polc de Moldoveni“, care să-i fie pază lui Dim. Cantemir împotriva Turcilor, în preajma luptei dela Stăniilești⁶⁾. După înfrângere, învățatul Domn al Moldovei se refugia în Rusia, trecând Nistrul pe la Movilău, întovărășit de un mare număr de boeri și slujitori modoveni credincioși, printre care se găsea și hatmanul Ion Neculce. Acesta dă în cronică sa numele a 24 de „boeri și slujitori“ refugiați și trecuți în izvodul intocmit atunci chiar de Dim. Cantemir și dat lui Petru cel Mare⁷⁾. N. Costin dă și el o listă a acestor pribegi⁸⁾, pe care o publică mai completă istoricul *N. Bantăș-Kamenski*, în genealogia familiilor boerești, care au trecut din Moldova în Rusia în vremea lui Petru cel Mare⁹⁾. Aceștia au fost Savin Banul Zmuncilă vel postelnic, ctitorul vechei biserici de lemn Banu din Iași, Grigore Medelnicer, amândoi așteptați în Rusia de

1) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, p. 314, no. 2.

2) *Ibid.* I, p. 314, no. 2 și p. 315.

3) I. Neculce, p. 282. N. Costin, p. 101.

4) N. Iorga, *Studii și Documente* XI, p. 165, nota 2.

5) E vorba de gen. Cropotov.

6) I. Neculce, p. 278. N. Iorga, *Carol XII și Petru cel Mare*, p. 23.

7) I. Neculce, p. 321.

8) N. Costin *I. c.* p. 110.

9) Șt. Ciobanu, *D. Cantemir in Rusia*, p. 7; cu datele din N. Bantăș-Kamenski, în traducerea din latinește a lucrării lui T. Bayer, *Istoria vieții și faptelor Domnului Moldovei Const. Cantemir*, Moscva 1783, p. 273 și urm. I. Minea, *Dim. Cantemir*, p. 397 și nota 3.

cumnatul lor Stefan Milescu, care le pregătise o bună primire¹⁾. Apoi polcovnicul Ion Ilie Merescul din Vaslui cu circa 1000 de ostași și frații lui căpitanii Toader și Pavel Merescul, Ion Bănarul vel-căpitan, Ion Zărul vătav de copii, postelnicul Nour Zărul, Const. Zărul medelnicer, Vasile Zărul tij-medelnicer; Ștefan Luca vel-vistiernic, Pavel Ștefan Rugină vel-comis ajunse colonel, căpitanul Teodosie Cârțan, Gheorghita vel paharnic, sulgerul Dima Comisul, Nour, Dănilă Iancov, colonelul Aga Dimitrie, ajuns stăpân la Balacleica, comisul Eustate, Iordachi Aristarh „Țarigrădeanu” vel-ușier, din familia lui Hrisoscoleu, Serdarul Mogalde, Ciaur cu Lăpușnenii și Orheenii lui, Antioh Pavel Kimoni cămăraș, Nicolae Armaș, Ion Buhuș, Const. Pârcălabul medelnicer, Miron Gafencu, Grigoraș Hâncu, Nicolae Hâncu, Ion Buhuș Vatav, Constantin Buhuș Vatav, căpitanul Gheorghe Ion Moțoc jitnicerul, Ion Mutul, căpitan Neguriță, Carp sulgerul, Gavril și Dima sulgerul, Stolnicul Gheorghe Ștefan Mecinic, colonelul Dima Başbulucbaș²⁾, Eufimie Racîș, Sandul Neculai, Medelnicerul Enache Scherlet, Iordache Ursuliță, căpitanul Nec. Ciutea, paharnicul Gheorghe Hrizescul, Apostol Căpitan, Logofătul Pascal, Nacul Sandul, nepotul lui Savin Zmuncilă etc.

Au mai fost de sigur și alții, căci într'o veche istorie a lui Petru cel Mare se spune că în 1711 ar fi trecut în Rusia 448 de boeri și slujbași; iar Dim. Cantemir însuși într'un raport către Petru cel Mare scrie că el a fost urmat de „peste 4000 de suflete” de ambe sexe³⁾. O altă listă mai cuprinde pe vel-Stolnicul Mihalache și Barbu Sturza, căpitanul Const. Racoviță, Ioan Aslan, Capotici, Const. Beldiman, porucicul Antioh⁴⁾. Asta a făcut ca în rândurile nobilimei din Harcov să se găsească numeroși Români. Civilizația acestei regiuni se dătorește, în bună parte, acestor noi coloniști care erau continuatorii culturalei europene.

Muscalii, în retragerea spre Movilău, prădară totul în calea lor⁵⁾, ca într'o țară vrăjmașă, uitând clauzele tratatului dela

1) Revista Iсториcă an. XIII, no. 10—12, p. 376.

2) Dambaș —Лубаш, ap. N. Bantăș-Kamenskii.

3) Șt. Ciobanu, *Dim. Cantemir în Rusia*, p. 7.

4) N. Iorga, *Despre Dimitrie Cantemir*, Vălenii de Munte 1935, p. 18.

5) N. Costin, p. 109.

Luck. Și totuși Gr. Ivanenco și Vasile Tanțschi, cu Moldovenii lor, se mai luptară la Nistru cu Tătariei ¹⁾.

Prinț'un decret dat la Movilău în 1711 țarul Rusiei a creiat o situație privilegiată lui Dim. Cantemir și însotitorilor săi, acordându-i titlul de „principe prea luminat” ²⁾. Domnul Moldovei primi în „*Sloboda*”, regiunea Harcovului, „treisprezece sate a unui general ce-l cheme Sidlovschi, pline cu pâne și de heleștee cu pește și cu mori și cu două-trii sute de oameni într'un sat. Și bucate, vaci, boi, oi, stupi, odoare” ³⁾. Iar Moldovenii care nu încăpură pe moșiile lui Szydlowski, un general polon disgrățiat, urmau să fie așezăți în alte părți, în guvernămintele Harcov și Kiev ⁴⁾.

Din aceste relații se poate constata că în 1711, în regiunea Harcovului, ținuturile Achterca, Isium și ocolul Zolocevsc, treisprezece sate fură populate de Români, care se bucurau de autonomia acordată de Petru cel Mare „prea luminatului principe” Dim. Cantemir. Moldovenii din „*Sloboda*” Harcov s-au organizat militarește în regimentul lor. Mulți dintre cei plecați, între care și cronicarul *Ion Neculce*, s-au reîntors în Moldova iar în Rusia n'au mai rămas decât vreo 2000 ⁵⁾. Cei rămași acolo tânjeau de dorul de a reveni în țară. În 1722 Ilie Andrei Abaza, ajuns polcovnic, călugărit apoi la mănăstirea Pecersca ⁶⁾ din Kiev, — „monahul Ilarion Abaza” — era vizitat de neguștorii, care veneau din Principate și prin care trimetea scrisori rudelor sale Sandu Adam și Vasile Adam din Iași, cărora le arăta dorința lui de a reveni în țară și de a fi ertat de Domnitorul Mihai-Vodă Racoviță ⁷⁾. Refugiat în Rusia în 1711 el promise proprietăți în regiunea Harcovului la Voloșki-Cut și Dvurecinaia.

Mulți dintre acești boeri refugiați își au partea lor de contribuție la progresul Rusiei.

1) N. Iorga, *Carol XII, Petru cel Mare*, p. 41.

2) St. Ciobanu *I. c.* p. 8.

3) I. Neculce p. 326. Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Hermannstadt, 1805, vol. II, p. 171.

4) St. Ciobanu, *D. Cantemir în Rusia*, p. 9.

5) St. Ciobanu, *o. c.* p. 11, A.A.R. Seria III, Tom. II, p. 242. Convorbiri Literare LVI, Noembrie 1942, p. 242, p. 880.

6) Peștera.

7) N. Iorga, *Studii și Documente*, XVI, p. 105 și urm.

Dim. Cantemir înființă în 1712, în guvernământul Orel, un orășel *Dimitroca*, locuit aproape numai de Moldoveni, care astăzi e capitală de județ. Aici el construiește o biserică cu hramul Sf. Dumitru, după numele său¹⁾. Pribegieul Domn moldovan se așeză aici cu 75 de curteni iar în vecinătate la *Scigri* se stabilește și marele Comis Pavel Rugină.

Spătarul *Toma Cantacuzino* din Muntenia trecu și el în Rusia, unde căpăta proprietăți, fiind înaintat la gradul de general-maior²⁾. La Pereiaslav își se dădu castelul familiei rebele Mirovici, care fu depozitat de avere³⁾. Era în relații cu Dim. Cantemir, pe care-l vizita destul de des la Dimitrovca și Moscova. De asemenea Const. Ștefan Cantacuzino, fiul fostului Domnitor, pleca în Rusia, unde își găsim în slujba împăratului Ana⁴⁾, cu gradul de general-maior⁵⁾, împreună cu fiii săi Alexandru și Avram⁶⁾. Un *Andriș Dimitrie Malama* a plecat dela Dubăsari în Rusia, unde ajunge polcovnic, comandantul „Valahilor”, din armata rusă, după 1709 până la 1726⁷⁾.

ROMÂNI I. I CULTURA RUSASCA

Numeiroși dintre urmașii boerilor și curtenilor, care l-au însoțit pe Dim. Cantemir în refugiu său din Rusia, apar în rândurile armatei și în viața politică și culturală a imperiului țarist. E de ajuns să pomenim numai pe câțiva dintre acești mari oameni ai Rusiei. Astfel cunoscutul naturalist *Ilie Mecinicov-Milescu* este din familia spătarului Gheorghita Milescu-Mecinic, strănepotul Spătarului N. Milescu-Cârnu. Gheorghita Milescu s'a refugiat în 1711, din Vaslui, în regiunea Harcov, iar fiul său Ioan Milescu, stabilit în districtul Izium, și-a luat numele de Mecinicov⁸⁾.

Văduva Sofia Ursul Băntăș pleca și ea din Iași în Rusia,

1) St. Ciobanu *o. c.* p. 25. I. Minea *l. c.* p. 18.

2) N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, București, 1909, p. 313.

3) N. Iorga, *Histoire des relations russe-roumaines*, p. 130.

4) N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 326.

5) *Ibid.* p. 334.

6) *Ibid.* p. 339.

7) N. Iorga, *Studii și Documente XVI*, p. 105 și urm.

8) C. G. Bedreag, *Les origines moldaves du naturaliste Ilie Milesco-Metchnikov. II, Le naturaliste Vladimir Nicolae Bedriaga*, Iași 1935, p. 6.

împreună cu fiul său Neculai care avea abia 6 ani¹⁾). Acesta era nepotul lui Dim. Cantemir, el și-a adăugat la numele lui de familie, după ce s'a căsătorit, și pe acela de Kamenski, al soției sale, care era tot din Moldova. Sofia Bantăș se căsători cu postelnicul Ion I. Vracniță, care a emigrat în Rusia în 1717. Istoricul *Nec. Bantăș-Kamenski*, care a studiat și la Academia teologică din Kiev a lui Petru Movilă, era fiul lui Nec. Ursul-Bantăș. Fiul său Dim. Bantăș-Kamenski, cunoscut și el prin studii istorice, în trecere spre Serbia, într'o misiune, în 1808, a cunoscut și Țările Române, pe care le-a descris într'o serie de scrisori adresate unui prieten. El a fost guvernator la Tobolsk și apoi la Vilna²⁾. Din această familie au mai emigrat în 1711 în Rusia Vasile Bantăș și sora lui Maria căsătorită cu căpitanul de darabani Const. Bragă, care a căpătat proprietăți la Balacleica³⁾.

Căpitanul *Andrei-Udre Herescul* a urmat și el pe Dim. Cantemir. Matei Herescul frate cu soția lui Toma Cantacuzino, trecu în Rusia la 1717⁴⁾ și primi dela Petru cel Mare satele Miroviciilor din Rusia-Mică, cu averile acestora și o casă la Pereiaslav⁵⁾. Hereștii erau deci înrudiți cu Cantacuzinii⁶⁾. Matei Herescul ajuns căpitan de gardă, se căsători cu o principesă rusă și avu un fiu *Mihail Matei Herascov*, cunoscut ca scriitor-poet, care s'a distins prin munca depusă pentru reorganizarea Universității din Moscova. Alți fii ai lui au fost locot.-generalul Alex. Herescul și consilierul de stat Petre Herescul.

Profesorul *Culicovski-Caraíman* este urmașul polcovnicului Procopie Caraíman-Culicovski din Harcov, originar dela Culiceni din Jud. Dorohoi, și care a primit dela Petru cel Mare moșii în acea regiune și a ajuns comandant al polcurilor de Moldoveni, lefegii din armata țarului. Un fiu al său Matei Culicovski a fost cel dintâi Mareșal al nobilimei din regiunea Harcovului.

In 1711 trece în Rusia și familia Gredescul. Procopie Gredescul, care a păstrat tradiția originei sale moldovenești, a

1) Ana Const. Cantemir, născută Bantăș, era mama lui Dim. Cantemir și mătușa lui Nec. Ursul-Bantăș. Acesta s'a căsătorit cu Ana Șt. Zertis-Kamenski, din care s'a născut istoricul Nec. Bantăș-Kamenski.

2) Șt. Berechet, *Călători slavi necunoscuți la noi*, în Spicitor în ogor vecin I, no. 4—12, p. 138 și urm.

3) Const. Brahă, ap. I. Neculce, p. 321.

4) N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 354.

5) *Ibid.* p. 355.

6) *Ibid.* p. 341.

avut un nepot *Nicolae Andrei Gredescul*, fost decan al facultății de drept din Harcov, și cunoscut în lumea juriștilor ca savant și om politic cu vederi liberale.

Un alt savant cu renume în domeniul elenistic a fost *Vladislav Petre Buzescul*, urmașul unor boeri moldoveni stabiliți la Izium. El a studiat antichitățile dela țărmlul nordic al Mării Negre¹⁾ și a fost decan al facultății de istorie și filologie din Harcov.

Stegarul *Toma St. Bedriaga* din Lăpușna, care a trecut în Rusia în anul 1711, a avut un fiu Ioachim²⁾ Bedriaga, ajuns general de brigadă în armata rusă. Urmașii lui sunt cunoscuți ca ofițeri în armata rusă. Unul dintre ei polcovnicul Iegor Ivanovici Bedriaga a comandat polcul de husari din Izium în invazia din Europa, la 1812. Un altul a fost naturalistul Iacov Vladimir N. Bedriaga³⁾.

Scriitoarea *Sofia Corvin-Kopalenski* este din familia ceaușului *David Corbea*, care în 1702-1703 fusese trimis în solie la Moscova de către Const. Brâncoveanu, împreună cu Căpitänul Luchian ș. a. El a rămas acolo ca rezident al Domnului muntean⁴⁾, iar în 1711 s'a refugiat în Rusia împreună cu Toma Cantacuzino.

Din familia vornicului *Ilie Abaza*, refugiat și el în 1711, s'au distins până la 1780 nu mai puțin de 16 ofițeri cu corpurile de Moldoveni luptători, iar Nic. Sava Abaza a condus Crucea Roșie la Chișinău și Iași, în timpul războiului din 1877-1878. Un altul Const. C. Abaza a fost judecător la Ismail și autor de diverse schițe militare.

Simeon Ion Codreanu, treti-spătar, refugiat în Rusia cu 100 de Moldoveni, a primit în 1711 o moșie în regiunea Kursk, fiind trecut apoi în rândul nobililor.

Urmașii lui Dănilă Apostol se continuă cu familia *Muraviev-Apostol*, întrucât o nepoată a lui s'a căsătorit cu generalul Matei A. Muraviev. Trei fii ai acestuia Lt.-Colonelul Matei Muraviev-Apostol, Lt.-Colonelul Sergiu Muraviev-Apostol și praporcicul Ipolit, care și-au făcut o aleasă cultură în străină-

1) G. I. Brătianu *I. c.*, în *Revista Iсторică Română* VII—1937, p. 475.

2) Numit și Achim.

3) C. G. Bedriag, *Naturalistul Iacov Vladimir Nicolae Bedreaga*, Iași 1934, pp. 2 și 11.

4) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 457.

tate, ajunși ofițeri în armata imperială, au luat parte la mișcarea revoluționară decabristă din 1825-1826, suferind, unii din ei, chiar pedeapsa capitală¹⁾.

Cu Dim. Cantemir s'a refugiat și grecul Caragea, al cărui urmaș *Vasile Carazin* a fost organizatorul Universității din Harcov. Nepotul său N. N. Carazin a fost pictor cunoscut și scriitor-etnograf. *Varlam Bulătel* ajunge polcovnic al unui regiment moldovenesc în vremea împărătesei Elisabeta; familia lui era stabilită la Harcov. Un alt polcovnic *Atanasie Gr. Bulătel* se așeză la Ecaterinoslav.

Teodor Timotei Vreme a emigrat în Rusia în anul 1715. Urmașii lui s-au încadrat în societatea imperială rusească.

Cei mai mulți dintre acești boeri români s-au stabilit atunci în regiunea Harcov, într'o adevărată colonie ale cărei urme se păstrează până astăzi. Familiile multora dintre ei s-au pierdut în rândurile Rușilor, alții s-au distins prin activitatea lor în cultura rusească ori în armată ca vrednici militari, ajungând să dețină grade superioare și luând parte la cele mai grele războaie ale imperiului. Au fost totuși și mulți Români refugiați, care și-au păstrat individualitatea lor etnică, destulă vreme, în bună parte datorită faptului că contractau căsătorii numai cu Românce.

Toți acești Români se afirmă ca un element de muncă și progres contribuind la ridicarea Rusiei în vremurile lui Petru cel Mare și a urmașilor lui. În schimb Rușii au urmărit să cuturească pământ și susțin românesc, cât mai mult.

1) I. H. Schnitzler, *Histoire intime de la Russie*, Paris 1847, vol. II, p. 17 și urm.

CAP. VIII.

**ROMÂNII DIN RĂSĂRIT ÎN PRIMA JUMĂTATE A SEC. XVIII.
DEPORTĂRILE FĂCUTE DE GENERALUL MÜNNICH.**

In sec. XVIII podurile și vadurile de peste Nistru continuau să fie în stăpânirea Moldovei iar Români transnistrieni au avut un important rost militar în războaiele lui Petru cel Mare. Atunci, cu prilejul războiului care a avut loc între Turci și Ruși, Tătarii „au robit și au dat foc“ în Moldova, în Țara de jos, iar „dela ținutul Vasluiului incepând în jos și până la munți, au istovit tot și încă și la ținutul Hărălăului au robit“¹⁾). În regiunea Harcov și Izium sunt numeroase localități care amintesc prezența Românilor, ca Abazovca, Buzovco, Vreamev, Volochov, Bantașevca, Volochovca, Voloscaia-Balacleica, dată de Petru cel Mare stolnicului Dim. Enache, Romașcov, *Moldava, Troianova*; în regiunea Kursc : Porcari, Buhaiiev, Laptev și a.

După Petru cel Mare, continuând politica de expansiune spre sudvest și spre apus, Rușii nu mai luptă numai în Siberia sau în alte provincii asiaticice, ci și vedem că apar pe câmpurile de bătălie din Europa, ajungând tocmai la Paris. În prima jumătate a veac. XVIII, după ce cuceri o parte din regiunea din dreapta Niprului, spre Bug, Rusia construiește și organizează garnizoane de apărare din populația locală și din Cazaci. Români au fost printre cei mai bravi apărători în aceste locuri, în serviciul Rușilor, împotriva Turcilor, Tătarilor și Cazacilor Zaporojeni.

Tocmai în această vreme Ucraina este invadată de armatele rusești, care pun stăpânire pe această țară. Dănilă Apostol

1) N. Costin, p. 109.

ajuns hatman, luptă pentru redobândirea drepturilor și libertăților acestei țări și reușește să obțină, între altele, ca „în satele ucrainene să nu aibă voie a se așeza Rușii, precum și în cele rusești, Ucrainenii“. Această măsură privea și satele moldovenesti din Ucraina și ea a fost aplicată până la revoluția din 1917, apărând astfel aceste sate de rusificare. Nimeni nu se putea așeza în ele — Ucraineni, Ruși sau chiar Moldoveni — fără aprobarea adunării obștești a satului respectiv¹⁾.

Istoricii ucraineni mai noi nu pomenesc nicăieri că Dănilă Apostol era Român; totuși M. Hrușevskii, nu poate să nu scrie că acest viteaz hatman a redat Cazacilor drepturile și libertățile vechi perduite de Ivan Scoropadski²⁾.

Colonizările cu Români au continuat și în cursul veacului XVIII, unele voite, altele silite, executate de Ruși, mai ales după războanele cu Turcii. Ei stăruiau să mute „mari mase de Moldoveni“ spre a popula întinsele regiuni pustii, care ajung în stăpânirea lor³⁾. Cronicarul Ion Neculce, care l-a urmat pe Dim. Cantemir în Rusia la 1711, scrie că „după ce au trecut Țara Căzăcească, era încă până la Harcov cale de două zile *un câmp pustiu...* Si acel câmp este sleahul Tătarilor când pradă dela Crâm“⁴⁾.

In vechile hărți sunt arătate numeroase regiuni pustii, „campi deserti“, în răsăritul Europei. Astfel în harta lui Chr. Weigelio tipărită la Nürnberg în 1680, începând de peste Nistru, din dreptul Orheiului, apar aceste „câmpii pustii“⁵⁾. La fel în harta lui N. Visscher din 1680 în regiunea „Tekin als Bender“ dincoace de Nistru și în dreptul Orheiului peste această apă, se găsesc „campi deserti“⁶⁾. Era deci loc destul spre a fi colonizat de Moldoveni. În 1713 Grigore Ivanenco, însoțit de Tanțschi și cățiva oameni de rând luptă cu Tătarii, care năvăliseră în regiunea Kievului unde se găseau numeroși Români⁷⁾.

1) N. P. Smochină, *Din trecutul Românilor transnistreni*, p. 27, nota 1.

2) M. Hrușevskij, *Illiustrovana Istoria Ukrainskoi*, Kijiv 1917, pp. 394—404, Bantăș-Kamenskii, o. c. partea IV, p. 99.

3) N. Iorga, *Români de peste Nistru*, p. 39.

4) I. Neculce, p. 325.

5) Harta : *Ukraina seu Cosacorum, Regio Walachia item Moldavia et Tartaria minor* de Chr. Weigelio, publicată în 1680 la Nürnberg.

6) *Nouvelle Carte de la Mer Noire et du Canal de Constantinople* par N. Visscher, din anul 1680.

7) I. Neculce, p. 345.

In 1715 se citează printre „pribegii militari la Cutcăuți“ peste Nistru, un Mihailă Ganul, de loc „din ținutul Orheiului“, care luă în căsătorie pe fata lui Ion Luca sau *Lupașco Murguleț*, „rohmistrul în oastea luminatului mareșal regal domnul Liubomirski...“ Pe acesta îl găsim servind în armata polonă, încă la 1708¹⁾. Iscăleau zapisul respectiv, între alții „den Moldoveni cătiva tovarăși... Banul Savin (Zmuncilă), Andronic Isar, Cărste, Ioan sin Vătav Roman“²⁾. Mihailă Ganul va lupta apoi în armata generalului Münnich, împreună cu Andronic Isar, Gheorghita Spătaru și alții³⁾.

De altfel în sec. XVIII apar deseori în documente marturi din satele românești de peste Nistru. Astfel în 1717 o mărturie este semnată de „Voico Grigoraș, vornicul dă Molovata“, precum și de alți Români din aceeași localitate⁴⁾. Acest „dă“ este o indicație că aici erau și coloniști veniți din Muntenia, Molovata era sat mai vechi, cunoscut din anii 1602, 1603, 1617⁵⁾.

In 1725 este o altă mărturie pentru o danie și acte de vânzare ale satului și moșiei Marcăuți din ținutul Orheiului făcută de oameni din satul Molovata, în frunte cu „Gorghiț Vornicul“. Zapisul de danie „s-au făcut în Molovata“ cu marturi între care figurează iarăși „Gligoraș Voică, vornic ot Molovata“⁶⁾. Satul Molovata este dublu, pe ambele maluri ale Nistrului. În 1726 într'un document dela Mihai Racoviță tot pentru moșia Marcăuți au fost mărturie „trei sate : Ustie și Cotova și Gojenii“⁷⁾... și oamenii din Molovata și Molovata din cie parte, din Ucraina⁸⁾.

Regimul proprietății răzășești din Moldova se găsește aplicat și în Transnistria și normele prevăzute de Alex. Mavrocordat, domnul Moldovei, în Sobornicescul hrisov din 1785 pentru apărarea acestei proprietăți, s'au aplicat în tot timpul

1) Revista Istorica an. I, no. 3—1915, p. 52, Arhiva Istorica II, p. 271.

2) Arhiva Istorica, III, p. 276.

3) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, pp. 450—451, no. 1702. Id. *Istoria armatei române*, vol. II, p. 199.

4) Aurel V. Sava, *Documente moldovenești privitoare la România de peste Nistru*, (1574—1829), în Moldova Nouă, an. VI, nr. 1—3, pp. 72—73.

5) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I—2, pp. 7, 17, 100.

6) Aurel V. Sava, *l. c.* pp. 74—75.

7) Probabil satul Ciofenii.

8) Aurel V. Sava, *l. c.* pp. 76—77.

stăpânirii rusești în Transnistria, până la 1919¹⁾). La congresul dela Nemirov din 1737 Rusia pretinse suveranitatea asupra Țărilor Române, care urmau să fie recunoscute independente de Poartă²⁾.

Războiul dintre Turcia, Rusia și Austria din 1736–1739 provoacă iarăși prădăciuni și un nou exod din Principatele Române. Generalul Münnich stăruia atunci printr'un raport către țarina Ana Ivanova ca Români să fie angajați în armata rusă, ca unii care „se bat foarte bine cu dușmanii“, ceeace împărăteasa aprobă pentru „cât de mulți“³⁾. În 1738 gen. Münnich se opri cu armata lui „la Calanca din giros de Rașcov“, de unde bătea cu tunul pe Turci, care erau dincoace de Nistru. În urmă se retrase, însă, spre Bug, părăsind și Vozia⁴⁾, pe care reușise s'o ocupe. Năvălind, apoi, în Moldova, ocupă Hotinul și ajunse la Iași, unde printul Const. Cantemir, care urmărea să ocupe tronul acestei țări, intrase încă la 2 Septembrie 1739 cu 3000 de oameni, printre care erau și numeroși Moldoveni⁵⁾. „Cneazul“ Const. Antioh Cantemir era general de brigadă, comandantul unui regiment de husari Moldoveni alcătuit din 2500 de oameni, toți recrutați din regiunile Izium și Achterca⁶⁾. El venise „tot jăcuind până la Iași“, unde fu primit ca un adevărat Domn de Mitropolitul Antonie, cu caimacamii locali și cu căți–va boeri, călugări și negustori, predându-i „cheile țării și steagurile slujitorilor“⁷⁾. Generalul Münnich impuse foarte grele îndatoriri Moldovenilor, armata făcând mari prădăciuni că „vinul cel unguresc, dulce, s'au făcut venin amar și râsul plâns și voia cea bună groază și frică, și – oh, oh, oh – bogăția săracie și lipsă și blăstăm și osândă veșnică“... Așa au prădat țara și „au jăcuit și bucate și borfe“⁸⁾. Aceasta era regimul binefăcător al Rușilor „creștini“ și pravoslavnici.

1) Aurel V. Sava, *I. c.* p. 64.

2) Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris 1839, vol. XIV, p. 381.

3) *Arhiva Istorică*, I–I, pp. 55–56.

4) I. Neculce, pp. 457–458.

5) Manstein, *Mémoires sur la Russie*, Amsterdam 1771, p. 304.

6) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 61, nota 49. N. Iorga, *Acte și Fragmente* I, p. 368.

7) I. Neculce, p. 465.

8) *Ibid.* pp. 467 și 470.

Generalul Münnich era însoțit de cei doi nepoți ai lui Dim. Cantemir, *Const. și Dîm. Cantemîr*, fiii lui Antioh-Vodă Cantemir, dintre care primul revendica tronul Moldovei¹⁾. Comandantul armatei rusești, brutal, agresiv și abuziv, ajutat chiar de Const.. Cantemir „au prădat și au robit și multă stricăciune facu“²⁾.

Deși se rezervase pentru gen. Münnich tronul Moldovei, în cazul că această țară ar fi rămas în stăpânirea Rusiei³⁾, totuși Const. Cantemir fu instalat la Iași ca un adevărat domnitor, chiar de către acest general⁴⁾, în anul 1739, în Moldova unificată cu regiunea Bugeacului, care era stăpânită încă de Tătari. Era o adevărată restaurare a dinastiei naționale, dar noul Domn ar fi fost cu totul înfeodat Rusiei⁵⁾, reînviind, sub oarecare formă, programul politic a lui Dim. Cantemir din 1711⁶⁾.

Când Rușii au pătruns în Moldova, în Orhei avură loc noi răscoale. Gr. Ghica-Vodă pomenește de Ilișco Orheianul, care s'a făcut „căpitan de cătane moschicești ridicând sabia împotriva patriei sub comanda lui Const. Cantemir, ce-au fost brigadiru la moscal“⁷⁾. Tot atunci un Gheorghe Isăcescul lupta, de asemenea, în rândurile armatei gen. Münnich, făcând și el „multă stricăciune țării, de aceia s'au dus cu Moscalii“⁸⁾. Tot în acea vreme și boerul Iancu Dicescu trecu în Ucraina și se stabili în regiunea Cherson. Un urmaș al său, Ion Dicescul a fost în cursul războiului din 1806–1812 prefect de poliție la Iași⁹⁾. Arsenie Dicescu s'a căsătorit în Rusia cu fiica locot. generalului Ion Nicoriță, urmașul hatmanului moldovan Nicoriță.

Generalul Münnich propuse, în cursul războiului, ca arma-

1) N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, vol. IV, p. 441. Id. *Acte și Fragmente* I, p. 368.

2) V. A. Ureche, *Inscripții după manuscrise*, A. A. R. București 1887, p. 5. *Letopisete* III, p. 200. N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, p. 362.

3) Manstein, *Mémoires*, p. 356, nota 7.

4) N. Iorga, *Acte și Fragmente* I, p. 364. Hammer o. c. vol. XIV, pp. 450—451.

5) *Ibid.* II, p. 364.

6) N. Iorga, *Istoria Românilor*, București 1938, vol. VII, p. 120.

7) *Uricarul*, vol. V, p. 261.

8) N. Iorga, *Studii și Documente* V, p. 59, nr. 269.

9) Id. *Histoire des relations russe-roumaines*, p. 247.

tele rusești să ocupe Tara Românească și să înainteze spre Constantinopole, ceeace împărăteasa aprobă ¹⁾).

Purtarea gen. Münnich, care a secătuit avuțiile, în deosebi în Moldova, luând contribuții și provizii ca într'o țară dușmană ²⁾, a înstrăinat pe Români de Ruși, în care avuseseră totuși speranță să-i scape de stăpânirea Turcilor.

Pacea dela Belgrad din 1739 se făcu împotriva cercurilor militare rusești și în deosebi a principilor Cantemir. Generalul Münnich, foarte supărat, își arătă indignarea față de „condițiile acestei păci rușinoase³⁾, care erau „foarte desavantajoase și cu totul contrarii onoarei și intereselor celor două auguste curți imperiale“, dela Viena și Petersburg. „Dacă nu obținem condiții favorabile“ atunci el amenință că va continua ostilitățile „sub auspiciile lui Dumnezeu“. Acestea le comunica gen. Münnich într'o lungă scrisoare adresată generalului Lobkowitz, comandantul trupelor austriace ⁴⁾.

In acelaș timp trimise, în Septembrie 1739, pe Dumitrașcu Cantemir, cu un puternic detașament militar în Moldova ⁵⁾, ca să prade ce se mai găsea în această țară ⁶⁾.

Totuși războinicul general trebui să se resemneze, și în toamna anului 1739 se retrase din Moldova, chiar fără voia lui ⁷⁾, devastând și robind țara. El s'a opus, în deosebi, la evacuarea Hotinului ⁸⁾. Un ofițer german *Trenck*, din armata lui Münnich, povestește în memorile sale că în afara de numeroase fete românce, care erau prinse și duse în Rusia, „la plecarea oștii rusești toți soldații primiră ordinul expres de a prăda țara și de a lua cu ei oameni și vite. *Să în urma acestei porunci au fost duși în Rusia peste o sută de mii de supuși turci*“ din Moldova ⁹⁾, în deosebi din regiunile nordice, din ținutul Hoti-

1) A. Vandal *Une ambassade française en Orient sous Louis XV*, Paris 1887, p. 355. Manstein o. c. p. 305.

2) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I. p. 367.

3) Manstein o. c. pp. 305–306, 326.

4) Scrisoarea gen. Münnich către prințul Lobkowitz la 25 Septembrie 1739; în Manstein o. c. pp. 309–316.

5) N. Iorga, *Acte și Fragmente* I. p. 365.

6) Id. *Istoria Românilor*, București 1938, vol. VII, p. 121.

7) Id. *Acte și Fragmente* I, p. 368.

8) Hammer, o. c. vol. XIV, p. 467.

9) N. Iorga, *Români de peste Nistru*, p. 40. Id. *Acte și Fragmente*, I, p. 367. Ziarul *Neamul Românesc*, no. 70, 1917.

nului și dela marginea Cernăuților. Această mutare era făcută din ordinul Feldmareșalului Münnich¹⁾). Era o adevărată pustiire a Moldovei iar „oarda moschicească” lăua cu sila fete, copii și locuitori cu tot avutul lor²⁾). Ion Neculce, care povestește că oamenii erau duși cu toate vitele lor, arată că „atunci, la purcesul lui Minih, trimis-au de au robit mulți oameni din ținutul Hotinului și de pe marginea Cernăuților. Și i-au trecut cu femei cu copii la Mosc, și-i împărtea pre oameni ca pre dobitoace. Unii lăua bărbătii, alții lăua femeile, alții copiii. Și-i vindea unii la alții fără de leac de milă, mai rău de cât Tătarii... Bogate și multe lacrimi era, cât se auzea glasurile la cer”³⁾.

Const. Cantemir conduse el singur, în retragere, cetele de pradă în jurul orașului Iași și la mănăstirea Galata⁴⁾, ceeace-l îndepărta cu totul din susfletul Moldovenilor, care la început îl primiseră cu bucurie.

Amintirea dureroasă a prădăciunilor făcute, apare mereu în însemnările acelor vremuri „când au venit Minih Feltmarșal cu oștile moschicești de au călcat pământul Moldovei, în anul 1747—1739—la care vreme acii mai mulți ne-au părăsat... osăbit că având și mare prădăciune de către oștile moschicești...”⁵⁾.

Sate întregi au fost mutate de gen. Münnich dincolo de Nistru ca să populeze pustiul „Rusiei noi”⁶⁾.

Odată cu generalul Münnich a plecat și Antonie, Mitropolitul Moldovei, care binecuvântase pe Ruși la venirea lor la Iași⁷⁾. Atunci a oficiat o slujbă, cu care prilej Inaltul Prelat oferi generalului rus să sărute crucea și evanghelia, după obiceiul ortodox; el respinse crucea și sărută numai sfânta carte. Mitropolitul își începu, apoi, o cuvântare cu vorbele: „*Domnul să binecuvânteze intrarea și esirea ta*”, profetie care i-a făcut pe ceilalți generali ruși să rădă⁸⁾). Antonie primi în Rusia Mitropolia dela Cernigov a Cazacilor, de unde, după doi ani, fu

1) N. Iorga, *Studii și Documente*, VI, p. 441.

2) *Ibid.* no. 386, 393, 397, 411, 506, 1660, 1685.

3) I. Neculce, pp. 467 și 470, 472.

4) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, pp. 441—442, No. 1663.

5) *Ibid.* p. 450, nr. 1702.

6) N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători*, vol. II, ed. II, p. 168.

7) I. Neculce, pp. 466, 472, 475. N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 373, no. 1224.

8) Hammer, *o.c.* vol XIV, p. 452.

transferat la Bialogrod. Acest Mitropolit a fost un cărturar cu renume ¹⁾, aproape ca și înaintașul său Dosoftei, refugiat și el cu Ion Sobieski în Polonia.

Generalul Münnich își arăta toată părerea de rău că fusese nevoie să părăsească Moldova ²⁾. În 1740 era organizat în Rusia un regiment de Români, sub comanda lui Radu Cantacuzino ³⁾; iar în 1755, încă, se pomenește într'un act de un „Panaite Iamandii, ci s'au fostu dusu în Rosia..“ la retragerea gen. Münnich ⁴⁾.

Regiunea dintre Bug și Nipru continua să fie zonă de trecere din Moldova spre Zaporojia Cazacilor ⁵⁾, iar locuitorii ei trăiră în libertate până după 1739, când o mică parte din ea a fost ocupată de Ruși, care i-au spus, chiar, *Rusia Nouă*. Această regiune era aproape pustie, lipsită de brațe de muncă, de aceia și interesul arătat de Ruși, de a atrage coloniști de tot felul, între care numeroși Moldoveni. Aceștia continuau să se așzeze în regiunile răsăritene, unde găseau deja multe așezări românești. Boerii moldoveni aveau moșii pe ambele maluri ale Nistrului iar coloniștii români se așezau în regiunile cele mai slab populate și înfățișau acolo elementul de bază, care iniția primele condiții de viață civilizată ⁶⁾, Românii nu aveau, dar, numai un rost demografic sau economic, ei aveau un rol cu mult mai însemnat, fiind elementul civilizator al acestor ținuturi.

1) N. Iorga, *Istoria bisericei românești* II, p. 94. Id. *Istoria literaturii române* I, p. 244, nota 3.

2) Id. *Acte și Fragmente*, pp. 368—369.

3) Al. Ciorănescu o, c. p. 268 no. DLXXIV.

4) N. Iorga, *Boeri și răzeși în Bucovina și Basarabia*, A. A. R. București 1912, p. 29.

5) N. P. Smochină, *Trecutul și prezentul Românilor de peste Nistru*, în *Moldova Nouă*, anul V no. 5, 1939, p. 158.

6) N. Iorga, *Les Roumains au — delà du Dniestr*, p. 35.

CAP. IX.

VIAȚA ROMÂNEASCA ÎN TRANSNISTRIA

Domnii Moldovei continuau să-și exercite autoritatea lor dincolo de Nistru, ca mai înainte vreme. De altfel viața în Moldova de peste Nistru nu se deosebea cu nimic de restul Țărilor Române. Transnistria se găsea sub jurisdicția administrativă a Domnului Moldovei. Târgurile din această provincie populate de numeroși Români, care reprezentau pe creștini printre Tătari și Evrei, erau organizate ca și orașele moldoveniști, cu șoltuz și pârgari. Centrele orașenești mai însemnate erau *Movilăul*, *Dubăsari*, *Silibria*, *Iampol*, *Jaruga*, *Rașcovul*, *Vasilescău*. În 1740 se citează la Movilău și Rașcov „guvernatori“ sub autoritatea Domnilor Moldovei¹⁾. Iarmarocul dela Movilău, mare și vescit, este mereu pomenit, în deosebi în secolul XVIII²⁾. Aici veneau negustori din Dorohoi, Botoșani, Iași, Fălcium, Hărălău, Vaslui, Huși, Roman, și acest târg întemeiat în amintirea lui Ieremia Movilă cu Moldovenii lui, ajunse la mare însemnatate. Vameșul dela Movilău încasa venitul pentru Domnul Moldovei³⁾. Aici era un șoltuz ca în toate orașele moldoveniști vecine. În 1740 șoltuzul Movilăului era Românul Burcă⁴⁾. Moldovenii veneau să cumpere pielcele brumării pentru căciuli, trecând podul peste Nistru, care se refăcea în 1806⁵⁾. De altfel Nistrul se trecea

1) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 230, no. 163 și 164.

2) Ibid. *Socotile lui Const. Mavrocordat din anii 1740—1743*, p. 297, no. 613; p. 304, no. 644; p. 356, no. 1069—in anul 1742—; p. 367 no. 1168.

3) Ibid. *Studii și Documente* V, p. 252, no. 379. În 1740

4) Ibid. VI, p. 379, no. 1282.

5) Id. *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București 1900, pp. 85 și 138.

„pe podul dela Soroca și pe la Bender—Tighina“¹⁾. În 1751 se citează și podul care trecea dela Unețcani la Dubăsari, pod „vechi“ a medelnicerului Vasile Macri²⁾. Mai era apoi, „vadul lui Vodă“ pe Nistru spre Orhei³⁾, pe unde venea, din spre Lăpușna, „șleahul cel mare“⁴⁾. Mereu se pomenește „vama dela Movilău“, care era a Domnului dela Iași⁵⁾.

Podurile de peste Nistru erau ale boerilor moldoveni, care aveau moșii, dincoace și dincolo de această apă. „Vadul Movilăului, era administrat și păzit de căpitanul de Soroca; aici era și podul și „luntrea ce umblă peste apă“⁶⁾. Vadul dela Jora avea, la fel, păzitori moldoveni, citați ca „slujitori dela vad dela Jora“⁷⁾. De asemenea și podul dela Silibria era moldovenesc⁸⁾.

Morile plutitoare „pe tumbaze“⁹⁾ aparțineau Moldovei iar Domnul strâangea „dajdea“ acestor mori, aflate pe apa Nistrului, la fel ca dela cele de pe Prut sau Siret¹⁰⁾, indiferent dacă moara era „boerească, ori mănăstirească, ori turcească“¹¹⁾.

În 1741 Vel—Căpitanul de Soroca cerceta pe „Jidovii dela Movilău“ pentru camătă¹²⁾. Tot el reclama pe niște Turci dela Movilău „care fac răutăți“¹³⁾. La fel Capuchehaia de Hotin se plânghea Domnului „pentru zarbaoa ci-au făcut Turcii la Movilău, la iarmarocul dela Sfeti Arhanghel“. Ciaușii au pus pe vinovații turci în fiare¹⁴⁾. În 1742 Const. Mavrocordat reînnoia hrisovul pentru iarmarocul dela Movilău¹⁵⁾, care se ținea cu regularitate¹⁶⁾. Aici se aducea și vin tocmai dela Roman¹⁷⁾.

1) N. Iorga, *Studii și Documente* IX, p. 165 nota 2.

2) L. T. Boga, *Documente Basarabene*, vol. III, p. 12.

3) N. Iorga *Studii și Documente*, VII, p. 340, no. 16.

4) *Ibid.* VI, p. 375 no. 1237.

5) În 1743. *Ibid.* p. 409 no. 1563.

6) *Ibid.* p. 271 no. 484.

7) *Ibid.* VI, p. 338, no. 922.

8) *Ibid.* p. 271, no. 482.

9) Dubase.

10) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 221, No 95. „Câte se vor afla în apa Prutului, i a Siretelui, i a Nistrului...“

11) *Ibid.* VI, p. 221, no. 83.

12) *Ibid.* p. 244, no. 298.

13) *Ibid.* p. 298, no. 618.

14) *Ibid.* p. 298, no. 569.

15) *Ibid.* p. 211, no. 16.

16) *Ibid.* p. 304, no. 644 și altele.

17) *Ibid.* p. 247, no. 333.

Locuitorii din Movilău organizau „târg mare“ și în satul cantacuzinesc Budele, dincoace de Nistru „în care se face iarmarocul Movilăului pă obiceiu“¹⁾. Și altfel se pomenește de „satul Budele, ce iaste pă apa Nistrului în dreptul Movilăului, unde se fac iarmalocile“²⁾. După câtva timp chiar acestui sat i s'a spus și „satul Movilău ot Soroca“³⁾.

Căpitanul de Soroca își avea „namesnicul“ său la Movilău⁴⁾ iar *dela Iași se strigau „mereu iarmaroacele Movilăului“*, în semn de reclamă⁵⁾.

Alte târguri peste Nistru mai erau Rașcov, Vasilcău în legătură cu Soroca, pe unde trecea și drumul de poștă, care se întrepta tocmai spre Nijni-Novgorod și Petersburg⁶⁾. Moldovenii duceau chirie trecând Nistrul pe la Vasilcău și mergeau tocmai „la Nijna“⁷⁾. Mai erau apoi „Silibriia“, Iampol, Dubăsari⁸⁾. La Dubăsari trăiau numeroși Români și în 1740 era acolo „un polcovnic domnesc“⁹⁾. Încă din sec. XVII *hatmanul de Dubăsari, care era sub autoritatea Domnului Moldovei*, era obligat să plătească 8000 de lei anual hanului din Bugeac¹⁰⁾. De altfel două, din cele patru triburi de Tătari, locuiau în Basarabia; tribul Iedisan ocupa ambele maluri ale Nistrului: regiunea de lângă Bender și ținutul Oceacovului. Al doilea era tribul Bugeacului din sudestul Moldovei¹¹⁾.

În 1742 un mare „căpitan de Soroca“ avea autoritate și peste Nistru¹²⁾. El avea în seama sa podul dela „vadul Movi-

1) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 271, no. 483 și pp. 355—6, no. 1069.

2) *Ibid.* p. 222, no. 103.

3) N. Iorga *Documentele Callimachi* I, p. 482. II, pp. 95, 250—1.

4) Id. *Studii și Documente*, VI p. 408 no. 1557.

5) *Ibid.* p. 356, no. 1069.

6) *Ibid.* p. 223, no. 113; p. 347, no. 998.

7) *Ibid.* p. 223, no. 113.

8) *Ibid.* p. 271, no. 484.

9) *Ibid.* p. 377, no. 1258.

10) Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, vol. II, Paris 1787, pp. 240—243.

11) *Ibid.* p. 322. François de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, 5 vol. Maestricht 1785, vol. II, pp. 36—40. G. de Castelnau, *Essai sur l'histoire ancienne et moderne de la Nouvelle Russie*, 3 vol. Paris 1827, vol. I, pp. 337—338.

12) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 213, no. 34.

lăului“¹⁾. La Soroca era și „un pârcălab“²⁾ care făcea diverse servicii, ca, de pildă, procura cai pentru un „Ioani Postelnic“, care mergea tocmai „la Chiov“³⁾ și mai departe la Petersburg⁴⁾.

Alți dregători domnești mai erau căpitani delă vadul Rașcovului și cel dela Nimereuca⁵⁾. Și *la Sălibria păzeau străjeri moldoveni*. Un fugar din Moldova în „țara leșască“ fu prins de „străjerii delă Sălibrie și l-au dus la namesnicul delă Movilău“, care l-a ținut la dânsul 27 de zile⁶⁾.

Const. Mavrocordat, când domnea în Moldova la 1741, fu obligat să trimîtă pentru lucrările de întărire a cetăței Vozia, salahori cu un logofăt și oameni de incredere, plătiți de dânsul⁷⁾. El mai trimise și cherestea cu carele⁸⁾. În 1742 se dădea o hotărire pentru „un jidov dela Rașcov“⁹⁾.

Negustorii din orașele Moldovei circulau în voie și mergeau la iarmaroacele, care se țineau în târgurile de dincolo de Nistru. Comerț cu Moscova se făcea încă din vremea lui Petru Rareș, când negustorii trimiși de Sultan cumpărau blănuri și „os de pește“ din Rusia. În sec. XVII vinurile de Odobești erau căutate în Rusia, fiind duse de negustori speciali. Astă în deosebi pe vremea lui Bogdan Hmielnicki, Cazacii fiind doritori de orice fel de băutură, dar mai ales de vin bun.

Negustorii români străbăteau drumurile de dincolo de Nistru și Bug până departe în părțile Rusiei, făcând negoț de *Cazaci*. Aceștia erau numiți aşa pentrucă treceau întăi pe la Cazacii Niprului, aduceau în țară „blăni de mosc“ de la Nijna și duceau „vinațe în Țara Căzăcească“ și „săftiane de Bichir“¹⁰⁾. Astfel Cazaclii duceau și aduceau diferite mărfuri, și vinul dela Odobești, din Țările Române ori din Rusia și dela Cazaci, ajungând spre Nipru și Don până la Șargorod. „Cel mai mare comerț cu vinurile din Țările Române se face în Polonia și în

1) N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. VI, p. 221, no. 95.

2) *Ibid.* p. 221, no. 94 și 95.

3) *Ibid.* p. 221, no. 86.

4) „Petrepurcu“.

5) N. Iorga, *Studii și Documente* XXII, p. 18.

6) *Ibid.* no. 608

7) *Ibid.* vol. VI, p. 284, no. 549; p. 298, no. 617; p. 299, no. 621; p. 300, no. 628; p. 302, no. 635; p. 333, no. 870 etc.

8) *Ibid.* p. 361 no. 1111; p. 383 no. 1305.

9) *Ibid.* p. 243, no. 283.

10) N. Iorga, *Studii și Documente* VII, p. 332–333.

Ucraina și se transportă tocmai la Moscova“, scrie diplomatul Chr. von Struve¹⁾. În 1814 un alt călător străin a putut găsi la moșia unui nobil rus de lângă Moscova felurite vinuri „depuis la bourgogne jusqu'au vin delicieux de la Moldavie“²⁾.

Blănuri de vulpe, albe sau negre, erau foarte căutate în Țările Române³⁾. La „Nejna“ — Nijni-Novgorod — se făcea în acea vreme mare iarmaroc. În 1780 Ienachi Iamandi — Alevra — era dus de cinci ani la „Nejna“⁴⁾. Numele de Cazacliu, de altfel, îl poartă și azi unii Moldoveni.

Cazaclii au zidit o biserică a lor la Odobești, pe la 1770, care există și astăzi și pe care a văzut-o și călătorul Chr. von Struve în 1793⁵⁾. Doi Români din Odobești au servit în corpul de Streliți a lui Petru cel Mare⁶⁾.

Domnii Moldovei, deși sub suzeranitatea Turciei, și-au păstrat drepturile lor asupra ținuturilor răsăritene, încă din vechime, de după 1400, cum spune și *Const. Madrocordat* într-o scrisoare de mustrare adresată căpitanului din Soroca, după 1740: „Măcar că sănt apele gospod — adică ale Domnului —, iar malul este moșnenescu — deci al proprietarului — și căte poduri vor mai fi pe prundurile Nistrului, pe apă, de iasta parte, dela hotarul Hotinului, până la al Horheaiului, tot în seama ta să fie; însă cei cu moșiiile fără parte, nu vor fi“. Ceiace arată că și în hotarul Nistrului către Polonia, tot Domnii Moldovei erau stăpâni⁷⁾.

În condica de socoteli a lui Grigore-Vodă Callimachi se identifică stăpânirea Domnilor Moldovei peste Nistru. Astfel în 1763 Domnul face scăderi de biruri „pentru satul Movilău ot Soroca“⁸⁾, tot atunci era îndatorat să plătească „lefile Turcilor... beșleagăi i beșliilor de Movilău“⁹⁾. Iar în 1764 face scăderi lui Ioniță zăt Căldăruși ot Muilău“¹⁰⁾.

1) Chr. von Struve, *Voyage en Krimée* etc. Paris 1802, p. 267.

2) Revista Istorică XXI, nr. 1–3, p. 85.

3) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, pp. 246–247. Uricarul II, p. 154.

N. Iorga, *Istoria Comerțului* II, p. 67. Id. *Istoria Românilor prin Călători*, vol. I, ed. II, pp. 310–311.

4) *Ibid.* VII, pp. 332–333. Arhiva Românească II, p. 257 și urm.

5) Struve, *Voyage en Krimée*, etc. p. 294.

6) N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători* I, p. 311. II, p. 241.

7) Id. *Studii și Documente*, VI, p. 271, no. 484. Id. *Les Roumains au-delà du Dniestr*, p. 29.

8) Id. *Documentele Callimachi* II, p. 95.

9) *Ibid.* p. 131.

10) *Ibid.* p. 98.

Nistrul era deci moldovenesc cu element românesc și cu stăpânire domnească pe ambele lui maluri, afară de regiunea de sus a Podoliei, care trecu, după 1793, în stăpânirea Rusiei.

Vel-vornicul *Iordache Cantacuzino* căpătase dela Costinești moșia cu satul „Budele, pre care se face iarmarocul Movilăului... și cu venitul podului și a luntrilor ce umblă preste apă“; podul fiind în seama căpitanului de Soroca, acesta era obligat să dea stăpânilor venitul ce li se cuvenea¹⁾). Era vorba de „Budele dela Soroca, în Movilă“²⁾). Venitul podului dela Silibria îl lua tot Iordache Cantacuzino, precum și a altor poduri, câte „vor mai fi pe prundurile Nistrului pe apă, de iesta parte, dela hotarul Hotinului până la al Horheiului“ și care erau tot în seama căpitanului de Soroca³⁾.

In Speia, Dubăsari, Crăuleni, Jora, Rezina și Bățeni erau „ostași de hotar“ ai Domnului Moldovei⁴⁾.

In sec. XVIII apar și Evreii, în număr mai mare, în Transnistria, amestecați mai ales în viața economică, cu legături pe ambele maluri al Nistrului. Astfel un evreu ținea „în orândă... podul leșesc umblătoriu... dela vadul Iarovei“, care aparținea unui boer român⁵⁾). Prin 1742, Evreii treceau dela Rașcov și Movilă și din „târgurile polone“ dincolo de Nistru, așezându-se la „marginea țării“ pe moșiile boerești precum și în sate și târguri⁶⁾) Profitând de situația lor, Evreii ademeneau pe Moldoveni și-i treceau dincolo de Nistru, ceeace-l face pe căpitanul de Soroca să scrie Domnului în 1742 că „boiarii, carei au moșii la margine, au vândut toate vadurile Jidovilor, încă și alții, carei au căte un petec de moșia pe malul Nistrului, caută și aceia să puie orândari pe la vaduri și au făcut luntre de imblă în vad, pentru brudină, și fac ce li-i voie Jidovii pe la vaduri, de să petrec oameni fel de fel piste Nistru. Pentru care să roagă să să scrie carte Mării Tale, la cei cu moșiile, să nu fie margine în sama Jidovilor; că, de nu să va rădica aceasta, el nu poate da sama de margine⁷⁾“.

1) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 271, nr. 482; p. 282, nr. 539.

2) *Ibid.* IX, p. 80 no. 144.

3) *Ibid.* VI, p. 271, nr. 484. Id. *Basarabia noastră*, p. 103.

4) Id. *Basarabia noastră*, p. 120.

5) Id. *Studii și Documente* VI, p. 220 nr. 76.

6) *Ibid.* pp. 236, nr. 231; 244 nr. 298; 246 nr. 319.

7) *Ibid.* p. 302, nr. 635.

ALTE COLONIZARI ALE ROMÂNIOR DINCOLO DE NISTRU
ÎN CURSUL SEC. XVIII.

După 1750 alți Români emigrează și se aşează în preajma orașelor Krivoe, Tsibulev, Krilov pe dreapta Niprului, la nordul Mării Negre, precum și în apropierea Bugului la Vradiovna, Cantacuzinovca sau mai departe în regiunea Ecaterinoslav¹⁾, Nicolaev, lângă Kiev și tocmai la Orenburg pe fluviul Ural, amestecându-se cu Cazacii din partea locului. Multimea lor făcu să se organizeze regimete întregi de Români în serviciul imperiului țarist; prin organizarea militară a regiunei dintre Bug și Nistru, mulți Români ajung în posturi de comandă. Aceștia căutau să-și întărească unitățile lor prin recrutări făcute în dreapta Bugului și chiar a Nistrului atrăgând numeroși Moldoveni, Munteni ba și Ardeleni²⁾. Astfel între 1753–1765 colonelul *Vasile Lupu-Zoeirov* a ademenit 1880 de Moldoveni du căndu-i dincolo de Bug și așezându-i în slobozii, cum au fost satele Novo-Crasnoe, Ștefanovca, Socola Nouă-Voznesensc, Beaciul, Gârlov, ș.a. Bărbații fură organizați militarește, în companii numite *rote*, gata de luptă împotriva Tătarilor și Turcilor³⁾.

Emigrarea Românilor luând proporții, în 1756 *Const. Mihail Cehan-Racoviță*, domnul Moldovei, orândui o anchetă spre a afla cauzele acestui exod. În hrisovul dat atunci, el constată că „în țara aceasta sănt prin multe locuri lipsă de oameni și siliști pustii de multă vreme... unele nici stăpânii moșiei cine este nu se știe...“. De ce pleacă „să putem afla adevărul... din ce pricină s'au dus de aici din pământul Moldovei, în țări străine, într'alte țări, și lângă altele ce au arătat, tot temeiul străcăiunie lor, l-au arătat că este din pricina vremelniciei nestări, adică neștiind și nefiind hotărît ce să deie bir pre an“. De aceia Domnul porunci pentru cei ce se reintorceau o scutire de impozite pe șase luni, „să aibă odihnă nesupărindu-se oricât de puțin șasă luni și după aceia să între la așezare fiscală, adică ce anume să plătească biruri pe an“⁴⁾.

Incercările Domnitorului *Const. Cehan Racoviță* n'au putut stăvili emigrările Românilor; unii treceau de bună voie „la

1) Azi Dniepropetrovsc.

2) N. P. Smochină, *Români de peste Nistru*, p. 6.

3) Dr. P. Cramariuc, *Români de peste Bug*, București, 1942, p. II.

4) Uricarul I, pp. 193–197.

Moscali”, alții erau duși în robie de armatele rusești ¹⁾). Numărul lor a fost mereu sporit prin recrutările și ademenirile făcute de unii Români aflați în serviciul Rusiei. Ecaterina II în deosebi acorda privilegii acestor coloniști cu scutiri de armată și de dări pentru 30 de ani, celor ce se stabileau dincolo de Bug. Deasemenea îngădui ca slujba bisericăescă să se facă în limba română. Mocanii ardeleni s-au așezat tocmai pe cursul fluviului Volga la Zarizin ²⁾ și Zomnovinkie, precum și în Caucaz și Crimeia cu centrul la Rostov, la gura Donului și la Simferopol, Eupatoria și în alte orașe din această regiune.

Colonelul *Hornvath* și maiorul *Filipovici* au făcut în sec. XVIII recrutări printre Români, ademenindu-i și organizând cu ei un corp de armată cu steagul lor național. Aceștia au fost colonizați apoi în provincia Novomirgorod și spre Olviopol, unde se mai găseau numeroși Români ³⁾.

In 1765 Rușii, care se găseau în regiunea *Balta*, în frunte cu colonelul Weissmann, comandantul trupelor rusești auxiliare aflate în Polonia, la frontieră „pe fluviul Nistru”, trecură pe teritoriul turcesc și arseră Dubăsarii ⁴⁾. Târgul *Dubăsari* se întemeiaște la gura Răutului, unde Nistrul se trecea pe un pod de „dubase” ⁵⁾; era proprietatea lui Grigore Miclescu dela care-l primi Cost. Jora pe la anul 1650. In fruntea târgului era un polcovnic român sub autoritatea Domnului Moldovei ⁶⁾. In 1764 era un hatman armean sau grec, care conducea târgul, locitorii fiind Moldoveni și Armeni ⁷⁾. Aici se făcea, mai ales, negoț cu sare și tutun ⁸⁾. In 1782 comisul „Costandin”, sărdar de Orheiul, judeca o pricină privitoare la moșia Chirca de pe cursul Bâcului, în care era vorba de un Toader Capris din satul Dubăsarii-vechi „ot ținutul Orheiului” ⁹⁾.

In tot acest timp au continuat legăturile Moldovei cu re-

1) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 383.

2) Actualul Stalingrad.

3) N. P. Smochină, *I Romeni fra il Dniester ed il Bug*, în Moldova Nouă, an. VI, nr. 1–3, p. 37. *Colecția legilor imperiului rus*, no. 8285 1740, vol. XI, pp. 290–291.

4) N. Iorga, *Documentele Callimachi* II, p. 364 no. 329.

5) Dubasele erau niște luntri.

6) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, p. 377 no. 1258.

7) Id. *Documente și cercetări*, p. 39.

8) Peyssonel, *Traité sur le commerce*, p. 102.

9) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise* VI–2, p. 82.

Fragment din *Nouvelle Carte de la Mer Noire et du Canal de Constantinople*, tres exacte, mise au jour par N. Visscher, avec privilege—1680. Posesiunile turcești se întind în Transnistria și peste Bug în valea Ingulețului. Ucraina este departe în regiunea Nipru mijlociu spre Pereiaslav și Poltava.

Numeroase regiuni notate. „Campi deserti“.

giunea de peste Nistru. La 1760 ca și la 1769¹⁾ se țineau la Movilău iarmaroacele obișnuite cu participarea negustorilor români. Din Moldova se duceau în Transnistria și Crimeia : cofe, ciuturi, ulcioare mici pentru ținut apă și rachiū²⁾, piei de samur, de vulpe etc.³⁾; iar negustorii din Crimeia aduceau pelencele de astrahan la târgul din Movilău, căutate mult de Moldoveni și de Munteni, mai ales cele brumării⁴⁾.

Colonelul Filipovici apare din nou, pe la 1765, folosindu-se de agenții Cucă, Telebuță și Mihai Constantinov din Iași, ca să recruteze coloniști din rândurile Românilor, pe care-i aşază tot spre Nipru, pe lângă orașul Kiev⁵⁾. Tot în acea vreme, la 1763, Domnul Moldovei îngrijea să se plătească lefile Turcilor dela Soroca, Movilău, Cernăuți...⁶⁾). Rușii au ars în 1768 târgul Balta, urmărind pe niște ostași fugari din localitatea Bar ; ei au încălcat atunci hotarul „turcesc”.

Numărul satelor românești fu considerabil sporit și ele și-au păstrat până azi specificul lor național. Tot atunci Româniai au întemeiat centrul Lisaveta, cunoscut ca târg cu numele de „târgul Lisavetei”, a cărui denumire a devenit *Elisavetgrad*.

In fața ofensiviei pornită de Rusia, încă sub Petru cel Mare, desigur că Moldova n'avea forța de rezistență necesară iar puterea Turcilor era mereu în declin. Imperiul țarist era pe atunci, încă în regiunea Niprului, departe deci de Moldova.

In cursul răsboiului din 1768-1774 trupele rusești ocupă Tările Române și Olatul Oceacovului; aici își stabilesc centre administrative la Elisavetgrad și Tighina. Aprovizionarea armatei din Transnistria se făcea atunci din „satele care înainte au fost populate de Tătari și Valahí... așezate pe lângă Dubăsari, Bender și Căușani”. Rușii luară măsuri ca să fie readuși la căminurile lor „Moldovenii și Valahit”, refugiați din cauza stării de război⁷⁾. Căci lumea fugea singură prin 1770 și 1774, chiar și din Moldova, de teama războiului⁸⁾.

1) N. Iorga, *Documentele Callimachi* II, p. 250.

2) Peyssonel, *Traité sur le commerce*, p. 113.

3) *Ibid.* p. 199.

4) *Ibid.* p. 138.

5) I. Nistor, *România Transnistrieni*, pp. 510-511.

6) N. Iorga, *Documentele Callimachi* II, p. 131.

7) L. T. Boga, *o. c.* p. 36. Date în dosarele armatei de ocupație din arhivele rusești.

8) Al. Ciorănescu *o. c.* p. 277, no. DC.

Unii Români mai păstrau credința că Rușii îi vor putea scăpa de sub dominația turcească; de aceia în 1796 se alcătuia o delegație ad-hoc de Moldoveni și Munteni, din care făceau parte mitropolitul Grigore din București, episcopul Inochentie dela Huși, Vartolomeu Măzăreanul, starețul mănăstirei Solca, Benedict al mănăstirei Moldovița, marele logofăt Nec. Brâncoveanu, spătarul Mihail Cantacuzino, vistierul Ioan Cantacuzino și alții. Această delegație merse la Petersburg cu cererile boerimei și clerului, ca să obțină „protecția Rosiei”¹⁾, și spre a mulțumi Ecaterinei II că izbăvise Țările Române de stăpânirea Turcilor²⁾. În drum spre capitala Rusiei delegații se opriau la moșia lui Matei Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir, nu departe de Moscova³⁾. La întoarcere se încărcăra de numeroase daruri primite din partea împăratului⁴⁾.

In cursul acestui război R. Cantacuzino-Răducanu organiză în 1770 o armată cu Români din Moldova, Muntenia și Transilvania; „un polc de husari români” cu tineri aleși „Români, Moldoveni, Ardeleni”⁵⁾. Un prinț Cantemir lupta și acumua în armata rusească⁶⁾.

PLANURI DE PUSTIIRE A ȚĂRILOR ROMÂNE.

In 1771 se încheea la Constantinopole, între Austria și Turcia o „convenție de subsidii” cu privire la cedarea Olteniei către monarhia habsburgică, stabilirea din nou a granițelor Transilvaniei spre Țara Românească și plata unei sume de bani de către Sultan, în schimbul sprijinului pe care Austria urma să-l dea Turcilor „prin negocieri sau pe calea armelor”, spre a-și redobândi toate provinciile ocupate de Ruși⁷⁾. Deși această convenție n'a fost ratificată, totuși contele Nikita Panin, ministrul Ecaterinei II, îngrijorat că, eventual, ar fi trebuit să pregătească o

1) N. Iorga, *Studii și Documente* VII, p. 266.

2) Id. *Istoria bisericii* II, pp. 145, 164.

3) Id. *Studii și Documente* VII, p. 247 nota 3.

4) L. T. Boga, *o. c.* pp. 23, 28. Din arhiva Ministerului de Justiție din Moscova.

5) N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 188.

6) Id. *Acte și Fragmente* II, pp. 53–54.

7) Hürmüzaki, Supliment III—I, pp. 22–23, no. X. VII, pp. 86–88.
D. A. Sturdza—C. Colescu-Vartic, *Acte și Documente relative la Istoria Renașterei României*, vol. I, București 1900, pp. 59–61. N. Iorga, *Acte și Fragmente* II, p. 55.

nouă armată spre a face față și imperiului habsburgic, proiecta planul diabolic de a strămuta pe toți locuitorii „creștini” ai Moldovei și Munteniei în Rusia, ca să transforme aceste două țări în locuri pustii, spre a le distrunge, astfel, cu totul. Aceasta pentru că grosul trupelor rusești să fie îndreptat, sub comanda lui P. Rumanțov numit și „Dacicul”,¹⁾ împotriva Austriei, iar armata prințului G. Dolgoruki să ocupe o poziție defensivă în Crimeia, aceasta fiind singura acțiune militară ce urma să fie întreprinsă împotriva Turcilor^{2).}

Români ar fi urmat să fie transferați în provinciile neloacute ale Rusiei, cu toate animalele și întreaga lor avere, iar Moldova și Muntenia să fie prădate, arse și pustiate, ca să nu mai poată fi de nici un folos pentru cine le-ar ocupa. Sau eventual să fie aduși Tătari în locul populației române, care ar fi fost dusă în Crimeia^{3).} Și totuși contele Panin nu ezita să declare că împărăteasa Ecaterina II nici odată n'avusese intenția de a păstra pentru ea Țările Române^{4),} ceeace era cu totul fals. Chiar în 1771 era vorba ca Moldova și Muntenia să fie date Poloniei ca compensație pentru eventualele ei pierderi teritoriale, păstrîndu-și însă principii lor naționali^{5).}

În 1772 Austria pretindea și ea Principatele⁶⁾ iar Rușii cereau independența Crimeei, spre a o putea anexa, apoi, mai ușor^{7).} Era tocmai în vremea când avea loc prima împărțire a Poloniei iar Români aveau naivitatea să nădăjduiască, chiar în acele imprejurări, că și-ar putea asigura libertatea lor în „Principatele moldo-române”. Ecaterina II n'ar fi vrut să mai restituie Principatele Române Turciei^{8),} însă la aceasta se opunea Austria⁹⁾ și nici Frederic II nu-i ajuta pe Ruși contra monarhiei habsburgice, deși era aliatul lor^{10).} De altfel regele Prusiei

1) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 181.

2) Id. *Acte și Fragmente* II, pp. 60—63.

3) *Ibid.* pp. 55—60, 61—62 și 69 nota 1. Huiuzaki VII, p. 95.

4) *Ibid.* p. 32, no. 29—31.

5) *Ibid.* pp. 35—36, 40—41.

6) *Ibid.* pp. 64 și 66.

7) Al Ciorănescu *o. c.* p. 294, no. DCXLVIII.

8) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, II, pp. 41—42.

9) *Ibid.* p. 42, nota 1.

10) *Ibid.* p. 58.

se opunea și el la pustiirea Țărilor Române¹⁾, la care și Rusia a renunțat, în cele din urmă, în 1773²⁾.

In Moldova după ocupație se lăsă rânduiala care era și până atunci în această țară, folosindu-se în divan persoane credincioase ca marele vîstiernic Ion Cantacuzino, spătarul Costachi Conachi, spătarul Ion Cantacuzino și alții³⁾.

CONSULII RUȘI ATRAG COLONIȘTI DIN PRINCIPATE SPRE A-I AȘEZA DINCOLO DE NISTRU

După încheierea păcii dela Cuciuc-Cainargi în 1774, numeroși agenți ruși, unii travestiti în haine călugărești, apar în Moldova îndemnând pe Români să plece în *Rusia Nouă*, unde le făgăduiau că se vor simți foarte bine. Colonizările se făceau prin „Epitropia Străinilor”, o organizație oficială. Coloniștii erau așezati în deosebi în regiunea dela sud de Voznesensc. Consulii imperiali, stabiliți în acea vreme în Țăriile Române, îndrumau toată propaganda agenților ruși printre Români din Moldova, Muntenia și Transilvania, pretextând că adună prizonierii și dezertorii ruși, împrăștiați în aceste țări și care voiau să se reîntoarcă în Rusia. *Maiorul Salonski*, venit în Moldova că vice-consul pe la 1784, ajutat de o gardă de dezertori, aduna și expedia zilnic „Russi rimasti nelle Moldavia l'anno 1774..“. El organiza grupe de 80-100 de oameni, le da hrana și-i îmbrăcă „din cap până în picioare“⁴⁾ cu haine rusești, ca să aibă înfățișarea unor adevarăți Ruși, apoi îi trecea chiar pe străzile orașului Iași, întonând cântece rusești. Unora le spunea că se vor mai putea reîntoarce, din Rusia, la casele lor. Alții erau căsătoriți cu Moldovence⁵⁾, care încercăram, fără rezultat, să-și opreasă pe soții lor de a trece dincolo de Nistru.

Ispravnicii ținuturilor căuta să impiedice aceste ademeniri și-i opreau pe cei ce veneau să se adune la Iași, de unde urmau să fie transportați în Rusia⁶⁾. Însuși domnitorul *Alex. Const. Mavrocordat* se opunea și el la predarea acestor „dezertor

1) N. Iorga, *Acte și Fragmente II*, p. 70.

2) *Ibid.* p. 71.

3) L. T. Boga, *I. c.* pp. 12—13.

4) Da capo a piedi...

5) Con Donne Moldavi...

6) Hurmuzaki-Nistor, *Documente*, XIX—I pp. 169—170; nc. CLIII.

ruși“¹⁾. Divanul Moldovei împreună cu Domnul se opuneau, în deosebi, la restituirea „dezertorilor“ transilvăneni, căsătoriți cu Moldovence și pretenși să fie repatriați de guvernul austriac²⁾.

Consulul rus interveni spre a înlătura dificultățile ce întâmpina; Alex. Const. Mavrocordat fu chiar înlocuit în 1785 cu Alex. Mavrocordat-Firaris-Fugarul—căruiia ii urmă Alex. Ipsilante, aceștia nu mai făcură nici o greutate acțiunei consulului rus³⁾.

Tot în acea vreme, după 1775, și guvernul austriac reclama 96.000 de „supuși“ să-i fie repatriați din Moldova, în care scop trimise pe căpitanul *Joseph Bedeus von Scharberg* în Moldova cu o gardă de 10 ostași spre a cerceta în sate și orașe pe refugiați⁴⁾. Multă trecuând, atunci, în Galitia și dincolo de Nistru.

Consulii ruși activau stăruitor pentru emigrarea Românilor din Moldova și Valahia, în Rusia⁵⁾, îndemnând „numeroși supuși să emigreze“⁶⁾, depopulând în felul acesta Țările Române.

In 1776 Marele ban *Mihail Matei Cantacuzino* din Muntenia, autorul Genealogiei Cantacuzinilor, considerat ca „omul Rușilor“⁷⁾, trecu în Rusia. Acesta era un om învățat, știa grecește, latinește, franțuzește, turcește și rusește. El făcuse parte din administrația Munteniei după ocuparea ei de către Ruși în 1769 și mai ales în 1773. Mihail Cantacuzino era în comisia pentru conducerea țării⁸⁾, iar gineralele său, *Manolache Vălătze* servea la departamentul „perceperilor fiscale⁹⁾“.

In 1769 la intrarea în București, armata rusă fu întâmpinată chiar de principalele Mihail Cantacuzino¹⁰⁾. Trecut în Rusia el fu numit Consilier de Stat cu rangul de general-maior și

1) Hurmuzaki-Nistor, *Documente*, XIX—I, p. 215, no. CXC; p. 224 și urm. no. CXCVI.

2) *Ibid.* p. 192, no. CLXXII.

3) *Ibid.* p. 241. no. CCXV.

4) Hurmuzaki VII, pp. 438—9, 449—450. N. Iorga, *Acte și Fragmente* II, pp. 189—190. I. Nistor, *Români și Rutenii*, p. 99 și urm. Id. *Emigrările de peste munți*, p. 42.

5) N. Iorga, *Acte și Fragmente* II, p. 218.

6) *Ibid.* p. 221.

7) Id. *Știri despre veacul XVIII în Țările Române*, A. A. R. București 1910, p. 24.

8) L. T. Boga, *A doua ocupație rusească în Țările Române*, Chișinău, 1930, pp. 43, 46.

9) *Ibid.* pp. 43 și 47.

10) *Ibid.* p. 8.

primi în „gubernia Moghilovului“ șapte sate „cu toată cuprinderea lor“, cu moșii de 10.730 desetine și 2000 de suflete, apoi curți, cătune, case, grădini și țarini, câmpii, livezi, fânețe, păduri, eleșteie cu toți oamenii, chiar cu cei fugiți, date prin hrisoavele Ecaterinei II, ca să le fie pe veci, cu drept de moștenire¹). În 1787 a scris Genealogia Cantacuzinilor.

Mihail Matei Cantacuzino luă cu dânsul pe ginerele său Manolache Vatatză cu întreaga lui familie și pe nepoții săi *Ion și Nicolae Cantacuzino și Răducanu*²), care s-au reîntors mai pe urmă în țară³). Manole Vatatză primi gradul de polcovnic și servi sub ordinele Împărătesei Ecaterina II. Un frate a lui Mihail Cantacuzino, Radu, a comandat un regiment de „Valahi“ în războiul din 1768-1774; iar alt frate, Pârvu Cantacuzino, a fost ucis la Comana, în cursul acestui războiu (1769).

Acești presuși „dezertori“ erau cu toții Români, adenmiți să emigreze și care erau transportați spre Cherson⁴). În 1787 Maiorul Salonski adună „dezertori de toate neamurile din lume... și chiar Moldoveni“ și zilnic îi pornea spre Rusia⁵). El încerca să recruteze astfel de coloniști și în Bucovina, ceeace provoca un conflict diplomatic cu guvernul austriac. Kaunitz opri orice predare de „dezertori ruși“ din Bucovina, aceștia erau atunci cetățeni ai monarhiei habzburgice „da dieci anni“ și el n'avea nici o convenție cu Rusia în privința repatrierii dezertorilor sau prizonierilor⁶). Astfel Kaunitz scriind în 1784 lui Raicevici, consulul austriac la București, protesta și nu voia să mai îngăduie încercările consulului rus dela Iași de a lua „prizonieri“ din Bucovina, „nel cordone nostro“⁷).

Emigrarea organizată a „dezertorilor“ din Țările Române a continuat ca o bună afacere, aceștia erau recruatați și din Muntenia și Transilvania, nu numai din Moldova și Bucovina, fiind îndreptați și spre Taurida. Asta explică și unele deosebiri

1) N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 195 și 201-206.

2) *Ibid.* p. 197. Arhiva Genealogică an. I no. 7-8, pp. 98-99.

3) *Ibid.* p. 198. N. Iorga, *Histoire des relations russe-roumaines*, pp. 189-190.

4) Hurmuzaki - Nistor, *Documente XIX-I*, pp. 274-275 no. CCLI.

5) *Ibid.* p. 302, no. CCLXVIII.

6) Alcun cartello noi non abbiamo coi Russi per la reciproca restituzione.

7) Hurmuzaki-Nistor, *l. c.* pp. 191-192, no. CLXXII.

dialectale între Români din nordul Transnistriei și cei din-spre sud¹⁾.

In August 1787 Majorul Salonskî fu nevoit să-și intrerupă activitatea pentru că fu invitat de Turci să părăsească Moldova cât mai grabnic, în preajma noului războiu, care isbuinți atunci între cele două imperii²⁾.

Mocanii din Transilvania, care-și căutau pășuni pentru turmele lor, plecați din Țara Bârsei—Bârsanii—ori din spre Sibiu și Răsinari și-au organizat cooperative, dintre care cea dela Rostov ajunse să aibă, înainte de 1917, peste 200.000 de oi, cu case, ogoare, grădini și alte acarete. Dar bolșevicii le-au confiscat toată averea, mai ales după 1930. Altă cooperativă aveau oerii din Simferopol și Mariupol, numită „*Tigăia*“ cu Mocani, care poartă nume ca Groza Ion, Chicea Neculai, Preda Ion, Iuga Andrei, Nan Ștefan, Anca Ion, Crăciun D-tru, Lemnaș Dumitru și altele tot așa de românești. Dar și această cooperativă a fost depozitată de toată averea ei care, în principal, consta din mii de oi, sub pretext că n'au predat Statului sovietic cantitatea obligatorie de produse. Mulți oeri au fost închiși sau deportați, pierzându-și viața în chinuri și suferințe. Valoarea averei lor pierdute ar depăși suma de un miliard lei.

Acești oeri din Transilvania—*Mocani* sau *Mărgineni*—de prin părțile Sibiului, din Răsinari, Săliște, Tilișca Sibiel, Poiana, Rod, ori *Bârsani* din Țara Bârsei, au circulat pe drumurile care amintesc prezența lor în aceste părți ca *sleahul bacilor*, care dela Dubăsari trecea pela Doroțca și mergea mai departe spre răsărit; *drumul baciu lui* din valea Iagorlăcului ajungea tocmai la Băcioaia, în Crimeia.

Dar abia *prin pacea dela Cuciuc-Cainargi din 1774 Rușii sub Ecaterina II ajung cu hotarul lor până la Bug*, cuprinzând astfel o parte însemnată din Ucraina hanului sau, cum i se mai spunea, Olatul Oceacovului. Prin art. XVI aliniatul 5 din acest tratat se încuviința „familiilor care vor dori să părăsească patria lor pentru a așeza aiurea, liberă ieșire cu toate averile lor... fixându-li-se termen de un an pentru această emigrare liberă

1) Hurmuzaki-Nistor, *Doc. XIX*—I, pp. 274—5, no. CCLI. M. V. Sergievski, *o. c.* p. 68. I. Nistor, *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, p. 15.

2) *Ibid.* p. 311, no. CCLXXIV; p. 378 no. CCCVI.

din țara lor... începând din ziua ratificării tratatului¹⁾). Intr’-adevăr după 1774 alți emisari recrutau emigranți din Țările Române ai căror locuitori erau apăsați de dări destul de grele. Consulii din București și Iași continuau să fie agenți de recrutare; ei făceau mari făgădueli celor care voiau să părăsească țara. Consulul Raicevich, care aduna coloniști pentru Austria, se certa, în această privință, cu agenții ruși, pe care-i de-nunța atât Domnitorului cât și guvernului austriac.

Această acțiune de emigrare era întreprinsă deși Bucovina ca și Moldova, după rapoartele consulare ale timpului, erau țări depopulate, în deosebi după războiul din 1768-1774²⁾.

In 1770 Simion Hasnaș din Soroca trecu Nistrul și un nepot a lui este pomenit, după aceia, la Movilău³⁾.

In 1772 țărani ruși sectanți, în număr de 2121 suflete, emigrară din Moldova în regiunea Elisavetgrad, unde se stabiliră⁴⁾.

In 1783 era vorba ca „Moldova și Valahia reunite și declarate independente să fie atribuite lui Potemkin”, împăratăesa Ecaterina II urmând să ia restul Turciei europene, dela sudul Dunării și Crimeia⁵⁾.

Dar pe lângă Ruși, care atrăgeau populația din Moldova să se strâmte dincolo de Bug, Austriacii, prin consulul lor Raicevich, pretindeau că numeroși supuși de-ai lor se stabili-seră în Moldova și Valahia, și îndeosebi în 1767 numai din Transilvania s’ar fi refugiat 24 de mii de familii. De aceia în 1785 Austria reclamă dela Poartă să i se restituie 8.000 de familii din Moldova și 16.000 din Muntenia, în total 96.000 de suflete, socotind câte 4 persoane de fiecare familie.

Austria trimese deja în Moldova pe căpitanul Bedeus von Scharberg cu o gardă ca să cerceteze toate orașele și satele spre a găsi pe „dezertorii” din „provinciile austriace”. Acesta era numai un pretext ca să atragă populația din Moldova să se strâmte în Transilvania și Bucovina, făcându-i „mari avan-

1) D. A. Sturdza-C. Colescu-Vartic, *Acte și Documente relative la Istoria Renașterii României*, vol. I, p. 132. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IX ed. III, p. 139.

2) N. Iorga, *Acte și Fragmente* II p. 119.

3) R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chișinău*, A. A. R. București 1910, vol. III, pp. 87-88.

4) L. T. Boga o. c. p. 29.

5) N. Iorga, *Acte și Fragmente* II, p. 165. A. Ubicini, *Provinces d’origine roumaine*, dans L’Univers, II—partie, pp. 106-107.

tagii". Domnul Moldovei, Alex. Const. Mavrocordat s'a opus și acestor operațiuni, însă el a fost înlocuit, chiar în același an, cu Alex. Mavrocordat-Firaris, care era omul Rusiei¹⁾.

In 1785 consulul Raicevich, urmărind repatrierea dezertorilor din Țara Românească,²⁾ se plângea de reaua voință a Domnitorului înălțurat atunci³⁾.

Atitudinea Rușilor era mereu agresivă și schimbătoare. In 1789 ei reveneau la proiectul de a da Moldova Poloniei⁴⁾. In 1790 pretindeau hotar la Nistru cu posesia Cetății-Albe. Pentru Principatele Române cereau să fie independente cu Potemkin ca suveran,⁵⁾ sau cu ducele Constantin sub tutela lui Potemkin⁶⁾. Această independentă însemna, însă, tot o vasalitate⁷⁾.

De altfel *Grigore Al. Potemkin* primi în 1783 administrația Crimeii, anexată atunci, și a țărilor înconjurătoare, care alcătuiră o gubernie sub numele vechi de *Taurida*; el mai era, tot odată, guvernatorul Azovului și a regiunii Astrahan. Potemkin voia să devină suveran independent în Țările Române⁸⁾, de aceia își cumpără moșii la hotarul lor⁹⁾. La aceasta era mereu gândul său¹⁰⁾.

Incepând de atunci Rusia meridională fu colonizată intens; în deosebi Rusia Nouă, care fu înzestrată cu orașe noi ca Nicolaev, Cherson, Ecaterinoslav, Sevastopol. Cea mai mare parte din populația tătară fu strămutată atunci în alte părți. Terenurile înțelenite au fost desfundate și în aceeași vreme încep să vină și coloniști germani în aceste regiuni, unde continuau să fie atrași și Români.

Populația ajunse în anul 1790 la 500.000 de oameni, într-o regiune care fusese aproape pustie¹¹⁾.

1) N. Iorga, *Acte și Fragmente* II p. 189-190.

2) Hurmuzaki, vol. VII pp. 438-9, no. CCLXXVI.

3) *Ibid.* p. 440, no. CCLXXVIII.

4) N. Iorga *Acte și Fragmente* II, p. 273.

5) *Ibid.* II, p. 296.

6) *Ibid.* p. 297. A. Ubicini, *o. c.* pp. 106-107.

7) *Ibid.* pp. 292-293.

8) *Ibid.* p. 166.

9) *Ibid.* pp. 167-169.

10) *Ibid.* pp. 290-291.

11) Robert Michel, *Potemkin, 1736-1791*, Paris 1936, p. 148.

CAP. X.

TRANSNISTRIA SUB STĂPÂNIREA RUSIEI

In 1792 Rusia se întinde, prin pacea dela Iași, până la Nistru, ocupând, fără nici un drept, Olatul Oceacovului, între Bug și Nistru, sau Moldova cum ii spunea populația locală. Planurile ofensive și imperialiste ale Rușilor se precizau tot mai mult și în calea lor nu mai întâlneau piedici de netrecut, în rezistență turcă. Și în tratatul dela Iași se prevăzuse, ca și în cel dela Cuciuc-Cainargi, libertatea pentru locuitorii Principatelor de a se strămuta în Rusia, în termen de 14 luni din ziua ratificării tratatului, putându-și lua sau vinde toate bunurile lor¹⁾. Astfel un nou val de Moldoveni trecu și de data asta Nistrul.

Transnistria sau noua „oblaze a Oceacovului“ se bucură de o atenție specială din partea Ecaterinei II. Coloniști și boeri moldoveni fură dăruiți cu „pământ și moșii“ și orașe nouă luară ființă, ca *Odesa, Tiraspol, Ovidiopol*.

„Războiul dintre Turcia și Rusia s'a terminat la 1791 cu pacea dela Iași, se scrie în Moldova Sovietică, prin care s'a anexat la Rusia oblastea Oceacovului, în care intra parte din teritoriul actualei Moldove, județele Ananiev și Tiraspol, râul Nistru devenind graniță între Rusia și Turcia. Regiunea de nord a teritoriului Moldovei a fost eliberată de sub stăpânirea poloneză și anexată ținutului Podoliei, care s'a atribuit Rusiei la împărțirea a doua a Poloniei, în anul 1793“²⁾.

In urma păcii din 1792 armatele rusești au dus atâtă lume „în cât se spune că au fost așezate acolo *două treimi din locuitorii Moldovei*“, mai ales că era vorba să se refacă Ucraina

1) D. A. Sturdza-C. Colescu-Vartic, *o. c.* I, p. 221; art. IV.

2) *Sovetskaia Moldavia*, Tiraspol 1939, p. 30.

lui Duca-Vodă între Nistru și Bug cu titulatura de *Moldova-Nouă*¹⁾. Rapoartele consulare din 1792 menționau această informație că Moldovenii, atrași sau siliți să plece în „Moldova Nouă”, peste Nistru, atingeau „două treimi” din locuitorii țării²⁾. Ambasadorul Prusiei la Constantinopole, *von Knobelsdorf*, raporta la 7 Iunie 1793 că „locuitorii Moldovei părăsesc în număr mare țara. Ei sunt încurajați de guvernul rus să se așeze dincolo de Nistru. Toată țara cuprinsă între acest fluviu și Bug va fi ridicată la rangul de Principat autonom, sub numele de *Moldova Nouă*. Se vorbește chiar că va fi dată în cârmuirea principelui Alex. Mavrocordat-Firaris, acela care, maziluit din scaunul Moldovei, cu puțin timp înainte de începerea războiului, trecuse în Rusia”³⁾, împreună cu numeroși boeri și zlotăși, care măriră numărul Românilor aflați în Transnistria. La 10 Iulie 1792 *von Knobelsdorf* scria din nou că „Turcii urăsc pe Ruși. Rusia a desărat două treimi din locuitorii Moldovei ca să populeze ultima sa achiziție, care e numită Moldova Nouă”⁴⁾. Se îndeplinea, astfel, amenințarea contelui Panin de a pustii Moldova, spre a popula țara dintre Bug și Nistru, care urma să fie încredințată lui Alex. Mavrocordat-Firaris, față de care Rusia avea o anumită obligație de îndeplinit⁵⁾.

Grijă cârmuirei rusești se explica prin numărul mic al populației „Oblastei Oceacovului”, care avea în 1792, în județele Ananiev și Ovidiopol, abia 23.698 de suflete.

Consulul rus dela Constantinopole cumpăra pe Români care se aflau robi la Turci, spre a-i așeza în Moldova de peste Nistru.

Ecaterina II se ocupă în mod special de noua provincie incorporată imperiului său. Prin ucazul din 27 Ianuarie 1792 ea porunci ca Moldova Nouă să fie colonizată cât mai grabnic. Numeroși boeri moldoveni, mai ales cei compromiși cu stăpânirea rusă, primiră loturi pentru slobozii. Strămutându-se peste Nistru ei aduceau țărani muncitori de pe moșiile lor

1) N. Iorga, *România de peste Nistru*, p. 42.

2) Id. *Acte și Fragmente* II, p. 341.

3) *Ibid.* p. 339. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. V, ediția III, p. 269 și urm. Vol. IX ed. III, p. 194.

4) *Ibid.* p. 341.

5) *Ibid.* p. 339.

din Moldova. Numeroase sate moldovenești iau atunci ființă, dintre care 30 sunt citate, pentru prima dată, în oblastea Oceacovului, în 1792¹⁾.

In tot acest timp Moldova a păstrat legăturile ce avea mai de mult cu „Olatul Oceacovului“. Judecata continua să se facă după dreptul național moldovenesc iar viața religioasă era sub dependență Mitropoliei Proilavei, chiar și după cucerirea rusască. Stăpânirea rusască fusese nevoită, mai înainte încă, să lase populației românești din gubernia Pereiaslav, de dincolo de Bug, dreptul de a folosi limba națională în biserică. Arhiepiscopul, care păstorea în acele ținuturi, spunea el singur că „preoțimea și populația românească, cu alte obiceiuri, au o altă viață de căt aceia a Slavilor“.

In toate aceste regiuni României și-au păstrat limba și obiceiurile lor și s'au stabilit în așezări, care-și au caracterul lor național. Cu atât mai mult în Transnistria s'a continuat viața națională românească, fiind populată de un mare număr de Moldoveni. Această nouă provincie, în vremea când a fost încorporată de Rusia, avea aproape aceiași organizație administrativă ca în Moldova, cu centrele Balta, Dubăsari, Ananiev, Speia și cu dregători, care depindeau și serveau pe Domnul Moldovei. De o populație stabilă de Ruși sau Ucraineni nu se pomenește, în deosebi în spațiul dintre Nistru și Bug. Abia după 1792 începe o colonizare mai intensă în regiunile dela nordul Mării Negre și mai apoi și în Transnistria. Este evident deci că Rușii au ocupat un pământ cu o populație străină de neamul lor.

1) M. V. Serghievski *o. c.* p. 77 și urm. Ap. I. Nistor *o. c.* p. 16.

CAP. XI

TRANSNISTRIA ÎN DOCUMENTE CARTOGRAFICE

Documentele cartografice din sec. XVIII sunt concludente în privința absenței elementului slav în Transnistria și în ce privește determinarea spațiului teritorial ocupat și stăpânit de Ruși, care era destul de departe de Bug și de Nistru. Astfel în hărțile lui *Joh. Baptist Homan* din 1730 exemplarul „*Russiae Magnae, Pontus Euxinus... etc.*“¹⁾, Rusia se întindea pe cursul superior al Niprului, Podolia între Nistru și Bug la nordul Transnistriei, Tartaria Budziacensis dela Nistru până la Nipru, mărginită spre nord cu Podolia iar Tartaria Minor dincolo de Nipru, la nordul Mării de Azov, și Crimeia. În altă hartă — Ucraina — a aceluiaș autor, peste Nistru spre nord este Ucraina, Podolia e dincolo de Nistru, depășind și Bugul, la sud e Tartaria Budziaciensis, în regiunea „Benderului“ notează „campi deserti“²⁾.

Intr'o hartă colorată întocmită de *I. M. Hasio*, din 1744, Moldova este cuprinsă între munții Carpați, Nistru, Ceremureș și Dunăre, în partea sudică este „Basarabia-Tartaria Bielogradensis“, încadrată însă în cuprinsul și culoarea Moldovei. Între Nistru, Nipru și Codâma spre nord este „Tartaria Cani Cri-maeae sub clientela Turcica“ și mai jos, spre mare, între Nistru și Bug este „Tartaria Oczacoviensis“. Pe cursul râului Codâma este „limites regni Poloniae“. În Basarabia centrală sunt regiuni

1) *Russiae Magnae, Pontus Euxinus seu Mare Nigrum et Tartaria Minor* de *Joh. Baptista Homano*, Noriberge 1730.

2) *Ucraina quae et terra Cosacorum cum vicinis Walachiae, Moldaviae, Minoris Tartariae provinciis exhibita à Joh. Baptista Homanno, Noribergae 1780.*

notate „deserta“. Ca localități în Transnistria sunt arătate pe Nistru: Mochilow, Iaruga, Iambol¹⁾, Dimitrașeva²⁾ Cuzmin, Kannenza (ka)³⁾, Rașcov, Sărăței, Ribnica, Kesirma, Iagorlăc, Dubosar, Taslăc, Plosca... La țârmul mării: Berezan-port, Ocea-cov, Olbia; pe stânga Bugului: Cicicleia, și Andriov-Andrewski reductus⁴⁾.

Intr'o hartă care infățișează „teatrul războiului“, din 1769, Transnistria este la sud de Codâma, cuprinsă între Nistru, Bug și Nipru, cu „câmpii pustii“⁵⁾.

„Tabula synoptica“ a lui *Matthaei Seutteri* din 1768 este mai amănunțită: Moldova este cuprinsă între Carpați, Ceremuș și Nistru, iar „Basarabia“ este dela Cogâlnic spre răsărit cuprinzând la nord și Benderul, „Tegin als Tegina olim Bender“. Dincolo de Nistru și Bug până la râul Inguleț—Maly⁶⁾ și vârsarea Niprului este „Sangiacatus Oczacoviensis“. Pe Nistru dela Purcari până la Iampol⁷⁾, spre nord-est este „Ucraina Cosacorum Tractus“; iar dela Iampol spre nord e „Podolia Pars“ în Polonia⁸⁾. Aproape aceleași delimitări în „Carte générale de la Turquie d'Europe“ a lui *Mr. Philippe* din 1780. Spre nordest de Nistru și peste Bug este arătată numai Polonia⁹⁾.

Intr'o hartă germană¹⁰⁾ din 1790 Olatul Oceacovului este marșinit între Nistru și Bug, iar spre nord până la Codâma¹¹⁾, cu localitățile „Otschakow oder Osù“, spre sudvest de limanul Cuialnic, este așezată Vozia. Ceeace ar însemna că Vozia nu era tot una cu Oceacovul. Izvoarele documentare și cronicile aşază însă Vozia unde este Oceacovul—Ozù. În „Nouvelle Carte dela petite Tartarie ou Taurie...“ Moldova se intinde

1) Iampol.

2) Dimitrova.

3) Camenca.

4) A. Babel, *o. c. p. 96—97.*

5) *Le Théâtre de la guerre entre les Russes, les Turques et les Confédérés..* par Tobie Conrad Lotter, Augsbourg 1769. Cu „Plaines desertes“

6) Micul Inguleț.

7) Ampol.

8) *Tabula synoptica totius fluminis Danubii a fontibus usque ad Ostia,* de Matthaei Seutteri, din 1768.

9) *Carte générale de la Turquie d'Europe et de la Hongrie,* dirigée par Mr. Philippe, profesor de istorie la Academia regală din Angers, din 1780.

10) *Die Otschakowische Tartarey oder Westliches Nogaj auch Ledissan, 1790.*

11) Kodyma.

până la Nistru, iar Basarabia mai spre sud, dela Prut trece peste Nistru și se mărginește la răsărit cu Bugul. Dincolo de acest riu este „Rusia nouă” iar spre nord și nordest de Nistru e Polonia ¹⁾). Harta aceasta, întocmită după „date oficiale”, prezintă un interes deosebit întru căt *Transnistria sudică este cuprinsă în hotarele Basarabiei*, tocmai în vremea când Rusia își muta granița spre Nistru. Asta dovedește că Transnistria era încadrată în aceiaș stăpânire politică cu Basarabia. De altfel într'un manual de geografie întocmit de *M. Lemoine* „avocat et instituteur de la jeune noblesse” și publicat la Paris în 1784, deci din aceeași vreme când apar aceste hărți, în descrierea Basarabiei se arată că era cuprinsă „între gurile Nistrului și Niprului... în care se găsește localitatea Bender pe Nistru, cunoscută prin sederea aici a lui Carol XII, regele Suediei” ²⁾.

Tot așa *A. de la Motraye*, care a călătorit „în Europa, Asia și Africa”, în descrierea ce face asupra regiunilor dela nordul Mării Negre, pe care le-a străbătut în 1711, arată că plecând „la 14 Noembrie din Bender spre Tartaria trecu prin mai multe sate din regiunea Akkerman, care erau locuite de Moldoveni și Valahi, cum era, de pildă, localitatea Căușani”. La 15 Noembrie ajunse la Palanca... trecu apoi Nistrul ceva mai sus de vărsarea acestei ape în Marea Neagră și „întră în deșertul cunoscut sub numele latinesc de *solitudo Getarum* – deșertul Getilor –” și care atunci avea „numele general de *Tartaria dela Akkerman*, ce se întinde dela nordvest de Ismail până la Oceacov. N'am găsit în aceste regiuni măcar o colibă, ci numai cirezi de vite păzite de Tătari,... care trăesc aici ca și vechii nomazi, urmași ai Dacilor, Getilor și Scitilor....”. *Nicăieri acest călător nu găsește, în aceste regiuni, urme de Slavi* ³⁾.

În geografia lui *Hugas Ingigian* publicată la Venetia, la începutul sec. XIX, în pașalâcul de Ozù sau Oceacov erau 37

1) *Nouvelle Carte de la petite Tartarie ou Taurie, montrant les frontières de l'imperatrice de Russie et l'empereur des Turcs, tant en Europe qu'en Asie*, Tip. Amsterdam, 1792.

2) Revue historique du sudest européen XVIII–1941, p. 311.

3) A. de la Motraye, *Voyages en Europe, Asie et Afrique, Recherches géographiques, historiques, et politiques sur l'Italie, la Grèce, la Turquie, la Tartarie, Crimée et Nogaye, la Circassie, la Suède, la Laponie...* etc. La Haye 1727, 2 vol. vol. II, pp. 38-39.

de districte, cuprinzând și Dobrogea cu Bugeacul¹⁾. Când a călătorit din apus spre Constantinopol, în 1786, prin Viena, Varșovia, Petersburg, Moscova, Kiev, Sevastopol, *Milady E. Craven* notează că pe drumul dintre Kremenciug și Cherson „nu se vede nici un arbore și nici o casă”²⁾. Pustiul era cât putea cuprinde zarea.

Intr-o hartă din sec. XIX, tipărită la Viena, fără dată,³⁾ se dau numeroase localități din Transnistria, dintre care cele mai multe sunt românești. Astfel pe Nistru și în vecinătatea acestei ape sunt notate: Movilău, Iampol, Rașcov, Sărațeia (Sărătei), Râbnița, Botoșani, Iagorlăc, Dubăsari, Grigoriopol, Tașlăc, Mălăești, Tiraspol, Slobozia, Cioburci, Balașova, Grădinița, Iașska, Bieljaevka, Knyazsewiczi, Calagleia, Ovidiopol, Bugaz. Apoi Balta, Râbnița, Domnița și a.

Ceeace se poate preciza este că cei mai vechi locuitori ai teritoriului dintre Nistru și Bug sunt Moldovenii și peste ei au fost colonizați, apoi: Ucrainenii, Rușii, Germanii, Evreii și celelalte neamuri, care sunt de dată mult mai recentă. Pe lângă Moldoveni, care formau majoritatea în satele și târgurile din Transnistria, au venit în aceste părți și au trecut și mai departe, spre Crimeia și Caucaz, numerosi oieri ardeleni.

În vremea Ecaterinei II având loc la Moscova un congres cu delegați din diferite provincii ale imperiului Secia Cazacilor Zaporojeni și-a trimis în delegație și câțiva Români, care, alături de Cazaci, au susținut interesele ce aveau. Românii aveau deci un rost însemnat în viața populației din regiunea Bugului și Niprului.

1) Revista Istorică an XIV, nr. 7-9, p. 324; *Geografia* lui Hugas Ingigian, vol. VI (1802-1808).

2) Milady Craven, *Voyage en Crimée et à Constantinople en 1786*, Londres et Paris 1789, p. 217.

3) *Carte de la Valachie et de la Moldavie comprenant aussi la Bessarabie, la Transilvanie et la Bukovine* par F. Fried, Vienne, chez Artaria et Comp.

Fragment din Nouvelle Carte de la Petite Tartarie ou Taurie montrant les Frontières de l'Imperatrice de Russie et l'Empereur des Turcs tant en Europe qu'en Asie, composée sur les observations les plus nouvelles à Amsterdam, chez Jan B^r Elwe, MDCCXII. Prețioasa informație că:
Basarabia se întindea până la Bug în 1792.

CAP. XII.

TRANSNISTRIA ÎN VREMEA ECATERINEI II.

Când Rușii ocupară Transnistria, cea mai mare parte dintr-o proprietate moșilor de acolo erau Români; alții primiră atunci loturi pentru noile slobozii ce se înființără.

Printr-un rescript imperial dat la 27 Ianuarie 1792 către generalul Kahovsky, guvernatorul Ecaterinoslavului, Ecaterina II îi poruncea să se îngrijească „tot acuma pentru aducerea lemnăriei din Moldavia poruncind fostului portar din Moldavia, Gaios, ca el să aducă destulă cantitate de lemne și pentru case pe malul stâng al Nistrului.

Boerii moldoveni, care au intrat sub stăpânirea noastră, merită să fie primiți cu prea plăcută preferință“.

Tarina Rusiei întocmi apoi „decretul“ imperial din 9 Noembrie 1792 prin care acordă „grade oficiale superioare și inferioare și grade civile.... precum și o suprafață suficientă de teren de colonizare în regiunea Oceacovului, recent cucerită“, boerilor din Moldova și Muntenia, care intrară în serviciul ei¹⁾). Decretul cuprinde și lista boerilor respectivi²⁾. Tot atunci trei călugări: arhimandritul Dominte Kapnist dela mănăstirea Aron-Vodă, Silvestru dela mănăstirea Nicoriță și egumenul Benedict Vicov dela Agapia, fură dăruiri cu pământ în regiunea Oceacov, pentru ei și pentru oamenii din Moldova, care i-ar fi însoțit³⁾.

Sunt cunoscuți numeroși boeri români în Transnistria po-

1) Moldova Nouă, anul VI, no. 1–3, 1941, p. 53 și urm. *Zapiski O-deskago*, vol. II, pp. 665–666.

2) *Ibid.* p. 54.

3) *Ibid.* p. 55.

sedând moșii și sate românești. Ion și Nicolae Cantacuzino căpătară atunci 24.714 desetine de teren; dela dânsii vine numele localitătilor Serbani și Cantacuzino devenită apoi Cantacuzinovca, pe Bug. Ion Cantacuzino-Deleanul, trecut atunci cu toată familia în Rusia ¹⁾, primi o moșie de 10.730 ²⁾ desetine pe Iagorlăc și întemee un sat de 512 locitorii. Toma Cantacuzino avea o moșie la Pereiaslav. Din familia Cantacuzino emigrară în Rusia cei din ramura Măgureanu din Muntenia și Delenii din Moldova ³⁾. Const. Ghica, ginerele lui Iordachi Cantacuzino-Deleanul, trecu atunci și el în Rusia ⁴⁾. Hatmanul Ilie Catargiu făcuse în 1792 pod peste Nistru, la Tighina, iar în 1808 îl găsim cu gradul de general-maior în armata țarului ⁵⁾. El promise 24.000 desetine pe Malai-Cuialnic ⁶⁾ și în valea Svinia-Balca, unde așeză două sate cu 370 bărbați și 409 femei ⁷⁾. Pe cursul Bugului este chiar satul Catargi. Ion Nicorîță, locotenent-general, era din familia hatmanului Nicorîță, care se refugiase în Rusia odată cu Dim. Cantemir; el avea moșia Iurcovă cu 4.600 desetine ⁸⁾. Maiorul Marcu Gaius devine proprietar la Marcovca și Gaiosovca, primind 22.425 ⁹⁾ desetine la isvoarele părăului Cuciurgan și în valea Svinia, unde întemee trei sate cu 426 bărbați și 337 femei ¹⁰⁾. Acest ofițer construise poduri peste Prut și Nistru și adușese materialul lemnos necesar la ridicarea Odesei. În 1807 deveni ispravnic în Bugeac ¹¹⁾.

Consilierul de Stat Scarlat Sturza primi 12.100 desetine pe Iagorlăc cu un sat de 289 locitorii numit Ocna. Acest boer român făcuse studii la Leipzig și în 1780 se căsătorise cu Sul-tana, fiica Domnitorului Const. Moruzi ¹²⁾. Aceasta primi în 1781

1) Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, I, Hermannstadt, 1805, p. 272.

2) Șt. Gr. Berechet, în *Spicitor în ogor străin* p. 60, dă 59.730 desetine.

3) Arhiva Genealogică I, no. 7—8, p. 101.

4) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise* VI—I, p. 105.

5) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 247.

6) Cuialnicul mic.

7) N. Iorga, *Documente și Cercetări*, pp. 65—66. R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, III, pp. 57 și 89. Uricarul VI p. 272.

8) R. Rosetti, *l. c.* p. 56.

9) 12.250 desetine, ap. Șt. Berechet, *Spicitor în ogor străin*, p. 60.

10) Moldova Nouă *l. c.* p. 56.

11) R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, III, p. 45.

12) Andreas Wolf *o. c.* I, p. 268.

dela tatăl său „târgul Sorocei cu toată moșia“; iar „moșia Budale ce se numește Movilăul“ era a hatmanului Scarlat Sturza, care căpăta învoire să încaseze venitul dela „podurile, luntrile, care vor umbla pe moșeață targului cî esti dată domnișei Sultana, adică, Brudina Nistrului“¹⁾). Tot atunci el luă moșia Cosăuți cu vad de pod în Nistru, din ținutul Sorocei, în schimbul altei moșii Tălaești, dată episcopiei de Huși²⁾). Scarlat Sturza a luat parte la tratativele de pace din 1792. În 1791 și apoi 1792 când se mută în Rusia, acest boer lăsa „vechili în locul nostru“ la Soroca pe sulgerul Ioniță Măcărescul și ispravnicul Dumitrache Cuca; pe Tigani îi lăsa cu el peste Nistru³⁾.

În 1793 moșia Soroca se vindea la mezat, deoarece proprietarul ei trecuse în Rusia⁴⁾. Însuși Scarlat Sturza, de altfel, își vându moșile pe care le avea în Moldova. În 1793 se stabilcea ca veniturile dela „moșia Budili, cî se numește Movilău, adică Brudina Nistrului, să le ia noul proprietar, logofătul N. Roset-Roznovanul“, care cumpărase moșia Sorocei la mezat⁵⁾). Abia în 1801 însă Scarlat Sturza vindea cu 45.000 lei moșia targului Soroca, cu tot ce-i aparținea „în vremea eșării mele din Moldova la Rosie“, logofătului N. Roset-Roznovanu⁶⁾). În 1798 Scarlat Sturza era general și cavaler „împăratesc“, iar Ion Macărescu era maior. După 1812 Scarlatachi Sturza, care locuia peste Nistru, fu numit de regimul țarist guvernator al Basarabiei, dar pentru scurta vreme⁷⁾.

Colonelul Manole Bălaș (Balș) din Sirăuți, fost spătar în Moldova, ajuns consilier de colegiu în Rusia, primi 18.763 de setine, între râul Cuciurgan și Baraboi, înființând un sat cu 76 susflete și se aşeză la Dubăsari⁸⁾). În 1795 ajunse colonel în armata rusă⁹⁾. Orașul Dubăsari exista încă din veacul XVI și era reședința hatmanilor români. Moșia Dubăsari aparținuse

1) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, VI—I, p. 143. Brudina era taxa de trecere peste apă.

2) Ep. Melchisedek o. c. I, p. 327.

3) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise* VI—I, pp. 155—156 și 165.

4) *Ibid.* 154.

5) *Ibid.* 155 și urm.

6) *Ibid.* p. 163.

7) N. Iorga, *Documentele Callimachi* I, p. 153, no. Cl; p. 340, no. XVI; pp. 349 și 353.

8) Moldova Nouă p. 56. N. Iorga, *Doc. Callimachi* I, pp. 48 și 85, no. XLI. Andreas Wolf o. c. I, p. 274.

9) N. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, p. 48.

familiei Const. Jora, care avea proprietăți pe ambele maluri ale Nistrului. Noul stăpân Manolache Balș se reîntoarse, totuși, să moară în Moldova, unde văzuse lumina zilei¹⁾). Sulgerul Ion Măcărescu, trecut în Rusia în 1792, ajunse consilier de curte și primi 17.850 desetine pe râul Iagorlăc și dealurile Cuialnicului, cu satul și moșia Floarea, care avea 298 de suflete²⁾. Ispravnicul Dumitache Cuca, consilier de colegiu, deveni proprietar la Coșa, pe Iagorlăc, cu 6.050 desetine, înființând și el un sat. Consilierul de stat Iancu Filodor primi 4.700 desetine pe valea Cuciurgan, cu un sat care avea 135 locuitori³⁾. Colonelul Ramadan fu împroprietărit cu 12.377 desetine la Svinaia-Balca⁴⁾. Boerul Dim. Cucul primi 6.050 desetine și satul Cucul pe Iagorlăc cu 284 locuitori⁵⁾. Mardare era proprietar la Speia-Slobozia în raionul Curtăi. Corbu avea Tașlăcul Uscat—Suhoi Taslăc—in jud. Balta. Marele proprietar Grosu avea moșia și satul Grosu. Hatmanul Dracul era în satul Dracul spre Bug, în gubernia Cherson. *Const. Andrieș-Şeptilici*, stabilit și el în Rusia, primi în 1792 dela Ecaterina II titlul de consilier titular și rangul de căpitan în armată⁶⁾, iar Alexandru I îl înăltă în grad, în 1803, numindu-l consilier de Curte⁷⁾. El era înrudit cu familia lui Ilie Abaza, care emigrase în Rusia odată cu Dim. Cantemir⁸⁾ și care în 1792 făcea parte din nobilimea guvernământului Harcov⁹⁾. Mama lui *Const. Andrieș-Şeptilici* era din familia lui Ilie Neculai Abaza. Ion Andrieș-Şeptilici era tatăl lui *Const. Andrieș*¹⁰⁾. Se înrudea și cu Vasile Lupu, fostul domnitor în Moldova¹¹⁾. Fiul lui *Const. Andrieș*, Platon, locuia în guvernământul Cherson unde avea „50 de țărani iar în Odesa

1) R. Rosetti, *Note genealogice și biografice despre familiile Buhuș și Rosetti*, A. A. R. București 1906, p. 21.

2) Moldova Nouă p. 56.

3) *Ibid.* p. 56.

4) *Ibid.*

5) *Ibid.* p. 56.

6) Arhiva Genealogică, an. I, nr. 4-5-6, p. 72. Vezi decretul Ecaterinei II din 28 Ianuarie 1793.

7) *Ibid.* p. 73. Decretul lui Alexandru I din 10. X. 1804.

8) *Ibid.* pp. 72-73.

9) *Ibid.* p. 68.

10) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise VI-I*, p. 77.

11) *Ibid.* pp. 93-94.

o casă de piatră“¹⁾. Averea acestei familii era în jud. Tiraspol unde locuia în satul Andriesevca și unde și avea moșia. Aici locuia încă în 1803 văduva lui Const. Andrieș²⁾. Mai târziu, în 1860, Arcadie Andrieș, fiul lui Platon, s'a reîntors în Moldova, luându-și numele de Șeptilici³⁾.

Al. Tăutu, de loc din ținutul Orhei, se așeză la Odesa, după înființarea acestui oraș⁴⁾. L. A. Onu era proprietar la Bandășevca, în raionul Iampol; iar boerul Rașcu era la Rașcov. Un Sturza și „Cazimiri Balș“ recăptăra moșile, ce fuseseră ocupate de Tătari⁵⁾. Lt. Colonelul Curt primi 4.700 desetine pe valea Svinaiia cu un sat mic de 23 suflete⁶⁾. Boerul Mărari era la Podgoria în raionul Balta iar Gavril Neniul la Ananiev și Miron la Mironi. Ciobanu era proprietar la Vitolidov-brod în jud. Balta. Colonelul N. Carpov, ajuns consilier de Stat, căpătă 12.250 desetine pe valea Svinaiia-Balca și înălțimile dela Baraboi cu un sat de 71 locuitori. Majorul Ion Dănilă Rămari primi și el 12.200 desetine în regiunea Tamașlăc cu un sat Remarovca de 318 locuitori⁷⁾. Boerul Broșteanu stăpânea la Broșteni; Bârzu la Birzula; A. T. Ghirlandă la Goldasevca în raionul Pervomaisc; Stroescu la Stroești; Rotarul la Rotari și Roșca la Țibulăuca. Frații Gramatini primiră 11.160 desetine necolonizate, în regiunea dealului Cuialnic; tot aici căpătă și consilierul de Curte Nec. Stamlovici 7.655 desetine și un sat mic cu 49 locuitori pe înălțimile Cuialnicului și valea Cuciurgan⁸⁾. Numeroși alți ofițeri și boeri sunt cunoscuți ca proprietari de sate și moșii în Transnistria, înainte și după 1792. Astfel sunt căpitanii Ion Boian cu 3.050 și Gh. Măcărescu cu 6.100 desetine; vornicul Gh. Balș, căsătorit cu Ralu Callimachi, citat apoi ca „măreșal“ al nobilimei basarabene⁹⁾. Nicolae Balș, frate

1) Arhiva Genealogică I, nr. 4-5-6, p. 70.

2) Moldova Nouă, p. 55.

3) Arhiva Genealogică I, p. 71. Asupra boerilor moldoveni trecuți în 1792 dincolo de Nistru, vezi și „Lista“ dată de Șt. Berechet în *Spicitor în oror vecin*, I, nr. 1-3, 1920, pp. 59-61; după autorul rus Apolon Scalcovski.

4) R. Rosetti o. c. p. 88.

5) Uricarul XII p. 197.

6) Moldova Nouă l. c. pp. 56-57.

7) *Ibid.* p. 56.

8) Moldova Nouă l. c. p. 56.

9) St. Greceanu, *Genealogia familiilor boerești*; în Săptămâna politică și culturală, no. 8, 1913, p. 421.

cu colonelul Manole Balș¹⁾). Andrei Nour cu 1.540, maiorul Gh. Crăciun cu 4.520, porucicul Vasile Secară cu 3.050, Vasile Dodon cu 1.545; familiile T. Rosetti cu 12.400, Sava Badiul, I. Lalescu, Teodor Romanescu, spătarul Ion Canano cu 6.110, care va ocupa și funcții administrative la Dubăsari; vameșul Alex. Economu, R. Zmuncilă, Alex. Ghenadie, Dum. Ciocan, Stavilă, Sinescu, Boteanu, Hasnaș, Gheorghita Spătarul²⁾, Gheorghe Ghica, Abaza. Apoi gen. Boris-Lăteanu cu 6.050 desetine, căpit. Cristea Manoil cu 6.100 desetine, căpit. Teodor Sabău cu 4.660, Ieremia Golescu avea 1.520, asesorul Mihail Sturza 4.700, vistiernicul Const. Exaporitul, devenit consilier de Stat, primi pe râul Cuciurgan 4.620 desetine, portăreasa Ruxanda lui Exaporitul 4.600 desetine la nord de valea Svinia, înființând două sate cu 75 de suflete, căpitanul Ion Iliescu 3.060, căpitanul Manoilă Saula 3.050, Anton Pascal 3.106, secund maiorul Hărjeu moșier la Coșa cu 12.509 desetine, Petru Iancul cu 1.560, Grigore Barcaru primi 1.545 desetine. Colonelul Grigore Chesoglu căpătă 14.090 desetine la nord de limanul Cuialnic, dela Angelic până la limanul Tiligul și înființă un sat de 90 de suflete. Consilierul titular Cărstici obținu 11.160 desetine spre izvorul râului Cuialnic unde înființă două sate cu 123 barbați și 117 femei. Manole Rosetti trecuse în Rusia în 1788 și se stabili la Cherson, primind dela Ecaterina II o pensie de 6.000 de galbeni și titlul de „prințul“ Emanuel Rosetti³⁾.

Acești ofițeri și boeri români stăpâneau 377.445 desetine de pământ cu sate și târguri destul de numeroase. Prin același decret din 9 Noembrie 1792, ei primiră grade în armata rusă, precum și titluri civile, din ordinul Ecaterinei II. În afară de unii dintre cei citați deja, în lista anexată acestui decret, mai găsim nume ca: maiorul Mărgărit Depreradovici; capitanii Nec. Ghiaurov, Stefan Belcin, Hristofor Saigi; locotenenții Ioan Seneca, Andrei Crușevan, Ioan Nebescul, Ioan Dragodie, Teodor Sabău, Vasile Done, Hristofor Zota, Dumitru și Anastase Manuilă, Anastase Dumitriu. Apoi asesori de colegiu: Teodor Pomană, Const. Calafat. Consilieri de Stat: Ponaiodor Păun, Petre Ochincă, Andrei Sabin, Dumitru Bonecul, Manolache Ene, Gheor-

1) N. Iorga *Doc. Callimachi*, I p. 477.

2) *Ibid.* I pp. 433-434.

3) Gen. R. Rosetti, *Familia Rosetti*, Buc. 1938, vol. I. p. 108-109.

ghe Sava și a Locot, generalul Nicolae Cantacuzino a organizat în 1791 oastea Cazacilor moldo-valahi de pe Bug¹⁾.

Români trecuți peste Nistru aduseră numeroși Moldoveni de pe moșiile lor, înființând sate și căutând să populeze terenurile și moșiile primite în Transnistria. În această privință se bucurau și de sprijinul autorităților rusești și a agenților, care se găseau în Tările Române spre a recruta coloniști²⁾.

Numărul coloniștilor spori considerabil dincolo de Nistru, unde majoritatea populației o formau Moldovenii. În harta lui Rigas din 1797 sunt însemnate în partile meridionale mai multe localități cu nume tătărești ca: Bogaz, Cuciurgan, Cicciali, Capitan-Chioiu, Ak-keui și a., nici una care să poarte nume rusesc, până la această dată. De altfel satele rusești sunt de colonizare recentă, după 1792, cele mai multe purtând numele întemeetorului lor ca Timonovca, Alexandrovca, Anatolievca, Stepanovca, etc. Nici numiri românești nu sunt multe dar se știe, după documente, date și scriitori din acea vreme, ca peste Nistru erau numeroase și vechi aşezari moldovenești.

Astfel în 1792, la plecarea armatelor rusești, mai mulți boeri moldoveni se refugiara în Rusia³⁾. Și sub pretextul extrădării dezertorilor, începu iarași, în 1793, ademenirea Moldovenilor să treacă în Moldova-Nouă⁴⁾. Consulul rus Ioan Severin, un agent stăruitor al recrutării dezertorilor, trată cu consulul austriac Timoni o înțelegere, ca să-i poată ademeni în numar cât mai mare⁵⁾. Spre a înlesni această înțelegere, Timoni restituîi atunci câțiva „dezertori ruși” luati de dansul, cuveniti Rusiei. El interveni totodată pe lângă Domn ca să elibereze pe acești dezertori, spre a putea pleca, ceeace facea și Severin, în calitatea lui de consul general al Rusiei⁶⁾. Dar Poarta nu mai voi să elibereze aşa numiții „dezertori” cu care, la rândul ei, voia să populeze regiunea Ismailului⁷⁾.

1) N. P. Smochină, *Die Rumänen zwischen Dniestr und Bug*; Moldova Nouă an. VI nr. 1-3, pp. 28-31. I. Nistor, *Români Transnistrieni*, pp. 519 Id. Vechimea aşezărilor românești .p. 16. Aduce date și G. Bezviconi în *Roarea familiilor românești peste Nistru*, Cetatea Moldovei, an. II, nr. 14, pp. 140-143.

2) I. Nistor, *Români Transnistrieni*, p. 520.

3) Hurmuzaki-Nistor XIX-I, pp. 598-599, no. CCCCXCII.

4) *Ibid.* p. 669, no. DLXIV.

5) *Ibid.* pp. 671-672, no. DLXVIII.

6) *Ibid.* p. 669 no. DLXIV.

7) *Ibid.* pp. 693-694, no. DXCI.

Construirea orașelor mai vechi sau mai noi ca *Tiraspol*, „cetatea Nistrului“, pe locul unei „cetăți de mijloc“¹⁾, *Ovidiopol* sau *Odesa*, s'a făcut cu piatra scoasă din carierele aflate în satele moldovenești Speia și Mălăești, care era cioplită și cărată de Moldoveni cu căruțele ori cu plute pe apa Nistrului. Un arhitect român, *Manoil Portarii*, a ajutat pe ducele de Richelieu la construirea Odesei²⁾ și numeroși Români au primit parcele în acest oraș, în care se află o mare mahala cu numele de *Moldovanca*. Autorul *Ehrmann*, într'un studiu³⁾ scrie că Odesa are „o numeroasă colonie de străini: *Moldoveni*, Evrei, Bulgari, Armeni, Greci și Germani... In plus două mahalale, la nord în lungul radei și o a treia la est, sunt peste tot populate de Moldoveni“. In 1811 negustori bucureșteni se duceau la Odesa în număr destul de mare⁴⁾. Mult mai târziu, în 1857, episcopul elvețian Fr. L. Buignon locuia în „mahalaua Moldovanca“⁵⁾.

Însăși împărăteasa Ecaterina II stăruia să atragă populația dela apus de Nistru, spre a creia un gol în această parte a Moldovei, pentru a ocupa proiectată de ea a acestui teritoriu românesc, să-i fie ușurată. Ca și bolșevicii, care au organizat republica moldovenească în cuprinsul dintre Nistru și Bug, pe care totuși o depopulau sistematic de Moldoveni, țarina Rusiei avea intenția de a organiza aici *Moldova Nouă*, în care căuta să atragă cât mai mulți Români din Moldova, Muntenia și Transilvania. Ecaterina II urmărea să împingă hotarul mai departe spre apus, iar cîrmuirea nouului principat românesc „Moldova Nouă“ voia s'o încredințeze lui *Alex. Maurocordat-Firaris*, care fusese înălțat dela tronul Moldovei. Această împărăteasă înființă în 1784 universitatea din Ecaterinoslav, în deosebi pentru Români, ceeace confirmă importanța și numărul elementului românesc în aceste regiuni răsăritene. Această înaltă instituție de cultură avea însă menirea ca să rusifice pe Români.

După a doua împărțire a Poloniei în 1793, Podolia trecu în stăpânirea Rușilor și abia de atunci aceștia au început a

1) „Sredniaea“. *Sovestkaia Moldavia*, p. 31.

2) N. P. Smochină, *Repubica moldovenească a Sovietelor*, în Calendarul Ligii Culturale, pe anul 1931, București 1931, p. 42.

3) Ehrmann, *Rusia geografică și enzică, istorică, administrativă, economică...* etc. p. 455. În Transnistria din 17 August 1941.

4) N. Iorga, *Istoria Comerțului*, II p. 121.

5) Revista Iсторică, XIX, nr. 4-6, p. 169.

aduce în aceste regiuni coloniști de ai lor. Dela acea dată toți Români de peste Nistru trec sub stăpânirea Rușilor.

Domnii Moldovei continuau în această vreme să-și exerce autoritatea lor și dincolo de Nistru. În 1779 Const. Dim. Moruzi poruncește sârdarului din Orhei să înlesnească proprietarei moșiei Molovata, Alexandra Sturza, ca să-și poată reconstrui un pod peste Nistru, aşa cum și „mai înainte au fostu podu acolo“¹⁾. În 1795 Alex. Ioan Callimachi hotărăște ca Jidovii din Soroca să plătească arenda moșilor dela târgul Movilău²⁾. Tot atunci, în 1796, colonelul Manole Balș stăpânea la Dubăsari³⁾; în vreme ce în 1798 Movilăul era sub autoritatea Domnului Moldovei; „Movilău, Soroca, Orheiu și alte târguri“⁴⁾.

La sfârșitul sec. XVIII geologul austriac *Hacquet* descrie iarmarocul dela Movilău, care era moldovenesc, ca și cel dela Lipcani⁵⁾, „de lângă Hotin“, unde Turcii vindeau bumbac, cafea, lulele. Aici veneau numeroși negustori și cumpărători, între care erau mulți Moldoveni⁶⁾.

Vinul moldovenesc era mereu căutat în Rusia. În 1817 se consuma mult la Ovidiopol, în vreme ce Dubăsarii continuau să fie loc de trecere peste Nistru⁷⁾. Tot în acea vreme acest vin „delicios“ era cunoscut și cerut tocmai în părțile Moscovei⁸⁾.

Moldovenii din Rusia au contribuit în mare măsură la propășirea imperiului țarist. Ei cereau să li se dea preoți, dasăli, judecători moldoveni, dintre dânsii, și să folosească chiar stampila cu insigna țării, care era zimbrul Moldovei⁹⁾. Însăși legile rusești se traduceau în limba română ca să poată fi înțelese și folosite de Moldoveni¹⁰⁾. Mulți din ei au continuat

1) Aurel V. Sava, *I. c. Moldova Nouă*, p. 83.

2) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise VI-l*, p. 160.

3) N. Iorga, *Doc. Callimachi I*, p. 85.

4) *Ibid.* p. 484.

5) Podlipciani, în text.

6) N. Iorga, *Istoria Comerțului*, II p. 75, Id. *Istoria Românilor prin Călători* vol. III, p. 27.

7) Id. *Istoria Românilor prin Călători*, vol. III, p. 79.

8) Revista Istorică XXII, nr. 1—3, p. 85. *Note de călătorie din Le Correspondent*, an. I Tome I, p. 320.

9) *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii*, S. Peterburg 1830, T. XVIII, no. 12.836 pp. 34—39.

10) *Ibid.* T. XXXIII, no. 21.458 și 21.581.

să ilustreze și să contribuie la progresele culturii rusești. Între aceștia un rol însemnat îl are prin opera lui poetică și prin influența ce a avut, prințul *Antioh Cantemir*, fiul lui Dim. Cantemir, care a servit și în diplomația rusască, fiind ambasadorul împériului țarist la Paris și Londra. Antioh Cantemir poate fi considerat ca primul poet în literatura rusască modernă, un adevarat Boileau al Rusiei. El „a fost superior celor mai mulți dintre contemporanii săi ruși, în felul său de a înțelege și a aprecia lumea apusănă... fiind capabil să prindă sensul adevarat al civilizațiilor pe care le-a studiat“, cum scrie istoricul K. Waliszewski¹⁾. Satirele publicate de acest poet zugrăveau Rusia, cu toate păcatele ei, din vremea lui Petru cel Mare și a urmașilor lui.

Antioh Cantemir, Român de origină, a dominat, în începuturile ei, literatura țării sale adoptive și a avut multă influență în desvoltarea culturii rusești. După cum spătarul Nicolae Milescu este primul compilator de opere științifice în Rusia²⁾.

Prințul Antioh Cantemir „scriitor foarte cunoscut“, deși destul de Tânăr în acea vreme, luă parte și la mișcarea nobiliștei din timpul țarinei Ana Ivanovna și el însuși citi în fața împăratesei, memoria intocmit atunci de un grup de nobili³⁾.

Activitate literară a avut și *Mihail Mateevici Herasco* —Herescu—, care a scris poeme epice și romane, imitate după Fénelon și Marmontel, fără să fi avut talentul lui Antioh Cantemir.

Alături de atâția alți străini, Români au avut deci un rol important în desvoltarea vieții politice și culturale din Rusia.

1) K. Waliszewski, *Littérature russe*, Paris 1921, p. 66. L. N. Maikov, *Matériaux sur la biographie du Prince Cantémir* — St. Petersburg 1903 — trad. par Raoul Klépal, Paris 1908.

2) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 130.

3) P. N. Milioukov, *Le Mouvement intellectuel russe*, Paris 1918, p. 76 și urm.

CAP. XIII.

VIATA RELIGIOASĂ A ROMÂNILOR DIN RĂSARIT.
LEGĂTURILE CU MOLDOVA.

După ocuparea Transnistriei în 1792, Moldovenii au păstrat și mai departe legături cu țara Moldovei. Nistrul era considerat ca o apă comună, de aceia relațiile comerciale n'au fost de loc stânjenite. Dar mai ales biserică din Transnistria a rămas sub dependență spirituală și administrativă a *mitropoliei Proilavei*, care și-a avut reședința la Brăila și la Ismail; având legături și cu *episcopia de Huși* și *mitropolia Chișinăului și Hotinului*, până ce s'a înființat arhiepiscopia Odesei și Chersonului în 1837. În deosebi eparhia Proilavei, care datează din sec. XVII, își avea autoritatea sa în raialele Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea-Albă și Tighina, precum și în Olaturile Bugeacului și Oceacovului. În 1641 a fost reorganizată, devenind mitropolie și continuând să păstorească raialele turcești din Principate împreună cu Bugeacul tătarasc-Basarabia—și Ucraina Hanului, dintre Nistru și Bug, cu Dubăsarii. Basarabia se mărginea și atunci doar la regiunea din sudul Moldovei, dincolo de Prut¹⁾.

După acte oficiale, scrisori rusești, gramate eparhiale și alte documente, se constată că ținuturile dintre Nistru și Bug, numai pe temeiul etnic — moldovenesc, au fost sub dependență eparhiilor românești. Preoții se hirotoniseau în Moldova iar Ierarhii bisericii moldovene făceau dese vizite canonice printre credincioșii lor de peste Nistru și chiar dincolo de Bug. Cu prilejul acestor vizite erau primiți cu mare cinste de către cre-

1) Ep. Melchisedek, *Chronica Hușilor și a Episcopiei*, București 1869, partea II, p. 152 și urm. N. Iorga, *Istoria bisericiei românești*, Vălenii de Munte 1908, vol. I, p. 316; vol. II p. 174.

dincioși, hirotoniseau preoți și sfințeau biserici. Astfel *Mitropolitul Daniil*, care în 1769 purta titlul: „Cu mila lui Dumnezeu, Daniil, Mitropolit al Proilavei, Tomarovei¹⁾, Hotinului, al tuturor marginilor Dunării și Nistrului și a întregei Ucraine a Hanului“, în anul 1761 intr’una din vizitele lui canonice a sfinit bisericele din satele Molovata, Doroțcaia, Mahala, Pogrebi, Cocieri și Doibani²⁾). Dela acest Mitropolit s’au păstrat mai multe gramate de hirotonie scrise în limba română³⁾.

Un alt Ierarh, care urmă lui Daniil, purta titlul următor: „Cu mila lui Dumnezeu, Ioachim, Mitropolit al Proilavei, al întregului mal al Dunării și al întregei Basarabii și Ucrainei“, în anul 1774.

Uneori erau conflicte între acești Ierarhi și episcopii de Huși, care pretindeau să păstorească ei în Ucraina Hanului, însă totdeauna a avut câștig de cauză Mitropolitul Proilavei, căruia i s’au recunoscut dreptul de cărmuire asupra credincioșilor de dincolo de Nistru. Astfel a fost cearta din 1716 dintre *Jorest*, episcopul de Huși, care pretindea ca să aibă sub autoritatea sa două sate dela hotarul Bugeacului precum și târgul Dubăsari. Dar *Ioanichie*, Mitropolitul Proilavei, susținu că Dubăsarii, locuit de Români, trebuia să rămână eparhiei sale, întrucât se găsea în Ucraina hanului. Hotărîrea dată de Samuil, patriarhul din Alexandria, și confirmată de Domnitorul N. Mavrocordat, a fost ca Dubăsarii să rămână „episcopiei Proilavei cum au fost până acum“; întrucât acest târg trebuia să fie menținut sub cărmuirea unui Ierarh din Olaturile turcești⁴⁾. Totuși episcopul de Huși nu voia să părăsească drepturile sale asupra Dubăsarilor⁵⁾.

Intre anii 1771 și 1774, în cursul războiului ruso-turc, după moartea mitropolitului Daniil, Ucraina Hanului a fost sub dependență episcopală de Huși, întrucât eparhia Proilavei a fost desființată⁶⁾. În urma păcii dela Cuciuc-Cainargi, reînființând-

1) Reni.

2) Cucieri și Dencov, ap. Iustin Șt. Frățiman, *Administrarea bisericăescă la Români transnistreni*, în Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău, vol. XII, p. 14.

3) *Ibid.* p. 13–14.

4) Ep. Melchisedek, *o. c.* pp. 188–191.

5) N. Iorga, *Studii și Documente* VI, pp. 569–570. Id. *Citilia și Cetatea-Albă*, pp. 234–235.

6) Ep. Melchisedek, *o. c.* pp. 312–313. Iustin Șt. Frățiman, *l. c.* p. 14 și urm.

du-se această Mitropolie, ajunse în fruntea ei *Ioachim*, care se intitula „cu mila lui Dumnezeu, mitropolit Proilav, Tomarov, Hotinean și a *toată stăpânirea Ucraînei*”¹⁾. El autoriză construirea bisericei din satul Butur. În 1776 se găsea în vizită canonica la Balta unde a hirotonisit un preot pentru satele Teia, Speia, Butur și încă unul și a vizitat satul Ilia²⁾. Dar și episcopul de Huși *Inochentie*, care în 1770 a călătorit în solie la Petersburg, a hirotonisit în 1775 pe preotul Teodor Chirilov pentru satul Iasinova de lângă Balta³⁾. În 1777 Ioachim cercetă „în Novo-Rosia” localitatea Valea Hoțului⁴⁾, iar în 1779 satele Molovata și Mahala. În Molovata a revenit și în anul 1780⁵⁾.

La Dubăsari era pe atunci un protopopiat, care-și întindea autoritatea spre nord până la hotarul Podoliei pe cursul apelor Iagorlăc-Codâma, și Bug, unde sunt localitățile Balta și Olviopol. Reședința a fost câtva timp în satul Mălăești⁶⁾.

În 1788, odată cu invazia trupelor rusești în Țările Române, *Chiril*, Mitropolitul Proilavei își luă reședința, pentru câtva timp, la Dubăsari, unde a trăit în mare săracie, făcând uneori hirotonisiri de preoți⁷⁾.

Autoritatea bisericească o exercită în timpul răsboiului ruso-turc, arhiepiscopul de Poltava, *Ambrozie Serebrenicov*, care-și luase reședința la Iași, până la 1792. În gramatele lui sunt citate numeroase sate românești din Transnistria ca: Slobozia, Iasca, Nicolaevca, Molovata, Butur, Pasițel, Ciobruci, Ciorna, Dubăsari Roghi, Ocna, Coșnița și a.⁸⁾.

TIPĂRITURI ROMÂNEȘTI ÎN TRANSNISTRIA

Movilău și Dubăsari au fost și centre culturale moldoveniști. În 1786 apare la Movilău o *Psaltire* în moldovenește⁹⁾, tot aici în sec. XIX era o școală în care învățau fiii boerilor

1) Iustin Șt. Frățiman *I. c.* p. 21.

2) Numit și Ilie.

3) Iustin Șt. Frățiman *I. c.* p. 21.

4) Numit și Valea Hoțului. *Ibid.* p. 21.

5) *Ibid.* pp. 21–22. D. Dan, *M. Strilbițchi*, în Candela, Cernăuți 1912.

6) *Ibid.* p. 23.

7) Ep. Melchisedek, *o. c.* pp. 160–161, 167.

8) Iustin Șt. Frățiman, *o. c.* p. 24.

9) Paul Mihailovici. Legături culturale dintre Români și Ruși în sec. XV–XX, Chișinău 1932, p. 55.

din Basarabia. La Dubăsari, de asemenea, apar tipărituri de ale lui *Mihail Strilbițchi*, care, între timp, plecase din Iași și se stabilise acolo¹⁾.

S'au tipărit atunci și cărți în moldovenește. Tipografia din această localitate a fost adusă dela Iași de arhiepiscopul Ambrozie, care fusese exarh în Moldova și plecă în Rusia, după încheerea păcii dela Iași în 1792. La Iași se găsea, în acea vreme, și Mihail Strilbițchi, care se intitula în 1789 „protooreu al stăpânirilor Moldovei și Valahiei și Basarabiei”²⁾. El era „legător, săpător, meșter tipograf, protopop—econom și exarh al Mitropoliei Moldovei”, încă în vremea războiului din 1788-1792. Era venit în Moldova dela 1764. Mihail Strilbițchi tipări la Iași cărți lucrate de el și de fiul său Policarp. Un *Ceaslov* în 1777, un *Catavas-sier* în 1778, o *Psaltire* în 1782. Planșele erau făcute chiar de dânsul³⁾.

Prin aceste tipărituri, unele în limbile rusu-română, închinate membrilor familiei imperiale rusești și guvernatorilor din Principate, Gr. Potemkin ori Alex. Andreevici-Bezborodco, Mihail Strilbițchi căuta să deprindă pe Moldoveni cu limba rusă. Urmarea deci și anumite scopuri nemărturisite, de rusificare.

În 1792 se reîntoarse și el în Transnistria și opri la Dubăsari tipografia luată de arhiepiscopul Ambrozie⁴⁾. Instalarea tipografiei s'a făcut cu autorizația dată prin ucazul Ecaterinei II din 10 Mai 1792, învoind să se poată tipări cărți „în grecește, rusește, moldovenește și alte limbi...“ Astfel în cele două localități — Dubăsari și Movilău — s'a cules cărți, mai ales bisericești, în limbile moldovenească, rusă și greacă⁵⁾. Un *Ceas-lop* în românește la Dubăsari în 1794, un *Bucovar* în rusește, o „Istorie a Alexandrului celui Mare” — Alexandria — se tipărește în 1796 la Movilău, care era acumă „între hotarul Rossiei și între alu Moldaviei”⁶⁾. În acelaș an apare și o *Psaltire*, tot în acest centru.

Aceste cărți erau răspândite și în Moldova și unele din

1) N. Iorga, *Istoria bisericiei* II p. 192.

2) Episcopul Melchisedek, *o. c.* p. 168. I. Bianu—N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, p. 327, no. 524.

3) N. Iorga, *Istoria bisericiei*, vol. II, pp. 191—192.

4) Ep. Melchisedek, *o. c.* p. 168.

5) Paul Șt. Iliin, *Moghilăul*, în ziarul Transnistria.

6) N. Iorga, *Istoria bisericiei* II, p. 193.

ele se mai păstrează și azi de bărâni din Transnistria¹⁾. În 1795 tipografia dela Dubăsari fu mutată la Movilău. Cărțile tipărite de Mihail Strilbițchi au și aici stampele sculptate chiar de dânsul și poartă semnătura lui²⁾. Intre acestea Ceaslovul apărut la Dubăsari în 1794 este „tipărit întru însuși a sa tipografie, în târgul Dubăsari, de protoereu Mihail Strilbițchi al Moldo-Vlahiei și Basarabiei“³⁾. De altfel în 1790 Chiril, Mitropolitul Proilavei, avea reședință la Dubăsari, care era atunci centrul ocârmuirei bisericești a ținutului Oceacov⁴⁾.

Românii din Transnistria simțeau nevoia legăturilor spirituale cu frații lor dintre Carpați și Nistru; inclinările lor nu se îndreptau spre biserică rusă ci numai spre cea română. Mihail Strilbițchi, deși servea cauza rusască, și-a dat sama de aceasta și, după activitatea lui tipografică dela Iași, la Movilău și Dubăsari publică, în deosebi, cărți de ritual, în românește. Ierarhii bisericei, oricât se găseau, în vremea războaielor rusoturce, sub autoritatea țărilor, ei nu puteau să nu răspundă cerințelor spirituale ale populației moldoveniști, de a se încrina în limba română. Și chiar după ce se înființează în 1837 noua eparhie a Odesei și Chersonului, Românii din Transnistria și-au afirmat permanent voința lor de a folosi limba lor maternă în biserică.

1) N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, II, p. 191 și urm. p. 232.

2) Ep. Melchisedek, *o. c.* p. 168.

3) Paul Mihailovici, *l. c.* p. 56.

4) Al. Stadnicki *o. c.* p. 91, nota.

CAP. XIV.

TRANSNISTRIA ȘI BASARABIA.

Rușii nu se opresc nici la Nistru, după ce ocupaseră mult pământ și popor străin de neamul lor. Pentru ei forța prima dreptul și în 1812 înaintea părăsirea la Prut și gurile Dunării, răpind o mare parte din teritoriul Moldovei, căruia i-au spus *Basarabia*. În cursul războiului din 1806-1812 *Ducele de Richelieu* organiză la Odesa un corp de voluntari alcătuit din Greci, *Moldoveni* și Ruși, sub comanda *cneazului Cantacuzino*¹). *Maiorul Corbea* comanda regimentul nobililor din Chernison²). Era și un *Ghica*, atunci, în armata rusască³). Datorită împrejurărilor alte emigrări de Români, care voiau să scape de asuprările armatelor de ocupație, s-au produs spre răsărit. Erau, în deosebi, negustori, prinși de războiu, mercenari și pribeți politici și tot felul de oameni amestecați, care plecau. Mulți din aceștia s-au reînstorit în Moldova după încheerea păcii. De altfel, după ocuparea Basarabiei, imperiul țarist începu să facă colonizări forțate, mai ales dincolo de Bug, răsfirând pe Români spre Nipru și îndemnând pe țăranii moldoveni să-și părăsească pământul lor străbun și să se strămute tocmai în regiunile Caucazului, ori în Urali și chiar în Siberia, pe valea fluviului Amur.

Rușii, după intensificarea vieții lor economice prin construirea Odesei și a celorlalte porturi dela nordul Mării Negre, obiectau în 1806 că Tătarii din Bugeac puteau oricând devasta țara de peste de Nistru, spre Odesa. De aceia, și spre a asigura desvoltarea Odesei, Rușii și-au creiat necesitatea, atât

1) *Memoriile lui Langeron*, în Hurmuzaki-Supliment 1-3, p. 121.

2) *Ibid.* p. 147.

3) *Ibid.* pp. 131-132 și 175.

de nejustificată de altfel, de a încorpora Basarabia¹⁾). Zadarnic ducel de Richelieu rugase pe țar să renunțe la orice încorporare de teritoriu din cuprinsul Țărilor Române²⁾). De altfel chiar în harta căpitanului *E. Lapie*, care făcea parte din corpul imperial al inginerilor ruși, tipărită în 1812, Moldova se întindea până la Nistru iar dincolo de această apă autorul notează numeroase aşezări de sate și orașe românești.

Prin ocuparea Basarabiei blocul moldovenesc din Transnistria și Rusia a fost și mai mult consolidat, dar tocmai fiindcă era considerat ca o primejdie de regimul țarist, de aceia a continuat să fie dislocat. Români, însă, fugneau cu miile peste Prut, în Moldova. Oricine nu mergea cu Rușii era „trădător de patrie” și pedepsit cu moartea; pentru asta se căuta chiar „un călău”³⁾). Cazacii fură orânduiți să păzească noua graniță spre a împiedica trecerea țăranilor români în Moldova⁴⁾). Totuși peste 3000 familii de țărași treceră Prutul⁵⁾). Numai din ținutul Grecenilor fugiră peste o mie de familii țărănești⁶⁾.

De altfel Rușii pustiiră de Tătari sudul Basarabiei. În 1807 gen. Meyendorf, care după începerea războiului trecuse Nistrul pe la Dubăsari pe un pod de vase⁷⁾, invadând Moldova, întâmpină cu armata lui ostilitatea populației, jefuită de atâtea ori până atunci de trupele țariste. Rușii nu mai puteau conta pe populația creștină a Moldovei și Valahiei, scrie contele de Rochechouart atașat pe lângă ducelé de Richelieu, și nu aveau nici o încredere în populația musulmană, din partea căreia se temeau să nu fie atacați, în cazul unei înfrângeri, în retragere. De aceia toată această populație a fost pornită, în timpul unei ierni geroase — în 1807 —, spre gubernia Kursk, la distanță de 800 de leghe. Bineînțeles că din 15.000 de suflete numai două cincimi au ajuns la locul destinat, restul pierzându-și viața în drum „de oboseală, mizerie, privațiuni și frig”⁸⁾). Generalul

1) Hurmuzaki-Supliment 1—3, *Memoriile lui Langeron*, p. 110.

2) P. Ordioni, *Le Duc de Richelieu en Ukraine*. Revue Universelle no. 14 din 25 Iulie 1941, p. 109.

3) R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor* III, pp. 31—32.

4) N. Iorga, *Doc. Callimachi*, vol. I p. 342.

5) Id. *Basarabia Noastră*, p. 159.

6) Z. Arbure, *Basarabia*, p. 93.

7) Hurmuzaki-Supl. 1—3, *Memoriile lui Langeron*, p. 111.

8) Général Comte de Rochechouart, *Souvenirs sur la Révolution, l'Empire et la Restauration*, II ed. Paris 1892, p. 72.

Langeron acoperă această faptă barbară, constatănd doar că „Tătarii dispărură în masă din Bugeac, în cursul războiului din 1806-1812. Tărgurile lor pierdă odată cu dânsii”¹⁾, și nu rămasse nici urmă din satele lor de altă dată²⁾.

Inutil și barbar sacrificiu, intrucât Tătarii din Bugeac, oameni pașnici, n'ar fi atacat nici odată pe Ruși, chiar în cazul unei retrageri, scrie contele de Rochechouart³⁾.

Insuși țarul Alexandru I prin ucazul din 1 Aprilie 1861 constată că numeroase familii de țărani „își părăsesc locuințele și caută un refugiu dincolo de frontieră. Rapoartele consulare constată același fapt. În total vreo 30.000 de țărani din Basarabia ar fi trecut Prutul, în Moldova⁴⁾. Si astă într'o vreme când sforțările Rușilor erau ca să populeze în deosebi regiunile dintre Nistru și Nipru.

Moldova de dincolo de Prut și peste Nistru a continuat, însă, să pulseze de viață românească. În 1814 la Dubăsari se redactau acte în limba română necesare Zenoviei Iacob Culbasini, născută Gheorghe Cuza, și care trăia de mai multă vreme în acea localitate.

Actul ce i s'a eliberat era vizat de comisarul Ion Cananău, la 7 Octombrie 1814⁵⁾. Mai târziu ceva, în 1817, se constată că Movilăul și Rașcovul țineau de Soroca, orânduire care era mai de multă vreme⁶⁾. Iar țarul Alexandru I, venind la Chișinău în 1818, hotărî noua organizare administrativă a Basarabiei, prin „Asezământul” dat atunci și redactat în rusește și românește. Basarabia își păstra organizarea sa națională fiind privită ca „parte a principatului Moldovei”. În această „provincie”, ca și în celelalte părți ale principatului Moldovei, se păstra limba „moldovenească... privită ca limbă naturală a poporului.. legile și obiceiurile moldovenești”⁷⁾. Si Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni trimetea în 1816 o dispoziție, care „să se tra-

1) Hurmuzaki-Supliment 1-3, p. 91.

2) Ibid. p. 125. N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 254 și urm.

3) Général Comte de Rochechouart, o. c. p. 72.

4) N. Iorga, *La Vérité sur le passé et le présent de la Bessarabie*, Bucarest 1940, pp. 58-59.

5) Gh. Ghibănescu, *Surete și Isvoade* VII pp. 287-288.

6) I. Nistor, *Populațiunea Basarabiei—1812-1918*, în Arhiva pentru științe și reforme sociale, I p. 90 și urm. E vorba de recensământul rusesc din 1817.

7) Uricarul XII, pp. 197-198.

ducă în limba poporului și să se citească prin toate bisericile”..¹⁾.

Moldovenii au continuat să fie ademeniți de făgăduelile stăpânirii rusești ca să plece în depărțări necunoscute. În acea vreme se înființează noi sate românești, în Crimeia, în regiunea Simferopol și în alte părți ale Rusiei. Cercetătorii germani Dr. G. Radde, și E. Koenig au găsit în 1893, în regiunea Caucazului, nu departe de țărmul răsăritean al Mării Negre, satele moldovenești *Moldopanca*²⁾ și *Veselia*³⁾, iar la vărsarea râului Msymta localitatea Adler, populată de 24 familii de Moldoveni și Ruși. Moldovenii din aceste sate, în cea mai mare parte, erau emigrați prin 1871–1872 de prin ținutul Cetatea Albă⁴⁾.

Atunci, abia, după răpirea Basarabiei, pătrund din spre nordest Ruteni și Ruși, din Podolia și Galitia spre Hotin, iar în sudul Basarabiei, în Bugeac, vin Bulgari, Germani și Găgăuzi. Datorită acestei imigrării, în prima catagrafie rusească, Românii apar cu un procent de 86%, pentruca la mijlocul sec. XIX să scadă la 74%, în vreme ce Rutenii s-au dublat. La 1880 Moldovenii sunt trecuți în statistici abia cu 56%. În plus asupra acestui pământ voevodal s'a mai abătut un mare număr de Evrei, care au înstrăinat orașele și s-au aşezat și în unele centre sătești.

Stăpânirea rusească printr'un ucaz dat în 1827 a recunoscut legătura temeinică dintre Transnistria și Moldova, aplicând și Românilor de acolo legile existente în Moldova. „Prin legea privitoare la țărani din Jud. Tiraspol, între Nistru și Bug, se aplică regimul ce există în Moldova”, se preciza în acel ucaz. Rusia însăși rerunoștea atunci legătura indisolubilă, care exista între Romanii dintre Prut și Bug.

MITROPOLITUL GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI.

In aceeași vreme Mitropolitul *Gavril Bănulescu-Bodoni* susținea ca ținutul dintre Nistru și Bug să fie administrat de dânsul, întrucât „popoarele ce locuiesc acolo ar fi foarte bucurioase de aceasta, odată ce *Oceacodul și Basarabia sunt locuite*

1) Uricarul XII, pp. 195-200.

2) Moldawanka.

3) Weselaja—Die Fröhliche.

4) Dr. G. Radde und E. Koenig, *Das Ostufer des Pontus*, Ergänzungsheft no. 112, Petermanns Mitteilungen, Gotha 1894, pp. 66-67 și 75.

de Valahi, și de Greci și Bulgari coloniști, însă Rușii sunt foarte puțini..”!

Acest Ierarh român în 1791 era episcop titular al nou înființatei eparhii a Cetății-Albe și Tighinei și exarh al Moldo-Valahiei, în timpul ocupației rusești³⁾. În 1792 trecu în Rusia unde obținu scaunul eparhiei Goției în ținuturile Ecaterinoslav, Cherson și Taurida – Crimea –⁴⁾, de care ținură, câtva timp, și Români dintr-o Bug și Nistru. Gavril Bănulescu proteja mult pe toți Români. În 1799 fu numit Mitropolit al Kievului, de unde se retrase în 1803, revenind la Odesa și apoi la Dubăsari, unde rămase până la 1808. În această vreme înlocuitorul său de la Cherson păstorea și pe Români din „oblastea Oceacovului“.

În 1793 se înființă și un post de protoereu cu reședință la Dubăsari, care în 1798 fu mutat la Tiraspol, întrucât acest oraș devenise în 1795 centrul administrativ al județului⁵⁾. Acest protopopiat fu împărțit în patru cercuri, cuprinzând satele dintre Nistru și Bug, care mai toate poartă numiri românești⁶⁾.

În 1808 țarul Alexandru I înființă prinț' un ucaz „exarhatul Moldovei, Valahiei și Basarabiei“, dependent de sinodul bisericiei rusești. În postul de exarh fu numit Mitropolitul *Gavril Bănulescu*, care se afla atunci la Dubăsari, înălțând pe marele Ierarh moldovean Veniamin Costachi⁷⁾. Aceasta a întunecat întrucâtva numele Mitropolitului Gavril. Acest exarhat a durat patru ani, din Martie 1809 până în Mai 1812. În această vreme ținuturile din Transnistria, care depindeau de acest exarhat, se aflau sub cămuirea „Pravleniei“⁷⁾ duhovnicești cu reședință la Tiraspol. În 1811 Sinodul rusesc aprobă înființarea în Basarabia a unui vicariat, „ca ajutor al exarhului în administrarea Mitropoliei Moldovei“ cu „un episcop-vicar cu titlul de al Benderului și Akkermanului“⁸⁾.

Ca episcop al Chersonului și Tauridei, Gavril Bănulescu

1) Iust. Șt. Frățiman l. c. p. 43. I. Nistor, *România Transnistrieni*, p. 527.

2) N. Iorga, *Istoria bisericiei*, vol. II p. 194. I. Nistor, *Istoria Basarabiei* p. 321.

3) *Ibid.* p. 195.

4) Iustin Șt. Frățiman l. c. p. 32.

5) *Ibid.* pp. 33-34.

6) N. Popovschi, *Istoria bisericiei din Basarabia în veac. XIX*, Chișinău 1931, pp. 16-17.

7) Direcția.

8) Paul Mihailovici, *Legături culturale dintre Români și Ruși în sec. XV-XX*, Chișinău 1932, p. 45.

a adunat date pe care le-a folosit, întocmînd o descriere a bisericilor din eparhia pe care o cărmuișe, tipărind-o apoi în „Memoriile Societății de Istorie și Antichități din Odesa”¹). Această descriere constituie prețioase date asupra populației moldoveniști din diferitele sate, care alcătuiau parohiile de dincolo de Nistru. Din 67 de comuni care constituiau aceste parohii, 49 erau locuite total sau în mare majoritate de Români, așezăți aici din vremuri vechi sau colonizați în vremuri mai noi²).

Astfel în vechiul sat *Molopata* s'a construit de Moldoveni o biserică cu hramul Adormirea. Satul *Doroțcaia*, locuit de Moldoveni, avea pe vremea Turcilor o biserică de lemn, în locul căreia fu înălțată una nouă cu hramul Sf. Arhanghel Mihail. Tot așa în satele moldovenești *Mahala*, *Pogrebî*, *Cocierî*³) *Delicova*⁴), existente mai din vechime și în care s'au construit biserici cu binecuvântarea Mitropolitului Proilavei, Daniil. În satul *Butur* biserică se clădi cu binecuvântarea Mitropolitului Ioachim. Orașul *Ananiev* era populat de Moldoveni și „Malorusieni”, în 1774. În satul *Ciornî-Tașlăc* se construi biserica Sf. Varvara de enoriașii colonizați din Moldova. Tot atunci în satul *Maximovca* se zidi biserica Sf. Arsenie de „coloniștii cei noi”, ajutați de secund-maiorul Maxim Ciorbă. În satul *Garaganovca* din jud. Odesa locuiau numai Moldoveni la 1779 și aveau o biserică de lemn. În urmă au venit și Maloruși, construindu-se o biserică de piatră cu hramul Sf. Neculai, în 1802. În satul *Pesceanî-Brod*, unde a fost găzduit în casa unui Român diplomatul Chr. von Struve în 1794, erau în 1780, 631 locuitori în mare majoritate Români. Colonia *Pantasieva*, din ținutul Alexandrisc, întemeiată în 1780 prin grija secund-maiorului Pantasie, de la care-i vine și numele, a fost populată în majoritate cu „Valahi și Sârbi”. Tot atunci în satul *Iasca* din jud. Odesa trăiau, din vremea Turcilor, Moldoveni și aveau biserică de lemn.

In orașul *Dubăsari* era biserică Adormirea Maicei Domnului, construită cu binecuvântarea Mitropolitului Proilavei. Satul *Pleteonî-Tașlăc* din ținutul Bobrinsc, în 1785 era populat numai cu coloniști valahi, veniți aici din vremea războiului ruso-turc. În orașul *Nodo-Mirgorod* la 1786 se construi biserica de pia-

1) *Zapiski Odeskago obșcestva Istorii i Drevnostei*, vol. II p. 140-210.

2) I. Nistor, *Români Transnistrieni* p. 521.

3) Cocierca, în descrierea Mitropolitului Gavriil.

4) E vorba de satul *Doibani*.

tră Sf. Ilie, prin grija negustorului Nic. Hagiu. În acelaș an se notează că satul *Suhoi-Tașlăc* — Tașlăcul uscat — din ținutul Bobrinic era colonizat numai cu Moldoveni, veniți aici înainte de 1787, și devenit proprietatea boerului Corbul. Satul *Speia* din jud. Tiraspol, vechiul, locuit numai de Moldoveni, ca și satele *Goeni* și *Ternovca*¹⁾, din același județ, tot vechi așezări moldoveniști. În satul *Calagleta* din jud. Odesa era la 1790 o biserică de lemn construită de Moldoveni. După războiul din 1788-1792 au venit aici Ruteni și Ruși, care în 1802 înălțară o biserică de piatră. Orașul *Ovidiopol* era populat de Moldoveni încă din vremea stăpânirii turcești. În satul moldovenesc *Grădinăita* s-au așezat în 1790 și câțiva Cazaci-Zaporojeni, care au plecat apoi în regiunea Cubanului și în locul lor au venit „Malorusieni”. Satele *Sibca*, *Lunga*, *Tocmazeia*, *Roghi*, *Ciobruci*²⁾ din jud. Tiraspol erau locuite de Moldoveni, dintre care unii „știau și rusește”, de aceia slujba bisericească se făcea în ambele limbi: moldovenesc și rusește. Satul *Pasitel* din jud. Ananiev era locuit în mare parte de Moldoveni; tot așa satul *Coroțco* din jud. Tiraspol avea Moldoveni, Malorusieni și Lipoveni-Necrasovți. Satele *Iasinova* din jud. Tiraspol, Valea *Hotului*³⁾ din jud. Ananiev, vechi poplat de Moldoveni, *Caspero-Nicolaevoa* din jud. Cherson, colonizat din vechime de Moldoveni, *Părcani* din jud. Tiraspol, din care locitorul Eustratie Vântul a rugat în 1792 pe arhiepiscopul Ambrozie să încuviînteze construirea bisericei St. Neculai. Satul *Remarovca* din jud. Tiraspol, colonizat cu Moldoveni de maiorul I. Râmare. Satele *Gisirim*, *Ocna*, *Doibani*, *Mălăești* din jud. Tiraspol, ori *Pereîta* și *Bîrzula* proprietatea boerului Bârzul, din jud. Ananiev, erau locuite din vremuri mai vechi sau mai noi tot de Moldoveni. *Gîina* din districtul Tiraspol avea locitori Moldoveni și „Zaporojeni”. *Slobozia* din același județ, în vechime se numea Rufa. *Nazavera-tailooca* tot din jud. Tiraspol era populat de Moldoveni și Malorusieni. *Andreevoa* cu biserică Adormirea Maicei Domnului construită de căpitanul de marină Emilian Suceveanu și sfintită la 1798 de Mitropolitul Gavril. Apoi satele *Sucleia* din jud. Odesa, *Gołta* din jud. Bobrinic, orașul *Cantacuzinovca* din jud. Ananiev, colonizat cu Moldoveni de boerii Ion și Nic. Can-

1) De sigur Tărnaucă.

2) Ciubărciu.

3) Numit și Valea Huțului. Ap. I. Șt. Frațiman, p. 21.

tacuzino, care, în 1793, au construit biserică Sf. Ioan. *Noaptecrocea* în jud. Odesa, *Osipovca* în jud. Tiraspol locuit de Moldoveni și Malorusieni, *Teia* în jud. Tiraspol cu Moldoveni, *Hărjova* din același județ, *Tașinu* în jud. Odesa cu locuitori Moldoveni, Malorusieni, Germani și Armeni. *Nicolaeovca* în jud. Bobrinse populat de Moldoveni, *Baital* în jud. Ananiev cu Malorusieni și Moldoveni. *Ilinskoe* pe locul vechei cetăți Oblia, din jud. Odesa, pomenit la 1800.

Orașul *Tiraspol* este construit pe locul satului moldovenesc Sucleia, încă în vremea stăpânirii Turcilor. În 1787 satul Sucleia a fost ars și devastat de Tătari iar locuitorii au fugit unde au putut. După încheerea păcii s'au reîntors în satul lor pe care l'au reconstruit, mai mic, și și-au înălțat și o bisericuță de lemn cu hramul Sf. Ierarh Nicolae. În 1792 împărăteasa Ecaterina II a dat ordin ca pe noua graniță, care era acum la Nistru să se construiască o cetate și s'a ales locul din apropierea satului Sucleia, unde maiorul-inginer *de Volan* a și clădit „principala cetate a Nistrului la gura Botnei“, populată cu locuitori aduși în 1794 din orașelul vecin Parcani și din alte părți. Sătenii din Sucleia s'au mutat atunci ceva mai jos, tot pe Nistru, unde se găsesc și azi. În 1795 când se organizează gubernia Voznesensc, orașul Tiraspol devine reședință de județ¹⁾ iar în 1800, cu aprobarea Mitropolitului Gavriil al Novorosiei și Niprului, începu să se construiască o biserică din piatră cu hramul Sf. Neculai. În satul *Brașovanovca* din jud. Tiraspol, locuitorii totdeauna au fost Moldoveni. Tot așa în cătunul *Perișor* din jud. Ananiev; apoi în *Tașlăc*, *Gorievca* și *Alexandrovca* din jud. Tiraspol; în acesta din urmă s'a construit la 1807 o biserică de piatră după cererea nobililor și locuitorilor, Moldoveni de neam, așezați aici mai de multă vreme.

Suburbia *Moldovanca* din orașul Odesa avea locuitori Moldoveni și o biserică de piatră cu hramul Sf. Mihail²⁾.

După 1812 Mitropolitul Gavriil Bănulescu, cu toți slujbașii săi bisericești, răinase la Chișinău, în Moldova dintre Prut și Nistru, răpită atunci și denumită „falș“ Basarabia, cărmuind „în afară de lege“ clerul basarabean și întreținându-se cu mijloace proprii. Actele administrative le semna „Gavriil Mitro-

1) *Sovetskaiia Moldavia*, p. 31.

2) Toate aceste date în Iustin St. Frățiman, *I. c.* pp. 34-43.

polit și exarh". În același an întocmi un proiect de organizare a unei eparhii noi, care să cuprindă Basarabia și o parte din eparhia Ecaterinoslav în regiunea dintre Nistru și Bug cu centrele Tiraspol, Dubăsari, Ovidiopol, Odesa și Oceacov și satul din ținuturile Oceacov, Tiraspol, Cherson și Olviopol¹). Teritoriul dintre Nistru și Bug trebuia să se administreze dela Chișinău, întrucât chiar popoarele ce locuiau acolo se arătau foarte bucuroase de aceasta, cunoscut fiind că *Oceacovul și Basarabia erau locuite de Valahi și de Greci și Bulgari coloniști, în vreme ce Rușii erau foarte puțini*²).

Intr'adefăără în 1813 fu înființată „Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului”, prin aprobarea țarului³). Noua eparhie cuprindea toată Basarabia și „steapa Oceacovului” cu orașele Odesa, Ananiev, Tiraspol, Elisavetgrad și județele lor, adică toată vechea Ucraină a Hanului⁴). Titular al acestei eparhii fu înscăunat Mitropolitul Gavriil Bănulescu, ca unul care mai păstorise aceste regiuni; el purta titlul de „exarh, Mitropolit al Chișinăului și Hotinului” cu un „episcop de Akkerman și Bender”⁵). Ca ajutor i se dădu un vicar cu titlul de episcop al Benderului și Akkermanului, în persoana lui *Dumitru Daniil Sulima*.

Țarul Alexandru I hotărî ca în noua arhidieceză să se aplique „obiceiurile locale, de oarece s'a îngăduit poporului.. păstrarea vechilor sale drepturi moldovenești”.

În orice caz când stăpânirea țaristă s'a întins până la Nistru, Moldova Nouă avea 77 de lăcașuri sfinte și o administrație bisericescă dependentă de vladicii din Moldova și Proilava, care a fost respectată de noua cărmuire străină.

Mitropolitul Gavriil a avut printre colaboratorii săi pe protoereul *Petru Cunițchi*, de loc din Dubăsari, socotit ca „mare cărturar și reputat om de școală, în însemnate rosturi culturale moldovenești”. El a condus ca director, seminarul dela Socola, înființat de Veniamin Costachi, post în care func-

1) N. Popovschi, *o. c.* p. 32.

2) Iustin Șt. Frățiman *l. c.* p. 43. I. Nistor, *România Transnistrieni*, p. 527.

3) Arhivele Basarabiei, Chișinău 1929, I, pp. 32-43.

4) N. Iorga, *Basarabia noastră*, p. 165. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, pp. 321-322.

5) N. Iorga *Istoria bisericii* II, p. 227. Id. *Studii și Documente* VII, p. 439.

ționă până în 1813, când trecu la Chișinău tot ca director al noului seminar teologic, întemeiat de Mitropolitul Gavriil Bănulescu.

Abia în 1837 Transnistria a fost atribuită eparhiei rusești dela Cherson și Taurida, care-și avea reședința la Odesa. Români însă au continuat să folosească limba lor națională în viața religioasă.

De altfel Gr. Potemkin în 1791 propuse țarinei Ecaterina II înființarea unei eparhii pentru Ucraina Hanului, cucerită atunci prin pacea încheiată cu Turcii, și în care locuau numeroși Moldoveni. În acest sens, la 7 Aprilie 1792, contele Alex. Bezborodko, ministrul de externe al Rusiei, scria din Iași Ecaterinei II, aducându-i la cunoștință dorința lui Potemkin Tarcevsky, din ultimile clipe ale vieții lui, că „având în vedere mărimea și diferențele națiuni, trebuie să fie însemnat un episcop-vicar pentru partea de pământ din nou dobândită între Bug și Nistru, socotind vrednic pentru aceasta pe ruda sa arhimandritul *Iosif Potemkin*, care știe limba moldovenească și cea polonă, om foarte bland și cucernic.. Care să fie hirotonisit întâi ca episcop de Cetatea-Albă și Bender, iară după încheerea păcii, episcopul deja gata să fie transferat în locurile din nou dobândite..“¹⁾). Această eparhie urma să se numească „*episcopia Oceacopului și Dubăsarilor*“.

Propunerea lui Gr. Potemkin constituie o prețioasă mărturisire de prezență din vechime a elementului românesc, în număr mare, dincolo de Nistru, unde se vorbea atât de mult moldovenesc.

¹⁾ Iustin Șt. Frățiman o. c. p. 28. In *Zapiski-Odeskago*, vol. IX, pp. 292–294.

CAP. XV.

**ȘTIRI DIN CALĂTORI STRĂINI DESPRE
ROMÂNI DIN RĂSĂRIT.**

Prezența Românilor la nordul Mării Negre este confirmată, de timpuriu încă, și de numeroșii călători, care au străbătut Principatele Române, Ucraina Hanului, Podolia cu Polonia, Crimeia și regiunile spre Nipru, Don și Caucaz. Astfel în 1639 călugărul italian *Niccolo Barsi da Luca*, reîntorcându-se dintr-o călătorie ce o făcuse în părțile Caucazului, trecu pe la nordul limanului Niprului unde era „o cetate cu trei fortărețe.. Acestea erau numite de Turci cu un singur nume *Gian Chriman*, iar de Valahi *Ozia*“. În spațiul dintre aceste trei fortărețe erau case înconjurate, însă, cu ziduri de jur împrejur, așa că dela distanță se infățișau ca o singură cetate. Locuitorii din lăuntrul fortărețelor erau Turci iar „cei din afară erau Valachi“. Niccolò Barsi făcea călătoria în tovărășia delegației de Moldoveni, în frunte cu postelnicul Ienachi Catargi, care aducea în țară pe Circaziana Ecaterina, viitoarea soție a lui Vasile Lupu. Aici la Oceacov pașa din Silistra, care se găsea atunci în această localitate, ar fi vrut s'o opreasă pe Ecaterina în haremul lui. Ea se ascunse, dar oamenii pașei o căutăram în hanurile Tătarilor și apoi „în acelea ale Moldovenilor“. Cu mare greutate a putut fi salvată și călătorii și-au putut continua drumul. Înainte de plecare, Niccolò Barsi merse „în casa unui Moldovan, din care, după cum am spus, sunt mulți în acest oraș“ ¹⁾.

Povestirea lui Niccolò Barsi da Luca confirmă prezența

¹⁾ Const. C. Giurescu, *Le voyage de Niccolò Barsi en Moldavie*, Paris 1925, pp. 46–48, 49, 53. Id. *Populația moldovenească dela gura Niprului și a Bugului*, Craiova 1942, p. 4–5.

Românilor la Oceacov în vremea lui Vasile Lupu. Și e vorba de o populație stabilă, întru că se ocupa cu agricultura și ne-
goțul și avea și hanuri pentru călătorii, care treceau pe acolo.

In 1709 superintendentul *Krmann Dániel* se îndrepta, împreună cu resturile armatei lui Carol XII, dela Pultava spre Oceacov. Intre luptători se aflau și Români, „aliquot Valachis“, la care găsi câteva pânișoare ca să-și poată potoli foamea, în cursul drumului ¹⁾). Ajuns la Oceacov la 25 Iulie găsește că „orașul îl locuiesc în primul rând *Valahii*, Tătarii, Grecii și Turcii“, care se ocupau cu negoțul ²⁾). La masă fu servit cu „vin moldovenesc“ ³⁾), și fu găzduit în casa unui Valah creștin, care era împodobită cu covoare. „Acest neam valahic de oameni are aceiași limbă ca a Valahilor, religia la fel cu a Rușilor și a Grecilor iar obiceiurile comune cu ale păgânilor. Ei spun că sunt creștini, dar noțiunile creștinismului le-au părăsit cu totul, multămindu-se cu cunoașterea negoțului, pe care-l practică pe uscat și pe mare“ ⁴⁾.

Francezul *Peyssonel*, care a stat câtva timp în centrele de negoț dela nordul Mării Negre și a scris o lucrare asupra trecutului acestor regiuni precum și un documentat „tratat cu privire la comerțul Mării Negre“, dă unele amănunte locale, în anul 1787. În acea vreme mărfurile din Moldova și Muntenia erau tranzitate prin Oceacov. „Stepa Oceacovului nu produce decât grâu, orz, meiu și pepeni; nu se găsește nici un arbore până spre Nistru. În afară de aceste produse tot ce-i necesar traiului se aduce din afară ⁵⁾).

Provincia Dubăsari, cu centrul în orașul cu același nume, căruia Tătarii îl spun Tombasar ⁶⁾), este populată de *Moldoveni* și Armeni și este cărmuită de un *hatman*. Această provincie e mărginită la nord și vest cu hotarul Poloniei și Nistrul, la sud Nistrul și la est teritoriul Chersonului. Făcea comerț mai ales cu sare, tutun, brânzeturi, cereale și vite, în le-

1) *Monumenta Hungariae historica, Scriptores*, Budapest 1894, v. XXXIII, p. 553. Krmann Dániel superintendent 1708—1709, ki oroszországi Utjának leírása közlik.

2) *Ibid.* p. 578.

3) *Ibid.* p. 576. E vorba de „*vinum moldavicum*“.

4) *Ibid.* p. 576—577.

5) *Peyssonel, Traité sur le commerce de la Mer Noire*, Paris 1787, Tome I, p. 296.

6) *Ibid.* p. 301.

gătură cu Bender, Căușani, Akkerman, Chilia și cu răsăritul¹⁾. Târgușorul „Batta“, de sigur Balta, este mai spre nordest.

In 1791 un Tânăr german *Christian von Struve* a intrat în diplomația rusească. El a străbătut atunci „stepa Oceacovului“ mergând de la Viena la Petersburg, spre a însobi, apoi, în 1793 suita numeroasă a gen. Kutuzov, care mergea în misiune la Constantinopole, spre a stăruia ca să se ratifice pacea încheiată la Iași în 1792²⁾.

In 1794 se reîntorcea dela Constantinopole, traversând iarăși Țările Române.

Spre deosebire de alți călători, *Christian von Struve* cunoștea aspecte din viața poporului român și trecutul Principatelor din studiile lui Dim. Cantemir. Informațiile lui sunt prețioase tocmai pentru timpul când Rusia ajunge cu stăpânirea ei până la Nistru. Stepa Oceacovului era o câmpie aridă, acoperită aproape peste tot cu erburi mari, unde nu se întâlnește mai nici o locuință.. ai crede că te găsești într'un adevărat desert. Trei zile a călătorit Chr. von Struve prin această singularitate până a ajuns la Bug, unde în 1791 era încă granița Rusiei³⁾.

Abătându-se spre Crimeia, a trecut prin *Dubăsari*, un centru important așezat pe Nistru și ai cărui locuitori făceau nevoie cu sare. De aici merse prin *Tulcin*⁴⁾, oraș plăcut și desul de mare, care apartinea contelui Potocki⁵⁾; mai spre nord ajunse la *Nemirov*, centru industrial destul de înfloritor⁶⁾.

In 1793 însotind ambasada extraordinară a generalului Ku-

1) Peyssonel o. c. p. 301.

2) *Voyage en Krimée, suivi de la Relation de l'Ambassade envoyée de Pétersbourg à Constantinople en 1793*, publiée par *Un jeune Russe*, attaché à cette Ambassade, traduite de l'allemand par L. H. Delamarre, Paris 1802. Ediția germană: *Reise eines jungen Russen von Wien in die Krimm*, Gotha 1801. Numele autorului apare în prefața unei ediții germane a memorilor sale, *Reise des russischen kaiserlichen ausserordentlicher Gesandtschaft an die Otomanische Pforte im Jahr 1793*, 2 volume, Petersburg 1803. In vol. I, p. III—IV se citează: Der Verfasser Herr Kollegienassessor Christian von Struve. El însuși se învăluise în anonimat, însă colegul său, von Renner, l-a divulgat.

3) *Ibid.* p. 20.

4) Tulezni.

5) *Ibid.* p. 54.

6) *Ibid.* p. 55.

tuzov, când se apropiie de granița turco-rusă, caravana trecu prin *Olivopol* și Struve traversă iarăși stepa Oceacovului, unde întâlni câteva colibe și locuințe ale Cazacilor săpate în pământ. „Această populație, cu toată vecinătatea Rușilor, Polonilor și *Moldovenilor*, care-i dău exemplu de cultură, locuințe stabile în orașe și sate, își duce totuși vechiul fel de viață nomadă și rătăcitoare“¹⁾.

Trece din nou prin Dubăsari, oraș „destul de frumos și foarte plăcut“. E bine așezat pentru comerțul între Rusia, Polonia și Turcia iar populația s'a înmulțit prin „*numeroasele emigrații de Moldoveni* și Greci, care vin să-și găsească aici, sub stăpânirea rusească, un adăpost..“²⁾. Chiar în 1791 numeroși Moldoveni au fugit în Ardeal sau peste Nistru, la Dubăsari.

In Basarabia pretutindeni n'a întâlnit decât Moldoveni, care le-au asigurat o foarte bună primire „și care ne oferiră tot ce aveau mai bun. In general acest popor se găsește la o oarecare treaptă de cultură și de îmbunătățire“³⁾. Minunate priveliști în drumul spre Chișinău iar poporul alerga să vadă trecerea convoiului ambasadei. In sate erau case foarte curate. „Bunii Moldoveni din Chișinău, ca și cei din alte localități, ne-au primit cu inima lor bună și ne-au adresat plângeri îndreptate împotriva cărmuirei tiranice și opresoare sub care se găseau..“. De aceia unii din ei se refugiau în teritoriile stăpânlite de Ruși sau de Austriaci⁴⁾.

Desertul care se întinde dela Iași până la Nistru și spre frontieră Podlachiei oferă cel mai bun teren pentru cultura orzului, grâului și plantarea livezilor, ca și în vremurile actuale. Pe acest întins teren nu se găsește un arbore, însă e acoperit cu iarbă înaltă și verde, dovada fertilității pământului⁵⁾.

Românii sunt urmașii Geto-Dacilor și a coloniștilor romani, aduși aici, și care un timp au fost supuși de „Sarmați, Huni și Goți“. La sfârșitul sec. XII ei își organizară un Stat în frunte cu voievodul Dragoș, la răsărit de Carpați⁶⁾.

La reîntoarcerea dela Constantinopole, în 1794, traversără

1) Un Jeune Russe, *Voyage en Krimée*, p. 76.

2) *Ibid.* p. 78.

3) *Ibid.* p. 86.

4) *Ibid.* pp. 87–88–89.

5) *Ibid.* p. 292.

6) *Ibid.* pp. 313–314.

iarăși stepa Oceacovului, trecând pe la Dubăsari, în care se construia tocmai acuma un mare număr de case, în toate părțile, mă-rindu-se astfel orașul și înfrumusețându-se. În împrejurimi erau grădini și terenuri cultivate cu multă grijă¹⁾. În drumul dela Dubăsari spre „Elisabetstadt“²⁾, se întreptără pe la Balta, însă uneori se rătăceau prin întinsul stepei. Ajunseră la Iagorlăc, care se varsă în Nistru, nu departe de Dubăsari; apoi la Ocna, sat aşezat pe Iagorlăc, care „apartine generalului Sturza, dintr-o aleasă familie din Moldova, care a venit, ca și multe altele, să caute asil și protecție (?) în Rusia. Locuitorii acestui sat sunt încă Moldoveni“. Trecu că apoi prin Birzula³⁾ „prin niște câmpii foarte frumoase“⁴⁾, satul e aşezat într-o vale foarte productivă, între două înălțimi și este traversat de râulețul Iagorlăc, care mai înainte era linia de despărțire între Rusia și Polonia⁵⁾. *Balta* e aşezat pe Codâma⁶⁾, pe cursul căruia mai erau sate și case de țară⁷⁾.

Trecând prin alte sate, ajunseră la *Bobric*, apoi la *Crioez-Ozero, Comaroda*, în drumul spre Olviopol și Elisavetgrad. Bugul il trecu că pela Olviopol, de unde au mers prin *Lisaia-gora*⁸⁾ și au ajuns la *Pesceani-brod*, pe valea râulețului Tașlăc, unde petrecu noaptea în „casa curată a unui Român“⁹⁾. Apoi prin „Elisabetstadt“ se întreptără spre reședința imperială, Petersburg. În drumul spre Kremenciug întâlniră orășelul Alexandria¹⁰⁾.

Descrierea lui Chr. von Struve este de cel mai mare interes; în fiecare localitate și pe tot parcursul drumului, în stepa Oceacovului, el întâlneaște mereu Români; ba-i găsește prezenți și dincolo de Bug, unde erau, de sigur, și în acea vreme, numeroase așezări românești.

Consilierul rus *Paul Sumarocov* face și el în 1799 o călătorie în Crimeia, Transnistria și Basarabia și descrie regiu-

1) Chr. von Struve *o. c.* p. 358.

2) E vorba de Elisavetgrad — Târgul Lisavetei.

3) Birswa.

4) *Ibid.* p. 360.

5) *Ibid.* p. 361.

6) Kadim.

7) *Ibid.* p. 361.

8) Lissa-gora — Muntele vulpei.

9) *Ibid.* p. 364.

10) *Ibid.* p. 367.

nile vizitate în însemnările sale de drum. El constată prezența Românilor între Nistru și Bug, la cățiva ani după anexarea de către Ruși a acestui teritoriu. Plecând din Odesa ajunge la Ovidiopol la sfârșitul lunei Iulie 1799. Acesta era un orășel mic și săracăcios, locuitorii erau „mai toți Moldoveni și Greci, numai puțini Ruși. Toți sunt negustori de sare, marfă adusă dela Akkerman și pe care o vând cu câstig cumpărătorilor veniți din Podolia“. Continuându-și drumul prin Maiac¹⁾, ajunge la Tiraspol, oraș „zidit pe locul unde era mai înainte *localitatea românească Sukleia*“. Tiraspolul avea 350 de case iar locuitorii erau Maloruși, *Moldoveni*, *Munteni*, Evrei și Țigani²⁾.

Consilierul Paul Sumarocov trecu la Tighina, de unde se reîntoarse în Transnistria, vizitând satul Mălăești, — unul din cele mai vechi sate din partea locului —, unde observă „obiiceiul ciudat al *femeilor românce* de a umbla torcând“. Trece apoi prin satele românești Buturi—Bytyry—, Tașlăc—Taschlyk și Puhăceni—Pugatschoun, toate din regiunea Nistrului, precum și orășelul Grigoriopol, locuit de Armeni, veniți din centrele moldovenești Căușani, Tighina, Ismail, Chilia și Akkerman.

La Dubăsari găsește mulți *Moldoveni*, precum și Greci, Evrei, Bulgari și numai cățiva Ruși, care erau în vădită minoritate.

Călătorul rămase impresionat de fertilitatea regiunii pe care o vizitase de-a lungul Nistrului. „Iarba crește atât de înaltă, scrie el, încât nici nu se văd turmele de vite. Aerul este curat și priveliștea minunată. Zarzavaturi și fructe, păsări și pești de tot felul sunt bogăția acestor ținuturi îmbelșugate. Niciun lipsește decât locuitori, care să se poată bucura de aceste minunate daruri ale naturii“³⁾.

In această regiune mai erau și alte localități locuite de Moldoveni și pe care Paul Sumarocov nu le-a vizitat. Descrierea lui, ca și altele, confirmă că populația din numeroase așezări ale Transnistriei era românească iar Rușii aproape nici

1) Majaki.

2) Un mare sat *Sucleia*, mai nou, este la sud de Tiraspol, pe Nistru, înființat de locuitorii moldoveni, din vechea așezare, pustiită de Tătari pe vremuri.

3) Const. I. Karadja, *Un martor rus al etnografiei românești a malurilor Nistrului în anul 1799*, în Revista Iсторică an. XIV, nr. 10—12, 1928 pp. 356—357.

nu sunt pomeniți. Abia mai târziu începe colonizarea lor prin aceste locuri.

Călătorul francez *I. Reuilly* a parcurs în 1803 Crimeia și regiunile dela nordul Mării Negre. Plecând din Odesa spre Nicolaev, trecu limanul Tiliigul iar după 40 de verste ajunse într'un sat pe jumătate ruinat, unde veneau să se stabilească *Moldoveni* și tocmai atunci ei „jucau la sunetul unui cimpoi, spre a sărbători luarea în stăpânire a satului”¹⁾.

Nu este călător sau cercetător, mai vechi sau mai nou, care să fi trecut prin aceste regiuni răsăritene și să nu semnaleze prezența Românilor, care populează aceste ținuturi. *Comtele Louis Victor-Léon de Rochechouart*, atașat pe lângă ducele de Richelieu, aflat și el în serviciul Rusiei încă din 1805, a avut prilejul să cunoască Țările Române și orașele Iași, București, Brăila, Chișinău, în cursul războiului din 1806–1812. Îarna anului 1808–1809 o petrecu la Odesa mergând la operă și la baluri, la care participau și „încântătoare dansatoare poloneze, *moldovence* și *valahe*”. În toamna anului 1809 fiind la Odesa, se găsea într'o societate de dame poloneze venite pentru băi de mare și „cățiva *Valahí*, între alții un mare boer Const. Filipescu, silit să-și părăsească țara pentru că luase parte prea activă în administrația munteană..”²⁾. Femeile erau ferme cătoare, seducătoare prin frumuseță, spiritul și educația lor. Bărbații amabili și instruiți angajau orice subiect de converzație, toți vorbeau franceza cea mai curată și cunoșteau finețele acestei limbi. Const. Filipescu avea o fiică răpitoare, domnișoara Anica; ea sucise capul gen. Miloradovici, comandantul-șef al armatelor dela Dunăre și urmau să se căsătorească, însă împăratul aflând de aceasta, îl chemă pe general la Petersburg iar Filipescu fu exilat. El plecă la București după semnarea păcii din 1812³⁾. N. Iorga susține că Anica Filipescu a fost totuși soția gen. Miloradovici⁴⁾.

1) I. Reuilly, *Voyage en Crimée et sur les bords de la Mer Noire pendant l'année 1803*, Paris 1806, p. XIII.

2) Comte Louis-Victor-Léon de Rochechouart, atașat pe lângă ducele Armand Emmanuel de Richelieu, intrat în 1805 ca aghiotant al ducelui, între 1812–1814 fu atașat chiar pe lângă țarul Alexandru I, ca adjutant. A stat împreună cu ducele de Richelieu mai mulți ani la Odesa. A scris: *Souvenirs sur la Révolution etc.* Paris 1892. Vezi p. 122.

3) Général Comte de Rochechouart, *Souvenirs sur la Révolution, l'Empire et la Restauration*, Paris 1892, ed. II p. 133.

Thomas Thornton, fost consul la Odesa prin 1804, relatează în memoriile sale că vinul moldovenesc este exportat în mare cantitate în Rusia și Transilvania. De când Nistrul devine limita dintre Rusia și Turcia, Rușii au construit orașul și fortăreața Tiraspol, pe malul opus al apei, în fața Benderului. „Akkierman”, care este numit și Bielgorod, este la vârsarea Nistrului. Rușii au construit și întărít un oraș pe malul opus și căruia i-au dat numele de Ovidiopol, după o presupunere întemeiată pe o greșală a numelui poetului Ovidiu. Moldovenii numind „*lacul Ovidului*” un lac vecin cu Akkerman, s'a conchis că aici ar fi fost locul unde a murit în exil poetul roman. Călătorul mai dă informația că la Ismail în 1790 generalul Suvarov a masacrat garnizoana și populația, fără nici o deosebire de vîrstă sau de sex¹⁾.

In 1817–1818 *Le Chevalier Gamba*, numit consul al regelui la Tiflis, merse dela Paris spre această localitate, călătorind prin Rusia meridională. El a trecut prin numeroase localități, dintre care pe unele le descrie. Astfel dincolo de cursul râului Codâma s'a oprit la Severinovca, proprietatea contelui Severin Potocki, care era populată cu Evrei, Poloni, Ruși, dar mai ales *Moldoveni*. Această localitate era un mic târgușor, dintr'un sat ce fusese mai înainte, având o biserică de piatră pentru Moldovenii și Rușii de rit grec²⁾.

Dar ceiace-i mai interesant în memoriile cavalerului Gamba este statistică pe care o dă pentru cele trei guvernămintele ale Rusiei noi: Cherson, Ecaterinoslav și Taurida. In 1814 aceste trei guvernămintă, după cifrele date de dânsul, aveau următoarea însășiare etnică : 35.000 de Germani de ambe-sexe ; 13.000 familiilor de *Moldoveni* și Bulgari ; 7000 de Evrei ; numai 4500 familiilor de Ruși ; 1500 de Greci. Cei mai mulți Evrei erau stabiliți la Odesa, atrași de negoț ; Grecii erau cei mai bogăți, iar agricultura atrăsesese ca mari cultivatori : Francezi, Olandezii, Elvețieni, care au ajuns să exploateze mari domenii în Rusia Nouă. *Din această statistică se constată că Rușii se aflau într'o însemnată minoritate, în preme ce Moldovenii erau cu mult*

1) Th. Thornton, *État actuel de la Turquie, auquel on a ajouté l'État géographique, civil et politique des Principautés de la Moldavie et de la Valachie*. Traduit de l'anglais. Tome premier, Paris 1812, pp. 492—493, nota.

2) Le Chevalier Gamba, consul à Tiflis, *Voyage dans la Russie méridionale*, 2 vol. Paris 1826, I, p. 21.

mai numeroși¹⁾, cam 70.000; întrecând cu mult ca număr pe toate celelalte naționalități la un loc.

Călătorul descrie baia Sevastopol care este „una din cele mai frumoase și mai sigure din lume; ea are mai multe brațe și basinuri în care apa este la fel de adâncă. Aici se repară și corăbiile când este nevoie; însă nu se execută nici o construcție“²⁾.

Contele *August de Lagarde* călătorește și el în 1811 atât prin Țările Române cât și prin sudul Rusiei, mergând spre Moscova. El se ocupă și de Români descriind fapte și locuri văzute. Regiunea Tulcin „este un adevărat *El-Dorado* al Poloniei“³⁾. Pe Nistru și la Mare, după 1792, Rușii construiră o cetate în fața Tighinei — Tiraspol —⁴⁾, alta în fața Akkermanului⁵⁾ și a treia acolo unde Turcii aveau un port numit Hagi-bei⁶⁾. Primul proiect pentru construcția Odesei a fost făcut de amiralul de Ribas și inginerul maior de Volant, care a condus chiar lucrările; continuat apoi de contele Rumiantzov și ducele de Richelieu. Odesa ajunsese să aibă o populație de 25.000—30.000 de suflete, cu locuri plantate cu arbori și aleie pe care circulau: Turcul, Grecul, Rusul, Englezul, Evreul, Armeanul, Francezul, *Moldovanul*, Polonul, Italianul, Germanul, cei mai mulți în costumele lor proprii și vorbind limba lor⁷⁾. Ovidiopol este o fortăreață așezată la limanul Nistrului, căruia-i mai spune și „*lacul Ovidiol*“, amintind de ilustrul și nefericitul poet roman⁸⁾. Odesa devenise unul din cele mai însemnate localități din Europa, atât pentru negoțul său național cât și pentru cel de tranzit prin import și export⁹⁾.

Intr-o călătorie de studii făcută în 1837 de *Anatole de Demidoff*, însoțit de pictorul *Raffet* și de numeroși specialiști francezi, a cercetat și el Rusia meridională, cea nouă și

1) Le Chevalier Gamba o. c. pp. 23—24.

2) *Ibid.* p. 30.

3) Comte Auguste de Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt ou Lettres adressées à Jules Griffith*, Paris 1824, p. 79.

4) Thyras-polis = Thyras-pol = orașul sau cetatea Thyrasului.

5) Ovidio-pol.

6) Odesa.

7) Comte Auguste de Lagarde, o. c. p. 155.

8) *Ibid.* p. 156.

9) *Ibid.* p. 197.

mai puțin cunoscută regiune a imperiului țarist¹⁾). Și el a găsit prezenți pe Români în Basarabia și Transnistria. Populația, în deosebi dincolo de Nistru, era foarte variată iar Raffet și-a îmbogățit carnetul său cu tipuri și scene locale. „Jidovi, Moldoveni, Turci, Ruteni și Ruși din vechea Rusie, cu barba lor caracteristică, toate aceste tipuri pitorești erau schițate pe foile unui album, care era deja plin”²⁾. În drum dela Odesa spre Voznesensc trecu către un sat mare Cantacuzovska, așezat pe Bug. Aceasta-i de sigur cunoscuta localitate Cantacuzinovca, populată de Moldoveni³⁾. În regiunea dintre Bug, Nipru și Siguisk era un pământ productiv, dar lipsit de brațe, care aparținea coroanei imperiale. Acest ținut fusese colonizat, mai de mult, cu familii aduse din Rusia centrală și cu Bulgari, Moldoveni și resturi răzlețe de Cazaci Zaporojeni.. Toți aceștia se adună săici ca să alcătuiască o populație destul de numeroasă, prin concesii și avantajii acordate de țar⁴⁾.

Naturalistul Xavier Hommaire de Hell, studiind și el „stepele Mării Caspice, Caucazul și Rusia meridională” în anii 1838–1839, a avut prilejul să cunoască pe Moldoveni, pe care i-a întâlnit atât în Basarabia cât și dincolo de Nistru⁵⁾. În Bugeac a găsit Ruși, Cazaci, Germani, Bulgari, Elvețieni, Țigani, Greci, Armeni. În restul provinciei erau numai Moldoveni iar în târguri Evrei. Pe cursul Nistrului de la nord până la Akkerman erau tot numai Moldoveni⁶⁾. Această apă era, dar, ca totdeauna, un râu curat românesc. „Ceiace impresionează și seduce pe orice străin, mai ales un francez, este bunăvoița stăruitoare și ospitalitatea plină de amabilitate ce întâlnești în toate casele moldovenești”⁷⁾. Localitatea Ovidiopol este într-o regiune, unde Ovidiu n'a trăit niciodată⁸⁾. Acest oraș este vechea colonie Niconia, aici s-au găsit numeroase medalii, fragmente de statui și un mormânt⁹⁾.

1) Anatole de Demidoff, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1854, p. IX.

2) *Ibid.* p. 211.

3) *Ibid.* p. 329.

4) *Ibid.* p. 342.

5) Xavier Hommaire de Hell, *Les Steppes de la Mer Caspienne, le Caucase et la Russie méridionale. Voyage pittoresque, historique et scientifique*, Paris-Strasbourg, 1834, 3 volume, vol. II.

6) *Ibid.* p. 582.

7) *Ibid.* p. 585.

8) *Ibid.* p. 536.

9) *Ibid* I, p. 273, nota 1.

In Basarabia erau colonizați la 1840 un număr de 62.000 de Bulgari, în Bugeac, alcătuind 10.153 de familii¹⁾; Germanii erau 1.736 familii în 19 sate; Cazaci Zaporojeni trăiau în delta Dunării²⁾. Un număr mic de Ruși și Țigani erau în 3 sate cu 900 familii³⁾. În 1831 erau opt orașe, 16 târguri, 1.030 sate și cătune cu o populație de 469.785 suflete⁴⁾.

Românii din răsărit, care interesează tot mai mult cercurile științifice și politice, au fost studiați și de numeroși călători și cercetători ruși, în cursul veacului XIX, mai ales după răpirea Basarabiei. Astfel sunt *Pavel Soinin*, *Căpitanul Veltman*, *Căpit. A. Zasciuc*, publicistul *Afanasieo Ciujbinschi*, *F. Vighele* care a fost vice-guvernator al Basarabiei, statisticianul *A. N. Egunov* și alții, care se ocupă de Moldoveni studiindu-le trecutul, limba și starea lor socială. Cu toții constată că Românii din răsărit constituie un bloc etnic unitar, cu același trecut, aceiași limbă și credință, aceleași obiceiuri și aceleași cântece și basme. Iar comunitatea de viață seculară i-a făcut să aibă și aceleși aspirații. Dincoace sau dincolo de Nistru ei înfățișează o realitate etnică cu aceleași caractere specific moldovenesti.

1) Hell. vol. I p. 579

2) *Ibid.*

3) *Ibid.* p. 580.

4) *Ibid.* p. 583.

CAP. XVI

AŞEZĂRILE ROMÂNIILOR ÎN RĂSĂRIT

Vechile aşezări ale Românilor din răsărit se găsesc în general în regiunile cele mai productive și cu toată vitregia prin care au trecut, Basarabia și Transnistria și-au păstrat caracterul lor specific românesc. Numai între Bug și Nistru se găsesc peste 400 de sate curat românești, dintre care unele sunt dublate pe ambele maluri ale Nistrului ca: Vărtejeni, Butur, Rașcov, Speia, Dubăsari, Ciubărciu și altele. În urma ocupăției din 1792, guvernul rus a stabilit capitala noei provincii, în mod provizoriu, la *Voznesensc* pe Bug, căreia locuitorii îi mai spun și Socola, de oarece a fost colonizată cu numeroși Moldoveni din Socola de lângă Iași, și era proprietatea boerului A. G. Zmuncilă.

Așezările moldovenești ocupă, în răsărit, mai compact regiunea din stânga Nistrului, dela Movilău spre vărsare, grupându-se mai departe în jurul centrelor Balta, Ananiev și Golta, către Olviopol pe Bug. Dela Olviopol spre sudest spațiul ocupat de satele românești este mărginit de o linie care se îndreaptă către localitățile Maiachi și Ovidiopol pe Nistru. În afară acestui teritoriu, care are forma unui triunghi, Moldoveni se găsesc în aşezări mai rare spre *Voznesensc* pe Bug și spre Odesa. Linia dela Movilău la Olviopol este depășită de Români în sate mai răzlețe spre Timanovca, Tulcin și Braclav, în Podolia. Pe malul stâng al Bugului este iarăși o regiune aproape compactă de aşezări românești, dela Olviopol în jos până la nord de Nicolaev; iar spre răsărit se resfiră spre regiunea Elisavetgrad pela Acațatova, Pesceani-brod, Glodoși, Vâsca-Mare, Tatarca, Mamaica, Elisabetopol, ținut, în care, în vremea războiului din 1914—

1918, numeroși refugiați români din Ardeal și Bucovina s-au bucurat de o bună ospitalitate moldovenească¹). Alte așezări răzlețe se continuă spre Kiev, Ecaterinoslav, Zaporojie, apoi Mariupol, în Crimeea, în regiunea Harcov, în Caucaz și în depărtări mai mari²). În afara de localitățile semnalate în descrierea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în Transnistria mai sunt și alte numeroase așezări românești ca: Botoșani, mai multe Alexandrovca, Domnița, Broșteni aparținând boerului Broșteanu, Găvănosu, Dihorul, Alexandria, Tincău, Racul, Nemirovca, Cernavoda, Chetrosul, Lunga, Strâmba, Buhai, Cara-gași, Codâma, Stroești a boerului Stroescu, Rașcu, Valea Adâncă, Abazovca, Andrișevca, Rotari aparținând boerului Rotaru, Haraba, Mironi, Ocnita, Fântâni, Cheatra, Coșa, Gheorghiești, Jugastru, Timuș, Vicol, Ghilacău, Jilava, Moșnegi, Coșnița veche și nouă, Izvorul mare, Buda, Țibulăuca, Ihorluc, Goiana, Seliște, Mihailovca Nouă, Coșari, Ilia, Chiscu-Iung, Vărtejeni, Ocna veche, Crasna nouă, Vama, Maiachi, Jura și Jurca foste ale boerului Cost. Jora, iar înainte de războiul din 1914 aparțineau lui M. C. Teodosiu; Nicorița, Cotiugeni, Isvorăș, Vărăncău, Rezina, Lăpușna, Colbasna, târgul Bârzu, Bugaz, Mihailovca, Zmuncilovca, Vrabievca proprietatea boerului Vrabie, mai multe Plosca, Sadova, Coșarovca, Nani, Șerpi, Cuialnăc, Țicanovca, Macedonova, Dabija, Văcăreni, Visterniceni, Grigoriopol, Dobrogeni, Moldovanca, Moldavca, Baștina, Gușa, Volohi și Voloșca, Grosu aparținea boerului român Grosu; apoi Floarea a boerului Ion Măcărescu, Speia-Slobozia fostă proprietatea boerului Mardarie, Podgoria a boerului Mărari, Babcița a lui Andrieș. Vitolidov-brod aparținând boerului Ciobanu, Cucul a boerului Cucu, Pădureț, Răzmerița, Săcara, Stâna, Șura, Târla, Urâta, Vidra, Zaplaș, Șepterediuri, Grebla, Remarovca, Onorata și a.

Numeroase localități românești apar cu numiri rusificate, cum sunt: Balașevca, Cișmegievca, Crăciunovca, Lelecovca, Dracevca, Mamaica... Orî denumiri derivate dela numele boerilor moldo-valahi așezăți în Transnistria: Adăbași, Alistarovca, Armașevca, Arsulovca, Arcași, Bacalova, Bogatnovca, Bosievca³), Bontaș, Brâncoveanova, Cămărașevca, Catargina, Cihodarovca,

1) I. Nistor, *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, p. 3.

2) Vezi harta etnografică „Transnistriana” de Alexis Nour.

3) Dela numele familiei Bosie-Codreanu.

Decusarova, Ergiu-Hărjău¹), Filodorovca, Gaiosovca și Marcovca, Nourova, Răileanovca, Șerbana, Serbulovca, Untilova, Zmuncilova etc.²). Toate aproape derivează din denumiri boerești ca Bălaș-Balș, Crăciun, Sârbul, Armașu, Bacalu, Bogatu, Brâncoveanu, Cihodaru, Decusară, Marcu Gaius și multe altele curat românești, ucrainizate, însă, cu terminația -ova, -ovca sau -evca.

Dealurile : Cremene, Chetrosul, Chiscu-lung ; văile : Valea Adâncă, Valea Mare, Valea Stânei, Valea Baciului ; apele : Uda, Vaslui, Baraboi, Tichici-Tigheciu, Inguleț-Inculeț, Ocnița, Udici.. și numeroase alte numiri tot așa de românești³). Altele sunt de origine tătărască : Tașlăc, Cogărlic, Gromaclia, Sugaclia etc. Iar slave prea puține și cu deosebire noi.

„Insemnăm aici, scrie episcopul Melchisedek în *Cronica Hușilor*, că peste Nistru, afară de Dubăsari, sunt încă și alte târguri românești, precum : Ocna, Balta, etc. și o mulțime de sate românești"⁴).

Pe malul Nistrului, în regiunea dealurilor săpătoare și în văile cele mai bogate se aflau cele mai numeroase sate românești, mari și populate. Străinii sunt așezați mai în câmpie, în sate mult mai mici, unele abia de 40 de case și foarte puține sunt care ajung până la Nistru. Asta face dovada deplină că aceștia au venit cu mult mai târziu de cât Români. De altfel și cele mai vechi organizații politice în aceste părți au fost ale Românilor : Bolohovenii și Brodnicii. Un curent de emigrare, accentuat de la vest spre est, este greu de presupus în vremea năvălirii barbarilor, căci s-ar fi lovit de cetele acestora, care veneau din spre răsărit. Decei Moldovenii sunt unii chiar din începuturile lor, în aceste părți, alții emigrați în vremuri mai târzii.

Români povestesc, de altfel, că din neam în neam li s-a spus că satele lor au fost locuite totdeauna de Moldoveni. Ei au aceleași obiceiuri, credințe, povești, poezie populară, cântece cu „frunză verde”, colinde, jocuri, sistemul măsurilor cu ocă,

1) Familia Hărjău,

2) Alexis Nour, *Harta etnografică a Transnistrianei*.

3) Al. N. Smochină, *Componența etnică a republiei moldovenești*, în Moldova Nouă an. VI, nr. 1–3; și articolele lui N. P. Smochină în ziarul Transnistria, în deosebi an. I, No. 26. Alexis Nour, *Harta etnografică a Transnistrianei*.

4) Episcopul Melchisedek, *Chronica Hușilor*, II, p. 169.

dimerlie, baniță, mertic, precum și vorbirea, toate la fel ca la ceilalți Moldoveni dintre Carpați și Nistru¹⁾.

Satele românești din Podolia sunt descrise, în parte, de Teodor Burada²⁾ și M. Karacikivski³⁾. Primul evaluează la peste 42.000 numărul Moldovenilor stabiliți în numeroase așezări ca Ruda, Lescovăț, Ustie, Rogozna, Usița, Studenița, Ivanet, Lipiciani, Bușa, Coșnița, Ocnîța, Serebria, Râbnița, Grușca, Sărăței, Camenca, Chetrosu, Flora, Balta, Senina și a.⁴⁾ M. Karacikivski descrie vreo 30 de sate românești între care : Budăi, Fârnachi, Moșneaga, Mironi, Molochiș, Lăpușna, Iftodia sau Ifodie, Plochi întemeiat de Românul Loghin și care-și are denumirea dela pădurea cu plopi din partea locului. Apoi Haraba, Hărjău înființat de boerul Hărjău fugit dela Turci, Ghidirim, Bursuc, Zozuleni, Popencu, Buciușca numit de localnici Biciușca, Tipova, Crasnenca, orașul Crutî și a. Moldovenii se prezintă superior celorlalte neamuri ; locuințele lor sunt mai curate iar femeile sunt mai active în gospodărie, lucrând iarna covoare⁵⁾.

Prof. M. V. Sergheevschî a studiat și el între 1925-1930 satele românești din „Repubica Moldovenească” din Transnistria, cu scopul ca să adune „Materialuri pentru studiul graiurilor moldovenești de pe teritoriul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste Rusă”. Autorul, care a publicat rezultatele cercetărilor sale în lucrarea *Studii Moldovenești*, enumeră 62 de sate cu populație românească, dintre care 37 în Olatul Oceacovului iar restul în palatinatul de Brăclav. În Olatul Oceacovului 25 de sate au o populație curat moldovenească ; acestea sunt : Ananiev, Butur, Valea Hotului, Handraburi, Ghidirim, Goiana, Doibani, Dubăsari, Cara-gași, Coșnița, Cocieri, Lunga, Mahala, Mălăești, Molovata, Perișori, Roghi, Slobozia, Speia, Teia, Tocmagea, Târnauca, Tocila, Șipca și Vrabievca. În aceste localități numele de familie ale sătenilor sunt neaoș românești ca : Balan, Dicusară, Codru, Tă-

1) Teodor T. Burada, *O călătorie la România din Kamenitz-Podolsc*, în Arhiva-Iași, an. XVII, no. 12. pp. 545-546. Id. *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson*, Iași 1893, pp. 18-19.

2) *Ibid.*

3) *Istorico-Geograficini Zbirnic* — Buletinul Istorico-geografic, Kiev 1929, vol. III, pp. 159-202. Ap. N. P. Smochină, *Institutul de cercetări științifice din Repubica Moldovenească*, în Insemnări Ieșene an. III, No. 3, pp. 499-500.

4) T. T. Burada o. c. pp. 542-543.

5) *Istorico-Geograficini Zbirnic* ; ap. N. P. Smochină l. c. pp. 499-500.

ranu, Rotaru, Sandu, Gură-multă, Căprior și a. Alte 12 sate studiate de prof. M. V. Serghievschi poartă nume românești însă populația este mixtă, în parte ucrainizată; acestea sunt: Birzula-Bârzu, Bodiuova-Bodiu, Ciobureni-ciob, Ghinculova-Hâncu, Giugastrovo-Jugastru, Georgești, Căprița, Nourovca-Nour, Piatra, Ursulova-Ursu, Șepterediuri și *Moldovaca*¹⁾. Toate aproape ucrainizate ca nume cu terminația -ova sau -ovca.

In Podolia, de asemenea, prof. M. V. Serghievschi prin cercetările lui pe teren a studiat 41 de sate cu populație moldovenească sau cu denumiri românești, unele cercetate și de M. Karacikivski. Dintre acestea 18 au nume și populație curat moldovenească, acestea sunt: Botoșani, Bolocea, Vadu-Turcului, Valea-Adâncă, Găvănosul, Harmați, Hrușca, Jura, Jujuseni, Culleana, Lăbușca, Molochiș, Mocra, Nestorita, Plochi, Popenchi, T(ch)isculung, Topala și Cerna. Alte 23 de localități cu populație ucrainizată, prin numirele ce poartă, denotă originea lor moldovenească, ca: Budăi-Budești, Haraba, Glambocca, Domnița, If-todie, Pasat, Raculova-Racu, Sărata, Strâmba, Bușteni, Coșari, Lupolovo-Lupu, *Moldovanca*, *Troianî*, *Troianca*, Balanovca-Balan, Bolohan, Verbca-Voloscaia, Jugastra Cucului, Chetrosu, Flămânda și Ianculov-Iancu²⁾.

Din „Izvodul localităților cu populație moldovenească din cuprinsul Republicei Moldovenești, aşa cum se găsesc menționate în izvoarele istorice“ publicat de autor la sfârșitul lucrării sale și care cuprinde 41 numiri de sate din Olatul Oceacovului și 20 din Podolia se constată că aceste localități sunt menționate în izvoare istorice între anii 1736 și 1795³⁾. Deci s'ar datori colonizărilor făcute cu Moldoveni în sec. XVIII. Multe, însă, sunt cu mult mai vechi, unele fiind menționate încă în sec. XVI, cum sunt de pildă, satele Tisculung, Chetroasa-Pietroasa și altele.

In unele localități din Transnistria s'au găsit urme încă din timpul stăpânirii romane. Astfel la Lăpușna s'a găsit, prin săpături arheologice făcute sub regimul țărist, o statuetă română; tot așa la Molochiș s'au găsit diverse obiecte romane, care se află la muzeul istoric din Kiev. La Plochi țăranii au

1) M. V. Serghievschi, *Studii Moldovenești*, p. 39.

2) *Ibid* pp. 52-54.

3) M. V. Serghievschi o. c. pp. 77-79. Ap. Ion I. Nistor, *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, pp. 3-4.

găsit monede romane din vremea împăraților Traian și Antoniu¹⁾. Moldovenii sunt necontestat urmașii coloniștilor romani, după cum precizează chiar mulți cercetători ruși²⁾. Satele din Podolia, până la 1772, se conduceau după vechiul obicei românesc, deși făceau parte din statul polon.

In 1795 centrul Transnistriei fu stabilit în noua așezare de la *Tiraspol*³⁾, al cărui nume se datorează pasiunei Ecaterinei II pentru vechile denumiri greco-romane⁴⁾.

Dincolo de Bug, deasemenea, se găsesc numeroase așezaři românești, în deosebi pe malul stâng al acestei ape, ca: Ștefanovca, Constantinovca, Balabanovca, Catargi, Șerbani, Arnăutovca, Viteazevca, Novo-Petrovscoe, Racova, Tatarca, Soroca, Odesa - Nouă, Varinca fostă proprietatea boerului I. P. Strungă, Goldasevca a boerului A. T. Ghirlandă; apoi Moldovanca, Moldavca, Moldavscaia în părțile Podoliei. Pe Nipru este localitatea București nu departe de Kremenciug, cu coloniști plecați tocmai din capitala Munteniei. Orașului Elisavetgrad Moldovenii îi spun „târgul Lisavetei”⁵⁾. Aici au poposit și numeroși Mocani ardeleni, care au populat acest centru, numindu-l și Beciu⁶⁾. Alt grup de sate românești se găsește dela Olviopol către Elisabetgrad ca: Glodoșii, Elisabetopol, Vâasca, Dobriana, Mamaica, Nova-Ucrainscaia, Volosca lângă Elisavetgrad și a. Numeroși alți Moldoveni sunt răspândiți prin sate, care se numesc: roata I, roata II, roata III, până la roata XII⁷⁾.

Nistrul nici după 1792 n'a constituit o graniță, de vreme ce legăturile spirituale și economice dintre Moldoveni au continuat fără nici o piedică și după această dată. Populația dintre Nistru și Bug cunoștea denumirea de *Moldova*; iar locui-

1) *Istoricino-Geograficinij Zbirnic*. Ap. N. P. Smochină, o. c.

2) *Ibid*. Studiul lui M. Karacikivski, p. 178. P. Mustață, *Limba și patria Românilor în prima perioadă a istoriei lor*, în Moldova Socialistă no. 7 din 1936, p. 105. Ap. N. P. Smochină o. c. p. 500, 501, 502. și L. S. Berg, *Populația Basarabiei*, Petrograd 1923 p. 29.

3) *Sovetskaja Moldavia*, p. 31.

4) X. Hommaire de Hell, o. c. vol. I, p. 272, nota I.

5) T. T. Burada o. c. p. 82. Vezi colinda cu versul: „Dela târg din Lisaveta”.

6) Gh. P. Cramariuc, *Români de peste Bug și răspândirea lor*, București 1942, p. 5.

7) T. T. Burada, *Intinderea neamului românesc*, în Anuarul Ligei Culturală din 1901, Iași 1902, p. 35.

torii și-au spus ei singuri *Moldoveni*, în înțelesul de Români¹⁾; întru cât nu cunoșteau noua denumire de Basarabia, ci numai cea de Moldova. Legile Moldovei se aplicau și dincolo de Nistru, la fel. Astfel în 1765 se face hotărnicia moșiei Alcedarul din ținutul Sorocei cu marturi, mulți „bătrâni și tineri, megieși de prin pregiur și de peste Nistru, din satu din Hârjău, carii au fost mai înainte vreme trăitori pe aceste locuri“²⁾. În 1784 se citează neamul Bulat, așezat mai de multă vreme la Coșnița în Transnistria. Ștefan Bulat din Coșnița avea răzășii și dincoace de Nistru, în ținutul Orheiului³⁾. Se mai pomenește de asemenea de „Toader sin Bulat, cadetul dila Coșniță, din ceia parte“. Nobilul Zaharia Bulat „din Principatul Moldovei“, locuia în 1815 în „satul Târnovata din gubernia Chersonului“. El avea parte din moșiiile de dincoace de Nistru: Singurenii, Săsenii, Ghețelova, Văsienii, Bogzeștii, Crăsnăsenii și Crucenii, la care era copărtaș cu alți Bulat. În documentul din 1784 se precizează că mânăstirea Hârjauca „esti făcută di tatăl lui Ermurachi, din Mihul Bulat..“. Neamul acesta boeresc exista încă din sec. XVII⁴⁾ și-l găsim răspândit în numeroase așezări sătești din județele Iampil, Balta, Olgopol, Gaisan, cum se constată din cărțile nobilimei și dosarele din respectivele centre. Membrii familiei Bulat, foarte numeroși, aveau proprietăți și locuiau în satele Cacicovca, Olșanca, Sloboda, „orășelul“ Techinovca, Tribulovca, Râbnița, Iaruci, Babrița, Podlesovca, precum și la Iampil, cu moșii și proprietăți, în afară de cele din Basarabia. Eustatie Partenie Bulat înființă în 1744 un sat într'un „loc pustiu“, nu departe de Rașcov. Zaharia Bulat, cu urmășii lui, pe baza actelor prezентate au fost recunoscuți nobili de către Uniunea deputaților nobilimei din guvernământul Podolsc, în 1807. Această mare familie era deci răspândită din vremuri destul de vechi, cu multe moșii și sate în acest guvernământ⁵⁾. Alături de ceilalți boeri și de populația sătească, a contribuit mult la menținerea caracterului național românesc al Transnistriei.

1) T. T. Burada. *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson*, p. 3 nota.

2) Aurel V. Sava o. c. în Moldova Nouă, p. 66.

3) Id. *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București 1938, pp. 238-240.

4) *Ibid.* pp. 239-240.

5) Actualul președinte al „Institutului Științific Român“ din Transnistria, Ștefan Bulat, este de sigur un coborător al acestei nobile familii.

STATISTICA ROMÂNIILOR TRANSNISTRieni

Românii s'au răsfirat în vremuri mai noi și dincolo de Bug spre Nipru și chiar peste această apă, către Caucaz și Urali, ajungând până în regiunea lacului Aral și Tașkent, unii ducându-și din urmă oile lor la pășuni. De sigur că în acest spațiu apar răzlețiți în așezări mai rare, însă malul stâng al Bugului, ca și a Nistrului, pe oarecare întindere este românesc. Unii s'au stabilit mai de mult în așezări militare căzăcești, în aceste părți. De altfel chiar bolșevicii au recunoscut marele număr de Moldoveni ce locuiesc în spațiul dela nordul Mării Negre și spre Caucaz. „In momentul când Basarabia a fost anexată imperiului rus, la 12 Mai 1812, se scrie în Moldova Sovietică, erau fugiți în Rusia peste 300.000 de Moldoveni, așezăți prin diverse gubernii ale imperiului; pe teritoriul Moldovei Sovietice de azi s'au așezat și trăesc aproape 173.000 de Moldoveni; în ținutul Odesei 16.000; în ținutul Nicolaev 14.000; în regiunea Kirovograd¹⁾ 23.000; în regiunea bazinului Donului 5.000; în ținutul Dniepropetrovsk²⁾ 5.000; în Caucazul de nord 7.000; în Asia centrală 5.000; în Extremul Orient al Rusiei 4.000 și într'un număr mai mic în alte regiuni”³⁾. Autorul sovietic *M. N. Boceaner* precizează și el prezența așezărilor moldovenești în Crimeia, în Caucaz, unde ar fi vreo 25 de sate, apoi colonii răzlete în Turchestan, și sate moldovenești răspândite în regiunile Elisavetgrad, Nicolaev, Ecaterinoslav și în bazinul Donului. De sigur că numărul Moldovenilor este cu mult mai mare și însăși cifrele din statisticile rusești confirmă falșitatea lor. Astfel, după o asemenea statistică, în 1834 ar fi fost în guvernământul Cherson 75.000 de Români, în Podolia 7.497 iar în guv. Ecaterinoslav 9.858; aceste cifre sunt de sigur minimalizate, în interesul cauzei rusești. În statistica oficială rusă din 1897 Moldovenii sunt dați în număr de 164.257 în guvernământul Cherson, 26.461 în Podolia, 8.453 în guv. Ecaterinoslav și 2.895 în guv. Taurida din Crimeia. Istorici și etnografi ucraineni în 1919 socoteau la 435.240 numărul Românilor din Ucraina și Crimeia. Republica moldovenească, după statistica sovietică din 17 De-

1) Elisavetgrad.

2) Ecaterinoslav.

3) *Sovetskaia Moldavia*, pp. 30—31. Vezi și Dr. I. Zaftur, *Satele românești de peste Bug*, în ziarul Transnistria I, nr. 2, 1941.

cembrie 1926, avea o populație de 568.984 locuitori, care cuprindea Români, Ucraineni, Ruși, Evrei, Germani și alții. Dintre aceștia Românii erau numai 176.000 răspândiți în 208 sate. Această cifră nu cuprindea pe toți Românii din Rusia și nici pe cei din Transnistria chiar, și fiind făcută de Ucrainenii șovini este de sigur departe de realitate, numărul Moldovenilor fiind cu mult mai mare.

Teodor T. Burada dă în gubernia Cherson peste 210.000 de Moldoveni; în gubernia Camenitz-Podolsc peste 42.000; în gubernia Ecaterinoslav mai mult de 26.000; în Crimeia peste 7.000. În plus alții, așezați în regiunea Orel ori în Caucaz, care sunt destul de numeroși¹⁾.

„Moldovenii sunt Români care populează Moldova, Basarabia și regiunile vecine cu Basarabia ale guberniilor Podolia și Cherson; într'un număr mai mic ei locuiesc de asemenea în gubernia Ecaterinoslav”, scrie autorul sovietic L. S. Berg²⁾. El precizează deci că Transnistria, în părțile Podoliei și Chersonului, aproape în tot cuprinsul ei, este locuită de Moldoveni.

Realitatea demografică este însășișată, cu unele variații, de cercetătorii români ai acestei probleme: prof. V. Harea, Șt. Ciobanu, I. Nistor, dar mai ales de Alexis Nour și N. P. Smochină, care au făcut cercetări și pe teren. Al. Nour dă peste 1.000.000 iar N. P. Smochină cifrează la 1.200.000 numărul Românilor din Rusia, răspândiți astfel: 158.000 în Podolia, 361.000 în guv. Cherson, peste 100.000 în guv. Taurida și Ecaterinoslav, iar în regiunea Niprului, Donețului și Donului în Caucaz și Siberia ar fi restul populației moldovenești. Aceste cifre sunt confirmate de multimea satelor românești în toate aceste regiuni, semnalate chiar de autori sovietici și întâlnite de trupele române și aliate în înaintarea lor spre răsărit, în cursul războiului împotriva U. R. S. S.

Numeroase hărți etnografice fixează, tot odată, spațiul întins ocupat de Români dincolo de Nistru. Astfel în harta etnografică întocmită de geograful rus Filotopici, după datele recensământului populației făcut sub regimul țarist și tipărit

1) Teodor T. Burada, *Intinderea neamului românesc*, p. 35 și urm. Cifrele date sunt cu totul aproximative, și pentru anii 1882-1892.

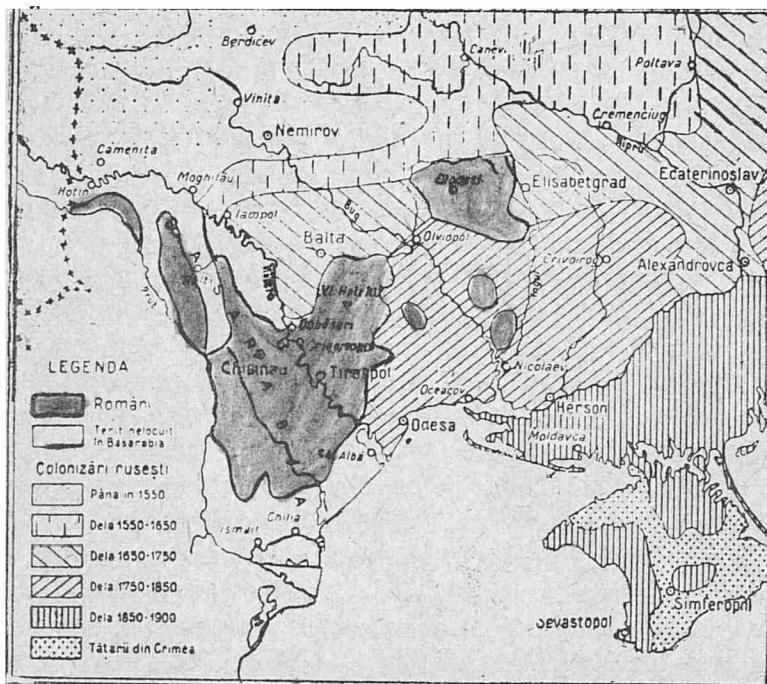
2) L. S. Berg, *Populația Basarabiei*. Alcătuirea etnografică și numărul sufletelor. Cu o hartă etnografică. Academia rusă de științe. Lucrările comisiunii pentru studierea neamurilor din care se compune populația Rusiei, Petrograd 1923, p. 29.

la Kiev în 1911, Români sunt înfațați în grupe aproape compacte pe malul stâng al Nistrului, în spațiul dela Iampil până la vîrsarea acestei ape, iar către Bug, mergând în direcția orașelor Balta și Ananiev. Apoi se mai întind în stânga Bugului și pe drumul dela Balta spre Elisavetgrad, continuându-se spre Voznesensc, Ecaterinoslav și Nicolaev; și mergând și mai departe spre răsărit, peste Nipru, în grupe răzlețe. În altă hartă a geografului *Paul Langhans* publicată în 1917 în Petermann's Mitteilungen și intitulată: „Limbile și religiile Europei și granițele între cultura europeană din apus și răsărit” Moldovenii populează spațiul dela Dubăsari spre nordest până dincolo de Balta, la Sofievca. Spre sud este o altă masă compactă de Moldoveni în regiunea Grigoriopol-Tiraspol-Maiachi, până în apropiere de limanul Nistrului iar spre nordest pe un ținut întins, către Bug. De asemenea sunt răspândiți pe malul stâng al Bugului, în adâncime spre Nipru¹⁾). Este evident deci că dincolo de Nistru Români populează, în număr mare, spații întinse, în deosebi în Transnistria.

Cunoscutul istoric și om politic rus *Paul N. Miliucov* a întocmit, înainte de războiul mondial din 1914, o hartă etnografică a Rusiei, în care prezintă și pe Români din spațiul răsăritean. Între Nistru și Bug ei ocupă județele Tiraspol și Ananiev, cu centrele Grigoriopol și Dubăsari, și o parte însemnată din jud. Odesa. În stânga Bugului o regiune compactă este locuită de Români dincolo de Olviopol, în ținuturile Elisavetgrad, Cherson și în regiunea Voznesensc spre Nicolaev. Autorul omite să înfățișeze așezările românești din jurul orașului Balta și cele dinspre Iampil, unde sunt numeroase sate moldovenești, care au fost cuprinse chiar de cărmuirea sovietică în „Repubica Moldovenească”, a cărei capitală era, la început, la Balta. De asemenea omite și regiunea românească de pe valea Ingului și dela Krivoirog. În Basarabia, provincie locuită compact numai de Români, cum arată însuși Paul Miliucov, autorul înfățișează la nord și la sud unele ținuturi care ar părea nelocuite, ceiace este o exagerare, căci centrele Ismail, Chilia, Cetatea Albă, Hotin și Bălți s-au găsit totdeauna în mijlocul unei aglomerări de populație, aşa cum se constată din multimea așezărilor sătești din aceste regiuni.

¹⁾ Petermann's Mitteilungen, Gotha 63, 1917, pp. 40–41.

Ceeace este de reținut e faptul că Paul Miliucov prezintă ca autohtoni pe Români atât în Basarabia cât și în Transnistria și chiar peste Bug, mai înainte de colonizarea altor populații, deci și a Slavilor, Ruși sau Ucrainenii. Aceștia s-au stabilit, de altfel, mult mai târziu și la marginea regiunilor populate de Români.

Harta istorică și etnografică a lui Paul Miliucov cu așezările românești la răsărit de Prut și epociile colonizărilor slave.

Autorul acestei hărți indică totodată și epocile colonizărilor rusești, care, pe cursul mijlociu al Bugului, în părțile Podoliei, sunt date ca efectuate între anii 1650-1750 iar în regiunile sudestice spre Krivoirog-Cherson și spre Nicolaev-Oceacov și Odesa, abia între 1750-1850, deci cu totul recente. Aceste colonizări în orice caz, se opresc la Nistru. În Crimeia și în părțile sudice ale Niprului, spre Mare, colonizările s-ar fi făcut în vremuri apropiate de noi, între anii 1850-1900.

Această hartă, prezentată de un istoric rus cu mare reputație, constituie cel mai autentic document pentru sustinerea stăpânirii românești asupra Transnistriei precum și cu privire

la colonizarea de dată târzie a elementului slav în aceste regiuni¹⁾.

Harta etnografică a „Transnistrianei” și a regiunilor învecinate spre răsărit din provinciile Podolia, Kiev și Ecaterinoslav, către Nipru, întocmită de *Alexis Nour* este de sigur cea mai amănuntită și mai completă. Autorul a folosit un bogat material cartografic și statistic: hărți topografice germane și rusești, date din anuarele administrative și economice ale provinciilor respective, materialul adunat de Zemstve în anii 1906-1914, când s'a efectuat un recensământ pentru învățământul primar în limbile materne ale populației sătești, precum și constatăriile autorului făcute la fața locului.

In această hartă regiunea cea mai compact locuită de Români este în stânga Nistrului, într'un triunghi cu baza dela Iampol la Maiachi și vârful la Olviopol. Dincolo de acest spațiu se mai găsesc destule așezări de Români spre Movilău, Braclav, Novo-Arhangelsc, Novo-Ucrainsc, Elisavetgrad, Bobrinet, Kirovrog, Voznesensc pe Bug, Ovidiopol și chiar peste Nipru, în sate mai răzlețe. Si această hartă constituie un alt document autentic a așezării masive a Românilor dincolo de Nistru²⁾.

Prof. sovietic *Dím. Zelenín* a publicat și el în 1927 o hartă etnografică a Rusiei cu titlul : *Karte der russischen Stämme und Mundarten in Europa*³⁾. Harta acestui autor constituie un interesant document cartografic, datorit științei sovietice, în care Basarabia este înfățuată cu o populație românească compactă, cu excepția unei mici regiuni din jud. Hotin. In Transnistria, de asemenea, România ocupă, în majoritate absolută, între Nistru și râul Ciulanic, un teritoriu care, dela sud de râulețul Iagorlăc, se întinde către miazați până dincolo de satul Slobozia. Restul teritoriului Transnistriei, dela nord de râul Codâma până la țărmul mării, este arătat ca un ținut rusoucrainean presărat, însă, cu numeroase așezări românești. Peste Bug sunt iarăși

1) Harta este reprodusă și comentată de Dr. I. Zaftur în articolul *O nouă dovdă a drepturilor noastre, P. Miliucov recunoaște că Basarabia este în întregime românească și că România de peste Nistru și Bug sunt autohtoni*. Transnistria, an. I nr. 4.

2) Alexis Nour, *Transnistriana — Zadnestrovie*, — hartă etnografică, București.

3) Dimitrij Zelenin, *Russische-Ostslavische-Volkskunde*, Berlin-Leipzig 1927. Harta este reprodusă de N. M. Popp, în articolul *Hotare drepte* din ziarul Transnistria, an. I, nr. 3.

numeroase localități populate de Moldoveni, dela Olviopol spre Elisavetgrad, precum și între Bug și râulețul Ingul, până la nord de Nicolaev.

Deci atât după datele științei țărîste cât și a celei sovietice, *Transnistria este un finut românesc cu infiltrații rusoucrainene de dată târzie*, abia dela sfîrșitul sec. XVIII și începutul celui al XIX, în vreme ce Români sunt de totdeauna în această provincie.

Cu toate precizările etnografice ale autorilor din epoca țărișmului ca și ale celor sovietici, totuși I. Screabin-Molotov, comisarul afacerilor străine al U. R. S. S., în nota ultimativă din 26 Iunie 1940 afirma neadevărul că Basarabia ar fi „un teritoriu ce a fost totdeauna locuit de o majoritate rusească”. Harta lui D. Zelenin l-ar fi putut documenta că, nu numai în Basarabia, ci și în Transnistria, Români se găsesc în majorități absolute.

După N. P. Smochină, în harta etnografică ce a întocmit¹⁾, Români ocupă triunghiul închis între Iampil, Olviopol și Ovidiopol, cu ramificații spre Odesa și pe ambele maluri ale Bugului, dela Olviopol la Nicolaev. Apoi în regiunile Elisavetgrad-Kirovsc, Krivoirog, Khvastov și, în așezări răzlețe, mai departe pe Nipru precum și dincolo de această apă; în sfîrșit în ținutul Harcov, spre sud la Mariupol, în Crimeea, Caucaz etc.

Concluzia care se impune este că, atât din relatările călătorilor care au străbătut stepa dela nordul Mării Negre, cât și după hărțile etnografice ale diversilor autori ruși, români și străini, chiar și a celor sovietici, Români populează în majorități absolute Basarabia, iar în Transnistria se găsesc în mase compacte, pe o întinsă suprafață de teritoriu.

STAREA CULTURALĂ A ROMÂNIILOR DIN RĂSĂRIT.

După 1812 învățatura de carte în Basarabia și Transnistria era căși nonexistentă. La 1897 erau 7.8% științori de carte rusească printre Moldovenii din gubernia Cherson. În Podolia se numărau 95% analfabeti printre Moldoveni. Așa și-au putut păstra sufletul românesc, deși mulți sunt desnaționalizați, cu nume ca: Muntean, Ungurean, după cum sunt și Ucraineni ro-

1) Moldova Nouă, an. VI, nr. 1-3. Harta etnografică de N. P. Smochină.

mânizați ca : Gorodenco, Litițchi și a. ¹⁾). Lăsați în părăsire de stăpânirea moscovită, ei au rămas într-o situație destul de precară în ce privește starea lor culturală.

In 1839 România, prin petiții adresate guvernului rus, cereau să se introducă limba română în școlile populare care, de altfel, erau foarte puține ²⁾.

Intr'un raport al „tovarășului“ G. I. Starâi, președintele Sovietului Comisarilor poporului din Republica Moldovenească, se arată că „poporul moldovenesc.. a rămas la un nivel de desvoltare foarte scăzut, la nivelul epocii din 1812—1820. Scrisul a dispărut. Numai în biserici, din vreme în vreme, se putea auzi câte ceva din rămășițele scrisului moldovenesc dinainte..“ ³⁾.

Despărțiti de Moldova, oricât de departe s'au răspândit, ei n'au uitat totuși că sunt Români Moldoveni și înfruntând vițregia tuturor stăpânirilor, au dat doavadă de o vitalitate de nebriuit, păstrându-și credința și ființa lor etnică.

Cine ar bănui că în Extremul Orient, pe lângă Tomsc, Omsc, Acmolinsk, Vladivostoc, lacul Baical ori în Mandciuria, sunt vre-o 20.000 de Români, iar pe valea Amurului se găsesc Moldoveni emigrați din jud. Hotin, Soroca, Tighina, în număr de vreo 30.000 de suflete, așezăți în sate cu nume ca Aur, Dunai-Dunărea, Novaia Basarabia, Kișinovca, Alexandreni, Petreni și altele. S'ar părca că într-o asemenea depărtare este o regiune specific românească. Oriunde se află, ei și-au păstrat credința, obiceiurile și graiul și spun cu toată mândria firii lor că „sunt Moldoveni“.

1) V. Harea, *Români de peste Nistru*, p. 25.

2) Iorga, *La Verité sur le passé et le présent de la Bessarabie*, București 1922, p. 63.

3) *Zece ani R. A. S. S. M. Sesia jubilară a CEC RASSM. Raportul tov. G. I. Starâi, Tiraspol 1934*, p. 26.

CAP. XVII.

UNITATEA SUFLETEASCĂ A POPORULUI ROMÂN OGLINDITĂ ÎN
POEZIA POPULARĂ A ROMÂNIILOR DIN RĂSĂRIT.

Unitatea sufletească a întregului neam românesc, caracterul poporului nostru precum și nostalgia și durerea înstrăinării lui se oglindesc și în poezia populară a Românilor transnistrieni. Cântecele lor populare constituie cea mai prețioasă documentare cu privire la conștiința de neam, la durerea înstrăinării și la „*tara*“ lor adevărată.

In aceste cântece Moldovenii de peste Nistru păstrează amintirea locurilor natale, din care s-au desprins mulți dintre dânsii.

Bate vântul vălurele
 Pe deasupra casei mele
 Și-mi aduce dor și jele
Dela locurile mele.
 Bate vântul de pe munți
 Și-mi dă *dor de la părinți*
 Bate vântul dintre brazi
 Și-mi aduce *dor de frați*

Iar printre străini, sub stăpânire străină, ei își plângneau traiul amar pe care-l duceau:

Primăvara când sosește
 Tot pământul înverzește
 Numai inimioara mea
 Nu se poate mângea
 Albă-i floarea bobului
 Mult și rău străinului ¹⁾.

1) N. P. Smochină, *Din literatura populară a Românilor de peste Nistru*, București, 1939, p. 17.

Unii dintre Români din satele de peste Nistru, după un timp, voiau să se reîntoarcă în Moldova, dar nu li se dădea voie. Deaceea dorul de țară îi chinuia, dar nu puteau face nimic.

De când m'am rădicat
Multe țări am mai umblat
Ca Moldova n'am aflat
 Ca Moldova
 Și Craiova
 Țară bună și blajină
De păgâni n'are hodină.

*

Cui îi voia să dorească
Treacă'n Țara Muschicească
Să vadă și să dorească
Să-și facă casa pe mal
Să ducă dor cu amar¹⁾.

Se vede dar că ei nu erau de loc multămiți sub stăpânirea rusască, de care ar fi vrut să se măntuiască odată.

De când Moscalii o vinăt
Toți copchii ni s'o prăpădit

*

Of, inimioară cu lacată
Când te-oi discue v'odată ?
Să ti vadă lumea toată
Cum îmi ești de amărâtă
De străini înveninată
 Și de rude 'ndepărtată.

lar pentru Moldovenii din Basarabia nouă stăpânire moscovită era un adevărat blestem.

Ardo focu di Rusăie
Ducă-s'ar, să nu mai vie !
C'o vinăt la noi în țară
Ne-o adus un foc ș'o pară.

Nistrul îi împiedica, însă, ca să se unească cu frații lor și

¹⁾ Ep. Melchisedek o. c. pp. 169—170.

asta îi făcea ca, deseori, să-și arăte necazul ce-l aveau pe această apă.

Nestri, Nestri, malul tău
Diparti-s di neamul meu.

*

Frunzuliță lozăoară
La Nestru, la mărgioară
Săd *toți frații grămăgioară*
Și se uită'n ceia tară

*

Vreau să trec în ceia parti
Numai Nestru mă desparti.

*

Nestri, Nestri, apă blăstămată
Di când pi tini te-am trecut
Și la Bug m'am dipărtat
Tu din mal în mal ai crescut
Și pe *frații mei* nu-i pot vedea
Tot din pricina ta.

Ei priveau cu mare dor spre „țara“ fraților liberi, din dreapta Nistrului :

Dimineață când mă scol
Ies afară'ncetisor
Și mă razim de ușor
Să mă uit în tară cu dor.

Și mai categoric :

Pasăre din *țara mea*
Spune maica ce făcea ?

Ei doreau chiar să se unească cu toți frații la un loc :

Frunzăsoară lazăoară
Dragă, dragă Mărioară
Ce ți-i fața gălghioară ?
Ori ți-i rău, ori zaci di boală ?
— Nu mi-i rău, nici zac di boală
Da *mă uit în ceia tară.*
Să-mi strâng frații grămăgioară.

.

Vreau să trec în ceia parti
 Numai Nestru mă desparti
 Of, Nestri, dici nu ti'ngustezi
 Să mi te pășăsc
 Si'n *Moldova să mă trezesc*¹⁾.

Haiducii codrilor luptau cu sacrificiul vieții lor ca să-și vadă :

Frații grămăgioară
Adunați toți într'o țară.

Fata părăsită își cheamă ibovnicul să se reîntoarcă la dânsa :

Păsărică cânechie
 Sâ ti duci la *Românie*
 Să-i spui puiului să vie
 Si să nu țăie mânie.

Mai mult ca orice cântecul popular vădește unitatea sufletească a unui popor, fiind „expresia cea mai vie a caracterului național“, cum spune Al. Russo¹⁾.

Moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului au încercat să reconstitue o unitate națională, deși stăpânirea rusască veghează cu asprime și-i impiedică dela aceasta. În acest sens a apărut în jurnalul bisericesc „*Luminătorul*“ din 25 Ianuarie 1908 o poesie, în care era cuprins programul de activitate a acestei publicații astfel :

Din *Prut și Nipru până la Mare*
 Strămoșii noștri au purtat
 Această sfântă luminare
 Prin ea cu dușmani s-au luptat.
 Si ce-i mai scump în omenire
 Si mai bogat, mai de folos
 Ei ne-au păstrat ca moștenire
 Pământ și legea lui Hristos.

Acțiunea de rusificare pornită de guvernul țarist n'a putut adormi conștiința de neam a Moldovenilor din dreapta și din stânga Nistrului, pe care i-am regăsit în vremurile actuale.

i) D. Strungaru, *Folclorul Moldovenimei orientale*, în *Moldova Nouă*, VI nr. 1-3, p. 109 și urm.

Folclorul popular este același și în alte manifestări. Zicătorile și proverbele Moldovenilor din Transnistria sunt identice cu ale tuturor Românilor. Iată câteva: Nu alerga după doi e-puri odată. Nu lăsa pe mâne, ce poți face azi. Nu învăța peștele a înnota. Nu-i pune lupului degetul în gură¹⁾.

Apare evidentă unitatea spirituală a Românilor de pretutindeni și prin aceste manifestări ale sufletului colectiv românesc. De altfel caracterul unitar al literaturii noastre populare este rezultatul străvechei unități sufletești a neamului românesc, care s'a păstrat peste veacuri, biruind vitregia stăpânirilor străine sub care a trăit.

In răsărit, prin urmare, dacă Români și-au avut *granița lor politică* fixată pe Nistru, *granița etnică* depășește cu mult această apă, în așezări mai masive, ajungând până la Bug. Domnii Moldoveni și-au întărit cu cetăți granița Nistrului, pe care unii au trecut-o totuși, stăpânind și în Transnistria. În spațiul dintre Cardați și Nistru au organizat puterea de rezistență a Moldovei; dar și dincolo de această apă, spre Bug, erau aşa de numeroase așezări moldovenești răzlețite, în vecinătatea Cazacilor dela Nipru și a Tătarilor din Olatul Oceacovului, care făceau dese prădăciuni în regiunile apusene. Cetățile dela Nistru au fost o pavăză și pentru satele Moldovenilor transnistreni, întrucât boerii moldoveni, care-și aveau numeroase moșii între Nistru și Bug și înălțau biserici în târgurile din acest spațiu, căutau să-și ocrotească toată populația moldovenească din răsărit.

Dacă Nistru era un hotar politic, populația depe ambele maluri ale acestei ape a păstrat cele mai strânse legături religioase—sufletești și economice prin schimbul de produse ce făcea și prin păstorirea episcopilor din Moldova asupra bisericiei din regiunile transnistrene.

1) M. Opria, *Limba moldovenească*, Tiraspol 1938, p. 145.

CAP. XVIII.

IMPERIALISMUL PANSLAVIST ȘI ROMÂNII

Rușii în veacul XIX au devenit tot mai agresivi și mai primejdioși pentru existența Statelor din sudestul Europei și în deosebi a României. Mișcarea panslavistă, inspirată și de testamentul apocrif a lui Petru cel Mare, accentuiază și mai mult politica lor ofensivă spre Strâmtori și chiar spre Marea Adriatică. Stăpâniți de un misticism religios și un adevărat mesianism rasial, imperialismul panslavist se manifestă agresiv nu numai spre Tarigrad—Cetatea imperială—ci și spre apusul Europei, care ajunsese, după concepția unora dintre doctrinarii acestui puternic și primejdios curent, la o accentuată stare de putreziciune. Regenerarea întregei lumi europene trebuia să vină dela pravoslavnica Rusie¹⁾. În acest scop Rușii visau un spațiu imens dela Marea Baltică și Marea Adriatică până la Oc. Indian și Oceanul Pacific²⁾. Sub acest raport bolșevicii înșă fătisează o politică de continuitate cu tendințe imperialiste și mai paste, nesocotind voința popoarelor de a trăi în deplină libertate, care este cel mai mare bun al omenirii, urmărind totodată și deslănțuirea revoluției mondiale.

În 1868 generalul *Rostislao Fadejev*³⁾ considera că Rușii cuprind pe „Slavii ruși și neruși” și pe „ortodocși”⁴⁾. După părerea lui rusificarea Basarabiei era o necesitate determinată de imperativul de a o scăpa de „romanism”. Scopurile Rusiei

1) Dimitrie A. Sturdza, *Europa, Rusia și România*, București 1914, p. 16.

2) *Ibid.* p. 17.

3) Rostisalv Fadejev, *Puterea militară a Rusiei și politica ei militară*, 1868. Id. *Desvoltarea Chestiei Orientale*, 1870.

4) Dim. A. Sturdza o. c. p. 13.

în Chestia Orientului ar fi, după părerea lui *N. I. Danilevski*, ideologul politic al panslavismului, să impiedice reconstituirea imperiului bizantin creind o mare confederație pan-slavă, în frunte cu Rusia, și cu capitala la Constantinopole.¹⁾ Lucrarea acestuia „*La Russie et l'Europe*”²⁾ constituie catehismul slavofilismului, care a rămas totuși „un edificiu himeric” după expresia lui Paul N. Miliucov³⁾.

Rusia trebuie să urască Europa, după opinia lui N. I. Danilevski, căci și Europa *ar urî Rusia*⁴⁾ iar *Confederația pan-slavă*, ar cuprinde și „acele popoare ne-slave—Grecii, Români, Ungurii, —, pe care destinul istoric le-a legat indisolubil de noi, din nefericire sau fericire, așezându-le în trupul slav”. În cadrul imensului imperiu slav ar fi intrat deci și România cu „*părțile ne-slave* ale Bucovinei, jumătate din Transilvania până la Mureș, Basarabia apusană, locuită de Moldoveni”; deci fără nordul și sudul acestei provincii, fără delta Dunării și Dobrogea, care urmau să rămână în spațiul rusesc.⁵⁾ Ce minunată potrivire cu concepția imperialistă a bolșevicilor. N. I. Danilevski își arăta totuși generozitatea lui față de România, care urma să fie integrată în marea Confederație slavă, înăbușită însă în interior, fără nici o eșire la mare și fără jumătate din provinciile curat românești: Transilvania, Basarabia și Bucovina. Și aceasta numai datorită fatalității că Români se găseau „în trupul slav”. Cât privește Transnistria, soarta ei nu comporta nici o atenție, fiind considerată ca pământ și suflet slav.

Poetul ceh *I. Kollar*, în 1830 încă, slăvind „*Panslavia*” se întreba ce vor deveni Slavii peste o sută de ani, spre a răspunde tot el: „peste o sută de ani viața slavă ca un potop își va întinde imperiul ei peste tot locul”⁶⁾.

Un fost discipol a lui N. I. Danilevski, *C. Leontiev* scrie că „slavofilismul civilizator nu-i de cât un vis plin de poezie și

1) P. N. Miliukov, *Le Mouvement intellectuelle russe*, p. 388.

2) N. I. Danilevski, *La Russie et l'Europe*, ed. III, Paris 1888.

3) P. N. Miliukov, *o. c.* p. 583.

4) *Ibid.* p. 388.

5) D. A. Sturdza *o. c.* pp. 18—19. V. Harea, *Panslavismul, Bolșevismul și România*, în Revista Fundațiilor Regale an. VIII nr. 8—9, p. 521.

6) Dim. A. Sturdza *o. c.* p. 20.

de nobleță¹⁾). Totuși își exprima teama că civilizația slavă creștată de *bízantínism* își vedea primejdruit viitorul de *europeanism*²⁾. De aceia „politica nefiind o etică”, guvernul rus trebuia să activeze chiar cu teroare în țelurile urmărite³⁾.

In „Harta populațiilor slave din Europa“ de *Komarov și Sarjaniko*, apărută în 1889 în revista „Slavianski Isvestia“, care era patronată de generalul Ignatiev, cunoscutul agitator slavofil, lumea rusască se întindea peste Basarabia, gurile Dunării și Dobrogea, înăbușind și reducând România la o țărișoară încercată în masa slavă și dominată de Rusia⁴⁾. Peste teritoriul românesc Slavii răsăriteni se uneau cu cei sudici spre a ajunge la Constantinopole și Strâmtori iar spre apus la Marea Adriatică⁵⁾.

Impotriva acestei concepții tiranice de a subjugă Rusiei popoare străine ca factură etnică, se ridică scriitorul rus *Vladimir Serghievici Solodievo*, care combată „excluzivismul și egoismul național pan-slav“⁶⁾, considerând că „este imoral să se sacrifice intereselor inventate ale acestui grup de popoare, atâtea alte națiuni vii, conștiente de ele înșile“. Iar *L.Tolstoi* îi califică de „idioți“ pe cei ce susțineau imperialismul pan-slav⁷⁾. Totuși această concepție a dominat în veac. XIX conducerea politicei externe a imperiului țarist și apoi a bolșevicilor.

TENDINȚELE AGRESIVE ALE SOVIETELOR SPRE SUDESTUL EUROPEI

Tendința de dominație a Europei, prin înfăptuirea unui mare Stat slav, a fost adoptată și de bolșevici, într'un plan chiar mai vast. Astfel la părerea că regenerarea Europei nu s-ar putea realiza decât prin acțiunea energetică a imperiului rus, cum era convingerea lui N. I. Danilevski, a lui N. N. Strakhov ori a romancierului F. Dostoievski, îl găsim corespondent pe *V. Ulianov Lenin*, ideologul bolșevismului, care proclamă ne-

1) C. Leontiev, *L'Orient, la Russie et le Slavophilisme*, vol. II p. 66 și urm.

2) *Ibid.* I, p. 98 și urm.

3) *Ibid.* II, p. 48.

4) Dim. A. Sturdza *o. c.* pp. 20—21

5) *Ibid.* p. 21.

6) P. N. Milioukov *o. c.* p. 428.

7) V. Harea *l. c.* pp. 523—524.

cesitatea unui „război permanent“ tuturor popoarelor și țărilor, care combat comunismul ; aceasta și ca răspuns la spiritul pacifist dela Geneva, considerând și el, alături de panslaviști, Europa ca un organism politic „putred“. Concepția lui imperialistă o concretiza și mai bine când spunea în 1919 : „Noi nu vom trăi numai într'un stat, ci într'un sistem de state și coexistența prelungită a Sovietelor cu statele imperialiste este absolut imposibilă“. Hotărît, Vl. Ulianov Lenin proclama necesitatea unui „război permanent“ tuturor popoarelor, care combăteau comunismul, până la biruința sau prăbușirea bolșevismului. „Noi nu suntem paciști. Noi n'am încetat niciodată de a declara că ar fi absurd din partea proletariatului revoluționar să renunțe cu totul la război, care va fi util intereselor revoluționare“, era altă declarație a lui, încă în 1917¹⁾. În concepția lui „libertatea e un prejudiciu burghez“, ceiace nu se sfârșă să afirme oricând. Cu toate acestea Lenin, tot în primii ani ai instaurării regimului bolșevic, condamna tendința imperialistă de subjugare a națiunilor mici, considerând „anexiunea.. ca o călcăre a autodeterminării națiunilor..“ cum erau cele ce populau „Finlanda, Polonia, Letonia, Ucraina, Kiva, Bukhara, Estonia și toate celelalte provincii locuite de nevelicoruși pentru Rusia“, deci și Transnistria cu Basarabia. Pentru ca mai târziu acelaș teoretician al bolșevismului să revină asupra acestei teorii spre a susține că dreptul națiunilor de a dispune de soarta lor nu poate avea un caracter absolut, ba sunt cazuri când această concepție „trebuie să fie respinsă“²⁾.

Ce însemna România în fața amenințărilor îndreptate împotriva civilizației europene de cel mai întins stat continental și care numără o populație de peste 180 milioane de oameni !

In această privință sunt categorice declarațiile referitoare la necesitatea războiului pentru Statul și regimul sovietic, făcute de conducătorii U. R. S. S. în ședință secretă ținută la Moscova în 1928, cu prilejul întrunirii Congresului Internațional III. Atunci încă N. I. Buharin președintele acestei Internaționale, proscris apoi și el de guvernul communist din Moscova, în raportul pe care-l prezintă, declară că „războiul care

1) Către lucrători, declarația lui Lenin din 1917, publicată în *L'Humanité* din 7 Ianuarie 1937.

2) V. Harea, *I. c.* p. 527.

vine trebuie să aducă eliberarea definitivă a proletariatului... Popoarele sunt obosite și nu vor să se bată... Niciodată n'a existat un teren mai bun pentru o campanie antimilitaristă... În 1917 oboseala Rusiei burgheze, care nu mai voia să se bată, ne-a dat victoria. Lumea este astăzi obosită, ca și Rusia de atunci, rezultatul final va fi același numai că camarazii noștri să știe să vrea și să aibă îndrăzneală..

Misiunea Uniunii Sovietice este la granițele ei, acolo unde se află două Puteri mercenare ale capitalismului internațional : România și Polonia. Amândouă au făcut, mai demult încă, acte de ostilitate în contra adevărătorii patrii a tuturor proletarilor, una încercând să cucerească Ucraina, *cealaltă anexând Basarabia*. Uniunea Sovietică a făcut dovada unei excesive răbdări, *tolerând aşa de mult existența teroarei albe în aceste două țări..* Dar totul are un sfârșit și semnalul marelui război, care se apropiie, va însemna și aranjarea acestor socrateli. Drapelul revoluției sociale va trece granița artificială impusă de Statele burgheze și va merge să fluture asupra celor două proletariate din țările vecine, eliberate..“.

Luând cuvântul în ședința dela 19 Iulie, Stalin însuși preciza că războiul a devenit „o necesitate absolută“ pentru Uniunea Sovietelor, împotriva căreia Anglia a organizat o formidabilă coaliție, din care făceau parte, între altele, și Polonia cu România „ale căror armate sunt reorganizate și aprovizionate cu munițiuni de statul major englez și francez“. Întru căt capitalismul anglo-francez pregătea războiul prin mercenarii lor poloni și români, iată pentru ce armata roșie se pregătește de război“. Deci Polonia și România primejduiau existența Rusiei sovietice !

Marcel Cachin, care lua parte ca delegat al comuniștilor francezi, era, totuși, de părere că „un război de agresiune în contra Poloniei și României ar fi o imprudență..“, ceiace nu avu nici un ecou. N. I. Buharin, revenind, preconiza prepararea Rusiei pentru război și insurecția generală pregătită în străinătate, „organizând formațiunile revoluționare locale și intensificând propaganda în armate, marine și uzine spre a provoca, la momentul oportun, o paralizare a tuturor centrelor vitale ale acestor țări..“. Folosirea spionajului nu-l consideră desonorant decât dacă este făcut contra patriei tale. Dar nici un stat burghez nu-i patria vreunui proletar iar proletariatul mondial n'are decât o patrie : revoluția socială.

Cea mai categorică a fost expunerea mareșalului Clement Efremovici Voroșilov, comisarul poporului la războiu, făcută în ședința dela 7 August. El afirmă că armata roșie era cea mai bine pregătită și antrenată armată din lume. Cu mult mai bine de cât armata poloneză sau cea română. Aceasta urma să se vadă cu prilejul manevrelor organizate tot atunci în regiunea Kievului, care „vor face convingerea invincibilității noastre, căci, după câteva ore dela începerea războiului nostru, marile orașe ale țărilor vrăjmașe, nu vor mai exista decât cu numele, în amintirea celor ce vor mai supravețui în ruinele lor“. Răspunzând apoi mai multor întrebări mareșalului Voroșilov declară că pe frontul polonez războiul va avea, probabil, un caracter defensiv, în vreme ce atacul principal se va desfășura împotriva României; cea mai mare parte a formațiilor active din armata roșie va trece Nistrul și cel mult în 15 zile va ajunge la Galați, susținută la nord de un corp de observație, care va ocupa pasurile Carpaților și va supraveghea totodată golul dela Cernăuți. Mobilizarea Poloniei va dura câteva săptămâni, ceiace va înlesni scoaterea României din luptă, înainte de a putea primi vreun ajutor.

„Marșul fulgerător al cavaleriei germane în România, sub comanda mareșalului Mackensen, în timpul ultimului război, nu va însemna nimic față de cel al diviziilor noastre de Cazaci, conchise Voroșilov. Când Polonia va fi în stare să intre în luptă, *soarta României va fi decisă pentru totdeauna*. Va urma rândul Bulgariei, unde totul este pregătit pentru o revoluție comunistă cu gonirea regelui Boris și a ministrilor săi călăi; apoi a Greciei etc. Iugoslavia va fi angajată, împreună cu Aliații ei francezi, într'un război cu Italia și Albania, de ea nu vom putea avea nici o grija.“

Secția de G. P. U., care va însoții armatele de invazie, va căuta ca, îndată după ocuparea localităților străine, burghezia țărilor invadate să fie pusă „în stare de a nu mai putea face vreun rău“. Dictatura proletariatului, cu toate consecințele, va merge în același pas cu armata roșie, în campanie, și „se va aplica o lecție memorabilă capitaliștilor români și polonezi de victimile lor de eri...“¹⁾.

Aceasta era soarta pe care bolșevicii o pregăteau statelor

¹⁾ Toate aceste declarații au apărut în *La Revue de Paris*, an. XXXV, no. 21 din 1 Noembrie 1928, pp. 76-93,

europeene, care nu aveau altă dorință de căt să-și continue existența lor în deplină pace. Și totuși „Uniunea R. S. S. nu se gândește să terorizeze pe nimeni, ba ceva mai mult, să năvălească asupra cuiva. Noi suntem pentru pace și apărăm instituția păcii...“ declară Stalin¹⁾ în altă împrejurare.

I. Srečabin-Molotov desvăluia aceste amenințări agresive în declarațiile făcute la Radio-Moscova în ziua de 22 Iunie 1941, când Germania și Aliații săi au pornit războiul împotriva Rusiei sovietice.

România, care în mod permanent a fost o fortăreață împotriva tuturor primejdiiilor din răsărit, era destinată să primească prima lovitură decisivă și să fie desființată „pentru totdeauna“, iar pe la sudest de Carpați, bolșevicii voiau să-și deschidă drum spre centrul Europei. Un început de înfăptuire a acestui plan a fost ocuparea în 1939 a Poloniei răsăritene până la Carpați; și apoi a Basarabiei și Bucovinei de nord, în 1940. Din Carpați, prin Bucovina și Basarabia, cu delta Dunării, România, și în deosebi Moldova, era prinsă ca într'un adevărat clește și pe aici Rusia urmărea să-și asigure calea spre regiunea petroliferă din Muntenia, precum și spre Jugoslavia, cu care ajunse, între timp, la deplină înțelegere.

In orice caz strivirea României era pe primul plan a preocupărilor conducătorilor Rusiei comuniste.

¹⁾ Prof. A. V. řestacov, *Curs scurt a Istoriei Uniunii R. S. S.* Tiraspol 1938, p. 237.

CAP. XIX.

LUPTELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIILOR TRANSNISTRIENI

După răpirea Basarabiei, în 1812, Românii au stăruit să-și continue viața lor națională împreună cu Moldovenii de peste Nistru. Blocul românesc apărea mai puternic acuma. Școli erau prea puține iar predarea se făcea în limba rusă. În schimb în biserică s'a afișat necesitatea folosirei limbii naționale, cu toate că au fost Ierarhi, care au persecutat-o și înlăturat-o.

Mișcările politice din Rusia, în deosebi revoluția din 1905, au avut ecou și printre Români. Cărturarii lor, care făcuseră studii la Kiev și unii din ei în România, s-au grupat în jurul unor foi de propagandă națională ca *Basarabia* (1900), *Viața Basarabiei* (1907), *Luminătorul* (1908), *Moldovanul* (1909) și mai ales *Cuvânt Moldovenesc* (1913), care avea printre colaboratori și Moldoveni de peste Nistru. Aceste publicații, ca și cărțile bisericesti și chiar manualele școlare, care începuseră să reapară în Basarabia, mai ales după 1905, au fost răspândite și printre Românii de peste Nistru. Cărțile care se tipăreau la Chișinău și la Mănăstirea Neamțul erau împărtășite și folosite și în Transnistria.

O acțiune nefastă în biserică au avut Pavel Lebedev, ajuns episcop al Chișinăului și Hotinului în 1871, Sergheie în 1882 și Serafim Ciceagov, numit arhiepiscop al aceleiași eparhii în 1908. Aceștia au luat cele mai tiranice măsuri împotriva a tot ce era moldovenesc, înlăturând limba română dela slujbele bisericesti și interzicând orice mișcare cu caracter național românesc. Autoritatea lor s'a lovit, însă, de reacțiunea Moldovenilor de pe ambele maluri ale Nistrului, printre care s-au desvoltat secte religioase și superstiții de tot felul. Astfel a apărut secta Inochentiștilor, predicată prin 1909 de călugărul moldovan *Ino-*

chentie dela Mănăstirea din Balta, aşezată tocmai într'o regiune locuită de Moldoveni. Acest călugăr, care se înfățişa ca trimisul lui Dumnezeu pe pământ, îşi predica erezia lui primejdioasă, de altfel, atât pentru trup cât şi pentru suflet, în limba moldovenească, singura înțeleasă de popor, dar care era prigonită de arhiepscopul Chișinăului. „Toţi cred şi se închina în limba lor, toţi caută mândrirea, numai Moldovenii rămân în afara mândrii, în paganism.. că nimeni nu le duce cuvântul mândrii pe limba lor“, spunea Inochentie¹⁾. El pretindea deci limba moldovenească în biserică.

Moldovan de neam, Inochentie vorbea cu o mare putere de convingere şi predica chiar cu talent, adunând foarte mulți credincioși veniți dela mari depărtări ca să poată asculta slujba religioasă în limba moldovenească, exercitând o mare influență asupra lor. El spunea norodului „de toate şi tot pe moldoveneste“, spre multămirea celor ce veneau să-l asculte.

Călugărul Inochentie a dat mișcării lui un afirmat caracter național moldovenesc şi influența lui asupra multimei credincioșilor izvora tocmai din faptul că predica în limba moldovenească, în vreme ce preoții ruși slujeau într'o limbă pe care Moldovenii n'o înțelegeau. El le împărtea şi gazeta Cuvânt Moldovenesc, pe care o aducea dela Chișinău.

Mișcarea lui Inochentie puse pe gânduri pe Ruși şi arhiepscopul Serafim luă măsuri, în 1913, pentru a o combatе, îngăduind de data asta predicarea în biserici în limba înțeleasă de norodul credincios. Astă şi după indemnul Consilierului de Stat V. M. Scvorțov, misionarul Sinodului bisericei ruse, trimis în Basarabia şi Podolia ca să se informeze asupra măsurilor ce erau necesare să se ia împotriva mișcării inochentiste. Tot odată Inochentie fu pus în urmărire ca primejdios bunelor moravuri şi vietii spirituale a credincioşilor ; el fu ridicat în August 1912, dela reşedinţa lui, de o sotnie de Cazaci, care-l duse la Mănăstirea Muromsc „Adormirea“²⁾ de lângă lacul Onega. Tânării români îl apărără, luptându-se cu Cazacii, şi 60 dintre dănsii căzură ucişi sub zidurile mănăstirei din Balta, ca martiri ai unei credințe plină de rătăcire, dar nu mai puțin a limbei lor

1) Andrei T. Niculescu, *Balta*, în ziarul Transnistria an. I no. 3.

2) *Rusia pitorească*, sub redacţia lui P. P. Semenov, Moscova-Peterburg 1881, vol. I p. 450.

naționale¹). Puterea credinței era mai puternică decât măsurile administrației țariste. „Părintelul Inochentie face slujbele moldovenenește. Acolo peste Nistru li se dă voie să facă slujbe moldovenește și el le face aşa cum n'am văzut și n'am auzit de când sunt”, povestea cel ce-l asculta²).

Cu toată depărtarea, numeroși credincioși își vindeau avutul și mergeau în pelerinaj tocmai la mănăstirea unde fusese surghiunit „părintelul”, ca să asculte învățărurile nouului profet, care a făcut să răsune graiul moldovenesc la o depărtare aşa de mare. Măsuri administrative nu puteau opri acest exod, Moldovenii își zăvorau locuințele și familiile întregi cu femei și copii, luau drumul pribegiei, mulți perzându-și chiar și viața.

Ca urmare Inochentie fu încarcerat în fortăreața Petrozavodsk tot pe malul lacului Onega iar Moldovenii rătăcitori fură întorși la casele lor, unii în Basarabia, alții în Transnistria; astfel 168 au fost readuși la Movilău, 37 la Balta, 41 la Popeliuhi, 37 la Lipovăț, 35 la Tiraspol și alții în alte localități³.

Din închisoare Inochentie și-a renegat învățatura ce predicease, declarând-o el însuși drept „o rătăcire”, dar slujind moldovenenește „mi-am făcut o sfântă datorie față de frații mei Moldoveni”. Oricum, ca rezultat a mișcării lui, guvernul rus a fost nevoit să admită limba națională în satele moldovenești. Însuși arhiepiscopul Serafim a făcut slujbe religioase în moldoveneste și rusește. Dela Petrozavodsk fu trimis la mănăstirea Solovetki dintr-un ostrov al Mării Albe, iar în timpul războiului, în 1917, se reîntoarse la Lipețca – Lipești – în guv. Cherson, nu departe de Birzula, unde și sfârși viața, după ce răscolișează de mult sufletul Moldovenilor.

Învățatura lui plină de rătăcire a continuat să dăinuiască printre Moldoveni, dar nu-i mai puțin adevărat că el răspundează necesității de a folosi limba moldovenească, la serviciile religioase, din momentul în care autoritățile rusești neînțelegătoare o interziseseră.

Izbucnirea războiului mondial în 1914 aduse mari prefațeri și în viața Românilor din răsărit, care stăruitor și-au cerut dreptul la o existență liberă și națională.

1) I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 343.

2) Dr. P. Cazacu, *Vine vremea de-apoi*, București 1940, p. 10.

3) I. M. Parhomovici, *Lucrările istorico-archeologice bisericești din Basarabia*, Fasc. IX p. 211.

DORINȚA ROMÂNIILOR TRANSNISTRIENI DE A SE UNI
CU ROMÂNIA

In frământările politice provocate odată cu izbucnirea revoluției rusești în 1917 și care au dus la alipirea de bună voie a Basarabiei cu Vechiul Regat, Românii Transnistrieni au cerut stăruitor să se unească și ei cu țara. „*Să ne soidinim¹⁾ cu frații noștri din Moldova*“ spuneau ei atunci.

Când Basarabia s'a proclamat „Republieă Moldovenească“, desfăcându-se de Rusia, se produse și în rândurile Românilor Transnistrieni o puternică mișcare spre a-și asigura viitorul lor național alături de toți ceilalți Români. În programul partidului național moldovenesc, constituit la Chișinău la 3 Aprilie 1917, se prevedea la punctul 10 ca „Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezășuiască aceleasi drepturi naționale pe tărâm cultural, bisericesc, politic și economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam“²⁾. Moldovenii de peste Nistru erau și mai categorici; ei arătau că „*toate satele pe malul Nistrului sunt moldovenești ; da preoții mai mult ruși*“. De aceia „ni-i sete de preoți moldoveni și nu-i avem : deși sunt unii moldoveni, tot rusește citesc“³⁾. Că „la noi sunt niște bucheri, din care și eu unul, și toți cetim moldovenește toate celea... De ne-ar da Dumnezeu preot moldovenesc din baștină și vreun psalt moldovan : atuncea ne-ar părea că s'au mai adaos un Paște... Si aşa vă rog să vă fie jale și de noi depărtații... ca să nu fim lipsiți de aceleasi drepturi care vor avea Basarabenii“⁴⁾.

In primăvara anului 1917 un grup de studenți moldoveni din Kiev, printre care erau și transnistrieni, cerea *unirea tuturor Românilor într'un singur Stat național*.

La congresul învățătorilor moldoveni, care a avut loc la Chișinău în Mai 1917 s'a cerut ca Moldovenii de peste Nistru să fie alipiți Basarabiei, spre a urma soarta acesteia.

Printre dorințele exprimate cu prilejul acestui congres învățătoresc se cerea: „să se deschidă școli moldovenești în satele cu majoritate moldovenească ; aşijderea ca slujba bisericească să se săvârșească în limba moldovenească. Să se ajungă

1) Adică „să ne unim“.

2) *Cuvânt Moldovenesc*, nr. 26 din 9, IV, 1917.

3) Scrisoarea lui Filimon Marian, bătrân de 76 ani trimisă lui Pan. Halippa, publicată în ziarul „*Cuvânt Moldovenesc*“ din Chișinău la 3 Mai 1917.

4) Altă scrisoare a aceluiaș la 8 Mai 1917.

la înțelegere cu partidele ucrainene pentru recunoașterea drepturilor Moldovenilor de peste Nistru în biserică și școală, aşa cum aceleași drepturi sunt chezășuite pentru Ucrainenii din Basarabia. Să se chemă tineretul moldovenesc de peste Nistru ca să vie la învățatura moldovenească trebuitoare. Să se pregătească instructori moldoveni pentru conducerea școlilor moldovenești de peste Nistru. Învățătorii pentru aceste școli să se pregătească deocamdată în seminariile de învățători din Basarabia". La aceste deziderate profesorul *Iustin Frățiman* a mai propus ca „*să se ceară dela stăpânirea premeănăică a Rusiei a-lipirea la Basarabia a părților locuite de Moldoveni din ținuturile Cherson, Ovidiopol și Odesa*, care pe vremea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni erau ocărnuite, în cele bisericești și școlare, de către Basarabia". Ceva mai mult, profesorul *V. Floroiu* dela un gimnaziu din Petrograd, a cerut să se ia „aceleași măsuri și pentru Moldovenii din Caucaz, care sunt destul de mulți la număr și să nu mai fie îngăduit a fi dați uitării, ca până acumă”¹⁾). Congresul a aprobat aceste propuneri.

Intre 29 Mai – 2 Iunie 1917 a avut loc o adunare a naționalităților la Odesa, cu care prilej delegații Moldovenilor au arătat din nou care erau cererile Românilor Transnistrieni. În primul rând „obligativitatea învățământului național românesc cu învățători moldoveni, apoi înființarea unei secțiuni de limba română la Universitățile din Kiev și Odesa pentru pregătirea profesorilor secundari; funcționarii sătești, preoții și corpul didactic să fie Români de origină; serviciul divin și orice rugăciuni să se facă în limba moldovenească; înființarea unei episopii românești la Tiraspol sau Dubăsari”.

Nici o împrejurare nu pierdeau Români din răsărit spre a-și afirma dorința lor de unire. Unul dintre ei, Grigoraș, de peste Bug, spunea în vara anului 1917, către voluntarii ardeleni care treceau prin Chișinău, că convingerea lui era „*că toți Români se vor uni sub acelaș împărat*”.

In sfârșit la primul congres al soldaților basarabeni, care s'a ținut la Chișinău în zilele de 21–28 Octombrie 1917, când s'a proclamat autonomia Basarabiei, s'a cerut din nou și în mod stăruitor *unirea Transnistriei cu Basarabia*, ca să urmeze împreună aceeași soartă. Cu acest prilej Românul transnistrian *Toma Jalbă*, cu glasul plin de emoție, într'o cuvântare inflăcărată, cerea congresiștilor: „...Eu văd că toți aicea v'ati hotărât să vă luați ceiace vi se

¹⁾ *Școala moldovenească*, Chișinău 1917, p. 74.

cuvine : drepturi și autonomie... Da eu acum vă întreb pe voi, fraților : Frații noștri și neamurile noastre, care sunteți Moldoveni, cui ne lăsați pe noi, Moldovenii, cei ce suntem rupti din coasta Basarabiei și trăim pe celălalt mal al Nistrului ? Noi rămânem ca șoareci în gura motanului !

Fraților, nu ne lăsați, nu ne uitați !

Iar *dacă ne veți uita, vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pământul nostru. Căci mai bine să-și schimbe râul mersul său decât să rămânem noi, frații, despărțiti unit de ații*.

Aceasta era dorința Românilor de peste Nistru : *să se ușnească cu frații lor*. Dar glasul lor n'a fost auzit, ei au rămas, atunci, în afara granițelor țării. S'au cooptat doar în Sfatul Țării dela Chișinău 10 Români de peste Nistru și alți 5 în comisia pentru organizarea bisericiei naționale. Ei nu s'au multămit, însă, numai cu aceasta și n'au încetat lupta lor. Totuși Statul român s'a oprit atunci la „limita hotarelor sale naturale“, și „bine a făcut“, s'a spus¹⁾). Dar nimeni nu se întreba : care erau „hotarele naturale“ ale Rusiei și cu ce drept își întinsese granițele până la Prut, pe care încă voia să-l depăsească.

Români de peste Nistru au continuat singuri lupta pentru unirea Transnistriei cu Moldova. Ei au întocmit o chemare către toți Români, care constituie cea mai categorică afirmare a dorinții lor de a nu rămâne sub stăpânire străină vrăjmașă, în afara granițelor României.

Iată textul acestui apel întocmit de *Ștefan Bulat*, actualul președinte al Institutului Științific român din Transnistria și adresat tuturor Românilor, în numele Comitetului național al Moldovenilor de peste Nistru :

Chemare,

Cu bună samă :

„Numă în uniri putem să ocupăm dreptatea !“

Frați Moldoveni

Au ajuns o vremi, în care toate națiunile (noroadili) său scos drepturile sale (lor), iar noi Moldoveni am rămas mai pe urma altor altoatelor neamuri — ca cum ar fi rătăcit un cărdisor de oi dela toată turma !

Noi, fraților, am dormit și nu o avut cine ne trezi, până ci nu o mers alte neamuri pe lângă noi, bucurându-se sub steagurile sale.

1) A. Babel, *Le Bessarabie*, p. 346. Si părerile altora erau la fel.

Eată noi, ceia ci ne-am trezit și, înfierbințânduse săngele cel frățesc în noi, ne-am pornit ca să trezim părintii, frații și surorile, ca împreună cu tățai să ne arătăm—ca se știi toate națiunile, că și noi sântem un neam bogat, delicat și foarte cult.

Pentru de aceea noi fierbinte vă poftim părintilor, fraților și surorilor moldoveni ca să ne adunem (grămadim) cu tății astăzi și împreună să ne rădicăm steagul națiunii (nărodului) nostru.

Foarte fierbinte vă poftim ca să va adunaț aleșii fraț căti și oameni din tot satu moldovenesc cari trăim pi malul stâng al Nestrului (Herson și Cam. Pod. gub.).

La în tâiul Congres moldovenesc unde au să să deslege toate dreptele cinstiitului Neam Moldovenesc în oraș Tiraspol la 17 decembre 1917..“.

Inițiatorii acestei adunări își propuneau să ceară pentru Moldoveni. 1. Școală în limba norodului moldovenesc. 2. Cărțile pentru învățatura în afară de școală să fie tot în limba moldovenească. 3. Slujba în biserici să se facă în limba moldovenească spre a fi înțeleasă de popor. 4. În justiție să fie judecători moldoveni și să se folosească tot limba moldovenească, iar fiecare să-și capete dreptatea ce i se cuvine. 5. Doctorii să știe limba moldovenească spre a se putea înțelege cu bolnavii moldoveni. „Deci noi Moldovanii nam fost în valată pân amu, pentru că niau fost oprită dișteptarea, să lumena-re Neamului Nostru în limba Nuastră Moldoveneasc“.

Comitetul de organizare era alcătuit din; Praporgic Bulat, Soldat Jaloba, Grajdanic¹⁾ Durbailo, Praporgic Maloman, Balinooprend Dumean.

„Chemarea“ lor a avut ecou și Adunarea Moldovenilor din tinuturile Cherson și Podolia s'a ținut la Tiraspol în ziua de 17 Decembrie 1917 la care au luat parte și delegați oficiali ai Sfatului Țării dela Chișinău în frunte cu luptătorul Pan Hallippa și reprezentanți ai Ardealului. Atunci a fost un moment de puternică afirmare a vieții naționale moldovenești în acele părți transnistriene și totodată s'a evidențiat identitatea sufletească a Românilor Transnistrieni cu Românismul de pretutindeni și dorința de a constitui *un singur Stat național*. Moldovenii s'a întrunit la Tiraspol cu convingerea că vor putea hotărî unirea cu vechea Moldovă, în cuprinsul pământului pe care-l stăpaneau și munceau de veacuri.

¹⁾ Catăeanul.

Congresul a fost presidat de sublocotenentul Ștefan Bulat, care era președintele Comitetului național al Românilor transnistrieni. În cuvântarea ce a rostit, el a arătat rasunetul puternic ce avea la sate mișcarea națională pornită printre Români. Toți doreau o viață liberă și sprijineau acțiunea Comitetului național.

Un moment impresionant a fost când *Gh. Mare*, delegatul Sfatului Țării din Basarabia, a dăruit moldovenilor de peste Nistru un steag tricolor. „Delegația dela Chișinău vă pune în mână steagul acesta, le-a spus el. Este steagul neamului nostru. Sub umbrirea lui trăește întregul neam moldovenesc și românesc și pentru izbânda lui luptăm cu toții.

Voi până acum n'ați avut steag, n'ați avut drepturi. De astăzi înainte steagul nostru național va flutura mândru și plin de încredere și peste voi. Să luptați aşa ca să-i faceți cinste, să luptați aşa ca să-l duceți întru toate la izbândă“.

Hotărârile acestui congres au fost următoarele: 1. Alegerea a opt reprezentanți în Rada ucraineană. 2. Crearea de școli naționale în limba moldovenească și cu folosirea alfabetului latin. 3. Introducerea limbii românești la slujba bisericească. 4. Impărțirea dreptății de judecători care să cunoască limba moldovenească și cu legi traduse în această limbă. 5. Sănătatea norodului să fie încredințată doctorilor moldoveni și deschiderea de noi spitale. 6. Impărțirea moșiilor la țărani.

Când delegații au fost întrebați dacă vor să facă parte din Ucraina sau să se unească cu Moldova, răspunsul tuturor a fost: „*Să ne șoîdînim (unim) cu țărâi noștri din Moldova. Oamenii dela țară sunt trimiși cu aiastă vorbă, să fim cu Dumneavastră împreună. Cu aiastă vorbă ne așteaptă pe noi la sate*“¹). Iar țărani Sofron Coldăba și Ștefan Logul au cerut stăruitor că „acum să se facă măcar o bucătică de rezoluție să ne șoîdînim cu Moldova“, adică măcar în principiu să se hotărască unirea cerută, întru cât văzuseră că unirea definitivă nu se putea proclama. Este desigur de reținut stăruința țăraniilor moldoveni de a se uni la un loc cu întreg neamul românesc, în-

¹⁾ Vezi articolul lui Diomid Strungaru în ziarul *Transnistria* an. I nr. 21. și cuvântarea lui St. Bulat publicată în *Transnistria* an. I, nr. 42. De asemenea articolul lui O. Ghibu, *Cu gândul la România de peste Nistru, în Moldova Nouă* an. VI., nr. 1-3, p. 187 și urm.

tru cât ei prin unirea cu Moldova înțelegeau unirea cu toți Români.

Aceasta era deci hotărârea liberă și nesilită a Românilor de peste Nistru : *Unirea cu Pătria-Mamă*. Dar dorința lor nu s'a putut împlini și ei au rămas sub stăpânirea bolșevică până în vara anului 1941, când au fost desrobiți.

Comitetul Moldovenesc considera Transnistria una și aceiaș provincie românească cu Basarabia. Prin grija acestui comitet s'au deschis școli românești în 52 de sate. Rada din Kiev a aprobat folosirea manualelor moldovenești tipărite la Chișinău cu litere latine. În 1918 au urmat la Chișinău cursuri de pregătire 25 de învățătoare și învățători, trimiși de Comitetul Moldovenesc iar 5 veniți din proprie inițiativă. Cu aceștia s'au mai deschis 25 de școli moldovenești în Transnistria, la începutul anului 1918-1919, tot cu manuale aduse dela Chișinău. Aceste școli au continuat să funcționeze și sub bolșevici și chiar în 1919 se auzea cântându-se în Transnistria : Trăiască Regele și Deșteaptă-te Române ! Cei care au luat parte la congresul dela Tiraspol au fost nevoiți însă să fugă din Transnistria, după întărirea regimului bolșevic. Ei și-au găsit ocrotire în România, unde au luptat ca să afirme drepturile naționale ale Moldovenilor din răsărit, înfruntând și biruind greutățile vietii, departe de căminurile lor. Aceștia sunt prima generație de luptători transnistreni, care în „*Comitetul de ajutorare*“ dela Chișinău, în „*Asociația Românilor Transnistreni*“ ori în publicații ca „*Moldova Nouă*“ scoasă de N. P. Smochină, „*Tribuna Românilor Transnistreni*“ apărută la Chișinău, ori „*Transnistria*“ d-rului Ilie Zaftur dela Cluj, au ținut trează conștiința de neam și au chemat atenția tuturor Românilor și cercurilor politice străine asupra soartei tragicе a Românilor aflați sub stăpânirea sovietică. În rândurile lor, în afară de cei cîtați mai sus, mai sunt : Șt. Bulat, Ch. Ștefănescu, Andrei T. Niculescu, A. Ghirea, Șt. Bălan, D. Timonu, ing. I. Dumitrașcu, Toma Jalbă, I. Maloman ori elemente mai tinere ca Paul Șt. Iliin, D. Strungaru, Al. N. Smochină. Alții ca prof. S. Dumitrașcu, S. Durbailă, inv. I. A. Malai și alții au rămas pe loc, aceștia doi din urmă pierzându-și viața pentru sentimentele lor naționale.

Prin lupta lor Români Transnistreni au afirmat că constituie o masă națională unitară și sunt în număr destul de mare ca să pretindă o viață independentă în teritoriul ce-l ocupau și pe care doreau cu hotărâre să-l alihească României.

CAP. XX.

REPUBLICA MOLDOVENEASCA

In răsărit, la „poarta invaziilor“ ca straja neclintita a rămas poporul român, care a înfruntat toate amenințările și pri-mejdiile. Români se găsesc aici de totdeauna, în vreme ce toți vecinii lor sunt imigrați în vremuri determinate de istorie. Nimeni n'a putut nega aceasta. Chiar Sovietele au admis organizarea unei „*Republîci Moldovenești*“ în 1924, cu scopul de a creia un *moldovenism* localizat până la crestele Carpaților și a revoluționa masele lucrătorilor și țăranilor din Basarabia și chiar din toată Peninsula Balcanică.

Intr'adevăr, după instalarea regimului comunist, Români din Transnistria au continuat lupta lor cerând drepturi și libertăți naționale, autonomie în școală, biserică și administrație și introducerea limbii române în toate aceste instituții. Ei se sprijineau pe principiile de libertate enunțate chiar în programul partidului comunist. Cererile lor, precizate în congresul pe care l-au ținut în Decembrie 1919 la Tiraspol, care a fost prima adunare națională a Românilor Transnistrieni au avut rezultatul că Transnistria a fost subjugată și mai mult cărmuirei bolșevice iar Români, care făceau o dărză opoziție regimului comunist, începură să fie deportați și împușcați.

Totuși Moldovenii n'au capitulat, ei s'au opus cu toată hotărârea acțiunei de ucrainizare, care se intensifica cu multă vigoare și-i amenință în existența lor ca neam. Români cereau cu dreptate organizarea lor într'un *Stat național*, pe baza principiului de auto-determinare și a capacitatei lor de cărmuire proprie. La 3 Septembrie 1924 delegații satelor se întunesc, în acest scop, la Balta cerând drepturi naționale bazându-se

închiar pe declarația guvernului sovietic din 3 August 1923 privitoare la autodeterminarea naționalităților și la libera folosire a limbii materne naționale. La 28 Septembrie, acelaș an, o delegație a satelor moldovenești ia parte la ședințele Comitetului executiv gubernial din Odesa, spre a explica primejdia ce amenință existența națională a poporului român prin acțiunea de ucrainizare. Delegația cere recunoașterea unei republici autonome moldovenești. Români se considerau, deci, în număr suficient ca să poată constitui un Stat național. Din cauza opozitiei partidului ucrainean, Moldovenii nu putură ajunge, nici de data asta, la înfăptuirea dorințelor lor. Ei însă nu cedă. La adunarea Comitetului executiv central pan-ucrainean ce s'a ținut între 8–12 Octombrie 1924, delegația raioanelor¹⁾ moldovenești Râbnița, Birzula, Grigoriopol, Podolia, Dubăsari, Tiraspol și Ananiev se prezintă din nou, susținând cererile Românilor. De data aceasta Sovietele au recunoscut la 12 Octombrie 1924, ca o parte din Transnistria să fie organizată ca Republică Moldovenească autonomă.

Granițele acestei Republiki au fost fixate în primul congres pan-moldovenesc, care s'a ținut la 19 Aprilie 1925, când s'a întocmit și Constituția țării. Hotarele foarte neregulate erau: spre apus Nistrul, cam din dreptul Sorocei până aproape de Cetatea Albă; spre nord o parte a ocrugului²⁾ Movilău și ocrugul Tulcin, la răsărit ocrugul Pervomaisc și Odesa iar spre sud-est tot ocrugul Odesa³⁾. Teritoriul ei cuprindea raioanele: Camenca, Crutăi⁴⁾, Balta, Râbnița⁵⁾, Bârzu⁶⁾, Nani⁷⁾, Ocna Roșă⁸⁾, Dubăsari, Grigoriopol, Tiraspolia⁹⁾ și Slobozia, și avea, la început, o suprafață de 7.516 kmp. cu o populație de 568.984 locuitori. După statistică sovietică din 1926, numărul Moldovenilor este dat abia de 176.000, cifra care nu poate fi exactă întrucât ei erau cu mult mai numerosi. În urmă i s'a mai adăus o

1) Raion — plasă.

2) Ocrug însamnă județ, district.

3) N. P. Smochină, *Republica Moldoveneasca a Sovietelor*, în Moldova Nouă an. I–I, pp. 17–18.

4) Crută — schimbat apoi în Codâma.

5) Râbnița.

6) Birzula.

7) Ananiev.

8) Ocna Roșie = Ocna.

9) Tiraspol.

portiune de teritoriu și în 1934 avea suprafața de 8.288 kmp. iar populația de 615.500 locuitori, dintre care după Moldova Sovietică, numai 39 % erau Moldoveni¹⁾, ceiace nu corespundea nici pe departe cu realitatea, Români fiind în majoritate covârșitoare, peste 80 %, datele rusești fiind cu totul tendențioase.

Intr'adevăr, după statistica întocmită în 1920 numărul Moldovenilor din teritoriul Republicii Moldovenești ar fi de 174.266, adică 32 % din totalul populației de 545.598 locuitori, față de 248.942 Ucraineni, adică 45.7 %²⁾. Aceiași situație, aproape, în recensământul din 1926. Sovieticii însisi au rămas surprinși că Moldovenii, în propria lor țară, s-ar afla în aşa minoritate față de celelalte naționalități. Si unii din ei au început să cerceteze, realitatea. Astfel M. N. Boceacer, autorul lucrării *Moldavia* afirmă că statistica citată mai sus nu reprezintă realitatea etnică „întru cât în momentul când s'a făcut recensământul numerosi Moldoveni n'au vrut să-si divulge naționalitatea“. De aceia convingerea lui este că Români s-ar găsi în majoritate, cu un procent de 45–48 %, față, mai ales, de Ucraineni, care ar fi mai puțini. S'au găsit, de altfel, ulterior, numeroase sate moldovenești trecute ca rusești sau ucrainene,³⁾ scrie tot M. N. Boceacer.

Acelaș autor mai menționează multe așezări moldovenesti dincolo de Bug, în bazinul Donețului și în alte „ocruguri“⁴⁾.

Numărul total al Moldovenilor din Ucraina este dat tot atunci de 430.213, în vreme ce după recensământul din 1914 erau 435.240 de suflete. Ușor ne putem da seama cât de inexacte sunt aceste statistici, dacă ne referim atât la nepotrivirile cifrelor de mai sus cât și la procentul de 10.495 de nașteri pe an, arătat pentru Moldoveni, tot în recensământul din 1914. Înținând seamă de această creștere normală, aplicată la numărul de 435.240 de suflete din 1914, după 26 de ani, în 1940, ar trebui să fie peste 800.000 de Moldoveni numai în Transnistria și Ucraina⁵⁾. Stabilirea exactă a numărului Moldovenilor, cel puțin în Transnistria, este așteptată dela cārmuirea românească.

1) *Sovetskaja Moldavia*, p. 17. *Malaja Sovjetskaja Enciklopedija*, Moscva 1930.

2) N. P. Smochină, *Les Moldaves de Russie Soviéétique*, în Moldova Nouă I–I, Iași 1935, pp. 77–78.

3) M. N. Boceacer, o. c. p. 7.

4) *Ibid.* p. 9. nota 1. Ap. N. P. Smochină l. c. p. 78.

5) N. P. Smochină l. c. p. 83.

Capitala Republicei Moldovenești era, la început, la Balta iar în 1928 a fost mutată la Tiraspol. La Odesa începuse să apară la 1 Mai 1924 gazeta „Plugarul roșu”, care deveni apoi „Moldova Socialistă”. Mai târziu au apărut și alte publicații ca „Moldova Literară”, manuale școlare, traduceri și chiar literatură originală.

La conducerea Republicei erau, însă, mai mult străini : Ruși, Ucrainieni sau Evrei iar Moldoveni foarte puțini.

Repubica Moldovenească nu cuprindea, de altfel, decât o parte din teritoriul locuit de Români și era o creație artificială cu un vădit scop politic, totuși ea confirmă romanitatea Basarabiei și Transnistriei. Un mare număr de Moldoveni rămase în afara hotarelor acestei republici, astă datorită și stăruinței Ucrainenilor șovini.

În 1940, în urma răpirii Basarabiei și Bucovinei de nord, teritoriului Republicei Moldovenești i s'a adăugat și Basarabia, afară de jud. Hotin la nord și jud. Ismail și Cetatea Albă spre sud, care, împreună cu nordul Bucovinei, s'au atribuit Ucrainei. Suprafața Republicei ajunge la 33.700 kmp. iar populația peste 2.500.000 locuitori. Capitala fu stabilită la Chișinău.

Ca și Ecaterina II, care proiecta Moldova Nouă ori Dacia, Sovietele au organizat această „Repubică”, spre a creia la răsărit de Nistru un focar de atracție pentru Moldovenii din Basarabia și prin aceasta să neliniștească guvernul român și să mentină starea de agitație atât în Ucraina cât și în Basarabia. Totodată guvernul sovietic își putea sprăjini propaganda să înstrăinătate pe existența acestei Republici moldovenești¹⁾, caracterizată foarte bine ca „un gând viclean al Sovietelor”²⁾.

Moscova mai credea că prin această republică putea înlătura orice revendicări ale României asupra populației și teritoriului dintre Nistru și Bug.

Ucrainenii erau foarte nemulțumiți de organizarea noului Stat al Moldovenilor ; ei erau îngrijorați că Români și-ar fi putut extinde dominația lor asupra Transnistriei întregi și le-ar fi șirbit teritoriul pretins de ei³⁾. Mai ales că Moldovenii rămași, în număr mare, în afară de hotarele Republicei lor, erau siliți să învețe limba Statelor în care se aflau : ucraineană, geor-

1) Antony Babel, *La Bessarabie*, Paris 1926, p. 346.

2) N. Alecsandri, articol de ziar, 1924.

3) St. Lubenskij, *Le livre soviétique dans le premier semestre de 1934*, în *Le Monde Slave*, Septembre 1934, p. 464.

giană iar cei din Crimeia, cea tătărască. Era dar normal ca acei care aveau posibilitatea, să lupte ca să fie integrați în hotarele Statului lor.

Dar Republica aceasta, deși denumită „moldovenească”, avea numai cârmuitori străini; Românii nu aveau decât rosturi cu totul secundare. Numeroși Moldoveni au fost deportați, de îndată ce și-au afirmat dorința lor de a creia poporului român o viață națională; în schimb au fost aduși mulți coloniști, în deosebi din Ucraina.

PROBLEMA ORIGINEI ȘI LIMBEI ROMÂNIILOR DIN RĂSĂRIT

Stăpânirea rusă și colonizările străine n'au putut înstrăina sufletul Românilor transnistrieni, care și-au păstrat limba, obiceiurile, credința și conștiința neamului căruia aparțin. Și asta deși știința rusă sub regimul țarist ca și sub cel comunista, falsificând adevărul, făcea bizara afirmație că „Basarabia este locuită de Latini, Slavi și Mongoli, care vorbesc românește“. Moldovenii numai „după limbă samănă cu Români, dar de fapt sunt o naționalitate deosebită“, scriu autorii comuniști în tratatele lor¹⁾.

Odată cu organizarea Republicei Moldovenesti s'a pus în discuție și folosirea limbii naționale. Atunci s'au creiat trei curente deosebite: unul *româno-fil*, altul *româno-fob* și al treilea așa numit *arhaic*.

Reprezentanții primului curent în frunte cu I. A. Malai, G. I. Buciușcanu, S. Dumitrașcu, I. I. Irimița, scriitorul P. I. Chior și altii, susțineau să se adopte limba română cu alfabetul latin. În acest sens și studenții moldoveni dela Universitatea din Odesa au stâruit, încă în anul 1926-1927, prin cererile lor scrise.

Împotriva acestei tendințe de a afirmare a culturii naționale românești, se ridică vrăjmașii neamului moldovenesc, Ruși, dar mai ales Ucraineni șovini, care stâruiau dela Moscova, prin măsuri administrative și școlare, să se impiedice desvoltarea vieții naționale moldovenești. Printre dânsii erau și unii Basarabeni revoluționari, care fugiseră din România și căreia îi purtau ură. Acești reprezentanți ai curentului româno-fob

1) S. Varjanschi și L. Sinițchi, *Geografia Țărilor capitaliste*, Tiraspol 1933, p. 70.

sustineau teoria că Români și Moldovenii sunt două popoare cu totul deosebite iar graiul moldovenesc ar fi o limbă cu totul independentă, deosebită de limba română. Linguiștii sovietici ignorau voit existența subdialectelor în limba română, ca în orice altă limbă, care nu pot fi considerate de nimeni ca limbă aparte.

Luptătorii români nu aveau aceeași impetuzitate ca cei ucraineni și ruși, totuși câțiva timp s'a afirmat currențul româno-fil cu folosirea limbei literare românești; însă cu alfabetul rusesc.

Dar Sovieticii s-au folosit chiar de unii Români ca L. A. Madan și au încercat să creeze o limbă artificială pentru Moldovenii din Transnistria. Acesta însuși nu ezita să afirme că în urma unui studiu obiectiv științific „asupra lingilor romani” s'a convins „că limba norodului moldovenesc în curgirea întregii istorii a estirii lui s'o diosăghită din limba valahiană (românească)”¹). După părerea lui limba moldovenească ar fi de „sini stătătoari, diosăghită din limba românească”. Atât L. A. Madan cât și sprijinitorii lui profesorii specialiști K. N. Derjavin, membru al Academiei de științe din Moscova și romanistul M. V. Serghievschi au făcut dovada, sub acest raport, că în studiile lor politica domina știința. Primul susține absurditatea că „Moldovanul țăran nu poate citi gazete românești și nu înțelege ordinele românești”; iar M. V. Serghievschi făcu referate favorabile gramaticei întocmite de L. A. Madan susținând teoriile formulate de acesta și ridicându-se împotriva currențului româno-fil²). „Limba moldovenească” ar fi fost împreștrătată cu numeroase cuvinte străine, de care trebuia să fie curățită, spre a nu mai fi „limba boerilor români”, ci a „poporului moldovan”³).

Acesta este *curentul arhaic*, un fel de *madanism*, care încercă să înlocuiască aşa zisele neologisme din „limba moldove-

1) L. A. Madan, *Gramatica moldovenească, Partea I Fonetica și Morfologia*, Tîrgu-Mureș, 1930,—tipărită cu alfabetul rusesc.

2) K. N. Derjavin, *Literaturnoe stroitelstvo v Sozialisticheskoi Moldavii* —Zidirea literară ’n Moldova soțialistă—in Trudă Institută slavianovedenieiia Akademii Nauk S. S. S. R., T. I, Leningrad 1932, p. 251 și urm.. L. A. Madan, *Gramatica moldovenească*, Partea I, Tîrgu-Mureș, 1930.

3) Articolul lui M. V. Serghievschi în *Krasnaia Bessarabia* 1932, no. 2 și diverse alte scriri ale lui. Ap. N. P. Smochină, *Republika Moldovenească și Sovietelor* în Moldova Nouă I, no. 2—3, p. 203 nota 2.

nească“ cu cuvinte noi, cele mai multe traduse din rusește. Astfel, de pildă, barometru se numește *aero-măsurător*; termometru—*călduro-măsurător*; sufragerie—*mâncătorie*; hidrogen—*apă-născător*, =vodorod=; oxigen—*aero-născător*, =kislorod=; plural—*multuratec*; ghilemele—*lăbiuți*; persoană—*sînță*; avion—*singuro sburător*; veac—*hoabă*; nazal—*nasnic*; virgulă—*vărgulă*; cravată—*gâtăgău*; accent—*loghituri* și a.

Dar un asemenea grai nu s'a putut impune, însuși L. A. Madan a fost învinuit că împiedică desvoltarea culturii moldovenesti. Si chiar Sovieticii îl acuzau că „crea artificial cuvinte care schimonoseau și încurcau limba moldovenească“¹⁾. Ceva mai mult, cărturarii moldoveni, partizanii curentului arhaic, în frunte cu L. A. Madan, au fost exilați, considerați ca naționaliști locali primejdioși. „Basarabia Roșie“ învinuia atunci chiar România că urmărea „ocuparea teritoriului Republicii Moldovenești și a unei părți din sudul Ucrainei cu acces spre Odesa“, spre a cuprinde în granițele ei „România Mare dela Tisa, spre apus, și până la Bug, spre răsărit“²⁾.

In 1933 Ecaterina Z. Arbore cere latinizarea limbii, adică introducerea limbii literare române cu alfabetul latin³⁾. Si într'adevăr, datorită intervenției secției românești a Internaționalei Comuniste, în 1933 se îngăduie folosirea formei naționale a limbii moldovenești cu alfabetul românesc. Această măsură era admisă și din oportunitate ca să nu se înstrăineze Moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului, întru cât în Basarabia se folosea alfabetul latin. Se începe atunci o acțiune rapidă de latinizare, în școală mai ales și în administrație. Românii erau de sigur foarte bucuroși întru cât se făgăduia că vor fi chemați la cârmuirea republicei „truditori“ Moldoveni. „Limba moldovenească“ fu introdusă ca limbă de stat, în toate clasele superioare dela școlile primare ucrainene, ruse, evreești, bulgare și germane⁴⁾ și se tipăriră manuale și lucrări diverse în limba română literară. Asemenea măsuri, care erau de natură să întrețină și să

1) B. Lehtman, *Klassovaia borba na naucinom fronte*, în Krasnaia Bessarabia 1934, no. 8–9, p. 29. Ap. N. P. Smochină, *I. c.* pp. 232–233.

2) *Krasnaia Bessarabia*, 1935, no. 3, pp. 1–2.

3) E. Arbore, *Nauku na slujbu piatiletke*, în no. 4 din Krasnaia Bessarabia 1933, p. 24.

4) Asupra Culturei Naționale în RASSM, vezi N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, în Moldova Nouă I, no. 2–3, p. 213 și urm.

desvolte viața națională a Moldovenilor, n'au durat multă vreme. Voci rusești și mai ales ucrainene se ridicară împotrivă. „Latinizând pe Moldovenii din U.R. S. S. se va creia un centru ireditist român pe malul nordic al Nistrului“ scria St. Lubenskij ¹⁾. De aceia, începând încă din 1938, scrisul românesc a fost înlocuit cu caractere slave și limba începe să fie iarăși pocită cu expresii ca : nie pentru mie ; şele=cele ; nezu-nopții=miezu-nopții ; ghine=bine ; făše=făcea ; amu=acum ; prinit=primit ; chiatră=piatră ; ușide=ucide ; ninunat=minunat ; oghiceiu=obicei ; împrășchia=împrăștia ; coraghie=corabie ; jită=vită ; avtorul=autorul și a. În afară de cuvinte ca : a ștrăfui=a amendă ; stacikă=grevă ; desetše=zeci ; truditor=muncitor, lucrător ; zavod=fabrică ; uceastoc=porțiune ; stoliță=capitală și numeroase altele, cu care Sovieticii au încercat să rusifice limba Moldovenilor. Toate aceste modificări lingvistice porneau dela concepția că limba moldovenească ar fi cu totul deosebită de limba română, teorie susținută și de „Institutul moldovenesc de cercetări științifice“ dela Tiraspol, că ar fi deci o limbă cu totul independentă. Uitau că o limbă ca să aibă existență propriu trebuie să poseadă un sistem lexical și gramatical propriu, creat de veacuri ; ori graiul Românilor din răsărit are în lexicul său aproape numai cuvinte de origină latină și tocmai cele mai esențiale și cu o continuă folosire în vorbire. Chiar poezia populară, expresie a sufletului colectiv, cuprinde aproape numai cuvinte de origină latină. Iar întregul sistem gramatical al graiului Moldovenilor din Transnistria aparține tot limbii române. Nici un împrumut, în această privință, nu este dela Slavi. Totuși „Colectivu de autori și-a pus ca țel la muncă, să curete limba moldovenească de cuvintele românești, franțuzite, neînțelese de norodul moldovenesc, introduse cândva de dușmanii norodului și în rând cu aceasta să stăruite să introducă cât mai multe cuvinte, intrate în graiul norodului moldovenesc, în legătură cu zidirea socialistă, ca neologizme din limbile noroadelor frătești rusească și ucraineană“ precizează autorul I. Ciobanu ²⁾. Adică limbile rusă și ucraineană ar fi mai apropiate de graiul moldovenesc decât limba română !

Scriitorii panslavisti ca și unii autori bolșevici susțin că

1) Stepan Lubenskij, o. c. p. 449.

2) Din prefața „Cuvântelnicul ortografic Moldovenesc“ de I. Ciobanu, Tiraspol 1940.

Români ar fi Slavi romanizați iar Dacii n'ar fi decât niște strămoși ai Slavilor. Moldovenii, la rândul lor, ar fi Slavi romanizați iar în Moldova s'ar fi întins pe vremuri stăpânirea Rușilor lui Ruric, dela Kiev. Aceasta numai spre a-și putea constitui drepturi de stăpânire asupra Moldovei întregi.

Ori numeroși filologi și istorici străini, români și chiar ruși afirmă latinitatea limbii române și originea daco-romană a poporului român. Astăzi, cu bună credință, nimeni nu mai poate formula o altă teorie. Romanistul *Giulio Bertoni* într-o conferință rostită la Radio-Roma spunea că „România constituie în Balcani o vastă insulă lingvistică de origină romană, în care păstrarea limbii latine apare aproape miraculoasă”. Dar și numeroși autori ruși afirmă adevărul că „limba română vorbită în Basarabia¹⁾ este aceeași ca în Moldova. Românii—Valahii, Moldovani—sunt un popor născut în primele secole ale erei noastre, din amestecul Dacilor cu Romanii și Slavii”²⁾.

Mai precis scrie autorul rus *Pavel Svinin* că locuitorii Basarabiei „sunt Moldoveni sau Valahi..urmașii coloniștilor romani..³⁾ limba moldovenească este de origină latină, având la bază mai multe nuanțe originale ale limbilor neo-latine, chiar decât cea italiană”⁴⁾. Același lucru îl afirmă și *Căpitoul de Stat-Major rus A. Zașciuc*, care a scris prima lucrare cu caracter științific asupra Basarabiei că „Moldovenii ..sunt de origină apusană..”⁵⁾ iar limba lor este de origină latină și are la baza ei mai multă originalitate chiar de cât limba italiană. Elementele slave se explică prin contactul secular, politic și cultural, cu poporul slav.

F. Vighel, fost vice-guvernator al Basarabiei în 1824—1826, se ocupă și el de poporul moldovan, despre care, cu tot șovinismul său, arată că este urmaș al coloniștilor romani amestecați cu vechii Daci, aceasta în urma cuceririi Daciei de către Traian ..limba moldovenească, are la baza ei limba latină

1) Deci și în Transnistria.

2) T. de Pauly, *Descrierea etnografică a popoarelor Rusiei*; publicație cu ocazia jubileului milenar al imperiului, Peterburg 1862, pp. 120—134.

3) Pavel Svinin, *Descrierea Oblastei Basarabiei*, în Buletinul Societății de istorie și antichități din Odesa, Vol. VI, 1867, p. 220.

4) *Ibid.* p. 204.

5) Căpit. A. Zașciuc, *Oblastea Basarabiei*, St. Peterburg 1862, p. 450 și urm.

și numai în urma împrejurărilor prin care a trecut și-a schimbat într-o câtva caracterul, „apropiindu-se de poporul rus”¹⁾.

Cercetătorii *P. Batiușcov—N. Petrov*, în lucrarea lor „Basarabia”, afirmă și ei caracterul etnic al Românilor, diferit de al Slavilor²⁾. Același lucru îl susține și autorul sovietic *L. S. Berg* că *Moldovenii sunt Români, care populează Moldova, Basarabia și ținuturile vecine cu Basarabia, părți ale guberniilor Podolia și Cherson; într'un număr mai mic ei locuiesc și în gubernia Ecaterinoslav*³⁾.

Autorul *P. Musteață* în lucrarea lui „Limba și patria Românilor în prima perioadă a istoriei lor”, ajunge și el la aceeași concluzie că Români sunt urmașii Dacilor contopiți cu Romanii și într-o măsură mai mică cu alte popoare, care au poposit în Dacia⁴⁾. Alți autori sovietici afirmă textual că e absurd să se susțină că „populația moldovenească are aceeași originea ca Rușii”⁵⁾. În vreme ce *I. Cioban* într-un manual școlar scrie că dacă în România „se afirmă că Români sunt înruditi cu noi Moldovenii, că ar vorbi aceeași limbă ca noi, aceasta este o minciună sfruntată”. Falșificarea realității este evidentă. Despre Basarabia, anexată „banditește”⁶⁾ de România, spuneau că „face parte din republica noastră moldovenească; ea suferă încă jugul boerilor români, care au ocupat-o cu forță”, în timp ce hărțile oficiale ale Rusiei sovietice o încadrau, încă înainte de 1940, în cuprinsul teritoriului U. R. S. S.

La congresul întrunit la Odesa în 1924, în vederea organizării republikei moldovenești, raportorul *Vadeev*, care nu era român, deși vorbea în numele Românilor, afirmă că „toți Moldovenii asupriți din Basarabia, de peste Nistru, privesc de pe acuma la viitoarea republică, ca la un far luminos, care răspândește lumina libertății și a demnității omenești”⁷⁾.

Cu toate aceste contraziceri, unele sfidând realitatea istorică și lingvistică, rămâne necontestat adevărul că *simbioza daco-romană a creiat comunitatea lingvistică română în în-*

1) F. F. Vighel, *Memorii*, Moscova 1865, p. 102 și urm.

2) P. Batiușcov, *Bessarabia, istoricesco opisanie*; ap. V. Harea o. c. p. 522.

3) Citat după Alexis Nour, *Transnistria*.

4) N. P. Smochină, în *Însemnări leșene III-3*, p. 502.

5) Id. *Români de peste Nistru*, p. 10.

6) Așa se exprimă autorii S. Varjanschi și L. Sinițchi, o. c. p. 69.

7) *Izvestia* no. 1429 din 9 Septembrie 1924.

treaga Dacie, cu caracterul latin unitar al limbii noastre ; caracter care oglindește, tot odată, și trecutul comun al întregusui popor român. Limba română încadrează toate subdialectele, și pe cel moldovan, care nu poate avea o individualitate proprie, aşa cum au încercat să susțină unii autori ruși, mai vechi sau cei bolșevici mai noi.

Limba română este deci unitară, vorbită de toți Români, ori unde își duc viața. De aceia Românul din Extremul Orient se înțelege cu cel ce locuște pe malurile Tisei ori cu cel emigrat în America ; în vreme ce un Rus cu un Ucrainean sau cu un Polon nu se pot înțelege între dânsii, deși au fondul slav comun. Cât privește origina poporului român, ea este bine definită în istoriografie. Orice discuție, în acastă privință, nu mai poate fi susținută.

Rusia, însă, se dovedește a fi mers, sub toate regimurile, pe urmele Tătarilor, atât la nordul Mării Negre, cât și spre sudestul Europei, socotindu-se moștenitoare și a teritoriilor ocupate numai vremelnic de aceștia.

REZISTENȚA ROMÂNIILOR FĂTĂ DE COMUNISM

In timpul stăpânirii sovietice, România au suportat o grea teroare, mulți fiind deportați în ținuturile înghețate ale Siberiei îndepărtate, alții fiind exterminați în propria lor țară, pentru vina de a voi să-și trăiască viața lor națională.

Viața Moldovenilor de peste Nistru, care s'a păstrat în deprinderile și credința lor milenară, s'a afirmat și prin rezistență îndărjită împotriva regimului comunist. Țăranii moldoveni s'au opus cu înverșunare măsurilor de colectivizarea bunurilor ; ei erau partizanii proprietății și libertăților publice și religioase. Aceasta se constată chiar de oficialitatea sovietică.

Astfel în cursul anilor 1921—1922, se scrie în Moldova Sovietică, pe teritoriul Moldovei dintre Nistru și Bug se produc mari revolte țărănești, întru căt *acești Valahi nu se puteau împăca cu regimul bolșevic, pe care nu-l puteau înțelege.* Aceasta e un popor prea legat de pământ și obiceiurile sale îi sunt tare înrădăcinate...“. Bolșevicii singuri recunosc dar rezistența Românilor și lupta ce au dus împotriva regimului lor, pe care și l-au impus totuși cu forța armată și cu mari sacrificii de vieți românești.

„Au fost revolte mari și săngeroase, se scrie în aceiași lucrare, în mare parte din teritoriul Moldovei. La 15 Aprilie 1920 banda lui Tutunică a ocupat orașul Balta și revoltații, în dușmănia și neînțelegerea lor, au dat foc acestui oraș. Revolta se întinde serios în raioanele Balta, Codâma și Ananiev. Organele puterii sovietice și partizanii lor erau tare terorizați iar comuniștii, comsomolii și tot ce era sovietic, omorâți. În anul 1922 pornește iar revolta sub conducerea lui Chirșula¹⁾. Abia pela sfârșitul anului 1922 mișcările acestea neînțelegătoare au fost potolite. Dar nu mult timp după aceasta pornește iar răscoala la sate. Cele mai aprige au fost la Coșnița, Părăta, Movileni, Pogrebi și Doroțcaia, conduse de Moldovanca lui Mătu. Femei cu copii au împrăștiat într'un sat o companie de soldați, ceiace a făcut să intervînă un regiment de cavalerie din Tiraspol, când a venit chiar președintele Republicei Moldovenești și i-a rugat cu vorbe blânde ca să se potolească, iar ei, degreaba, că tot strigau: — ne-am săturat de vorbe! Să ne dai pâne.. pâne“²⁾.

Aceste mișcări de revoltă au fost înăbușite în sânge și „în țara tuturor libertăților, în care popoarele își puteau hotărî singure soarta lor, conform Constituției leninisto-staliniste“, cum afirmă toate publicațiile bolșevice de propagandă, regimul sovietic era impus cu forța armată. Obligați să se supună unui regim politic și social contrar sufletului și credinței lor, despăiați de pământ și de avere, nesocotiți în demnitatea lor de oameni, de elementele de care se serveau bolșevicii în cărmuirea satelor și de agenții G. P. U., Moldovenii au fost supuși la grele încercări din partea cărmuirei sovietice, care voia să se impună cu forța. Bolșevicii au împărțit și îndușmănit între dânsii pe țărani, spre a-i putea domina mai lesne, răpindu-le orice libertate. De aceia ei se opuneau cu îndârjire regimului Sovietelor. Opuci ca concepție de viață spiritului slav, Moldovenii nu s-au putut acomoda cu cărmuirea sovietică. Ca urmare mulți Moldoveni, mai ales cei ce nu intrau în colhozuri, au fost ridicați dela casele lor și deportați tocmai în Siberia sau în nordul Rusiei, unde erau puși la muncile cele mai grele. De acolo nu se mai puteau reîntoarce la căminele lor; iar dintre

1) Chiru.

2) *Sovetskaia Moldavia*, pp. 79–80 și urm. și alte publicații.

cei ce încercau să fugă, puțini scăpau cu viață. Alții erau suprămați pe loc în Transnistria, printr'o judecată sumară sau chiar fără judecată, în vreme ce unii dintre dânsii au murit de foame într-o țară aşa de bogată.

După deserobierea Transnistriei, țăranii moldoveni declarau că nu puteau trăi în colhozuri, ca Rușii. „Vrem să ne cunoaștem bucăticia de pământ, vrem să devinim iarăși stăpâni pe avutul și dreptul nostru“¹⁾, mărturisind că „acuma o dumăcem foarte bine“²⁾.

Numeiroși Moldoveni din satele de pe malul Nistrului și de mai departe chiar, au încercat să treacă în România „robită boerilor“ părăsind „raiul“ regimului comunist. Copiii plecau de la părinții lor ca să vină și să trăiască sub soarele libertății românești. Dar grănicerii bolșevici îi suprimau fără milă, făcând uneori adevărate masacre, cum a fost cel dela Olănești din noaptea de 23 Februarie 1932, înrăușind apa Nistrului cu sânge românesc nevinovat. Numai atunci au fost uciși peste 40 de Moldoveni, fără altă vină de cât dorința lor de a trăi în libertate, ca Români, întru cât nu mai puteau suporta regimul sovietic. Victimile grănicerilor sovietici au fost nenumărate, ele se adaogă la tragedia de veacuri a poporului român. Cadavrele lor erau lăsate, multe, pradă cainilor și lupilor. Treceau bătrâni, bărbați, femei, copii, care-și lăsau tot avutul, părinții și căminul numai spre a-și putea salva viața. Malul Nistrului a fost îngrădit cu sărmă ghimpată, ascunsă în unele locuri în apă, împotriva celor ce încercau să fugă, dar nimic nu-i putea opri. Familiile celor refugiați erau deportate, populația moldovenească era și mai mult persecutată iar presa sovietică afirma că toate acestea nu erau decât „provocări românești“³⁾.

In Parlamentul român s-au ridicat atunci proteste pline de indignare împotriva acestor masacre, care au fost aduse la cunoștința întregiei lumi civilizate. Cu acest prilej, prof. N. Iorga, pe atunci președintele Consiliului de Miniștri, răspunzând interpellării ce-i făcuse prof. Gheorghe I. Brățianu, spunea între altele că „ceiace se petrece pe granița Nistrului reprezintă o se-

1) N. P. Smochină, în ziarul *Transnistria* an. I no. 12.

2) *Transnistria* an. I no. 28.

3) Amănunte în N. P. Smochină, *Din amarul Românilor Transnistreni—Masacrele dela Nistru*, în Moldova Nouă an. VI, no. 1–3, p. 239 și urm.

rie de acte de sălbătacie fără pereche, cu atât mai mult, cu cât actele acestea sunt făcute împotriva unei populații pașnice, era mai pașnică din toate populațiile acestei părți din Europa, și *care se găsește acolo*—populație românească în cea mai mare parte — *de mai multe secole*. Iar cei care nu sunt de mai multe secole, prin trecerea firească de pe un mal al Nistrului pe celălalt, reprezentă grupuri din acea populație, pe care armatele rusești din secolul al XVIII-lea, întorcându-se dela noi, le-au luat cu sila și le-au mănat pe pământul rusesc¹⁾). Lumea civilizată a cunoscut cu vie emoție, toate aceste orori să-vârșite asupra unei pașnice populații, în țara „tuturor liberaților“.

Presă română și străină s'a ocupat de aceste masacre de vieți nevinovate. „In cearșafuri albe, se scria în *Neamul Românesc*, se strecoară fantomele fugare, spectre ale groazei și ale nebuniei.. O rachetă svârle raze argintii, care ajung să descopere gărzilor roșii, țintele umane. Granatele se sparg, în vîntul curentului scăpat peste ghiată. Oameni, femei și copii, dispar deodată risipiti de-avalma în bucăți săngerânde. Nopți întregi, vaetele cuprind pustiul de peste Nistru, pustiul sufletesc de pe malurile roșii. Salvele plutoanelor îneacă uneori tragedia în tăcerea greoaie. Mitralierele și granatele își reiau curând mișinea. Satele înfloritoare rămân pustii alimentând grozavele convoiuri de expediții spre Siberia“. Aceasta se petreceau acum cătiva ani în mod obișnuit la hotarul Nistrului. Si presa străină s'a ocupat detailat despre „Nopțile roșii dela Nistru“.

Mizeria regimului i-a făcut, însă, pe Moldoveni ca, în cele din urmă, să renunțe la orice rezistență. În orice caz revoltele și luga lor sunt cea mai elocventă mărturie împotriva regimului aplicat în Rusia sovietică, de care ei au încercat să se elibereze, sacrificându-și, mulți dintre dânsii, chiar viața.

Oricine merge dela Movilău și Iampol, în jos, prin satele de pe malul Nistrului ori se îndreaptă spre Bug și trece această apă, prin diverse alte așezări sătești, aude aproape peste tot numai graiul moldovenesc. Sate mari, cu gospodării care poartă urmele belșugului de altădată, populate de Moldoveni, se găsesc în tot cuprinsul acestui spațiu răsăritean, în deosebi între Nistru și Bug, în acest adevărat „El-Dorado“, cu un pământ foarte bogat și productiv.

1) *Moldova Nouă*, anul VI, no. 1—3, p. 252.

CAP. XXI

TRANSNISTRIA REDIVIVA

La 22 Iunie 1941 România a mers alături de Germania în războiul declarat Rusiei sovietice. Era pentru Români un război de desrobire și de apărare: desrobirea Basarabiei și Bucovinei de nord și apărarea existenții țării și neamului românesc. Acest război a însemnat, însă, ceva mai mult: regăsirea și desrobirea și a Moldovenilor de peste Nistru. Armatate române, victorioase, „au înaintat adânc dincolo de Nistru“ anunță la 25 Iulie 1941 comunicatul Marelui Cartier General. Într-adevăr, încă dela 13 Iulie 1941 se comunica faptul că armatele germane și române urmăreau pe bolșevici dincolo de Nistru iar la 17 Iulie, Cavaleria română înfruntând focul nimicitor al cazematelor rusești trecu această apă și în zilele următoare, prin lupte, cu pierderi destul de grele, înaintă adânc în Transnistria. „Contrast surprinzător între belșug și cea mai neagră mizerie, scrie Medicul Lt. Col. C. Dumitrescu, în fugarele lui impresii. Peste tot lanuri interminabile de grâu galben ca aurul, colhozurile stau unul lângă altul pline de vite, oi de caracul, porci și păsări.. iar alături casele oamenilor, murdare, cu ogrăzi goale și locuitorii lor ofiliti de lipsuri și privațiuni. Este raiul bolșevic..“¹⁾.

Trupele române găsesc peste tot regiuni „curat moldovenesc“ unde aud graiul strămoșesc, iar la 25 August 1941 trec Bugul spre Nipru.

Mai în spre sud, după desrobirea întregei Basarabii, armata română a trecut Nistrul, iar la 23 August 1941 Marele Cartier General anunță că „cel mai mare oraș din sudul Rusiei este com-

1) Medicul Lt. Col. Dr. C. Dumitrescu, *Dela Prut la Don cu Cavaleria*, Iași 1942, pp. 5–7.

plet și strâns încercuit de trupele noastre". Era vorba de Odesa, atacată de trupele române, în vreme ce restul Transnistriei, în întregime, se afla deja sub stăpânire românească.

La 19 August 1941 printr'un decret dat la Tighina de Conducătorul Statului Mareșalul Ion Antonescu, a fost numit Guvernator civil al Transnistriei prof. G. Alexianu, energetic, priceput și cu multă experiență administrativă. Stabilindu-și reședința la *Tiraspol* a început de îndată opera de refacere a Transnistriei, unde, datorită noului regim, a început să pulseze viața românească, întreruptă în 1792. După patru zile *Regele Mihai I* însoțit de *Mareșalul I. Antonescu* călcau pentru prima oară pământul desrobit al Transnistriei, primiți cu mare entuziasm de populația eliberată.

După un asediu indelungat, cu mari sacrificii de vieți omenești, a fost ocupat și portul Odesa, la 16 Octombrie 1941. Întreaga Transnistrie a fost, astfel, cucerită iar mormintele dela Carpova, Freudenthal, Vacarjani, Troița, Dalnic, Tatarca, Manheim și din alte locuri, infrățesc pământul transnistrian cu sângele românesc, vărsat din belșug.

Noua provincie, trecută sub administrație românească, era cuprinsă între Nistru, Bug, limanul Niprului și Mare iar spre nord hotarul merge până la apele Niemia-Liadova și Row, fiind împărțită în 13 județe cu centrul la Tiraspol, mutat apoi la Odesa. Suprafața Transnistriei este de aproape 40.000 kmp. cu o populație de 2.327.000 locuitori.

Administrația românească a creiat noi condiții de viață, care îngăduie populației să-și ducă existența în libertate și să conlucreze la activitatea deșfășurată de Români, în toate domeniile. Guvernatorul Transnistriei s'a ocupat în deaproape de agricultură, industrie, negoț, căi ferate, drumuri etc. și a dat toată atenția și afirmării culturii românești. Astfel s'au deschis școli atât pentru Români cât și pentru populația minoritară iar în vara anului 1942 s'au organizat cursuri de pregătire pentru profesorii și învățătorii români din Transnistria. Cele mai bine încadrate au fost la Tiraspol sub conducerea prof. St. Bârsănescu, dela Universitatea din Iași, care au fost frecventate de peste 800 de profesori și învățători. La Odesa a fost deschisă și Universitatea.

Biserica a fost restaurată, religia a devenit iarăși liberă și credința reînviată se afirmă printre Moldoveni și minoritari cu mult elan sufletesc.

Lăcașuri de rugăciune se deschid în toate orașele și satete, populația arătându-și via sa mulțamire pentru putința ce are de a se încrina în libertate, sprijinind activitatea misiunei ortodoxe a bisericei române.

Realizările din Transnistria sunt desigur mărturia vredniciei românești și a spiritului de creație a poporului nostru.

Domnia Regelui Mihai I și cîrmuirea Conducătorului Statului român, Mareșalul Ion Antonescu, înscriu în istoria neamului și această glorioasă campanie din Transnistria, care a adus desrobirea a sute de mii de Români.

La Odesa Români au găsit urme ale activității înaintașilor lor. Intre aceștia se desprinde figura lui *Alexandru Sturza*, fiul boerului Scarlat Sturza, om cu o cultură aleasă, care a fost membru fondator al „Societății de istorie și arheologie“ din Odesa și întemeietorul așezământului Sturza cu un spital, un institut de surori de caritate și o biserică, la care mai în urmă s-au adăus un spital de copii și un orfelinat. Alex. Sturza a fost agentul Rusiei la București în 1828 și apoi a trecut în Moldova, fiind epitrop al Seminarului dela Socola, instituție căreia i-a acordat tot sprijinul său. Acest boer român, care este cunoscut și ca scriitor și traducător în limba franceză din autorii ruși, mai are și astăzi urmași la Odesa, în baroneasa Olga von Rosen, care duce o viață modestă. Tot acolo pe moșia boerului Al. Tăutu, lângă Odesa, mai este încă o citorie românească.

Românii continuă acțiunea lor de apărători ai civilizației căutând să-și consolideze și poziția lor aici în răsărit. Pentru teoreticianii panslavisti România a fost considerată ca o piedică în calea unirii neamurilor slave iar pentru bolșevism s'a afirmat ca o fortăreață înaintată, care a rezistat ofensivei comuniste. De aceia atâtă vreme cât Velicorușii imperialiști vor conduce destinele Slavilor răsăriteni, Rusia va constitui o permanentă primejdie pentru România, expusă a primi cele dintări lovitură din partea acestei Mari Puteri. Este nevoie dar, nu numai pentru siguranța țării noastre ci și pentru linistea Europei, să se consolideze aici o *Românie Mare cu granițe până la limitele extreme ale neamului românesc*, unitară, puternică și bine pregătită, cu spirit ofensiv, înălțând atitudinea pacifistă și defensivă, care ne-a dominat multă vreme¹⁾.

1) V. Harea o. c. p. 531.

Prilejul îl constituie războiul împotriva Rusiei la care România participă cu sacrificii din cele mai grele. În răsărit au fost regăsiți sute de mii de Români. La postul de comandă al unei divizii germane în Ucraina, însuși Mareșalul Ion Antonescu stăruia asupra faptului că trupele române au întâlnit în calea lor, dincolo de Nistru, aproape numai sate românești și

Harta administrativă a Transnistriei în 1942 și limitele fostei Republii Moldovenești S. S.

germane. „Și nu este lipsită de interes psihologia acestor Români, care n-au cunoscut nici odată până acumă oblăduirea binecuvântată a patriei lor“¹⁾). Iar Români Transnistreni și-au arătat toată recunoștința că au fost desrobiti declarând și a-

1) Constatările Mareșalului Ion Antonescu publicate în ziarul *Transnistria* an. I, nr. 4.

cuma, ca și în 1917 : „*Suntem Moldoveni și vrem să ne unim cu Moldova, adică cu România*“¹⁾). În vreme ce Românii de peste Bug doresc să se reîntoarcă și căt mai grabnic în locurile de dincoace de Bug și de Nistru. Astfel locuitorii satului Vulcănești declarau d-lui prof. Gh. I. Brătianu că dorința lor este să se reîntoarcă cu toții în jud. Ismail, de unde stăpânirea țaristă i-a silit să plece. „Vrem să trecem între Bug și Nistru, până unde se întinde stăpânirea românească. Vrem să fim cu România. Noi ne spunem Moldoveni, dar suntem tot una cu Români“, declarau categoric d-lui N. P. Smochină, Moldovenii din alte sate de peste Bug²⁾). Aceleși constatări le-au făcut și alții cercetători ai satelor românești din răsărit³⁾. Dorința Românilor de peste Bug este deci ca să treacă dincoace de această apă, spre a-și duce viața sub scutul Țării Românești.

„Semința din care se va desfășura acel brad al Carpaților, scrie B. P. Hașdeu ... e măruntă și este uriașă totodată. ... Leul este leu chiar când se naște. Astfel este Românismul ..“, în sensul că neamul nostru e chemat să joace un mare rol în complexul istoriei și poate că un aşa secol pentru neamul românesc nu e atât de depărtat cât s-ar crede⁴⁾.

In intuiția lui cunoscutul istoric și gânditor român, fiu al plaiurilor moldovenești, contura ascensiunea politică a poporului său în granițele lui firești. El mergea pe căile străbateute de atâția Români, desmoseniți de soartă aflată sub urgjente stăpâniri străine, care trăiau totuși în speranță că va răsări, odată, și pentru ei soarele libertății. B. P. Hașdeu avea și el viziunea acestor pioneri ai vieții naționale românești, răspândiți într'un spațiu, pe care-l visa pentru adevăratele granițe ale României Mari.

Regele Carol I, după încorporarea Siliștrei în 1913, întrevedea perspectiva stăpânirei Ucrainei. „*Eu voi fi într'o zi regele unei Mari Puteri*“ i-a spus el atunci prof. G. Popa-Lis-

1) Articolul lui N. P. Smochină, *Suntem Moldoveni și vrem să ne unim*, în același ziar, an. I nr. 12.

2) Id. *Suntem una cu Români*, în Transnistria an. I nr. 10. Apoi Conferința sa la Radio și alte articole ale lui în același ziar nr. 12, 18 etc.

3) Vezi articolele lui N. M. Popp, Paul St. Ilin și Medic Căpit. Gh. Coraciu în *Transnistria* an. I nr. 12 și an. II nr. 67.

4) Foaia Societății *Românismul*, 1870. Cuvântarea rostită de B. P. Hașdeu în 1870.

seanu, cu prilejul unei audiențe, în sensul uniunii Ucrainei independente cu România. Aceasta o preciza și autorul german *Haase* în lucrarea sa „Mitteleuropa”, apărută înainte de războiul din 1914¹⁾.

„Succesele de arme ale oștirii române de sub comanda Mareșalului Ion Antonescu au deșteptat în toată România interesul despre vechile legături naționale cu Români de peste Nistru. Formula politică a Românismului, lansată în veacul al XIX-lea: „De la Nistru până la Tisa”, se consideră ca trăită și trecută. Privirile Românismului se îndreaptă acumă către Bug”²⁾.

Români care „sunt ceea mai tenace rasă de pe pământ”, cum scrie autorul german *A. Wirth*, n’au fost și nu sunt imperialiști. Ei au purtat aproape numai războaie de apărare, căci n’au răvnit să domine popoare străine. În vreme ce vecinii României și în deosebi Ucrainenii³⁾ și Ungurii privesc și acumă numai spre teritori, care totdeauna au aparținut Românilor și în care, doar prin vitregia imprejurărilor, s’au infiltrat sporadice așezări slave sau maghiare.

În răsărit Români Transnistrieni sunt cei mai vechi locuitori față de Ruși sau Ucraineni, care se ivesc în aceste ținuturi abia după 1774 și 1792, când stăpânirea țaristă se întinde până la Nistru. Trecutul acestor Români se cuprinde în cartea neamului românesc; ei au cunoscut stăpânirea Voevozilor moldoveni în trecut și Crucea lui Ștefan cel Mare se înalță iarăși pe altarele credinței restaurate. Activitatea politică și culturală a marilor figuri din trecut: Ion Potcoavă, Mihai Viteazul, Mitropolitul Petru Movilă, Pavel Apostol, spătarul Nic. Milescu, Gh. Duca-Vodă, Dănilă Apostol, Dim. Cantemir, Mihail Cantacuzino, Alex. Sturza și atâtia alții, renaște în sufletele Românilor de pretutindeni, cu amintirea contribuției lor la înălțarea unei patrii și a unui neam care nu erau a lor. Trecutul românesc a reînviat în Transnistria.

Români din răsărit sunt în neîntreruptă continuitate cu întreg teritoriul Romanității orientale din vremurile vechi ale

1) G. Popa-Lisseanu, *O audiență la regele Carol I*, în Al. Tzigara-Samurcaș, *Din viața regelui Carol I*, București 1939, pp. 262–265.

2) Rânduri apărute în periodicul german *Volkstum im Südosten*, numărul din Septembrie 1941. În același sens s’au publicat numeroase articole în presă și publicațiile periodice din toate țările europene, insistând, în mod deosebit, asupra romanității Transnistriei.

3) N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, pp. 1–2.

epocei thraco-romane și până astăzi; prezența lor pe plaiurile transnistriene este menționată în documente, croniici și numeroși autori români și străini și ei au dat Rușilor multe valori militare, politice și spirituale, care s-au afirmat în trecutul imperiului țarist.

Transnistria constituie aceiași unitate geografică cu teritoriul românesc dela răsărit de Carpați, fiind o prelungire a acestui teritoriu atât spre nord, în regiunea deluroasă cât și spre sud cu câmpia Bugeacului. Între Transnistria și Principatele Române au fost strânse legături economice încă din trecutul îndepărtat. Românii din răsărit se găsesc, dar, pe pământ românesc, iar prin lupta grea și victorioasă a armatelor române ei și-au putut recăpăta libertatea pe care o doreau: „Acuma o ducem foarte bine“ sub stăpânirea românească, spun ei¹⁾.

In 1806 Rușii au pornit războiul împotriva Turciei și apoi în 1812 au călcat drepturile istorice și naționale ale Românilor și au răpit Basarabia, afirmând necesitatea apărării Odesei în spațiul apusen. Dacă o asemenea formulă inventată a fost făcută valabilă prin forța unei Mari Puteri, oare necesitatea reală a apărării gurilor Dunării nu poate fi luată în samă pentru o Putere mai mică, cum este România?

Spațiul vital al *poporului* român, deosebit de teritoriul politic al *Statului* român, a fost afirmat instinctiv mai ales de pătura țărănească, în cuprinsul pământului thrac de odinioară. „Vrem să ne unim cu țara“ era dorința exprimată de delegații satelor transnistriene în anii 1917 și 1918. Zbuciumul acestor Români, din primii ani ai revoluției rusești, nu le-a adus înfâptuirea dorinței lor. „Suntem Moldoveni și vrem să ne unim cu România, pe care de atâtia ani o aşteptăm“ este glasul ce răsună acumă în satele moldovenești dintre Nistru și Bug. Nici un motiv n'ar putea justifica nesocotirea unei asemenea legitime dorințe. *Reîntregirea hotarelor apusene ale României nu poate fi prejudiciată prin întinderea ei înspre răsărit*. Si într'o parte și'n alta este pământ românesc. În răsărit dincolo de Nistru ca și în apus este cuprinsul spațiului de viață al neamului românesc, în care, prin forța lui biologică, a rezistat tuturor vrăjmașilor și încercărilor de desnaționalizare, ba a fost un factor etnic și economic cu rost determinant în viața acestor ținu-

1) *Transnistria*, an. I no. 28.

turi. Iar sacrificiile poporului român în luptele din răsăritul îndepărtat nu pot rămâne fără urmare.

Transnistria reprezintă pentru România o chezăsie și o întărire a hotarelor ei răsăritene, încălcate de atâtea ori de Ruși. Și, sub domnia Regelui Mihai I ii este dat poporului român să înfăptuiască, în parte, proiectul ctitorului României de eri, Carol I.

A fost, de sigur, o greșală a Românilor că nu și-au revendicat, în toate timpurile, pe toți conaționalii lor, ori unde se găseau răspândiți. Folosind împrejurările de astăzi îndatorirea lor este să integreze pe „*toți Românii în patria română*”, ori unde s-ar afla, refăcând unitatea etnică și politică a pământului strămoșesc. *Numai în deplină libertate și în tot cuprinsul spațiului pe care l-a ocupat în aceste părți și strămoșii săi – Daci și Romanii – poporul român își va putea afirma puterile sale creative în cultura umană și va îndeplini cu succes rolul civilizator ce-l are aici în răsăritul Europei.*

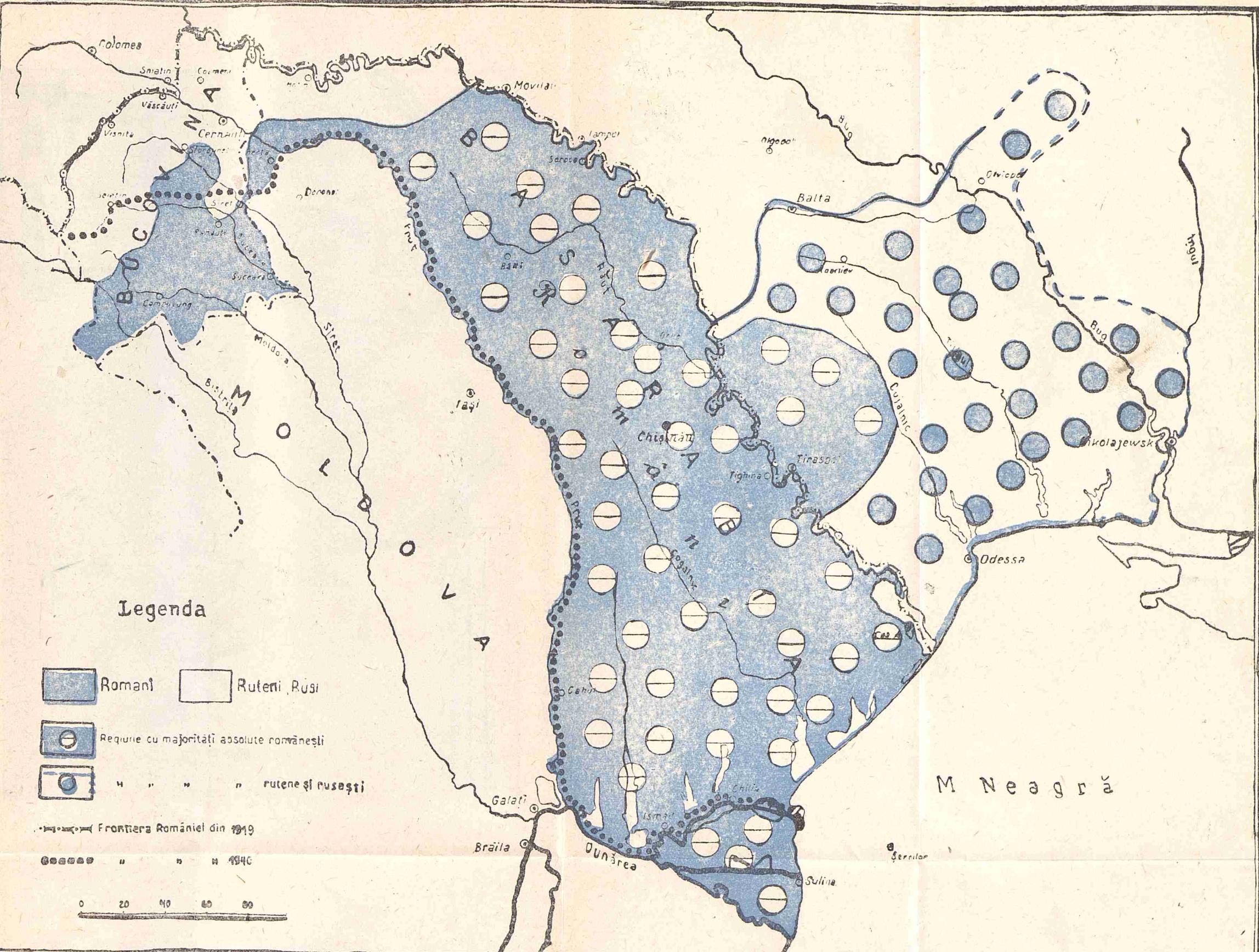
TABLA DE MATERIE

Prefată	5
Introducere. Spațiul teritorial al poporului român.	7
Cap. I. Geto—Dacii stăpâniitori în răsărit până dincolo de Bug—Hypanis	11
Stăpânirea romană la vărsarea Bugului și Niprului	14
Românii din răsărit în timpul năvălirilor : Bolohovenii și Brodnicii	16
Cap. II. Românii din răsărit în istoriografia rusă.	21
Românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transnistriei	24
Teritoriul ocupat de Slavii răsăriteeni	26
Permanența Românilor în spațiul răsăritean. Principala Bârladului.	36
Domnii Moldovei „stăpâni ai Mării Negre“	42
Cap. III. Așezările Românilor în Galitia și Podolia	45
Cap. IV. Stăpânirea Moldovei dincolo de Nistru	57
Românii din răsărit sub stăpânirea turco-tatară	63
Posesiuni moldovenești peste Nistru	66
Români în organizațiile Cazacilor	73
Participarea Cazacilor la luptele Românilor în epoca lui Mihai Viteazul	75
Mitropolitul Petru Movilă	78
Continua emigrare a Românilor spre răsărit	79
Cap. V. Românii din răsărit în a doua jumătate a sec. XVII	81
Cap. VI. Gh. Duca-Vodă hatman al „Ucrainei Moldovenești“.	90
Domenii moldovenești în Transnistria	94
Cap. VII. Românii din răsărit în epoca lui Petru cel Mare	97
Retragerea lui Dim. Cantemir în Rusia. Noi colonizări Români în cultura rusescă	106
	109

Cap. VIII. Românii din răsărit în a doua jumătate a sec. XVIII. Deportările făcute de gen. Münnich	113
Cap. IX. Viața românească în Transnistria	121
Alte colonizări ale Românilor dincolo de Nistru în cursul sec. XVIII	127
Planuri de pustiire a Tărilor Române.	130
Consulii ruși atrag coloniști din Principate spre a-i așeza dincolo de Nistru	132
Cap. X. Transnistria sub stăpânirea Rusiei	138
Cap. XI. Transnistria în documente cartografice	141
Cap. XII. Transnistria în vremea Ecaterinei II	145
Cap. XIII. Viața religioasă a Românilor din răsărit. Legăturile cu Moldova	155
Cap. XIV. Transnistria și Basarabia	160
Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni	163
Cap. XV. Știri din călători străini despre Români din răsărit.	170
Cap. XVI. Așezările Românilor în răsărit	181
Statistica Românilor transnistrieni	188
Starea culturală a Românilor din răsărit.	193
Cap. XVII. Unitatea sufletească a poporului român oglindită în poezia populară a Românilor din răsărit	195
Cap. XVIII. Imperialismul panslavist și Români	200
Tendințele agresive ale Sovietelor spre sudestul Europei	202
Cap. XIX. Luptele naționale ale Românilor transnistrieni Dorința Românilor transnistrieni de a se uni cu România	207
Cap. XX. Republica Moldovenească	216
Problema originei și limbei Românilor din răsărit .	220
Rezistența Românilor față de comunism	226
Cap. XXI. Transnistria Rediviva	230
Tabla de Materii	237

CÂTEVA ÎNDREPTĂRI

- La p. 23 se vor inversa notele 6 și 7.
" " 33 la nota 6 anul aparției este 1903 în loc de 1937.
" " 63 se suprimă no. de notă 1 iar 2 devine 1 și 3 devine 2.
" " 68 rând 28 se va citi sec. XIV în loc de XVI.
" " 70 rând 21 se va citi „căzu prins în anul 1518 și scăpă abia în 1522“.
" " 70, 74, 78 notele se vor cifra în ordine numerică.
" " 77 la nota 12 se va pune p. 4 în loc de 5.
" " 78 la nota 3 se va citi Hurmuzaki — S. I — 1.
" " 79 rândul 29 anul 1653 în loc de 1655.
" " 135 rândul 2 de jos se va citi „a se așeza“ în loc de „a așeza“.
" " 141 rând 16 Ceremuș în loc de Ceremureș.
" " 146 nota 2 cifra 50.730 în loc de 59.730.
" " 152 nota 3 este: Ehrmann, *La Russie géographique, ethnographique, historique..* etc. Paris Larousse, s. d. p. 455. Ap. N. P. Smochină, *Les Moldaves de Russie Soviéétique*, Moldova Nouă I — 1, p. 74 și nota 4.
" " 162 rând 8 se va citi 1816 în loc de 1861.
" " 176 la rândul 2 de jos se va pune nota 3 iar după Miloradovici nota 4, care este: N. Iorga, *Istoria Românilor prin Călători* vol. III, p. 38.
-

Fragment din *Harta etnografică a U. R. S. S.* — Karte der russischen Stämme und Mundarten in Europa, Berlin 1937 — de prof. D. Zelenin, cu populația românească dela răsărit de Prut.
(După Nic. M. Popp, din Transnistria an. I nr. 3).
www.dacoromanica.ro

Olatul Oceacovului după harta germană *Die Otschakowische Tartarey oder westliches Nogaj auch Iedisan—1790*.

DE ACELAŞ AUTOR :

Regele Carol I și războiul mondial, Iași 1928.

Imperialism și State balcano-dunărene până la 1878, Iași 1930.

Nouvelles lettres de la Correspondance d'Emile Picot, Jassy 1931.

România și Marile Puteri după Congresul dela Berlin, Iași 1937.

Situația Românilor de peste hotare, Iași 1938.

Gambetta și situația Românilor în Oriental Europei, Iași 1939.

Vechi drumuri moldovenești, Iași 1939.

Călători străini în Țările Române : Guillebert de Lannoy, Iași 1940.

Transilvania — Idealul Românismului integral —, Iași 1940.

Banatul românesc, Iași 1941.

Rusia și Chestia Strâmtorilor în războiul din 1914-1918, Iași 1942.

PREȚUL 300 LEI